

Broncommentaren

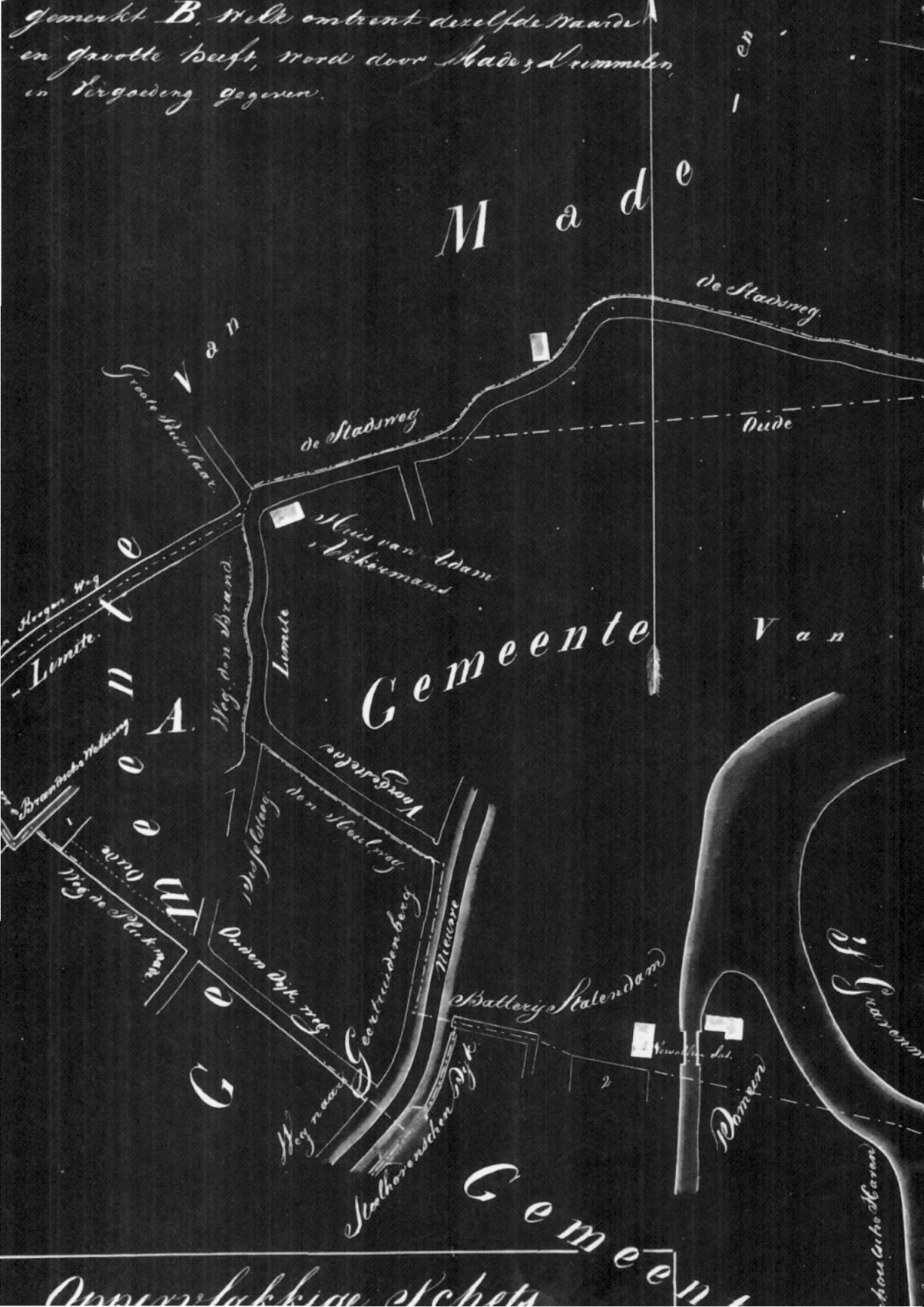
3

Bronnen betreffende de registratie
van onroerend goed in de
negentiende en twintigste eeuw

Instituut voor
Nederlandse
Geschiedenis

RGP

gemerkt B, welke omtrent dezelfde Maat
en grootte heeft, wordt door Mader, Limmelen,
in Vergoeding gegeven.

M a d e

Gemeente V a n

Gemeente

Oppervlakkige Skets

BRONCOMMENTAREN 3

BRONCOMMENTAREN 3

Onder eindredactie van G.A.M. Van Syngel

**De kadastrale legger en aanverwante bronnen,
1812-1990**

P. Kruizinga

De kadastrale kaart, 1812-1990

P. Kruizinga m.m.v. S.E.M. van Doornmalen

**De registers van overschrijving van akten
van eigendomsovergang vanaf 1811**

F.J.M. Otten

**De registers met de uitkomsten van de herzieningen
van de grondbelasting, 1873-1904**

F.J.M. Otten

**De notariële akten met betrekking tot de registratie
van onroerend goed, 1811-1920**

B. Duinkerken

Het systematisch woningonderzoek omstreeks 1900

P. Kooij

Broncommentaren is een uitgave van het
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

Redactie

mw. dr. B.M.A. de Vries (*voorzitter*), dr. M.G.J. Duijvendak,
dr. K.J.P.F.M. Jeurgens, *prof.dr. P.M.M. Klep*, dr. A. Knotter,
dr. J.G.M. Sanders, mw. drs. G.A.M. Van Syngel (*redactie-
secretaris/eindredacteur*), mw. dr. Th.F. Wijsenbeek-Olthuis.
Aan deze aflevering hebben tevens als redactielid meegewerkt:
dr. M.W. van Boven, drs. M.J.M. Duijghuisen, drs. R.C. Hol,
prof.dr. P. Kooij, prof.dr. J. Lucassen, dr. J. Peet.

Redactiesecretariaat / informatie over de uitgave

mw. drs. G.A.M. Van Syngel
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90755 • 2509 LT Den Haag
telefoon (070) 381 47 71 • fax (070) 385 40 98
e-mail geertrui.vansyngel@inghist.nl
<http://www.konbib.nl/infolev/ing/>

ISSN 0929-9572; 3
Broncommentaren Dl. 3
ISBN 90-5216-101-2

© 1997 Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt,
op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

Vormgeving omslag en binnenwerk Hannie Pijnappels, Amsterdam
Gedrukt door Nauta bv, Zutphen

INHOUD

INLEIDING	7
DE KADASTRALE LEGGER EN AANVERWANTE BRONNEN, 1812-1990 <i>P. Kruizinga</i>	17
DE KADASTRALE KAART, 1812-1990 <i>P. Kruizinga m.m.v. S.E.M. van Doornmalen</i>	75
DE REGISTERS VAN OVERSCHRIJVING VAN AKTEN VAN EIGENDOMSOVERGANG VANAF 1811 <i>F.J.M. Otten</i>	113
DE REGISTERS MET DE UITKOMSTEN VAN DE HERZIENINGEN VAN DE GRONDBELASTING, 1873-1904 <i>F.J.M. Otten</i>	145
DE NOTARIËLE AKTEN MET BETREKKING TOT DE REGISTRATIE VAN ONROEREND GOED, 1811-1920 <i>B. Duinkerken</i>	177
HET SYSTEMATISCH WONINGONDERZOEK OMSTREEKS 1900 <i>P. Kooij</i>	231
LIJST VAN ILLUSTRATIES	267
PERSONALIA VAN DE AUTEURS	271
OVERZICHT BRONCOMMENTAREN	275

INLEIDING

Aard en doelstelling van de broncommentaren

Onderzoekers, archivariissen, genealogen en andere historisch geïnteresseerden schrikken soms terug voor gebruik van hen minder bekend bronnenmateriaal. Het verwerven van gedegen kennis van de administratieve achtergrond van de bron, de kritische waarde van de aangetroffen informatie én van de ervaringen van andere onderzoekers is arbeidsintensief en schiet er vaak bij in. Om hier aan tegemoet te komen is de serie Broncommentaren opgezet. Met de Broncommentaren die een bondige introductie vormen, beoogt de redactie elke beoefenaar een handig instrument te bieden.

Sedert het verschijnen van het eerste commentaar en de Handleiding in 1982¹ is aan het basisconcept van de broncommentaren weinig veranderd: zij bevatten een analyse van de administratieve context, van de informatiewaarde en van de gebruikswaarde per bron. Wat wel werd aangepast, en met ingang van dit deel in het bijzonder, zijn de criteria voor de selectie van te publiceren broncommentaren en de redactionele formule.

De redactie heeft zich tot nu toe beperkt tot bronnen in de uitvoeringssfeer van de negentiende- en twintigste-eeuwse gemeentelijke en provinciale overheidsadministratie, voorzover die een strikt gelijkvormig karakter hebben en door heel Nederland voorkomen. Dit pragmatische standpunt werd overigens al doorbroken met de bespreking van achttiende-eeuwse bronnen.² Verder was het redactiebeleid vooral afgestemd op het aanbod. Men maakte gebruik van de kennis die recentelijk verworven was door onderzoekers en archivariissen. Aanvankelijk werd ieder broncommentaar afzonderlijk gepubliceerd, later in de vorm van bundels.³

Bij de overgang van de serie Broncommentaren van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland naar het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in 1992 is het beleid bijgesteld.⁴ In principe kunnen nu bronnen betreffende alle aspecten en perioden van de Nederlandse geschiedenis vanaf de Middeleeuwen in aanmerking komen. Ook wordt ernaar gestreefd meer samenhang aan te brengen tussen de diverse broncommentaren door de formulering van een aandachtsveld. Door clusteren van broncommentaren wordt aldus meer coherentie bewerkstelligd en kunnen de bronnen in hun onderlinge samenhang becommentarieerd worden.

De chronologische uitbreiding naar de periode vóór de negentiende eeuw leidt noodzakelijkerwijs tot een andere aanpak. Bronnen uit de

Middeleeuwen en het Ancien Regime zijn niet altijd serieel van karakter, vertonen typologisch grote geografische verschillen en hebben een gevarieerde administratieve ontstaansgeschiedenis. Reeds in 1989 wijdde de Commissie Broncommentaren in haar handleiding enkele beschouwingen aan dit probleem: 'het ligt voor de hand dat een efficiënte bevordering van systematische kennis van bronnenencyclopedie en bronkritiek niet gebaat is met broncommentaren over zeldzame bronnen van lokale aard. In eerste instantie wordt gekozen voor een nationale schaal'.⁵ Wanneer men commentaren wil uitbrengen op bronnen uit de Middeleeuwen en het Ancien Regime zal men bij de selectie genoodzaakt zijn te zoeken naar creatieve oplossingen, die toch recht doen aan het fenomeen van het broncommentaar. Het probleem van het niet-seriële karakter en de diversiteit kan bijvoorbeeld omzeild worden door de bron in zijn genre te bespreken op algemeen niveau of door zich te beperken tot de becommentariëring van een exponent van het genre. Genre-commentaren kunnen door hun exemplarisch karakter een attenderende functie vervullen en als raamwerk dienen bij het onderzoek naar andere lokale of gewestelijke bronnen binnen hetzelfde genre.

Algemene selectiecriteria

De selectie van de te becommentariëren bronnen wordt in eerste instantie bepaald door het gedefinieerde aandachtsveld, bijvoorbeeld de registratie van onroerend goed. Uit die keuze vloeit het in aanmerking komende bronnenmateriaal voort. Binnen het gekozen aandachtsveld worden in principe alleen die bronnen geselecteerd die primair van karakter zijn. Dit zijn de kernbronnen die aangelegd zijn als basisregistratie van de gegevens, die van belang zijn voor het onderwerp van de bundel. De secundaire bronnen geven, in tegenstelling tot de primaire, afgeleide informatie en worden in het kader van deze bundel niet becommentarieerd. Daarnaast blijft het selectie criterium gehandhaafd dat een broncommentaar gewijd wordt aan die seriële en/of eenmalige bronnen, die algemeen in gemeentelijke en/of rijksarchieven te vinden zijn en een bepaalde uniformiteit vertonen. Dit heeft tot gevolg dat een aantal bronnen, die men in dit deel zou verwachten omdat ze gerelateerd zijn aan het gekozen aandachtsveld, toch buiten het bestek van de te bespreken geclusterde broncommentaren kunnen vallen.

Een zodanig samengestelde bundel streeft naar een selectief verantwoord kritische bronbespreking, en niet naar volledigheid. De beperking tot de primaire bronnen binnen een aandachtsveld houdt in dat sommige bronnen binnen het veld onbesproken blijven; binnen één broncommentaar wordt uiteraard wel volledigheid betracht. Door een thematische

clustering leunen de broncommentaren aan bij de thematisch opgezette onderzoeks- en archiefgidsen. Zij onderscheiden zich evenwel door de kritische bronbespreking. De gidsen omvatten doorgaans het hele scala aan bronnen binnen een thema, verschaffen de onderzoeker informatie over relevante archiefbestanden, -bronnen en hun vormers, zijn vaak toegespitst op de regionale of lokale situatie, met inbegrip van voorbeeldonderzoeken en stappenplannen,⁶ maar besteden weinig aandacht aan het kritisch aspect.

Aandachtveld en materiaalselectie van deze bundel

Als eerste aandachtsveld voor de Broncommentaren ‘nieuwe stijl’ is gekozen voor ‘de registratie van onroerend goed’. Deze registratie kon plaatsvinden op grond van diverse overwegingen. In de eerste plaats werd onroerend goed geregistreerd met het oog op het verwerven van juridische zekerheid. De registratie verschafte personen of instellingen een bewijs in rechte. Een tweede belangrijk motief was het fiscale. Door de registratie kon de omslagvoet vastgesteld worden voor de grondbelasting. Een derde oogmerk dat tot registratie leidde was de behoefte aan inventarisatie vanuit de beleidshoek. Vanzelfsprekend lag in veel gevallen een combinatie van genoemde factoren ten grondslag aan het ontstaan van de bron. Zo is de eigendomsoverdracht in het Ancien Regime in het kwartier van Veluwe gerechtelijk geregistreerd om zowel de positie van belanghebbenden en derden te versterken bij handhaving van rechten, als om de belastingheffing van de vijftigste penning controleerbaar te maken.⁷

Binnen het aandachtsveld ‘de registratie van onroerend goed’ worden twee bundels uitgegeven. Deel drie bevat commentaren op negentiende- en twintigste-eeuwse bronnen, deel vier betreft de bronnen uit de Middeleeuwen en het Ancien Regime, de prekadastrale periode. Deze chronologische opsplitsing betekent niet dat er een waterscheiding is tussen het bronnenmateriaal uit beide periodes. Men moet bedacht zijn op de mogelijkheid van koppeling van bronnen uit de prekadastrale en kadastrale periode. In sommige gevallen kunnen verbanden gelegd worden door koppeling van gegevens uit eenzelfde bron, die vanuit de prekadastrale tot in de kadastrale periode doorloopt óf door koppeling van gegevens uit bepaalde prekadastrale bronnen aan gegevens uit andere kadastrale bronnen. Voorbeeld van de eerstgenoemde koppeling zijn de Friese floreenkohieren (1700-1858 (1860)). De floreenkohieren van 1850, 1858 (en soms ook van 1838) bevatten naast de ‘floreengegevens’ ook kadastrale gegevens.⁸ Een voorbeeld van de tweede koppeling treffen we onder meer aan te Leiden. Daar kan men een compleet beeld van de situatie van de onroerendgoedsituatie schetsen vanaf het laatste kwart van de zestiende-

de eeuw tot op heden. De diverse verkavelings- en belastingbronnen uit de prekadastrale periode, het Grachten- en Stratenboek, de Vetusregisters en Belastingboeken op onroerend goed en de zogenaamde Bonboeken, geven aansluiting op het kadaster en vormen samen een vrijwel continue reeks van de registratie van onroerend goed van de gehele stad.⁹

Dit deel, de eerste bundel betreffende de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw, bevat zes commentaren.¹⁰ De cardinale bron is *de kadastrale legger en aanverwante bronnen*. Het eerste broncommentaar is aan deze omvangrijke centrale administratie gewijd. Een onderdeel van het kadaster, namelijk *de kadastrale kaart*, is apart besproken. In drie opeenvolgende commentaren wordt een staalkaart geboden van bronnen, waarin de gegevens uit deze centrale bron verwerkt zijn. Dit zijn achtereenvolgens de *registers van overschrijving van akten van eigendomsovergang (registers hypotheek nr. 4)*, de *registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting* en de *notariële akten met betrekking tot de registratie van onroerend goed*. Tot slot wordt in een extra commentaar aandacht besteed aan het beleidsvoorbereidend *systematisch woningonderzoek* omstreeks 1900. Niet becommentarieerd zijn de secundaire of afgeleide bronnen, waarin gegevens uit de primaire bronnen – ook voor statistische doeleinden – verwerkt zijn. Belangrijke secundaire bronnen voor de studie naar onroerend goed zijn onder meer de bevolkingsregisters,¹¹ de kiezerslijsten,¹² de memories van successie,¹³ boedelinventarissen¹⁴ en volkstellingen.

Een bron die in dit verband buiten het bestek valt en toch attenderende waarde verdient zijn de huurwaarderegisters uit de tweede helft van de negentiende eeuw. In de negentiende eeuw zagen de gemeenten zich voor een toenemend aantal taken gesteld, waarvoor ze naar inkomstenbronnen zochten. De Rijksoverheid stak echter een stokje voor een al te uitbundig gebruik van gemeentelijke opcenten op rijksaccijnzen als bron van inkomsten voor de gemeenten. Zo werd in 1851 in de gemeentewet bepaald dat de gemeente in eerste instantie inkomsten moest zoeken in gemeentelijke opcenten op de personele en grondbelasting, daarna in het heffen van een plaatselijke belasting, veelal naar inkomen, en dan pas in gemeentelijke accijnzen. In veel gemeenten werd voor de vaststelling van het inkomen onder andere de huurwaarde van woningen, die ook diende als grondslag voor de personele belasting, gebruikt. De huurwaarderegisters zijn – voor zover bewaard – aldus een belangrijke secundaire bron voor de studie naar onroerend goed.¹⁵

De primaire en secundaire bronnen voor de registratie van onroerend goed zijn ook verwerkt in statistieken. Een voorbeeld van statistische verwerking zijn de gepubliceerde statistieken van belastbare opbrengsten van gebouwde en ongebouwde eigendommen in de negentiende eeuw,

zoals de *Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen, krachtens de wet van 22 juli 1873* ('s-Gravenhage 1876) en de *Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. Berekening van de waarde der onroerende goederen (gebouwde en ongebouwde eigendommen) in het Rijk* ('s-Gravenhage 1880), beide uitgaven van het departement van financiën.

Nadere toelichting op het geselecteerde bronnenmateriaal

Kernstuk van de registratie van onroerend goed is het kadaster, dat aangelegd is vanaf 1832 als grondslag voor een rechtvaardige heffing van de grondbelasting. Het meest geraadpleegde kadastrale register, namelijk de legger, is het uitgangspunt van het eerste broncommentaar. De legger is samengesteld uit gegevens die verzameld zijn in de zogenaamde oorspronkelijke aanwijzende tafels. Wijzigingen in perceelsvorming en/of zakelijk gerechtigde werden (tot 1844 volledig, tot 1863 alleen bij perceelwijziging) bijgehouden in de suppletoire aanwijzende tafel (SAT). Ook nieuw gevormde percelen werden hier tot 1844 in verwerkt. Vanuit de SAT's werden de leggers bijgewerkt.

Eigendomsveranderingen van gehele percelen zijn uitsluitend in de legger bijgewerkt. Op basis van de algemene naamwijzer kan men per bewaring van het Kadaster de namen van de rechthebbenden in het bewaringsgebied met verwijzing naar de kadastrale gemeenten en leggerartikelen terugvinden. In combinatie met de kadastrale kaarten kan men in principe de geschiedenis van elk perceel tot 1832 terugzoeken. Bij dit onderzoek kan men wel geconfronteerd worden met vernummering van percelen. De systematiek hierachter en de reconstructie van het vernummeringsproces komen uitvoerig aan de orde in het tweede broncommentaar.

De wijziging in de rechtstoestand en/of in perceelsvorming in de legger werd bijgewerkt vanuit de openbare registers en vanuit de administratie van de successiebelasting, de memories van successie. Essentieel verschil tussen het kadaster en de openbare registers is gelegen in het feit dat het eerste een eigendomstoestand weergeeft, terwijl de openbare registers een eigendomsverandering registreren.

De registratie van onroerend goed door het kadaster is gebaseerd op het perceel. Dit heeft tot gevolg dat één persoon verscheidene malen in de legger kan voorkomen. Ook kan hij in verschillende gemeenten rechten hebben. De gegevens die men terugvindt in de kadastrale legger zijn het resultaat van transacties die vastgelegd zijn in akten, die op hun beurt weer overgeschreven zijn in het *register hypotheek nr. 4*. De handmatige bijhouding van de legger is eind jaren tachtig van deze eeuw geheel afge-

schaft. Vanaf 1990 is de kadastrale informatie geautomatiseerd en kan men via terminals bij de bewaringen van het kadaster gegevens opvragen. Het onderzoek naar de kadastrale bescheiden wordt in een aantal gevallen bemoeilijkt doordat essentiële bestanden van het kadaster niet berusten bij de openbare archiefplaatsen, maar bij de Dienst van het Kadaster en de openbare registers (КАДОР). De recente ontwikkelingen binnen deze dienst vallen buiten het bestek van het broncommentaar over de kadastrale legger en aanverwante bronnen.¹⁶

In het derde broncommentaar worden de registers van de hypothecaire boekhouding becommentarieerd. Hieronder vallen de zogenaamde inschrijvings- en overschrijvingsregisters. De inschrijvingsregisters voor borderellen van hypotheekakten, de *registers hypotheeken nr. 3*, zijn vernietigd voor de periode 1838-1948. In de *registers van overschrijving van akten van eigendomsovergang (registers hypotheeken nr. 4)*, werd de eigendomsovergang overgeschreven: de akten van eigendomsovergang van onroerend goed, van vestiging van bepaalde zakelijke rechten en (tot 1963) van inbeslagneming (1838 tot heden). Zij illustreren dus de mobiliteit. De *registers hypotheeken nr. 4* zijn door iedereen vrij raadpleegbaar en geven informatie over de rechtstoestand van het onroerend goed. Zij zijn echter onvolledig ten aanzien van bepaalde vormen van eigendomsovergang, die ingevolge het Burgerlijk Wetboek niet via de openbare registers behoeften te worden gepubliceerd. Dit was het geval bij boedelmenging ten gevolge van huwelijk in gemeenschap van goederen, bij boedelscheiding waarbij onroerend goed aan een der deelgenoten werd toebedeeld, bij overgang na overlijden door wettelijke vererving, erfstelling of legaat en bij verjaring. Omgekeerd was overschrijving niet verboden, zodat we in de registers ook menige akte van boedelscheiding kunnen aantreffen. Via de overschrijvingsregisters kan men de respectievelijke eigenaren van een perceel achterhalen, alsmede gegevens over de aard van de bebouwing. Een complicatie bij het onderzoek is wel de verspreide bewaring van de registers.

De vierde bijdrage bevat een broncommentaar op de *registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting*. Door de invoering van het kadaster was een uniforme wijze van heffing van grondbelasting mogelijk. De Wet op de Grondbelasting van 26 mei 1870 bepaalde dat de grondbelasting op gebouwde en ongebouwde eigendommen voortaan geheven zou worden 'naar de mate van hunne belastbare opbrengst'. Deze was gebaseerd op de huurwaarde van het onroerend goed. Aangezien de wijzigingen in de waarde van onroerend goed sedert 1832 niet verdisconteerd waren, moest de belastbare opbrengst herzien worden. Voor die herziening waren nieuwe schattingen nodig, die elke twintig jaar zouden worden herhaald. Deze herzieningen vinden hun weerslag in de *registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting*. De eigenaar of belastingplichtige was via de bezwarenprocedure direct be-

trokken bij een correcte registratie van de belastbare opbrengst, zodat de gegevens een hoge graad van betrouwbaarheid hebben. Aangezien de archieven van de belastingdiensten in de provincies vrijwel integraal vernietigd zijn, vormen deze registers een unieke bron.

Het vijfde broncommentaar in deze bundel is gewijd aan de notariële akten, voor zover deze betrekking hebben op de registratie van onroerend goed. In 1811 verkreeg het notariaat het recht om transportakten op te maken. De authentieke, notariële akte werd bij eigendomsoverdracht de meest gangbare vorm. De invoering van het Burgerlijk Wetboek in 1838 leidde tot de verplichte overschrijving van de akten in de openbare registers. Voor eigendomsovergang was de overeenkomst zelf niet meer voldoende. Een wettelijke verplichting tot het opmaken van een notariële akte voor de overdracht van onroerend goed werd pas in 1956 van kracht. Een notaris is verplicht een lijst bij te houden van alle verleden akten, het zogenaamde *repertoire*. Aan de hand van dit *repertoire* kan de overheid controleren of de notaris al zijn akten aangeboden heeft ter registratie en het is een bewijs voor het bestaan van de akte zelf. Dankzij deze verplichting beschikt de onderzoeker over een goed toegankelijke bron. In dit broncommentaar wordt een typologie van de akten betreffende onroerend goed gegeven, uitgaande van het begrip 'eigendom'. Wanneer men onderzoek in extenso wil verrichten is men aangewezen op de notariële archieven, omdat – anders dan bij transporten – bij hypotheeken kon worden volstaan met het inschrijven van een uittreksel van de akte. Bij Wet op het Notarisambt (9 juli 1842) werd bepaald dat van gebouwde en ongebouwde eigendommen in de akten die waren bestemd om te worden over- en ingeschreven, de kadastrale omschrijving (gemeente, sectie en nummer) moest worden aangehouden. Overschrijving van een akte in de registers bewijst niet zonder meer dat vervreemder en verkrijger rechthebbenden waren, c.q. zijn. Bij de verkrijger (in dit geval zijn notaris) berust de plicht tot titelonderzoek. De notariële archieven vormen een aanvulling op de gegevens van het kadaster.

Het laatste broncommentaar behandelt een vrij onbekende bron buiten de fiscale sfeer, namelijk het systematisch woningonderzoek dat omstreeks 1900 verricht werd door verschillende gemeenten. Als uitvloeisel van de Woningwet (1901) werd in veel gemeenten onderzoek ingesteld naar de kwaliteit van woningen. Dit onderzoek was primair gericht op het in kaart brengen van huizen waarvan de kwaliteit te wensen overliet en is dus selectief. Het basismateriaal van het systematisch woningonderzoek is tot nog toe weinig gebruikt in historische publicaties. Deze onderbelichte bron geeft niet alleen een kwalitatieve aanvulling op de gegevens van de registers met de uitkomsten van de grondbelasting, maar is onder meer ook van belang voor lokaal onderzoek naar de volkshuisvesting en volksgezondheid rond 1900.

Met deze commentaren is het gehele primaire bronnenveld van de registratie van onroerend goed in de negentiende en twintigste eeuw gedekt. De onderzoeker kan in elk broncommentaar suggesties aantreffen voor nader onderzoek, alsmede een literatuurlijst met administratief-juridische publicaties, historische studies en (onderzoeks/archief)gidsen en een overzicht van de vindplaatsen van de desbetreffende bron.

Noten

- 1 P.M.M. Klep, 'Bronnencommentaren: een geschikte nadere toegang?', *Nederlands Archiefblad* 85 (1981) 388-399 en de eerste *Handleiding bij het vervaardigen van een broncommentaar* (Arnhem en Nijmegen 1982). P.M.M. Klep, A. Lansink en W. van Mulken, 'De kohieren van de gemeentelijke hoofdellijke omslag, 1851-1922', *Broncommentaren 1* (Arnhem en Nijmegen 1982; herziene versie; 's-Gravenhage 1987).
- 2 P.J. Margry, 'Registrum Memorialis Parochiae, het parochiememoriaal', *Broncommentaren xi* ('s-Gravenhage 1990) 19-43 en P.W. van Wissing, 'De Staten van Oorlog te Lande en de Generale Petities, 1576-1795', *Broncommentaren xii* ('s-Gravenhage 1990) 45-64.
- 3 Klep, Lansink en Van Mulken, *Broncommentaren 1*. P.M.M. Klep, A. Lansink en W.F.M. Terwisscha van Scheltinga, 'De registers van patentplichtigen, 1805-1893', *Broncommentaren ii* (herziene versie; 's-Gravenhage 1987). J.L. van Zanden, 'De Volkstelling van 1807/08', *Broncommentaren iii* (herziene versie; 's-Gravenhage 1987). J.L. van Zanden, 'De Registres Civiques 1811 (1812, 1813)', *Broncommentaren iv* (herziene versie; 's-Gravenhage 1987). B. Koerhuis en W. van Mulken, 'De militieregisters 1815-1922', *Broncommentaren v* ('s-Gravenhage 1986). B.M.A. de Vries, 'De lijsten van kiezers ter benoeming van afgevaardigden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraad, 1851-1886', *Broncommentaren vi* ('s-Gravenhage 1988). M. Duijghuisen en P.M.M. Klep, 'De Staat van Fabrieken en Trafieken van 1 augustus 1816', *Broncommentaren vii* ('s-Gravenhage 1988). M. Duijghuisen, 'De Staat van Fabrieken en Werkwinkels van 31 december 1819', *Broncommentaren viii* ('s-Gravenhage 1988). F.F.J.M. Geraedts, 'De Hinderwetbescheiden, 1811-1952', *Broncommentaren ix* ('s-Gravenhage 1988). H.W. Lintsen, 'De registers van de Dienst voor het Stoomwezen, 1856-1924', *Broncommentaren x* ('s-Gravenhage 1990). Margry, *Broncommentaren xi*. Van Wissing, *Broncommentaren xii*.
- 4 De broncommentaren die nog door de Commissie Broncommentaren van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland voorbereid zijn, zijn door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in een nieuwe vormgeving in twee bundels gepubliceerd, met een nieuwe nummering: W. Fritschy en R.H. van der Voort, 'De Nederlandse staatsbegrotingen 1798-1914', *Broncommentaren 1* ('s-Gravenhage 1994). J.K.S. Moes, 'De lijsten van verkiesbaren voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal 1848-1917', *Broncommentaren 1* ('s-Gravenhage 1994). L.M. Koenraad, 'Bescheiden met betrekking tot beroepsprocedures bij Gedeputeerde Staten op grond van publiekrechtelijke wetten, 1815-1850: Militie en schutterij', *Broncommentaren 1* ('s-Gravenhage 1994). Th.F. Wijsenbeek-Olthuis, 'Boedelinventarissen', *Broncommentaren 2* ('s-Gravenhage 1995).

- A. Knotter en A.C. Meijer red., 'De gemeentelijke bevolkingsregisters 1850-1920', *Broncommentaren* 2 ('s-Gravenhage 1995).
- 5 *Broncommentaren. Handleiding bij het vervaardigen van een broncommentaar. Herziene versie* (Nijmegen 1989) 2.
  - 6 Voor het in deze bundel gedefinieerde aandachtsveld, de registratie van onroerend goed, staan de onderzoeker onder meer volgende gidsen en overzichten ter beschikking: P. Brood, *Grondschatting, omslagen en haardstedengeld; een handleiding voor het gebruik van de archivalia* (Assen 1980). H. Ernst e.a., *Bronnen en methoden voor het onderzoek in archieven naar de geschiedenis van huizen in Amsterdam binnen de Singelgracht* (z.p. 1981-1982). J.J.J.M. Beenakker, *Historische geografie: landschap en nederzetting*. Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis 3 (Zutphen 1989). C.J.J. Stal, *Gids voor Haags huizenonderzoek* ('s-Gravenhage 1991³). M. Gerding, *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis 9 (Zutphen 1992). N.J.P.M. Bos en R.C.J. van Maanen, *Fiscale bronnen: structuur en onderzoeksmogelijkheden*. Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis 10 (Zutphen 1993). *Onderzoeksgids voor domeinarchieven betreffende Noord-Brabant ca. 1300-1981* ('s-Hertogenbosch 1993). P. Nieuwland, G.P. Karstkarel en B.H. de Vries, *Onderzoek naar de geschiedenis van onroerende goederen* (Rijksarchief in Friesland 1994). Het Rijksarchief in Utrecht heeft eveneens een gids in voorbereiding.
  - 7 F.F.J.M. Geraedts, 'De registratie van de gerechtelijke eigendomsoverdracht in het kwartier van Veluwe, 1538-1733', *Bijdragen en mededelingen Vereniging Gelre* 85 (1994) 40-60.
  - 8 *Onderzoek naar de geschiedenis van onroerende goederen* (Rijksarchief in Friesland 1994) 21-22.
  - 9 C.W. Fock, 'Wonen aan het Leidse Rapenburg door de eeuwen heen' in: P.M.M. Klep ed., *Wonen in het verleden 17e-20e eeuw. Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie*. NEHA-series III, 1 (Amsterdam 1987) 189-190.
  - 10 De selectie van deze commentaren is mede tot stand gekomen tijdens een workshop, waaraan volgende personen hun medewerking hebben verleend: dr. N. Bos, dr. B. Duinkerken, dr. ir. J.A. Hendriks, drs. J. Jonker, dr. F. Keveling Buisman, prof. dr. P. Kooij, drs. P. Kruizinga, drs. F. J.M. Otten, dr. F.F.J. Paping, drs. C.J.J. Stal en mr. D.P. de Vries. Het ING is hen bijzonder erkentelijk voor hun bijdrage.
  - 11 Reeds commentarierend door Knotter en Meijer red., *Broncommentaren* 2.
  - 12 Voor een broncommentaar zie De Vries, *Broncommentaren* VI en Moes, *Broncommentaren* 1.
  - 13 Een goede introductie tot deze bron vindt men bij R.C. Hol, *Inventaris van de memories van de aangifte der nalatenschappen en de bijbehorende ingangen, afkomstig van de ontvanger der successierechten en de tafels IV en VI van de dienst der registratie* (Arnhem 1980). Zie ook het proefschrift van N.J.P.M. Bos, *Notabele ingezetenen: historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* (Brunsum 1995).
  - 14 Voor deze bron zie Wijsenbeek-Olthuis, *Broncommentaren* 2.
  - 15 Zie ook Klep, Lansink en Van Mulken, *Broncommentaren* 1, 5-14.
  - 16 Een overzicht van deze ontwikkelingen bij M.J.M. Bogaerts, 'Het kadastrale vastgoedstelsel' in: *Op goede gronden. Een bundel opstellen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de dienst van het kadaster en de openbare registers* ('s-Gravenhage 1982) 63-84.

**De kadastrale legger en
aanverwante bronnen, 1812-1990**

P. Kruizinga

INHOUD

INLEIDING	21
1 HISTORISCHE SITUERING	22
Invoering van het kadaster	22
Funcities van het kadaster	22
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANGESCHIEDENIS	24
Formele grondslag van de kadastrale registratie	24
Uitvoeringsbesluiten en -procedures	25
Meting	26
Schatting	26
Administratieve verwerking: oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT); suppletoire aanwijzende tafel (SAT) en legger	26
Alfabetische naamlijst en algemene naamwijzer	27
Gemeenteleggers	27
Bijhouding van de legger	28
Wijziging rechtstoestand in het algemeen	29
Wijziging in perceelsvorming	30
Vernieuwing van de leggers	31
Ruilverkaveling	32
3 VISUELE KENNISMAKING	33
De oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT)	33
De suppletoire aanwijzende tafel (SAT)	33
De kadastrale legger	33
Automatisering van het kadaster (AKR)	37
Het register nr. 71 (percelenregister)	38
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	50
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	50
Vergelijkbaarheid	52
Een voorbeeld (met het perceel als vertrekpunt)	52
Vindplaatsen	53
Gerelateerde en toetsingsbronnen	54
Prekadastrale bronnen	54
Sinds 1832	55
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	56

NOTEN	58
BIJLAGEN	60
A Vestigingen van het Kadaster	60
B Gedrukte bronnen en literatuur	62
C Begrippenlijst	68
D Overzicht van de belangrijkste wetgeving en voorschriften met betrekking tot het kadaster	72

INLEIDING

In dit broncommentaar worden de voornaamste kadastrale bronnen behandeld. De nadruk ligt daarbij op het meest geraadpleegde kadastrale register, de legger, die als verzamelregister een schat aan informatie kan opleveren bij historisch onderzoek. Om de legger te kunnen raadplegen maakt men veel gebruik van andere bronnen: kaarten of registers die een ingang vormen op de legger. Ook de belangrijkste aanverwante registers worden in dit broncommentaar behandeld. Voor het kadastrale kaartmateriaal zij verwezen naar het volgende broncommentaar in deze bundel.

Aanvankelijk stond de dienst van het Kadaster los van de hypothecaire boekhouding ('hypothecaire' wil hier zeggen: de registratie van alle zakelijke rechten). In de praktijk werden ze steeds meer met elkaar verbonden, maar er bleef onderscheid tussen 'hypotheekbewaring' (de openbare registers) en de 'kadastrale boekhouding'. Sinds 1974 worden ze beide beheerd door één instantie: de 'Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers' (KADOR). In dit broncommentaar komen de archieven van de hypotheekbewaring slechts zijdelings ter sprake.

1 HISTORISCHE SITUERING

Invoering van het kadaster

De invoering van het Kadaster als rijksdienst was een gevolg van de inlijving bij het Franse keizerrijk in 1810. Bij keizerlijk decreet van 11 oktober 1811, *Bulletin des Lois de l'Empire français* nr. 397/7340, werd bepaald dat de Franse voorschriften betreffende het kadaster ook in ons land zouden gelden.¹ Doel van dit kadaster was te komen tot een rechtvaardige heffing van de grondbelasting. Aangezien grondbezit een voornaam vermogensbestanddeel was, beschouwde men dit als belangrijk object van belastingheffing. Ook vóór 1812 werd grondbelasting geheven, maar dit gebeurde, bij gebrek aan een betrouwbare registratie van onroerend goed en bij afwezigheid van een gecentraliseerd openbaar bestuur tot 1795, niet volgens eenduidige criteria. De invoering van het kadaster zou voor een evenredige heffingsgrondslag moeten zorgen, op basis van de (zo nauwkeurig mogelijk geschatte) opbrengst van de eigendommen. Gezien het doel was het logisch dat het gehele apparaat onder leiding werd gesteld van de minister van financiën. Het toezicht berustte in ieder departement bij de prefect. De directeur van de belastingen regelde de verschillende onderdelen van de bewerkingen. De praktische uitvoering berustte in ieder departement bij een ingenieur-verificateur van het Kadaster, onder wiens leiding landmeters het werk uitvoerden. Het begrip 'kadaster' had oorspronkelijk als betekenis een registratievorm van de grond. Geleidelijk aan is het ook gebruikelijk geworden om er de rijksdienst, belast met die registratie, mee aan te duiden, maar dan met een hoofdletter. Die schrijfwijze wordt hier aangehouden.

Functies van het kadaster

Het kadaster diende in de eerste plaats als verbeterd hulpmiddel bij de heffing van de grondbelasting. Als grondslag voor de belastingheffing werd gekozen voor de jaarlijkse opbrengst van de grond en gebouwen. Om tot een evenredige verdeling van lasten te komen moest men in de eerste plaats beschikken over een registratie van alle eigenaren met de jaarlijkse opbrengst van hun onroerend goed. Daartoe werd in de jaren tussen 1812 en 1832 het gehele land (vooralsnog met uitzondering van Limburg) in kaart gebracht volgens een eenduidig systeem van meting.

De lange duur van het werk gaf meermalen aanleiding tot aandrin-

gen op meer haast, met weinig succes. Na 1825, toen de invoering van het kadaster urgent werd in verband met de invoering van een nieuw hypothecair stelsel, dat het kadastrale perceel tot grondslag had, werd het tempo opgevoerd.

In verband met dit nieuwe hypothecaire stelsel kreeg het kadaster in 1825, naast de functie van hulpmiddel bij de heffing van grondbelasting, tevens de functie van registratie van onroerend goed. Volgens het zogenaamde specialiteitsbeginsel (zie hierna, p. 24) werd de verplichting ingevoerd percelen in hypotheekakten met hun kadastrale aanduiding (dat wil zeggen met kadastrale gemeente, sectie en nummer) te benoemen. Opmerkelijk is, dat een dergelijke verplichting niet werd opgenomen in het Burgerlijk Wetboek ten aanzien van akten waarbij andere zakelijke rechten² dan hypotheek werden gevestigd. Een belangrijk beginsel bij de registratie van onroerend goed is dat van openbaarheid. Zonder openbaarheid zou rechtsverkeer van onroerend goed niet goed mogelijk zijn. Daarom is het principe van het zogenaamde publiciteitsbeginsel vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek, dat op 1 oktober 1838 werd ingevoerd. Alleen gepubliceerde (dat wil zeggen bij het hypotheekkantoor van het Kadaster door middel van een akte in- of overgeschreven) zakelijke rechten op onroerend goed bezitten rechtskracht.³

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag van de kadastrale registratie

De invoering van het kadaster, naar Frans voorbeeld, vloeide voort uit het van kracht worden van de Franse wetgeving in ons land op 1 januari 1812. In het *Recueil méthodique*⁴ waren alle geldende wetten en decreten aangaande het kadaster samengevat volgens keizerlijk decreet van 27 januari 1808. Dit *Recueil* moest dienen als handleiding voor het in het keizerrijk aan te leggen kadaster ten behoeve van een rechtvaardiger heffing van grondbelasting. Het *Recueil méthodique* werd onverkort in het Nederlandse grondgebied doorgevoerd. Behalve op het *Recueil méthodique* zijn de werkzaamheden ook gebaseerd op de vele aanvullingen uit de jaren 1825-1831.⁵ De Franse wetgeving bleef tot 1825 van kracht. Het werk was toen nog niet zo ver gevorderd dat het kadaster kon worden ingevoerd. Inmiddels werd, per 1 januari 1826, besloten het Kadaster over te hevelen van de administratie van de directe belastingen naar de administratie van de registratie, waartoe de Bewaringen van de Hypotheken reeds behoorden. Hierdoor werd een koppeling gelegd tussen de Bewaringen van de Hypotheken (waar de registers van over- en van inschrijving werden bewaard) en het eigenlijke kadaster, de grondboekhouding.

Met de wet voor de grondbelasting van 2 januari 1832 (*Staatsblad* nr. 1) werd het kadaster en de daarop gebaseerde belastingnorm ingevoerd, ingaande op 1 oktober van dat jaar.⁶ Vanwege de politieke onrust van dat moment gebeurde dit in Limburg later, in de jaren 1837 en 1841-1844.⁷ Sedert 1870 vormde de Wet op de Grondbelasting van 26 mei van dat jaar (*Stbl.* nr. 82) de wettelijke grondslag van het kadaster. Deze is per 1 januari 1992 vervangen door geheel nieuwe wetgeving, die tegemoet komt aan de sterk geëvolueerde rol van het Kadaster (Kadasterwet van 3 mei 1989, *Stbl.* nr. 186, respectievelijk Invoeringswet Kadasterwet van 6 juni 1991, *Stbl.* nr. 376).

De Registratiewet van 16 juni 1832 (*Stbl.* nr. 29) bevatte de verplichting voor openbare ambtenaren om voortaan de kadastrale aanduidingen te gebruiken (het zogenaamde 'beginsel van specialiteit', waarmee percelen ondubbelzinnig konden worden aangeduid). Deze verplichting werd formeel ingevoerd op 10 juli 1833, na aankondiging in de *Staatscourant* van 1 juni 1833, dat de leggers op de gemeentehuizen aanwezig waren.⁸

De verplichting om percelen aan te wijzen met hun kadastrale aanduiding werd in het op 1 oktober 1838 ingevoerde b.w.⁹ opgenomen ten aanzien van hypotheekakten (art. 1219 lid 1), maar niet voor akten waarbij

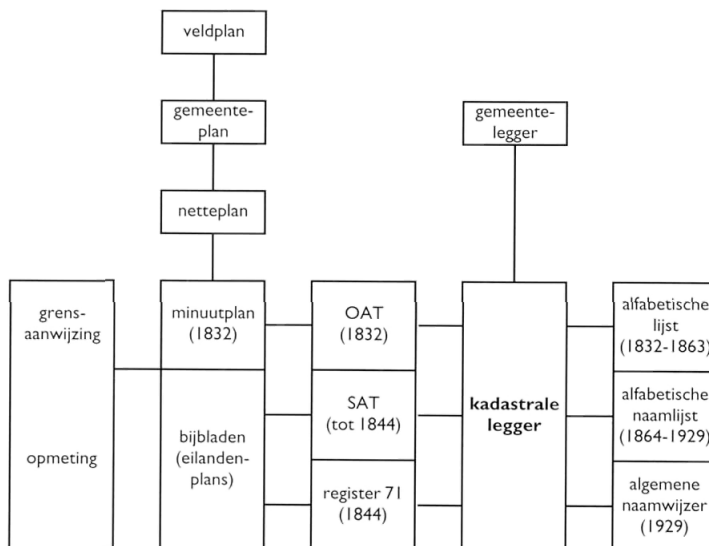
andere zakelijke rechten werden gevestigd. Daarin bleef men genoeg nemen met een andere omschrijving van het desbetreffende onroerend goed. In 1842 werd echter ook aan notarissen de plicht opgelegd om de kadastrale kenmerken te gebruiken,¹⁰ zodat vanaf dat moment in vrijwel alle akten betreffende onroerend goed de kadastrale aanduidingen werden gebruikt.

De legger is geen openbaar register in de zin der wet en wordt dan ook niet in het v.w. genoemd. De openbare registers zijn: het *register hypotheek nr. 1* (het dagregister, waarin alle ter registratie aangeboden stukken op volgorde van binnenkomst worden ingeboekt); het *register hypotheek nr. 3* (het inschrijvingsregister van hypotheekakten) en het *register hypotheek nr. 4* (het overschrijvingsregister). Toch is de legger, als onderdeel van de kadastrale registratie, door iedereen te raadplegen.

Uitvoeringsbesluiten en -procedures

schema I

De relatie van de legger tot andere kadastrale bronnen

Meting

Tussen het besluit tot invoering van het kadaster en de daadwerkelijke invoering verliep twintig jaar. Deze tijd had men nodig om het hele land op te meten en de resultaten op kaarten en in registers vast te leggen. Pas nadat binnen een gemeente de grenzen van alle percelen waren vastgelegd en de oppervlakte was bepaald konden de administratieve gegevens worden geregistreerd en kon worden vastgesteld wat de opbrengst was van een perceel.

Schatting

Voor de grondbelasting werd van elk perceel een schatting uitgevoerd. Van elk perceel moest het 'belastbaar inkomen', later 'belastbare opbrengst' genoemd, worden vastgesteld. Dit gebeurde vergelijkenderwijs: de percelen werden ingedeeld in klassen; gelijkwaardige gronden kwamen in dezelfde klasse. Voor ongebouwd onderscheidde men per gemeente maximaal vijf klassen, voor bebouwd konden net zoveel klassen worden vastgesteld als men nodig achtte. Per klasse werd van een aantal percelen de opbrengst zo nauwkeurig mogelijk berekend. Van de andere percelen werd vervolgens vergelijkenderwijs de opbrengst per hectare vastgesteld. Deze belastbare opbrengst per hectare leverde, vermenigvuldigd met de grootte van het perceel, voor dat perceel, onder aftrek van de kosten van spitten, bemesten en dergelijke, de belastbare opbrengst ongebouwd op. Voor bebouwde percelen gold de huurwaarde van het gebouw. De ondergrond had in dat geval altijd de klasse 1. Straten, rivieren, wegen, kerken enz., voor algemeen gebruik bestemd, waren niet belastbaar.

De klassering verschilde per gemeente. Voor elke gemeente werden de normen vastgelegd in een zogenaamde *tabel 5*, waarin de omschrijvingen van de verschillende klassen, met staatjes van huizen en percelen die als voorbeeld dienden. De indeling in een klasse kon door rechthebbenden worden aangevochten in kantonale vergaderingen.

Administratieve verwerking: oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT), suppletoire aanwijzende tafel (SAT) en legger

Uit de gegevens, bijeengebracht in de *oorspronkelijke aanwijzende tafels* werden de leggers samengesteld. De eerste leggers werden in alfabetische volgorde van achternamen van rechthebbenden aangelegd. Zodra zich nieuwe zakelijk gerechtigden aandienden was dit uiteraard niet vol te houden. Daarom werd in volgende leggers veelal een alfabetische index opgenomen, soms voor elke legger apart, ook wel voor alle volgende leggers daarna.

Ten behoeve van de belastingheffing werden de totalen van grootte en belastbare opbrengst met vermelding van naam en adres van de belas-

tingplichtige vermeld in verzamelleggers per gemeente.¹¹ Veranderingen in perceelsvorming en/of zakelijk gerechtigde werden (tot 1844 volledig, tot 1863 alleen bij perceelwijziging) bijgehouden in de suppletoire aanwijzende tafel (SAT). Wie aktuele gegevens wilde hebben, moest dus altijd eerst de SAT raadplegen. Ook nieuw gevormde percelen werden in de SAT bijgeschreven. Vanuit de SAT's werden de leggers bijgewerkt. Deze omslachtige manier van bijhouden werd, bij ministeriële resolutie van 5 november 1844 (*Circulaire* nr. 739), met terugwerkende kracht vanaf 1 oktober van dat jaar, afgeschaft voor gehele percelen. Vanaf die datum werden alleen nog wijzigingen in perceelsvorming in de SAT's opgenomen.

Eigendomsveranderingen van gehele percelen werden uitsluitend in de legger bijgewerkt. Omdat hierdoor de verwijzing van perceelnummer naar leggerartikel zou verdwijnen werd tegelijkertijd een nieuw register ingevoerd, het 'register, houdende verwijzing van de nummers der percelen naar de artikelen van den perceelsgewijzen legger, waarop zij voorkomen', in de wandeling *register nr. 71* genoemd. Met ingang van 1863 werd het bijhouden van de *suppletoire aanwijzende tafels* geheel gestaakt.

Alfabetische naamlijst en algemene naamwijzer

(*afbeelding 1a en 1b*)

Naarmate het aantal leggerdelen van een gemeente toenam werd het terugzoeken van een rechthebbende moeizamer: voor elke persoon moesten de oorspronkelijke leggers plus de alfabetische registers voorin elk supplementair deel worden geraadpleegd. Om het zoeken te vergemakkelijken is men in 1864 overgegaan tot het aanleggen (per kadastrale gemeente) van *alfabetische naamlijsten*. Het bleef echter noodzakelijk, wilde men iemands bezittingen in een hele Bewaring kennen, om van elke kadastrale gemeente de *alfabetische naamlijst* te raadplegen. Daarom werd (bij KB van 19 oktober 1926, *Stbl.* nr. 362) met ingang van 1 januari 1929 de *algemene naamwijzer* per Bewaring (*register hypotheken nr. 5*) ingevoerd. De *algemene naamwijzer* bestaat uit een kaartsysteem met alle namen van rechthebbenden in het gebied van een Bewaring. Op elke kaart wordt verwezen naar de kadastrale gemeenten en de leggerartikelen. Afgebeeld is een naamwijzer (*register hypotheken nr. 5*), waarin alleen nog wordt verwezen naar register en deel van overschrijving (*register hypotheken nr. 4*). Vanaf 1929 werd ook het artikel en volgnummer van de kadastrale legger opgenomen.

Gemeenteleggers

Bij de invoering van het kadaster in 1832 ontvingen de gemeenten, ten behoeve van hun eigen dienst en van het publiek, een volledige set van de kadastrale bescheiden, bestaande uit kopieën van de legger, een exemplaar van de OAT en de SAT, een overzichtskaart van de sectie- en blad-

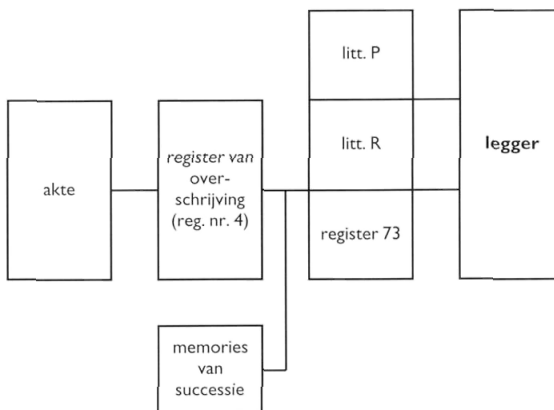
deling en kopieën van de minuutplans; de gemeenteplans. Later werden hieraan toegevoegd de *naamlijst* en het *register nr. 71*. Deze stukken werden (met uitzondering van de OAT) eenmaal per jaar opgestuurd naar de Bewaring, c.q. Landmeetkundige Dienst, om – handmatig – bijgewerkt te worden.¹² Het bestaan van deze kopieën heeft er voor gezorgd dat de kadastrale archieven nergens geheel zijn verloren gegaan door oorlogsgeweld of andere calamiteiten. Zo heeft men na de bombardementen op Middelburg en Nijmegen, in 1940 respectievelijk 1944, de gemeenteleggers kunnen gebruiken als gedeeltelijke vervanging voor de verloren gegane leggers. Gedeeltelijk, want de gemeenteleggers bevatten slechts de namen van belastingplichtigen en niet de eventuele mede-eigenaren en verwijzingen naar deel en nummer van de akte. Sedert de toepassing van fotokopieer- en lichtdrukapparatuur zijn de gemeentelijke kadastrale bescheiden niet meer bijgewerkt, maar werd volstaan met het opsturen van kopieën van leggerartikelen en kaartbladen waarop zich in het afgelopen jaar wijzigingen hadden voorgedaan. De gemeentebesturen beschikten eveneens over een exemplaar van de OAT. Dit was echter in de meeste gevallen niet voor honderd procent gelijk aan het Rijkskadasterexemplaar. Dit laatste exemplaar is gedateerd en gesigneerd.

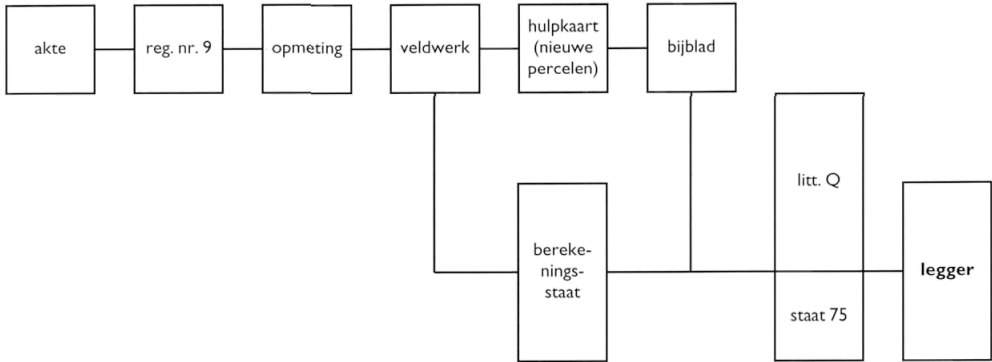
Bijhouding van de legger

Schema 2

Bijhouding van de legger

A Algemeen

B Bij verandering in perceelsvorming bovendien:

Door wijzigingen in rechtstoestand en/of in perceelsvorming moeten voortdurend wijzigingen in de kadastrale legger worden verwerkt. De legger wordt bijgehouden uit twee andere administraties:

- 1 de openbare registers, die worden bijgehouden op het hypotheekkantoor van het Kadaster en bestaan uit afschriften van alle akten die worden opgemaakt bij het rechtsverkeer in onroerend goed. De openbare registers zijn ingesteld met de invoering van het b.w. op 1 oktober 1838. Het gaat hier met name om het register van overschrijving (*register hypotheek nr. 4*). Tussen 1 oktober 1832 en 1 oktober 1838 verstrekke het dienstvak van de Registratie de bewaarders de gegevens, ontleend aan de aangeboden akten, op lijsten, de formulieren Litt. r (bij overdracht van een geheel perceel) respectievelijk Litt. p (indien het een gedeelte van een perceel betrof)
- 2 de administratie van de successiebelasting, namelijk de memories van successie, die bij de fiscus worden ingeleverd na iemands overlijden.

Wijziging rechtstoestand in het algemeen

In beide gevallen van eigendomsovergang wordt een post gemaakt in een per kadastrale gemeente aangehouden lijst, de *staat kadaster nr. 73*, de opvolger van de formulieren Litt. r en Litt. p. De staat nr. 73 bevat alle gegevens die nodig zijn om in de legger tot overboeking van de percelen van de oude op de nieuwe rechthebbende over te gaan. In uitzonderingsgevallen wordt ook tot overboeking overgegaan zonder één van deze rechtstitels, namelijk bij verjaring of huwelijk. Verjaring (na dertig jaar) of huwelijk in gemeenschap van goederen kan leiden tot eigendomsovergang. Beide kunnen door een notariële verklaring of via een schriftelijk verzoek aan de bewaarder leiden tot een andere tenaamstelling. Overboe-

king van een perceel bestaat uit het doorhalen van het perceel op het ene leggerartikel en bijschrijving op het andere. Op het oude leggerartikel wordt vermeld waarheen het perceel is overgebracht, op het nieuwe waarvandaan het is gekomen (kolom 16/17, resp. 18/19). In het *register nr. 71* wordt achter het perceel het nieuwe leggerartikel geschreven. In dit register kan men dus direct zien op welke artikelen een perceel in de loop der jaren is geboekt geweest. In de legger kan men dan naslaan wie de achtereenvolgende eigenaren waren.

Wijziging in perceelsvorming

Vaak betreft de wijziging geen geheel kadastraal perceel, maar een gedeelte daarvan. De procedure is dan in eerste instantie dezelfde als voor een geheel perceel, maar in de registers wordt het perceel overgeboekt met de toevoeging 'gedeeltelijk'. Deze dubbelzinnige aanduiding wordt, na aanwijzing door vervreemder en verkrijger en inmeting van de nieuwe grenzen door de landmeter, omgezet in een nieuwe kadastrale aanduiding, waarbij zowel het oorspronkelijke als het nieuwe perceel een nieuw nummer krijgen, *volgens op het laatstgebruikte*.¹³ Het oude nummer vervalt en keert nooit meer terug. Inmeting, berekening, bijwerking op de kaart, henummering en tenaamstelling gebeurt door de Landmeetkundige Dienst van het Kadaster, verbonden aan elke Bewaring. De manier waarop dit diende te gebeuren was vastgelegd in de 'Verordeningen tot instandhouding van het Kadaster' van 23 oktober 1832,¹⁴ daarna in de 'Algemene instructie regelende de dienst van het Kadaster', kortweg 'I.K.' genoemd en in het boekwerk 'Kadaster Algemeen'. Beide werden in de loop der jaren voortdurend gewijzigd. De I.K. in 1869, 1871, 1877, 1900, 1918 en 1957. Omstreeks 1970 is de I.K. geheel vervangen door de I.K.R., de 'Instructie Kadaster Reorganisatie'. Sedert de landelijke automatisering van de kadastrale registratie (AKR) draagt deze geheel gewijzigde instructie weer de titel I.K.

Van de wijzigingen in perceelsvorming maakte de Landmeetkundige Dienst vóór de automatisering een aantal bescheiden die de schakel vormen tussen oude en nieuwe toestand:¹⁵

- 1 een 'veldwerk': een schets met meetgetallen van de nieuwe grenzen
- 2 een berekeningsstaat met de oppervlaktes van de nieuwe percelen
- 3 een hulpkaart, waarop zowel de oude als de nieuwe situatie staan afgebeeld
- 4 een *staat kadaster nr. 75* (tot 1845 geheten: staat model Litt. Q). Deze vormt de administratieve schakel tussen de 'oude stand' en de nieuwe situatie. Hierin worden links de oude percelen, rechts de nieuwe percelen geschreven, met de bij elk perceel behorende gegevens. Bij elk oud perceel geeft een verwijzing aan in welke nieuwe percelen het is opgenomen en

voor welke oppervlaktes. Achter elk nieuw perceel wordt gespecificeerd uit welke oude percelen het is gevormd en welke oppervlaktes elk oud perceel aan het nieuwe levert (deze verwijzingen vindt men in de legger niet terug). Voor elk nieuw perceel worden naam, beroep en woonplaats van de rechthebbende geschreven. Dit gebeurt op basis van:

- de tenaamstelling van de oorspronkelijke percelen in de legger (de oude stand);
- een uittreksel uit de akte (*register kadaster nr. 9a*), waaruit de nieuwe rechthebbenden blijken.

In de *staat kadaster nr. 75* werd tenslotte bij de nieuwe percelen voor elk gedeelte dat de verkrijger krachtens de akte op zijn naam had gekregen, een vermelding gesteld van deze akte. Op deze manier is de rechtstitel volledig terug te vinden: een uittreksel van de desbetreffende akte wordt bewaard op het hypotheekkantoor, in het *register hypotheken nr. 4*. Wijziging in perceelsvorming bracht bijgevolg vele meetkundige en administratieve bewerkingen met zich mee. Dit werd afgesloten met een toevoeging aan het *register nr. 71*: hier werd een nieuw gevormd perceel bijgeschreven, met het leggerartikel en onder verwijzing naar oude nummers waaruit het is ontstaan. Vervallen percelen werden doorgehaald, eveneens met verwijzingen naar het perceel of de percelen waarin zij zijn opgenomen.

Eenzelfde complexe procedure werd gevolgd bij wijzigingen in gebouwde eigendommen: stichting, sloping, bijbouw etc. Door de inspecteur van de registratie en successie (vroeger de controleur van de grondbelasting) werd de Landmeetkundige Dienst ingelicht. Ook deze wijzigingen werden – voor zover nodig – opgemeten en op de plans en in de *staten nr. 75* toegepast. De *staten nr. 75* zijn merendeels vernietigd. Waar dit niet is gebeurd geven ze veel informatie over de (wijziging in) bestemming van panden en gronden. Voor sommige gemeenten is ook het ‘register van nieuwe, veranderde of gesloopte gebouwen’ (*grondbelasting nr. 32*) bewaard. Hierin werden chronologisch de plaats gehad hebbende veranderingen geregistreerd. Daarbij zijn zowel de kadastrale aanduiding als het leggerartikel vermeld.

Vernieuwing van de leggers

Door de veelvuldige bijwerking van de leggers werden deze op den duur uiterst onoverzichtelijk. Met name op artikelen van rechtspersonen met veel onroerend goed in hun bezit, zoals de staat, provincies en gemeenten, stonden op den duur meer doorgehaalde dan nog bestaande percelen, wat het werken ermee onaangenaam maakte. Daarom werden leggers, zodra men dit noodzakelijk vond, vernieuwd. Alle artikelen waarop nog percelen stonden werden overgeschreven in nieuwe leggers, waarbij de aaneengesloten nummering dus werd doorbroken. Na controle wer-

den verder de nieuwe leggers gebruikt. De oude bleven bewaard, zodat onderzoek naar rechtstitels altijd mogelijk bleef.

Ook hermeting kan leiden tot vernieuwing van leggers, zeker wanneer dit gepaard gaat met henummering onder een nieuwe sectieletter.

Ruilverkaveling

Ook bij ruilverkaveling vindt vernieuwing plaats. Is besloten tot ruil- of herverkaveling van een gebied dan worden de betrokken percelen in de legger (rood) onderstreept, terwijl in het hoofd van de legger een stempelafdruk wordt geplaatst met de tekst: 'onderstreepte percelen vallen in een ruilverkaveling', of: 'voor roodonderstreepte percelen is ruilverkavelingsrente te verwachten'. De na een ruilverkaveling gevormde percelen worden tot minuutpercelen verklaard. Dit betekent dat er geen verwijzing plaats vindt naar en van de oude percelen, noch in het *register nr. 71*, noch in de legger. In het *register nr. 71* wordt vóór het perceelnummer in rood de letter R geplaatst. In de legger vinden we in de kolom 'waaruit getrokken' een verwijzing naar de ruilverkaveling, bijvoorbeeld: 'RUILV'.

3 VISUELE KENNISMAKING

De oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT)

(afbeelding 2 en 3)

Na meting, kaartering en nummering werden alle percelen¹⁶ sectiegewijs verzameld in de *oorspronkelijke aanwijzende tafel*, die voor ieder achtereenvolgend genummerd perceel bevatte: naam, beroep en woonplaats van eigenaar of andere zakelijk rechthebbende, soort van eigendom (cultuur), grootte, klasse van schatting voor de grondbelasting en de belastbare inkomens (opbrengsten) ongebouwd en gebouwd. Ook bestaan er exemplaren met aparte kolommen voor polder- en dijklasten. De OAT geeft de situatie weer op 1 januari 1832. De hierin verzamelde gegevens werden gebruikt voor het aanleggen van de eerste leggers: per kadastrale gemeente kreeg elke rechthebbende een leggerartikel, waarop zijn percelen werden geboekt en oppervlaktes en belastbare opbrengst gesommeerd. In de OAT werd aangegetekend op welk leggerartikel het perceel was geboekt.¹⁷

De suppletoire aanwijzende tafel (SAT)

(afbeelding 4)

De *oorspronkelijke aanwijzende tafels* mochten niet worden gewijzigd. Veranderingen werden bijgehouden in een supplement, de *suppletoire aanwijzende tafel*. Omdat in de praktijk alleen de kadastrale legger werd geraadpleegd is men daar op den duur vanaf gestapt. Eerst werd, met ingang van 1 oktober 1844, de bijhouding voor eigendomsveranderingen van gehele percelen gestaakt. Alleen wijziging van perceelsvorming werd nog opgenomen. Met ingang van 1 oktober 1863 werd de bijhouding van de SAT volledig beëindigd.

De kadastrale legger

De registratie van het kadaster is gebaseerd op het perceel; van elk kadastraal perceel¹⁸ afzonderlijk is de rechtstoestand te vinden. De legger is primair ingericht naar de rechtstoestand van het perceel. Percelen binnen één kadastrale gemeente met dezelfde combinatie van eigenaar(s) en/of anderszins zakelijk rechthebbende(n) zijn te vinden op één leggerartikel. Elk kadastraal perceel komt slechts éénmaal in de leggers voor. Een per-

soon, hetzij een natuurlijk-, hetzij een rechtspersoon, kan een aantal malen in de leggers zijn opgenomen. Zakelijke rechten kunnen zijn: eigendom, mede-eigendom, vruchtgebruik, erfpacht, opstal, gebruik en bewoning, bekleemde meier. De eerste leggers werden alfabetisch op achternaam van rechthebbenden aangelegd. Zodra er echter nieuwe rechthebbenden in een legger moesten worden opgenomen was men gedwongen de alfabetische volgorde los te laten. Doordat een persoon op verschillende percelen evenzovele verschillende zakelijke rechten kan uitoefenen,¹⁹ zoals in het leggerhoofd genoemd, kan zijn naam echter op verschillende artikelen en in verschillende hoedanigheden (eigenaar, mede-eigenaar, vruchtgebruiker etc.) voorkomen. Uiteraard kan hij ook in verschillende gemeenten rechten hebben. In elke gemeente heeft hij dan een ander leggerartikel. De kadastrale legger – als onderdeel van de kadastrale registratie – is het uiteindelijke resultaat van alle transacties, zoals die zijn vastgelegd in akten en vervolgens overgeschreven in het register *hypotheken nr. 4*.

Afbeelding 5 laat de titelpagina zien van een legger.

In tegenstelling tot wat de hoofdtitel doet vermoeden wordt de legger niet perceelsgewijs opgemaakt, maar per rechthebbende.

Afbeelding 6 toont een oorspronkelijk leggerartikel.²⁰ In het hoofd, naast het artikelnummer: naam, voornamen, beroep en woonplaats van de eigenaar. Soms worden ook geboortedatum en adres vermeld. Daaronder is ruimte voor mede-eigenaren. Indien deze is ingevuld, duidt dit in het algemeen op een onverdeelde boedel, ontstaan bij overlijden van de oorspronkelijke eigenaar. Ook andere vormen van mede-eigendom (consorten) komen echter voor. Is de eigenaar niet zelf de gebruiker, maar is op zijn eigendom een zakelijk recht gevestigd, dan wordt onder de naam van de eigenaar (die in dat geval alleen de zogenaamde blote eigendom heeft), vermeld welk recht dit is en door wie het gebruiksrecht wordt uitgeoefend. In de meeste gevallen is dit namelijk degene die de grondbelasting moest betalen.

In de kadastrale legger werd per perceel de volgende informatie opgenomen (afwijkingen komen voor):

kolom 1	volgnummer waaronder het perceel is opgenomen; dit is vooral van belang wanneer een perceel moet worden teruggezocht dat van het ene naar het andere leggerartikel is overgeboekt; met name wanneer dit erg uitgebreid is wordt het zoeken erdoor vergemakkelijkt
kolom 2	plaatselijke benaming, oorspronkelijk vaak een wijknaam en -nummer, later straat en eventueel huisnummer; in plattegrondgebieden vaak niet ingevuld
kolom 3-4	sectieletter en perceelnummer; de kolommen 2-4 vormen

	een systematische samenhang tussen 'adres' en 'kadastraal nummer'
kolom 5-6	verwijzing naar 'het algemeen register der hypotheek'; hiermee wordt bedoeld deel en nummer van het register van overschrijving (later <i>register hypotheek nr. 4</i> genoemd); dit is (het afschrift van) de akte waarbij het recht op het perceel is gevestigd; dit heeft niets te maken met een gevestigde hypotheek, maar heeft uitsluitend betrekking op de zogenaamde 'titel van aankomst' (zie bijlage C); in gemeente-exemplaren van de legger meestal niet ingevuld
kolom 7	soort van eigendom of cultuur (bouwland, weiland, water, huis, tuin, erf enz.) op het moment van registratie
kolom 8	volgnummer van gebouwde eigendommen; werd in de praktijk niet gebruikt
kolom 9	grootte, uitgedrukt in hectare (ha), are (a) en centiare (ca); ook met 'bunders', 'roeden' en 'ellen' worden hectare, are en centiare bedoeld
kolom 10	klassering voor de grondbelasting, volgens de ter plaatse geldende klassen
kolom 11	de geschatte opbrengst van het perceel zonder bebouwing, volgens de klassering, vermeld in kolom 10
kolom 12	af trek wegens polder- en dijklasten
kolom 13	de belastbare opbrengst ongebouwd van het perceel, verkregen door het verschil tussen kolom 11 en 12
kolom 14	de belastbare opbrengst gebouwd (de huurwaarde)
kolom 15	de verandering die het perceel heeft ondergaan; hier wordt kort omschreven welke wijzigingen hebben plaatsgevonden en op grond van welk ander register dit is gebeurd; hierbij wordt ook vermeld in welk dienstjaar (dj) ²¹ dit is gebeurd; het meest komen voor: – scheiding, waardoor het perceel is overgebracht naar een ander artikel – splitsing; het perceel is gesplitst in twee of meer nieuwe percelen – vereniging; het perceel is met andere percelen samengevoegd – verkoop
kolom 16	verwijzing naar de suppletoire aanwijzende tafel (zie hiervoor)
kolom 17-18	verwijzing naar leggerartikel en volgnummer waar het perceel voorheen op stond geboekt
kolom 19-20	verwijzing naar leggerartikel en volgnummer waarheen het (vervallen) perceel is overgeboekt

De inrichting van de legger was geheel afgestemd op het oorspronkelijk doel van het kadaster: de heffing van grondbelasting. Daartoe werd eenmaal per jaar van elk leggerartikel een totalisatie gemaakt van oppervlaktes en belastbaar inkomen. We zien die, met vermelding van het jaar, onder de optelstreden. Dit vormde, vermeerderd met opcenten, de basis van de door de rechthebbenden in die kadastrale gemeente verschuldigde grondbelasting. De hoogte van het bedrag varieerde per provincie en daarbinnen per gemeente. De belasting werd vastgesteld volgens een repartitiestelsel: eerst werd het totaalbedrag bepaald, daarna werd per provincie een hoofdsom vastgesteld. De provincie verdeelde dit bedrag weer over de gemeenten, naar rato van de belastbare opbrengst. Tussen gemeenten uit verschillende provincies konden de percentages sterk verschillen. Bij de Wet op de Grondbelasting van 1870 werd bepaald dat voortaan een vast percentage zou gelden van de belastbare opbrengst. Tegelijkertijd werd besloten tot herziening van de schattingen, aangezien de schattingen uit 1832 hun betekenis grotendeels hadden verloren. Deze herziening vond plaats in 1873 (gebouwde eigendommen), respectievelijk 1879 (ongebouwde eigendommen). In 1897, respectievelijk 1904 werden de schattingen voor gebouwde eigendommen opnieuw herzien. Voor gebouwde eigendommen gold vanaf 1876 een percentage van 5,2 % van de belastbare opbrengst; in 1897 werd dit 4,86 %. Voor ongebouwd gold vanaf 1893 een belastingpercentage van 6 % van de belastbare opbrengst. Deze percentages golden voor het hele land, zij het dat provinciale besturen zelf opcenten konden heffen.²²

Horizontale of diagonale strepen door percelen geven aan dat deze zijn overgeboekt naar een ander volgnummer en eventueel een ander leggerartikel. Waren van een leggerpagina alle percelen overgeboekt dan werd over de hele bladzijde een diagonale streep getrokken.

Sedert 1832 is de legger niet wezenlijk veranderd. De kolommen 11 en 12 heeft men enige tijd weggelaten, maar keerden al spoedig weer terug. De kolom 'volgnummer der gebouwde eigendommen' (kolom 8), die toch niet werd gebruikt, is al vrij snel afgeschaft. Met het stopzetten van de bijhouding van de SAT werd ook kolom 16 overbodig. In twintigste-eeuwse leggers is de kolom 'klassering' (kolom 9) vervangen door 'pachtwaarde'. De kolom 'kadastraal inkomen' (kolom 10), kon daarmee vervallen. Tevens is een nieuwe kolom 11 ingevoerd voor 'jaar waarin een vrijdom vervalt' (dit wil zeggen van belasting). Ook verschijnt dan een aparte kolom 13 voor 'tiendrente, jachtrente, ruilverkavelingsrente'. Deze bedragen vormen een soort (afkoopbare) grondrente, in de vorm van een annuïteit. Tiendrente was de afkoopprijs van een tiend (5,44 % of 5,55 %), gedurende dertig jaar, tot uiterlijk 1939, aan het Rijk te betalen. Bij de 'Tiendwet' van 1907 (*Stbl.* nr. 222) is alle tiendplichtigheid vervallen en de vestiging van nieuwe verboden. Jachtrente is een tegenprestatie van de

eigenaar voor door de Staat in 1923 afgekochte oude jachtrechten. De jachtrente bedroeg $7\frac{1}{2}$ %, gedurende dertig jaar te betalen. Afkoop was mogelijk tegen een rentevoet van 5 %. Door de vaak moeizame afkoop-procedures zijn de laatste bedragen pas midden jaren zestig doorgehaald. Ruilverkavelings- of herverkavelingsrente is de vergoeding die een eigenaar moet bijdragen in de kosten, gemaakt bij ruil-, respectievelijk herverkaveling in de vorm van een annuïteit van dertig jaar. Het dienstjaar waarin de ruil- of herverkavelingsrente vervalt, wordt vermeld in kolom 11.

Automatisering van het kadaster (AKR)

In enkele Bewaringen, met name Zierikzee en later Middelburg, is vanaf de jaren zestig geëxperimenteerd met een legger op systeemkaarten. Dit systeem werd echter niet algemeen overgenomen. Wel werden de (zware) leggerdelen vervangen door een losbladig systeem met de helft van de oorspronkelijke bladgrootte. Daarmee werd het gebruik van de typemachine mogelijk en kon de eerste stap gezet worden in de richting van automatisering. In het eind van de jaren tachtig is de handmatig bijgehouden legger tenslotte geheel afgeschaft. Sinds 1990 is de kadastrale informatie van heel Nederland opgeslagen in een centraal gegevensbestand in Heerlen. Deze informatie is bij de Bewaringen (zie bijlage A) via terminals op te vragen.

Met de automatisering van de kadastrale registratie (AKR) is het leggerartikel als schakel tussen rechthebbende en object overbodig geworden. In AKR worden alle gegevens maar éénmaal opgenomen. De geautomatiseerde kadastrale registratie kent de volgende vier gegevensgroepen:

- a objecten: de percelen met alle direct daarop betrekking hebbende gegevens
- b subjecten: de naamsgegevens van alle personen die in de kadastrale registratie als zakelijk rechthebbende voorkomen
- c zakelijk-rechtrelaties: de omschrijving van het soort zakelijk recht en het eventuele aandeel daarin; met behulp van de zakelijk-rechtrelaties vindt de koppeling plaats tussen het subject (b) en het (de) object(en) (a)
- d stukken: de brondocumenten, zoals notariële akten, op basis waarvan wijzigingen in de gegevens van de kadastrale registratie worden aangebracht.

Afhankelijk van de informatievraag kan men gegevens opvragen over percelen, rechthebbenden en de zakelijk-rechtrelaties tussen beide. Tussen de laatste actuele gegevens die handmatig werden bijgehouden en de geautomatiseerde gegevens is een relatie gelegd, die er voor zorgt dat de 'ketting' van zakelijk gerechtigden en van de perceelsgegevens in de kadastrale registratie behouden is. Vanwege de noodzaak van titelonderzoek blijven de leggers onder beheer van de Bewaringen.

Het register nr. 71 (percelenregister)

Tussen kadastrale kaart en de legger bestond geen rechtstreeks verband. De schakel daartussen werd tot 1844, respectievelijk 1863 (zie hiervóór) gevormd door de OAT's en SAT's, waarin de percelen achtereenvolgend genummerd waren opgenomen. Met ingang van 1 oktober 1844 werd het bijhouden van de SAT voor gehele percelen echter afgeschaft. Als schakel tussen kadastrale kaart en legger werd toen een perceelsgewijs ingericht register ingevoerd, het *register kadaster nr. 71* (meestal kortweg aangeduid als *register 71*).

Aan de hand van het perceelnummer kan in dit register het leggerartikel worden opgezocht. *Afbeelding 7* laat een bladzijde uit zo'n register zien. Het bevat, per kadastrale gemeente en sectiegewijs, alle perceelnummers in numerieke volgorde, met achter elk nummer de leggerartikelen waarop het perceel achtereenvolgens is geboekt. Vanaf 1864 werd, vanwege het stopzetten van de bijhouding van de SAT, veel meer informatie opgenomen:

kolom 1	perceelnummer
kolom 2	bladnummer van de kadastrale kaart
kolom 3	nummer van de ruit, waarin het perceelnummer op de kaart staat
kolom 4/6	grootte, in hectare, are en centiare
kolom 7	nummers van de percelen waaruit het perceel is ontstaan (als hier niets is ingevuld betreft het dus een 'minuutperceel', dat wil zeggen een perceel waarvan nog nooit iets aan de grenzen is gewijzigd)
kolom 8	artikelen van de legger, waarop het perceel achtereenvolgens is geboekt
kolom 9	nummers van de nieuwe percelen waarin het in kolom 1 vermelde perceelnummer door de splitsing of samenvoeging of anderszins is opgenomen; is kolom 9 ingevuld, dan is het perceelnummer in kolom 1 doorgestreept.

5.
THEKEN.

2421
2390

Bestuur der Registratie.

ALPHABETISCHE NAAMWIJZER

DER

VERKRIJGERS,

IN HET ALGEMEEN REGISTER VAN HYPOTHEKEN VOORKOMENDE.

DIRECTIE *Amsterdam*

BEWARING *Amersfoort*

1a, b
Alfabetische
naamlijst en
algemene
naamwijzer.

Spa Spru

NAMEN.	VOORNAMEN.	BENDE.	WOONPLAATS.	ALGEMEEN KNIPSIFTE.		AANMERKINGEN.
				Dati.	Vak.	
Spront	Johannes	spieghelen sluithouder	Roeten	67	295	
van Spronck	Karimust	klager	Amsterdam	69	284	
Spruyt	David Jan	directeur	Venemant	69	622	
van Sprundlaas	Anthonie	brevenbe- steller	liceren n. 76	70	63	
Spruyt	Friederick Maria zond'g B. de bank	—	Heelto	70	299	
van Sprundlaas	Jan	kleermaker	Heest	70	734	
id	Salbus	kleermaker	Heest	71	164	
Spruyt	Jacobus Wilhelms Peters	schiedschied	Hoogland Zee	71	256	
Spruyt	David	bedienings- schiedschied	Hoogland	72	707	
Spruyt	Elye	particulier	Heest	73	737	
id	Johanna Kon- stantia Konarda	particulier	id	75	730	
id	Johanna Konstantia Kortlandt Konard Konarda	zonder	Amsterdam	76	772	
Sprong	D. Charles Kon- stantia Konard Konarda	zonder	Utrecht	78	37	
id	Charles Konstantia Konarda	zonder	Utrecht	78	38	
Spru	Johan Christoph	ambtenaar	Rotterdam	78	196	
Sprong	Georg van de laan	bedienings- schiedschied	Utrecht	79	107	
Spruitenberg	Elisabeth	—	Amsterdam	80	130	
Spronger	A	—	Leerdam	80	550	
Spruit	Catharina	zonder	Doorn	83	329	
van Sprundlaas	Jacob	ambtenaar	Amsterdam	84	37	
Spruitenberg	Georg	zonder	Hoogland	85	287	

PROVINCIE *Utrecht.*
Utrecht ARRONDISSEMENT.
Utrecht KANTON.
 HOOFDPLAATS *Utrecht*
 KANTOOR VAN BEWAARDING DER HYPOTHEKEN
 IN VAN HET KADASTER, GEVESTIGD TE
Utrecht.

Gemeente
Houten.

Sectie *A.*
 genaamd *Houten.*

OORSPRONKELIJKE AANWIJZENDE TAFEL

DER GRONDEIGENAREN

EN DER ONGEBOUWDE EN GEBOUWDE VASTE EIGENDOMMEN,

benevens van derzelve inhouds-grootte, klassering en belastbaar

inkomen, volgens het kadaster.

2, 3
 Oorspronkelijke
 aanwijzende tafel
 (OAT), Houten
 sectie A.

Wederkeerge verhouding der Nederlandsche landmaten (vastgesteld bij art. 12 der wet van 21 Augustus 1816 (staatsblad n°. 30) en bij art. 4 en 6 van het Koninklijk besluit van den 29 Maart 1817 (staatsblad n°. 45) en der landmaten, voormaals in de gemeente gebruikelijk.

INHOUDS-WAARDE DER NEDERL. MATEN in elke plaatselijke, van elk der Meester aangewezen bevestigingen.					LANDMATEN, VOORMAALS IN DE GEMEENTE GEBRUIKELIJK.			INHOUDS-WAARDE der hooftverrekenbare en de andere, volgens de Nederlandsche.			AANMERKINGEN.		
NEDERLANDSCHE MATEN.	OUDER MATEN				SOORTEN.	BENAMINGEN.	Verhouding der veelvouden tot hunne ouderheden.	Buisdats.	Verkeerde rechten.	Verkeerde effen.			
	1.	2.	3.	4.							5.	6.	7.
Buizen, ...						Buisdats, genaamd							
Verkeerde rechten						1. onderloet, genaamd							
" el.						2. - - -							
" el.						3. - - -							

502	Kirch	Strianis de	Kastlein	Neukir	Brennard	02 30	3
503	"	"	"	"	Mis	05 30	1
504	"	"	"	"	Luis Hof	13 30	1
505	"	"	"	"	Mis	02 30	2
506	"	"	"	"	Schaur	02 30	1
507	Disching	Wermann	Wermann	Neukir	Luis	07 30	1
508	"	"	"	"	Luis Hof	07 30	1
509	"	"	"	"	Mis	16	1
510	Carlebur	Joh. Dick	Stranger	Neukir	27 Mis	01 30	1
511	"	"	"	"	Luis Hof	02 10	1
512	Neukir	de Comend	"	"	Schottens	02 30	1
513	"	"	"	"	Schott	06 Oktel	
514	"	"	"	"	Luis	07 30	1
515	fluit	Jan	Lecker	Neukir	"	01 30	1
516	"	"	"	"	Mis	30	1
517	"	"	"	"	Luis Hof	30	1
518	"	"	"	"	"	03 30	1
519	"	"	"	"	Mis	03	1
520	Delding	Johan Heinrich	Wermann	Neukir	"	02 30	1
521	"	"	"	"	Mis	30	1
522	"	"	"	"	"	30	1
523	"	"	"	"	Luis Hof	02 30	1
524	Neukir	de Comend	"	"	Mis	11 30 Oktel	

Houten Sectie A 1030 Dienst 1839

VOLGNUMMER van de Sectie Tafel.	POLDER, GEHUUCHT OF PLAATSDELING BENAMING.	AANWIJZING van de BLADEN der PLAAN. NOMMERS der PECELEN.				VERWIJZING naar het Algemeen Register der Hypotheken.			EIGENAREN EN VRUCHTGEBRUIKERS.					SOORT der EIGENDOMMEN.	
		3. Oorspronk. 4. Suppletoire.	5. Laatste voorgaande.	6. Nieuwe.	7. Duidl. 8. Nummer.	9. NAMEN.	10. VOORNAMEN.	11. BEROEPEN.	12. WOONPLAATSEN.	13. Artikel van de Lijst der Eigenaren. (Voor de Sectie van den Aanwijzings-afdeeling.)	14. LAATST VOORGAANDE.	15. NIEUWE.			
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
213			469					Strick van Linder	J. C. W.		Alphen	102			
214			470					ten Alphen							
215			471												
216			472												
217			473												
218			474					Verschuiven	J. P.		Alphen	102			
219			475												
220			476												
221			301					Ammerlaan	J. H. van in Puffel by Beemster			202			
222			30					Verholten	M. H. G.		Alphen	203			
223			31												
224			414					Boeg	Cornelis van in vruchtgebruik by			204			
225			420					Jongeliedans	Cornelis Gruis van de Hellebrun		Alphen				
226			515					Braunmatta	Conradus van Lindert			205			
227			516												
228			453					Andreas	Willems		Alphen	207			
229			454												

4
Suppletoire
aantwijzende tafel
(SAT), Houten,
sectie A.

PROVINCIE *Vrucht.*

ARRONDISSEMENT.

Leven KANTON.

HOOFDPLAATS *op de Ruins*

KANTOOR VAN BEWAARDING DER HYPOTHEKEN
EN VAN HET KADASTER, GEVARIANT TE

1144

Gemeente
Houten.

Procurator

KADASTRALE LEGGER.

(EERSTE ~~GEDEELTE~~.)

OF

LIJST DER GROND-EIGENAREN,

MET OMSCHRIJVING VAN DERZELVER

ONGEBOUWDE EN GEBOUWDE VASTE EIGENDOMMEN;

en voorts aanduidende de bezitters van
zakelijke regten van vruchtgebruik, van erfpacht en van opstal,
alsmede het zuiver belastbaar inkomen, aan de grondbelasting onderhevig.

E E R S T E D E E L ,

bevattende de eigenaren enz., welke als zoodanig bij de oorspronkelijke opmaking van het kadaster bekend waren.

5
Titelpagina
kadastrale legger,
Houten, eerste
deel.

ART. 205.

EIGENAAR . . . .
Suwerf
 VRUCHTGEBRUIKER .

NAAM.	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.
<i>Bronnmeles</i>	<i>Jendriens van</i>	<i>Brv v d Bakker</i>	<i>Leist.</i>
	<i>Jansen v d K.</i>		

Volgnommer.	FOLDER, GERUCHT OF PLAATSELIJKE BENAMING.	VERWIJZING NAAR de KADASTRALE PLANS.				SOORT der EIGENDOMMEN.	VOLGNOMMER der Gebouwde Eigendommen.	INHOUDS-GROOTTE van IEDER PERCEEL.			KADASTRAAL INKOMEN van ieder perceel, sonder afrek der FOLDER- en DIJKS-LASTEN	BEDRAG van den afrek wegens FOLDER- en DIJKS-LASTEN	BELASTBAAR INKOMEN VAN IEDER PERCEEL.			B E K N O P T E OMSCHRIJVING der plaats gehad habbende VERANDERINGEN.	AANWIJZING der ARTIKELN EN VOLGNOMMERS van deze lijst.				
		3. Sectie.	4. Nummer der Perceel.	5. Duid.	6. Nummer.			9. b.	10. r.	11. e.			12. f.	13. c.	14. f.		15. c.	16. f.	17. c.	18. f.	19. c.
1	A 515					<i>Huis en erf</i>		02	20	3	1	02	1	02	75	<i>aanw. in Stentig</i>	228	46	4	205	2
2	516					<i>Huis</i>		03	1	1	20	03	2	75			227	5			8.9
3	A 512					<i>tuin</i>		06	20		2	22	03	2	75	<i>del. 1848</i>		46	1	205	6
4	513					<i>Huis</i>		25	9		08			08	15			2			7
5	514					<i>Huis erf</i>		30	8		16			16	27			3			
6	A 632					<i>tuin</i>		08	75		08	08	05	343	117	<i>1848</i>					
7	633					<i>Schuur</i>		01	30	1	52		01	51		<i>Schuur</i>	449	205	3	455	1
8	634					<i>Huis erf</i>		01	45	9	50		01	49	27	<i>enge 1852</i>	450		3		2
9	635					<i>tuin</i>		03	30	5	106			106	75		451		1		3
10	A 422					<i>tuin</i>		02	90	1	116		03	113		<i>1850</i>	452		2		4
								08	75		324		05	344	75	<i>1850</i>					
								74	46	2	19	74	67	10	67	<i>1853</i>		76	25	456	1
								05	75		25	02	72	24	06	<i>1857</i>					

6
 Leggerartikel 205,
 Houten.

Gemeente

Houten

Sectie *1*

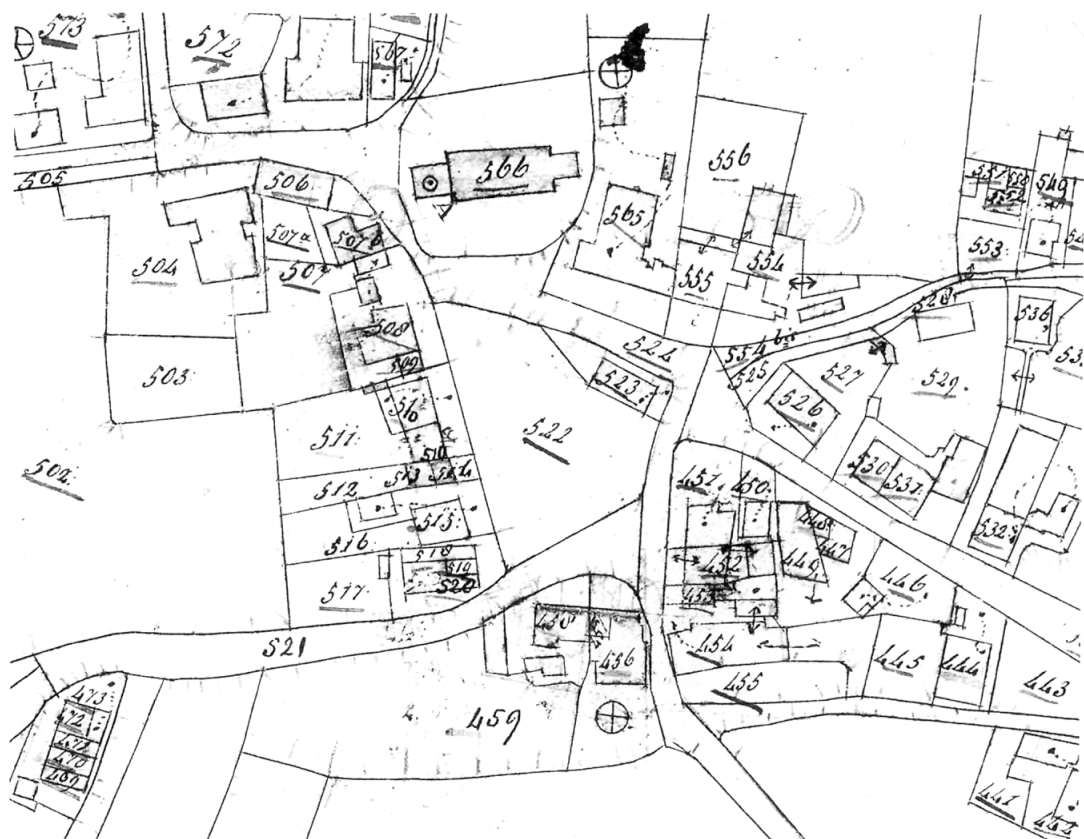
Inlegvel n°. 72.

NOMMERS
der percelen
op die
kadastrale
plans.

NOMMERS VAN DEN PERCEELSGEWIJZEN LEGGER.

491	122 206 421 741	946.1501.3004	
492	122 264 741	946.	<i>Laten 1462. 1463. 1471</i>
493	120	..... 740. 741	
494	126	402	<i>Laten 1467. 1460. 1471</i>
495	126	449.605.1229.	<i>Laten 1464. 1466. 1471</i>
496	126	⁵⁷²⁻⁴⁰² 1449.605.	<i>Laten 1461. 1462.</i>
497	126	1449.605	<i>Laten 1461. 1462.</i>
498	220	635 750 449	1230 ^{1150. 1830} ₁₁₅₈ <i>Laten 1658. 1659.</i>
499	220	635 750 449	1230 ^{1230. 1830} ₁₁₅₈ <i>in 1658</i>
500	220	635 750 449	1230 1158. <i>in 1658.</i>
501	220	635 750 449.	1230.
502	276 469.	796.1602.2161	<i>Laten 2255. 2266</i>
503	276 469.	796.1602.2161	
507	227		<i>Laten 1214.</i>
507 ^a	272 433. 539.	802. 751. 901	<i>Laten 1160</i>
507 ^b	272 433 539.	802 751. 900	<i>" 1160</i>
508	227	<i>Laten 800 2 803</i>	
509	227	803	
510	262		<i>Laten 1009.</i>
510 ^b	262		<i>Laten 1009. 1000.</i>
511	63		<i>Laten 1000. 009.</i>
512	26 205		
513	46 205		
514	46 205		
515	205		
516	205		
517	171 537. 578		<i>Laten 1770 1771</i>
518	171 537. 578. 745		<i>Laten 1771 1772</i>
519	261	1100	<i>in 1704. 1706</i>

7
Register nr. 71
(percelenregister),
Houten, sectie A.

8
 Minuutplan
 Houten, sectie A,
 blad 3
 (detail; zie ook
 afb. 4 op pag. 99).

NAAM	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.
<i>Stuyt</i>	<i>On</i>	<i>Parker</i>	<i>Houten</i>
EIGENAAR			
rechtgebruiker			

ART. 46.
EIGENAAR

Volgsnummer.	POLDER, GEMUCHT of PLAATSELIJKE BENAMING.	VERWIJZING NAAR				SOORT der EIGENDOMMEN.	Volgsnummer der gebouwe eigendommen.	INHOUDS-GROOTTE VAN IEDER PERCEEL.	Klassering.	Kadastral inkommen van ieder perceel, zonder aftrek der goeder- en dijk-lasten.	Bedrag van den aftrek wegens goeder- en dijk-lasten.	BELASTBAAR INKOMEN VAN IEDER PERCEEL.		BEKNOPTE OMSCHRIJVING der PLAATS GEHAD HEBBENDE VERANDERINGEN.	Aanwijzing der artikelen en der volgnummers van deze lijst.					
		Sectie.	N ^o . der perceelen.	Deel.	Nummer.							Ongeboord.	Gebouwd.		Verwijzing naar de bepalingen van de aanvullende Regeling.	Numm. artikel.	Volgsnummer.	Numm. artikel.	Volgsnummer.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
								b. r. e.		f. c.	f. c.	f. c.	f. c.							
1			942			<i>huus</i>		01 80	1	72	02	70							205	3
2			943			<i>huus</i>		30	9	08		08	15							4
3			944			<i>huus & erf</i>		50	8	16		16	24							5
4			945					03 30	3	02		02	75						205	1
			946			<i>huus</i>		02	1	20	02	17								2
						<i>huus</i>		02 55		04	02	04	42							

9
Leggerartikel 46,
Houten.

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

**Interpretatie en betrouwbaarheid
van de gegevens in de bron**

Wie geïnteresseerd is in het onroerendgoedbezit van een bepaalde persoon op een bepaald moment, dan wel in de achtereenvolgende rechthebbenden op een bepaald perceel, kan daarvoor niet zonder meer de legger raadplegen. Altijd zijn aanvullende bronnen nodig. Afhankelijk van het soort onderzoek en de periode waarover dit zich uitstrekt kan men in het algemeen twee manieren onderscheiden waarop men de legger benadert:

1 Uitgaande van een bepaald perceel zoekt men via de kadastrale kaart het – huidige – perceelnummer op, waarna via *register nr. 71* de legger kan worden geraadpleegd.

2 Kent men alleen het adres, dan zal eerst via de kadastrale overzichtskaart moeten worden opgezocht op welke kadastrale kaart het perceel ligt. Als die is gevonden kan op de desbetreffende kaart aan de hand van de ligging de kadastrale aanduiding van het perceel worden vastgesteld. De benadering verloopt dan zoals onder 1.

3 Wie uitgaat van een persoon raadpleegt eerst de *algemene naamwijzer* (per Bewaring). Hierin wordt rechtstreeks verwezen naar de leggerartikelen van de gemeente(n) waarop deze persoon voorkomt.

Ook leggerartikelen van overledenen zijn in het algemeen op deze manier terug te vinden. Vervallen kaarten van de *algemene naamwijzer* worden apart bewaard. Is de persoon vóór 1929 overleden, dan moeten de *naamwijzers* op de leggers (voor elke kadastrale gemeente waarin de betrokkene mogelijk eigendommen had!) worden geraadpleegd. Vaak bieden de memories van successie, boedelinventarissen of kiezerslijsten, waarin de aanslagen van de grondbelasting per gemeente staan vermeld, hierbij houvast. In de memories van successie wordt onroerend goed met kadastrale aanduiding vermeld, soms ook met verwijzing van de wijze van verkrijging.

De oorspronkelijke meting en oppervlaktebepaling waren naar onze huidige maatstaven niet erg nauwkeurig. Bij de meting werd afgerond op decimeters, aanvankelijk soms zelfs op hele of halve meters. Oppervlaktebepaling gebeurde door uitpassing op de kaart, wat veel minder nauwkeurig is dan de later toegepaste berekening uit meetcijfers of de – nog nauwkeuriger – berekening uit coördinaten, die tegenwoordig wordt gebruikt. Bovendien werd de grootte van percelen, groter dan ongeveer

2 are, afgerond op 10 ca. Door de grote haast liet de kwaliteit van het werk tussen 1825 en 1832 ernstig te wensen over. Controles vonden slechts steekproefsgewijs plaats. Zowel bij de oorspronkelijke meting als bij latere metingen, kaarteringen en berekeningen werden fouten gemaakt. Zodra er echter een transactie plaats vindt waarbij een perceel in aanraking komt, treedt dit aan het licht en wordt de fout hersteld door middel van een zogenaamde redreskaart of redresgrootte. Hetzelfde gebeurt na hermeting. De talrijke verwijzingen naar andere kadastrale registers staan borg voor een goede controle op de juistheid van de gegevens. In voorkomende gevallen kunnen vergissingen vrijwel altijd worden herleid en hersteld. Dit maakt de kadastrale gegevens uiterst betrouwbaar waar het gaat om informatie over de percelen: ligging, grootte, begrenzing. Aan het 'soort van eigendom' (de cultuur, ofwel het gebruik dat van een perceel wordt gemaakt) moet in de praktijk niet al te veel waarde worden gehecht. Een perceel dat bij inmeting bouwland is kan het volgende jaar weiland zijn, of bouwterrein. Wijzigingen hierin worden alleen in de leggers verwerkt als zich ook wijzigingen in rechtstoestand en/of perceelsvorming voordoen. Dit gegeven heeft dus alleen waarde voor het moment waarop het werd ingeschreven. Het laatste geldt ook voor gegevens als adres, woonplaats en beroep van de eigenaar(s). Zelfs de tenaamstelling is niet altijd conform de werkelijkheid: bij boedelmenging door huwelijk (en vaak ook bij boedelscheiding) blijft het leggerhoofd ongewijzigd omdat de wet geen overschrijving van de huwelijks- respectievelijk scheidingsakte voorschrijft.

Naast bovengenoemde beperkingen kent de legger nog een aantal andere. In de eerste plaats vermeldt de legger niet alle zakelijke rechten, maar alleen die welke het genot van het onroerend goed meebrengen. Zo wordt bijvoorbeeld een op een perceel gevestigde hypotheek of een hypothecair beslag niet opgenomen. Ook gevestigde erfdiensbaarheden zullen niet in de legger worden aangetroffen. De reden daarvoor ligt in het doel waarmee de legger is opgezet, namelijk het verzamelen van gegevens voor de grondbelasting. Hypotheek of erfdiensbaarheid leiden, in tegenstelling tot de andere in het leggerhoofd genoemde zakelijke rechten, niet tot een verandering in aanslagplichtige. Beide zijn in aparte registers terug te vinden: hypotheeken en beslagen via het register *hypotheeken nr. 69a*, dat is ingericht zoals het *register nr. 71*, dus gemeente-, sectie- en perceelsgewijs, met daarachter een verwijzing naar deel en nummer van de ingeschreven hypotheekakte. Van erfdiensbaarheden wordt een apart losbladig register bijgehouden, waarin wordt verwezen naar de akte waarbij de erfdiensbaarheid is gevestigd. Ook oude zakelijke rechten als veerrechten, plantrechten, weiderechten en dergelijke werden niet in de legger opgenomen. Deze zijn terug te vinden via het *register hypotheeken nr. 2 bis*. Ook andere belangrijke beperkingen op het gebruik, zoals ligging in

een beschermd natuurgebied of aanwijzing als monument worden niet vermeld. Hetzelfde geldt bij de doorsnijding van percelen door kabels en leidingen, die vaak het gebruik beperken. Hoogstens wordt bij de betreffende percelen een indicatie hiervan opgenomen.

De legger moet, volgens de artikelen 46 en 47 van de Wet op de Grondbelasting van 1870, de namen van de grondbelastingplichtigen bevatten. In voorkomende gevallen wordt, wanneer de eigenaar van het genot van het onroerend goed onbekend is, de bezitter van het genot in de legger geboekt.

Een belangrijke beperking van theoretisch-juridische aard is die van het 'negatieve stelsel', dat in ons land wordt gehanteerd ten aanzien van het kadaster. Dit wil zeggen dat overschrijving van een akte niet zonder meer bewijst dat vervreemder en verkrijger rechthebbenden waren, c.q. zijn. De staat waarborgt niet de juistheid van hetgeen is gepubliceerd. De bewaarder is 'lijdelijk': hij schrijft over wat hem wordt aangeboden. Als aan het recht van de vervreemder iets mankeerde dan gaat dit gebrek over op de verkrijger (men kan niet iets vervreemden dat men niet bezit). Theoretisch moet daarom elke verkrijger (in casu zijn notaris) titelonderzoek doen over minstens dertig voorgaande jaren (daarna werkt de verjaring). In de praktijk komen titelgebreken zelden voor. Het negatieve stelsel heeft voor de onderzoeker één zeer groot voordeel, namelijk dat van elk perceel de volledige rechtsgeschiedenis moet zijn terug te vinden, zodat het Kadaster verplicht is om het voornaamste archiefmateriaal, vervallen of niet, te bewaren.

Vergelijkbaarheid

Het feit dat het Kadaster werkte volgens landelijk geldende normen maakt leggers uit verschillende Bewaringen zonder meer vergelijkbaar. Dit geldt echter niet voor de belastingnormen. Men probeerde weliswaar volgens objectieveerbare normen te schatten, maar ging uit van de opbrengst ter plaatse. Het is duidelijk dat de opbrengst van soortgelijke percelen, gelegen in verschillende provincies, heel verschillend kon zijn. Bovendien was het heffingspercentage per provincie van 1835, toen voor het eerst volgens het nieuwe systeem grondbelasting werd geheven, tot 1870, toen de Wet op de Grondbelasting landelijke eenheid bracht, verschillend.

Een voorbeeld (met het perceel als vertrekpunt)

Afbeelding 8 toont een detail van een minuutplan van de gemeente Houten, sectie A, blad 3. We zijn geïnteresseerd in de percelen 515 en 516.

1 In de OAT van sectie A (*afbeelding 3*) vinden we de eigenaar, Jan Fluit, bakker van beroep. Perceel 515 was een huis met erf, groot 3 are en

20 ca; perceel 516 was een tuin met een oppervlakte van 3 are. Volgens de kaart stonden er op perceel 515 twee gebouwen, maar er wordt er slechts één genoemd. Bij beide percelen is de naam van Jan Fluit doorgestreept, wat doet vermoeden dat ze vóór 1844 zijn overgegaan in andere handen. Helaas is bij deze percelen verzuimd om het leggerartikel in te vullen. Dit is te achterhalen als we beschikken over de oorspronkelijke legger: rechtstreeks of via de alfabetische lijst voorin.

2 We slaan de SAT op van sectie A (*afbeelding 4*). Na enig zoeken vinden we achter de volgnummers 226 en 227 de gewenste percelen, op naam van Hendricus van Brummelen. Hier staat wel een leggerartikel, namelijk 205. Ook Hendricus van Brummelen was bakker, wat doet vermoeden dat het hier gaat om een bakkerij.

3 Hetzelfde resultaat vinden we via het register nr. 71. Achter de percelen 515 en 516 wordt verwezen naar artikel 205.

4 Als we artikel 205 van de legger opslaan (*afbeelding 6*) vinden we daar inderdaad de gezochte percelen. In kolom 17 zien we dat beide percelen zijn overgeboekt van artikel 46.

5 Op artikel 46 (*afbeelding 9*) vinden we inderdaad de percelen weer terug, op naam van Jan Fluit, die we ook al in de OAT tegenkwamen. Uit kolom 15 blijkt dat hij ze in 1837 heeft verkocht (zie noot 10).

6 We gaan terug naar artikel 205. Er is iets aan de percelen gewijzigd. In kolom 15 staat iets onleesbaars, gevolgd door 'en stichting'. Mogelijk is een pand afgebroken en vervangen door nieuwbouw. Dit heeft geleid tot wijziging in perceelsvorming. De percelen 515 en 516 zijn daarmee vervallen. Daarom zijn ze doorgestreept en blijkens de kolommen 19 en 20 overgeboekt naar de volgnummers 8 en 9, op hetzelfde leggerartikel. Daar zien we de percelen 634 en 635, weer huis en erf, respectievelijk tuin, samen weer 6 are en 20 ca groot. Van hieruit kunnen we de geschiedenis van de percelen vervolgen.

7 Dat kan via de legger (kolom 19 en 20). We kunnen ook het register nr. 71 gebruiken om de achtereenvolgende leggerartikelen op te zoeken. Na 1863 verwijst het register nr. 71 ook naar nieuw gevormde percelen.

Vindplaatsen

Het grootste deel van de kadastrale bescheiden berustte tot voor kort nog bij de kantoren van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers (zie bijlage A). Sinds de jaren tachtig hebben de kantoren een begin gemaakt met de overdracht aan rijksarchieven in de provincie van de bescheiden die ouder zijn dan vijftig jaar. Het betreft met name de OAT's en SAT's, processen-verbaal van grensbepaling, de *tabellen 5* en *5bis* en de

minuutplans. Per rijksarchief zijn er grote verschillen in aantal en soort bescheiden die zijn overgedragen. Het betreft originelen, maar ook kopieën of afdrucken op microfilm. Naast de kadastrale bescheiden zijn de registers betreffende de herziening van de grondbelasting overgebracht uit de jaren 1873-1897. Voor een uitgebreid overzicht van de aanwezige stukken per provincie zie M.A.W. Gerding, *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 9 (Zutphen 1992) 48-57. Op de rijksarchieven zijn de archiefbescheiden en eventuele laatste aanwinsten te vinden in de aanwezige archiefoverzichten. Al eerder, in 1959 en 1967, zijn archiefbescheiden van de hypotheekbewaarders vanaf 1811 overgebracht naar de rijksarchieven. De archieven van de hypotheekbewaarders over 1811 tot en met 1838 zijn veelal (per bewaringskantoor) geïnventariseerd. In de loop der jaren zijn ook jongere stukken overgebracht en toegankelijk gemaakt.

Op vele gemeentehuizen of bij gemeente- en streekarchieven berusten de gemeentelijke exemplaren (duplicaten) van de OAT's en SAT's, de kadastrale leggers, *registers nr. 71* en kaarten (de gemeenteplannen). Hierin kunnen, voor het dagelijkse praktische gebruik, door ambtenaren aantekeningen en wijzigingen zijn aangebracht die in de originelen van het Kadaster niet worden aangetroffen.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Prekadastrale bronnen

Voor de invoering van het Kadaster was het grondbezit en -gebruik al een maatstaf voor de heffing van een belasting. Deze belasting werd de verponding genoemd. Verpondingskohieren zijn over diverse jaren vanaf de zestiende eeuw (meestal incompleet) bewaard gebleven. De kohieren en eventueel bijbehorende kaarten berusten meestal op de rijksarchieven. In de provincie Friesland beschikt men over een vrijwel ononderbroken serie van de verpondingskohieren, 'floreenkohieren' genaamd, vanaf ongeveer 1700. Deze kohieren werden om de tien jaren opgemaakt. In genoemde bijdrage van Gerding over dorpsgeschiedenis zijn ook per provincie de belangrijkste prekadastrale bronnen aangegeven.

Het Kadaster zoals dit uiteindelijk in 1832 is ingevoerd kent een Nederlandse voorloper. In de Meijerij van 's-Hertogenbosch heeft men in de jaren 1792-1793 een poging ondernomen om een kadaster in te stellen ter vervanging van de verponding. In 1806 werd gestart met de opzet van een kadaster voor het gehele toenmalige Koninkrijk Holland. Beide aanzetten voor een eenduidig kadaster zijn niet tot uitvoering gekomen.²³ Vanaf 1812 tot en met 1832 werden door de gemeentebesturen registers

bijgehouden van eigendomsovergang. Deze registers zijn in 1932 naar de rijksarchieven in de provincie overgebracht.

Sinds 1832

De (statistische) uitkomsten van de eerste kadastrale opnemingen zijn voor een aantal provincies in gedrukte vorm verschenen:

voor Drenthe zie Alstorpius Grevelink, P.W., *Statistiek van de provincie Drenthe* (Assen 1840);

voor Friesland zie Tonderen, A. van, *Beschouwing der kadastrale uitkomsten in Vriesland* (Leeuwarden 1842);

voor Noord-Brabant zie Voordt Pieck, L. van der en M. Kuijl, *Statistiek der provincie Noord-Brabant, volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering* (Maastricht 1842);

voor Noord-Holland zie Hoefufft, J.D., *Beschouwing kadastrale uitkomsten in Noord-Holland* (Haarlem 1841);

voor Zuid-Holland zie Hoorn van Burgh, J.C.R. van, *Beschouwing van de kadastrale uitkomsten in Zuid-Holland* ('s-Gravenhage 1833).

Van beide laatste publicaties is een fotomechanische herdruk verschenen onder de titel *Kadastrale uitkomsten van Noord- en Zuid-Holland 1832*, zie hierna bijlage B onder bronnenpublicaties.

Aangezien akten van transport van eigendom en testamenten waarbij eigendommen worden overgedragen voor een notaris worden opge maakt, vormen de notariële archieven een fundamentele aanvulling op de gegevens van het kadaster. In tegenstelling tot de sinds 1 januari 1996 gebruikelijke openbaarheidstermijn van twintig jaar, zijn notariële bescheiden pas na vijftien jaar openbaar. Na vijftien jaar moeten de bescheiden binnen tien jaar zijn overgebracht naar de rijksarchieven in de provincie.

De kadastrale leggers worden bijgehouden aan de hand van gegevens uit de openbare registers, die berusten op kantoren van de hypotheekbewaarders en de memories van successie. De openbare registers berusten voor een groot aantal jaren op de rijksarchieven, evenals de memories van successie. De memories van successie zijn pas na vijftien jaar openbaar.

Voor 1919 kende Nederland een kiessysteem op basis van geschat inkomen en vermogen. Registers van kiesgerechtigde personen kunnen inzicht geven over de grondbelasting die men verschuldigd was. Deze registers berusten veelal in gemeentearchieven.

De legger is enigszins vergelijkbaar met het bevolkingsregister. Brengt men hierin de persoonlijke gegevens omtrent personen samen, de legger is het verzamelregister van enige – niet alle! – rechten op onro-

rend goed, dan is het mogelijk een koppeling te leggen tussen beide op grond van naam, en eventueel adres of geboortedatum. Voorzichtigheid is echter geboden: in de legger werd officieel geen straatnaam en huis- of wijknummer opgenomen; wel officieus. Van enige regelmatige bijwerking was echter geen sprake. Met name bij historisch onderzoek vóór 1920 is het leggen van een relatie tussen adres en perceel een hachelijke zaak. Wijknummers werden tot de invoering van een straatsgewijze huisnummering vaak om de tien jaren herzien, bij de vernieuwing van de bevolkingsregisters. Deze wijzigingen werden lang niet altijd in de leggers verwerkt. De bevolkingsregisters berusten bij de gemeente- en streekarchieven of streekarchivariaten.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

1 Via de legger is de rechtsgeschiedenis van elk perceel tot 1832 terug te zoeken. De legger verwijst naar de akten waarbij juridische rechten van achtereenvolgende eigenaren zijn gevestigd.

2 Bij onderzoek naar de geschiedenis van een plaats of streek biedt de legger informatie over (wijzigend) grondgebruik en eigendom. Met name valt te denken aan de agrarische structuur, de perceelsvorming, gebruik en verdeling van de gronden.

3 Veldnamenonderzoek; via minuutplan en de kolom 'plaatselijke benaming' in de legger.

4 Voor onderzoek naar onroerendgoedtransacties: aantal, frequentie en waardeverandering van onroerend goed.

5 Voor onderzoek naar de economische ontwikkeling in een bepaalde streek, met name van de landbouw. Een voorbeeld hiervan is het werk van Ph. Kint, *Prometheus aangevuurd door Demeter. De economische ontwikkeling van de landbouw in Oost-Vlaanderen 1815-1850* (Amsterdam 1989). In deze dissertatie worden de opgaven van het Kadaster gebruikt voor schattingen van het cultuurareaal en van de agrarische productie.

6 Bij het onderzoek naar mogelijke bodemvervuiling ten gevolge van industriële activiteiten in het verleden. Zie bijvoorbeeld H. Veldman, *Vervuild verleden. Een methode voor historisch onderzoek naar voormalige bedrijfsterreinen in Friesland 1800-1920* (Geschiedeniswinkel Rijksuniversiteit Groningen 1992) en G. Blijham, *Groningen Grondig. Richtlijnen voor het inventariseren van voormalige bedrijfsterreinen in Groningen 1800-1920* (Geschiedeniswinkel Rijksuniversiteit Groningen 1993).

7 Voor reconstructie van de sociale structuur op basis van de klassering van de 'gebouwde eigendommen'.

8 Bij genealogisch onderzoek biedt de legger in de eerste plaats de mogelijkheid tot reconstructie van onroerendgoedbezit van een persoon

of familie tot 1832. Via de legger kunnen akten van overschrijving worden opgezocht. Deze akten kunnen bovendien vaak aanvullende informatie geven over de personen tot wie het genealogisch onderzoek zich uitstrekt, zoals geboortedata en woonplaatsen.

9 Als aanvulling op (verloren gegane) bevolkingsregisters.

10 Bij fiscaal onderzoek, op basis van de betaalde grondbelasting. Hierbij moet echter bedacht worden dat in de periode 1832-1874 de belastbare opbrengst gefixeerd was. Na de herschatting lag die ook weer voor lange tijd vast.

NOTEN

- 1 A.D.M. Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek, een verkenning', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 9 (1991) 10. Na 1815 werd de Franse wetgeving gehandhaafd.
- 2 Zie bijlage c voor definities van zakelijke rechten op onroerend goed.
- 3 W. Dubbelt, *Beknopte beschrijving van de hypothecaire boekhouding* ('s-Gravenhage 1965) 1.
- 4 *Recueil méthodique des lois, décrets, réglemens, instructions et décisions sur le Cadastre de la France/Methodique verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en decisiën, betrekkelijk het Cadaster van het Fransche Rijk*, 2 dln. (Amsterdam 1812).
- 5 *Circulaires en instructies betreffende de Registratie, het Kadaster en de Loterijen* nrs. 1-111.
- 6 W. Dubbelt, *Het kadaster, de oprichting en geschiedenis, samengesteld ten behoeve van de opleiding voor landmeetkundig ambtenaar van het kadaster* (Apeldoorn 1968) 42.
- 7 F. Keverling Buisman en E. Muller, *Kadaster-gids. Gids voor de raadpleging van hypothecaire en kadastrale archieven uit de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw* ('s-Gravenhage 1979) 25, noot 8.
- 8 Keverling Buisman en Muller, *Kadaster-gids*, 11.
- 9 In Limburg ingevoerd op 1 januari 1842 (Keverling Buisman en Muller, *Kadaster-gids*, 28).
- 10 Wet van 9 juli 1842 op het Notarisambt (*Staatsblad* nr. 20, art. 37).
- 11 Dubbelt, *Beknopte beschrijving*, 42.
- 12 Bijwerking gebeurde op basis van vrijwilligheid en tegen betaling. In Amsterdam werden de leggers tot 1869 bijgewerkt door een gemeenteambtenaar (Gemeentekadaster 8).
- 13 Oorspronkelijk (met name in de periode 1812-1832) werd het oorspronkelijke perceelnummer gehandhaafd. Bij splitsing werden nieuwe percelen gevormd met hetzelfde nummer en de toevoeging van de letters a, b enz. In plaats van letters gebruikte men ook wel een bis-nummer, als er slechts één nummer meer moest ontstaan.
- 14 Dubbelt, *Het Kadaster*, 45.
- 15 Zie voor een uitgebreider beschrijving W. Dubbelt, *De Staat* 75 (5e druk; Amsterdam 1970).
- 16 Zie over de perceelsvorming en -nummering het broncommentaar betreffende de kadastrale kaart in deze bundel.
- 17 In de praktijk ontbreekt het leggerartikel nogal eens.
- 18 Zie bijlage c voor de definitie van het begrip kadastraal perceel.
- 19 Zie bijlage c.
- 20 In de meeste gevallen beslaat een leggerartikel één pagina. In oude leggers staan soms twee artikelen op een pagina. Eén artikel kan ook vele bladzijden beslaan, soms een heel leggerdeel.

- 21 Onder 'dienstjaar' werd verstaan het belastingjaar. Dit is altijd het jaar, volgend op dat waarin de wijziging plaats had. Vindt men dus bijvoorbeeld 'dj
- 22 1875 Scheiding 73/89' dan had de scheiding plaats in 1874.
Zie het broncommentaar van Otten betreffende de registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting, 1873-1904 in deze bundel.
- 23 Zie hierover A. Scheffer, 'De landmeting in de Meijerij anno 1792-1793', *Nederlandsch Geodetisch Tijdschrift* 6 (1976) 59-64, Idem, 'Het Hollandse kadaster', *Nederlandsch Geodetisch Tijdschrift* 7 (1977) 17-26 (tevens verschenen in *Nederlands Archievenblad* 82 (1978) 25-40) en J.T. Hessels, 'Het kadaster tijdens de Bataafsche Republiek en het Koninkrijk der Nederlanden', *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde* 7 (1891) 3-11.

bijlagen

A Vestigingen van het Kadaster

In 1832 werden de kadastrale kaarten en registers per provincie in een bewaarplaats in de hoofdstad van de provincie bijeengebracht. Voor het publiek werden 51 'bijzondere bewaringen' opgericht. Deze werden, bij KB van 8 augustus 1838 (*Stbl.* nr. 27), op 1 april 1839 samengevoegd met de 'bijzondere bewaringen der hypotheken' tot de 'bewaringen van de hypotheken, het Kadaster en de scheepsbewijzen'. De provinciale Bewaringen werden met ingang van 1 januari 1844 opgeheven. De daar bewaarde stukken werden naar de gecombineerde bewaringen overgebracht.

De rayons van de Bewaringen vielen oorspronkelijk samen met het ambtsgebied van een arrondissementsrechtbank. Samen met deze werd hun aantal geleidelijk verminderd: eerst tot 34, later tot 25, daarna tot 22, vervolgens tot 14. Thans zijn er 15 Bewaringen, verdeeld over 12 provinciale directies.

Provinciegrenzen waren en zijn altijd bewaringsgrenzen. Sinds 1975 is in de meeste provincies één Bewaring, met als uitzonderingen Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant, die elk twee Bewaringen hebben.

Gemeentegrenswijzigingen, bijvoorbeeld door herindeling, leiden in het algemeen niet tot wijziging in de kadastrale aanduiding. Een aantal burgerlijke gemeenten bestaat uit meer dan één kadastrale gemeente. Dit geldt echter niet voor streken waar op omvangrijke schaal hermeting of ruilverkaveling is toegepast, zoals in Zeeuws-Vlaanderen en op Schouwen-Duiveland.

Als instelling ten behoeve van het heffen van belasting ressorteerde het Kadaster oorspronkelijk als een onderdeel van de administratie der belastingen onder het ministerie van financiën. In 1973 is het Kadaster overgegaan naar wat toen heette het ministerie van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening (VORO), thans volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu-hygiëne (VROM). Sinds die tijd is de officiële benaming 'Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers'. De hoofddirectie is gevestigd in Apeldoorn.

Bewaringen per provincie

	opgeheven met ingang van	samengevoegd met
Groningen		
Appingedam	1 mei 1946	Groningen
<u>Groningen</u>		
Winschoten	1 mei 1964	Groningen
Friesland		
Heerenveen	1 nov. 1959	Leeuwarden
<u>Leeuwarden</u>		
Sneek	1 nov. 1959	Leeuwarden
Drenthe		
<u>Assen</u>		
Overijssel		
Almelo	24 febr. 1975	Zwolle
Deventer	1 mei 1959	Almelo (gedeeltelijk) Zwolle (gedeeltelijk)
<u>Zwolle</u>		
Flevoland		
<u>Lelystad</u> ¹		
Gelderland		
<u>Arnhem</u>		
Nijmegen	8 mei 1976	Arnhem
Tiel	1 jan. 1961	Nijmegen
Zutphen	6 mei 1976	Arnhem
Utrecht		
Amersfoort	14 nov. 1964	Utrecht
<u>Utrecht</u>		
Noord-Holland		
<u>Alkmaar</u>		
<u>Amsterdam</u>		
Haarlem	1 mrt. 1976	Alkmaar (gedeeltelijk) Amsterdam (gedeeltelijk)
Hoorn	1 mei 1960	Alkmaar

	opgeheven met ingang van	samengevoegd met
Zuid-Holland		
Brielle	1 okt. 1957	Rotterdam
Dordrecht	1 sept. 1975	Rotterdam
Gorinchem	1 aug. 1960	Dordrecht
Leiden		
<u>Rotterdam</u>		
<u>Zoetermeer</u> ²		
Zeeland		
Goes	1 nov. 1960	Middelburg
<u>Middelburg</u>		
Zierikzee	1 sept. 1966	Middelburg
Noord-Brabant		
<u>Breda</u>		
<u>Eindhoven</u>		
's-Hertogenbosch	1 jan. 1976	Breda (gedeeltelijk) Eindhoven (gedeeltelijk)
Limburg		
Maastricht	29 mrt. 1976	Roermond
<u>Roermond</u>		

Thans bestaande vestigingsplaatsen zijn onderstreept.

Voor het raadplegen van kadastrale informatie moet betaald worden. Via het rijksarchief kan voor wetenschappelijk onderzoek vrijstelling verkregen worden.

B Gedrukte bronnen en literatuur

Bibliografie

Rambelje, H.T. de la, *De totstandkoming en de geschiedenis van het kadaster en de openbare registers: een geannoteerde bibliografie*. Discom Fund, Bibliografische bijdragen 13 (Uithoorn 1979). (Typescript. Overzicht van 93 publicaties met een korte annotatie, die de historische ontwikkeling van het kadaster in beeld brengen, met auteurs- en trefwoordenindex.)

Tijdschriften

n.b. Enkele artikelen uit de vermelde tijdschriften zijn in deze literatuurlijst afzonderlijk opgenomen.

Geodesia, maandblad van de stichting Nederlands Genootschap voor Landmeetkunde.

Kadastraal Praeludium, Weekblad voor privaatrecht, notarisambt en registratie. *Nederlandsch Geodetisch Tijdschrift*.

Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde.

Archieven van het Kadaster

Muller, E., 'De archieven bij het kadaster', *Nederlands Archievenblad* 82 (1978) 41-54. (Overzicht van de opzet van de kadastrale en hypothecaire archieven om de raadpleging te vergemakkelijken, met schema's.)

Muller, E., 'Het kadaster en zijn archief', *Open Huis*, maandblad van het ministerie van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening 2/5 (1978).

Geschiedenis van het Kadaster

Beth, J.C., 'Het kadaster gedurende het tijdvak 1814-1843', *Nederlandsch Archievenblad* xvi (1907/1908) 160-175. (Geschiedenis van de invoering van het kadaster aan de hand van voorschriften en de bewaring van de kadastrale bescheiden.)

Dubbelt, W., *Het kadaster, de oprichting en geschiedenis, samengesteld ten behoeve van de opleiding voor landmeetkundig ambtenaar van het kadaster* (Apeldoorn 1968) (Gaat uitvoerig in op de techniek en de opzet van het kadaster.)

Gimbel, L., *Het kadaster* (Zutphen 1969). (Samenvatting van een voordracht over de oorsprong van het woord 'kadaster', de totstandkoming en het functioneren van het Kadaster.)

150 jaar *Kadaster in Nederland* / [Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers] ('s-Gravenhage 1982). (Summier overzichtswerkje voor het grote publiek over de taken van het Kadaster.)

Muller, E., 'De invoering van het kadaster in de provincie Limburg', *Geodesia*, maandblad van de stichting Nederlands Genootschap voor Landmeetkunde 21 (1979) 253-257. (Historisch overzicht van de invoering van het kadaster in Limburg tussen 1839-1842.)

Rijntma, H.J., *Het Kadaster* (Deventer 1966). (Uitvoerige beschrijving van de totstandkoming van het Kadaster, pleit voor een nieuwe organisatie van het kadaster.)

Scheffer, A., 'Het kadaster in de provincie Noord-Brabant van 1811 tot 1814', *Geodesia*, maandblad van de stichting Nederlands Genootschap

voor *Landmeetkunde* 24 (1982) 117-126. (Historisch overzicht van de invoering van het kadaster van 1811 tot 1832 in Noord-Brabant. Deel 2 van deze bijdrage zou de periode 1832-1844 behandelen, over het bijhouden van de kadastrale gegevens. Dit vervolg is echter niet verschenen.)

Soutendijk, A., *De hypothecaire en kadastrale boekhouding en die der schepen en vaartuigen in Nederland, bewerkt door J. Mulder*, 2 dln. (Tiel 1907-1916). (Uitgebreide handleiding betreffende de inrichting van de hypothecaire administratie, gedetailleerde geschiedenis van de totstandkoming van het kadaster, zie vooral deel 2.)

Veldhorst, A.D.M., 'Voor het kadaster getekend: Gericke. Van klerk in Kleef tot genobileteerd gouverneur van Nederlands-Limburg', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg CXXXI* (1995) 159-198. (Biografische schets van de administrateur van het kadaster in de periode 1826-1834. Met nadruk op diens werkzaamheden voor het kadaster en de kadastrale regelgeving.)

Verzamelingen wetten en regelingen

Collection des instructions générales et circulaires de l'administration générale du cadastre commençant au mois de décembre 1825 (La Haye 1825-1826). (Met Nederlandse vertaling. Regelingen betreffende het bijhouden van het kadaster aan de hand van de hypothecaire registers.)

Recueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le Cadastre de la France / Methodique verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en beslissingen, betreffende het Cadaster van het Fransche Rijk, 2 dln. (Amsterdam 1812). (Verzameling voorschriften tot oprichting van het kadaster en modellenboek.)

Verordeningen ter instandhouding van het Kadaster van het Koninkrijk der Nederlanden ('s-Gravenhage 1832). (Artikelsgewijze beschrijving van alle kadastrale werkzaamheden.)

Gidsen en inleidingen over het kadaster en het gebruik voor – historisch – onderzoek

Boonstra, O., 'Automatisering en het kadaster. Het gebruik van de computer bij historisch-kadastraal onderzoek', *Cahier VGI 8* (1995) 114-123. (Geautomatiseerde ontsluitingsmogelijkheden van de OAT, de kadastrale legger en de minuutplannen.)

Charles, L., Debruyne, R.K. en J. Decavele e.a., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*. Publicatie van het Stadsarchief Gent (Gent 1994). (Zeer bruikbare handleiding voor het gebruik van het kadaster en gerelateerde bronnen met een uitgebreide beschrijving.)

- Demoed, H.B., 'Mogelijkheden Kadastrale Atlas', *Gelders Erfgoed* (1994) 1, 13-14. (Beknopt overzicht van de gebruiksmogelijkheden van de kadastrale atlassen 1832.)
- Keverling Buisman, F. en E. Muller, Kadaster-gids. *Gids voor de raadpleging van hypothecaire en kadastrale archieven uit de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw* ('s-Gravenhage 1979). (Tamelijk volledige en gedetailleerde handleiding met voorbeelden en schema's.)
- Kluvers, C.J., *Het kadaster, de hypothecaire boekhouding en het scheepsregister* (Groningen/Batavia 1937). (Beknopte handleiding ten behoeve van het notariële staatsexamen.)
- Molema, E., *Ons kadaster voor oningewijden geschetst* (Groningen 1898). (Behandelt de totstandkoming van het kadaster en de bijhouding van kadastrale kaarten en registers.)
- Nijstad, F., 'Het kadaster van 1830: een weinig gebruikte bron met vele mogelijkheden', *Groniek, Gronings historisch tijdschrift* 16 (1982) 47-50. (Korte beschrijving van de aard en de mogelijkheden voor historisch onderzoek van de kadastrale bescheiden.)
- Tamminga, I.J., 'Het kadaster als instrument voor de vastgoedinformatie en de ruimtelijke inrichting', *Publikaties over planologische en technisch-administratieve geodesie* 15 (Delft 1985). (Studie over mogelijkheden van het kadaster bij de beleidsontwikkeling van ruimtelijke ordening.)
- Veldhorst, A.D.M., 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek, een verkenning', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 9 (1991) 8-27. (Kritische beschrijving van voorschriften, voorbereidende werkzaamheden, modificaties na 1825 en het vraagstuk van de evenredigheid bij de schatting.)
- Verhelst, J., *De documenten uit de ontstaansperiode van het moderne kadaster en van de grondbelasting (1790-1835)*. *Miscellanea Archivistica* xxxi (Brussel 1982). (Uitgebreide schets van bronnen, kadastrale bescheiden en grondslagen van het kadaster met vele voorbeelden.)
- Vlam, A.W., 'De kadastrale archieven en hun betekenis voor de bodemkundige', *Boor en Spade* 4 (1951) 326-335. (Beschrijving van de mogelijkheden van tabel 5bis als bron voor bodemkunde en landbouwgeschiedenis.)
- Vos, M. de, *Het kadaster en de boekhouding op de hypotheeken; de tegenwoordige inrichting voorafgegaan door die in vroegere tijdvakken* (Groningen 1902). (Uitgebreid overzicht van de oprichting, invoering en werkzaamheden van het Kadaster.)

In de serie *Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis* zijn enkele uitgaven verschenen die wijzen op de verschillende onderzoeksmogelijkheden van

kadastrale bronnen met verwijzingen naar vindplaatsen en literatuur-opgaven:

- Beenakker, J.J.M., *Historische geografie: landschap en nederzetting*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 3 (Zwolle 1989).
- Bos, N.J.P.M. en R.C.J. van Maanen, *Fiscale bronnen: structuur en onderzoeksmogelijkheden*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 10 (Zwolle 1993).
- Gerding, M.A.W., *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 9 (Zwolle 1992).

Juridische en technische werken

- Boer, J., *De beteekenis en het verband der juridische en technische grondslagen van een rechtsgeldig kadaster* ('s-Gravenhage 1881). (Overdruk uit *De Economist*, mei, juni en juli 1881, analyse van de grondslagen van het kadaster, met de conclusie dat er een andere wettelijke basis moet komen.)
- Brouwer, J.G., *Inleiding [op de kadasterwet]*. Nederlandse Staatswetten editie Schuurman & Jordens 204 (Zwolle 1995). (Kort overzicht van de achtergronden, totstandkoming en toelichting op de Kadasterwet.)
- Haan, P. de, *Kadaster en agrarisch recht, enkele beschouwingen over het kadastraal-juridische vraagstuk en zijn samenhang met het agrarisch recht* (Zwolle 1962). (Inaugurale rede. Overzicht van de relatie tussen het kadaster en het agrarisch recht.)
- Haan, P. de, 'Grondeigendom en kadaster', *Tijdschrift voor kadaster en landmeetkunde* 86 (1970) 14-20. (Overzicht van de relatie van het kadaster met het notariaat en het privaats- en publiekrecht.)
- Jonas, J.H., 'Honderd jaren kadaster in Nederland en de rechtspraak', *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde* XLVIII (1932) 5-10. (Overzicht van rechtszaken over grensgeschillen waarbij het kadaster betrokken was.)
- Ketelaar, F.C.J., *Oude zakelijke rechten vroeger, nu en in de toekomst*. Rechtshistorische Studies 3 (Leiden/Zwolle 1987). (Bespreking van zakelijke rechten, waaronder rechten die kadastraal belast zijn zoals veerrecht en visrecht.)
- Schuttevaer, H., 'De juridische en maatschappelijke betekenis van ons publicatiestelsel van onroerende zaken. Een terreinverkenning 1820-1970', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 32 (1970) 325-375. (Uitvoerige behandeling van de totstandkoming en ontwikkeling van het kadaster met een opsomming van geconstateerde problemen.)
- Wolterbeek, J.L., *De hypothecaire wetgeving in Nederland* (Amsterdam 1867). (Overzicht van de historische ontwikkeling van de

hypothecaire wetgeving, met aandacht voor de functie van het kadaster daarin.)

Bronnenpublicaties

Sinds de jaren zeventig zijn in vrijwel alle provincies in Nederland stichtingen opgericht met als doel het uitgeven van de eerste kadastrale gegevens uit 1832. De uitgaven bevatten een transcriptie of bewerking van de oorspronkelijke aanwijzende tafel, meestal voorzien van een alfabetische index met de minuutplannen. De kaarten zijn of eenvoudig vermenigvuldigd of geheel opnieuw getekend. Zie hierover Ruitinga, L., 'De uitgave van kadastrale atlanten van Nederland', *Caert-Thresoor* 10 (1991) 47-51.

Hoeufft, J.D. en J.C.R. van Hoorn van Burg, *Kadastrale uitkomsten van Noord- en Zuid-Holland 1832* (Dordrecht 1893). (Verzameling van de gegevens uit de OAT's.)

Historische studies waarin de bron is gebruikt

Berg, W.J. van den en J.L. van Zanden, 'Vier eeuwen welstandsongelijkheid in Alkmaar, ca. 1530-1930', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 19 (1993) 193-215. (Onderzoek op basis van kohieren van de belasting op huurwaarde van huizen, vermogen en inkomen.)

Dussart, F., 'Structure agraire et paysages ruraux dans la commune de Bakel', *Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies* 15 (1946) 104-179. (Beschrijving van de bodemgesteldheid en de agrarische verhoudingen aan de hand van het kadaster.)

Grinten, E.F. van der, *Nijmegen benedenstad: beschrijving van een grotendeels verdwenen stadsgedeelte aan de Waal*, 3 dln. (Nijmegen 1980). (Het kadaster wordt gebruikt als hulpmiddel voor de reconstructie van straten en bebouwing.)

Hartmann, J.L.H., *De reconstructie van een middeleeuws landschap* (Assen 1986). (Het kadaster wordt gebruikt om te dienen als negentiende-eeuwse basis voor middeleeuwse bewoningsgeschiedenis.)

Kakebeeke, A.D., 'Reconstructie van de agrarisch-ambachtelijke situatie onzer dorpen uit de kadastrale bescheiden rond 1830, als project voor een Heemkundekring', *Brabants Heem* 19 (1967) 5-18.

Kint, Ph., *Prometheus aangevuurd door Demeter. De economische ontwikkeling van de landbouw in Oost-Vlaanderen 1815-1850* (Amsterdam 1989). (De opgaven van het Kadaster worden gebruikt voor schattingen van het cultuurareaal en de agrarische productie.)

Saint Moulin, L., *La construction et la propriété des maisons. Expressions des structures sociales. Seraing depuis le début du XIXe siècle* (Brussel 1969). (Studie over Seraing (B.), waarbij een relatie wordt gelegd

tussen de kadastrale waardering van huizen en de sociale positie van de bewoners. Kwantitatief onderzoek naar de relatie van de economische en demografische groei en de kwantiteit en kwaliteitsontwikkeling van de woningvoorraad.)

Stronks, C.N., 'Beheer en gebruik van het Wolfersveen in de gemeente Zelhem', in: A.P. de Klerk e.a. (red.), *Historische geografie in meervoud* (Utrecht 1984) 114-136. (Kadastrale geschiedenis van percelen.)

C Begrippenlijst³

appartement

aandeel in het gebouw met toebehoren, zomede in de daarbij behorende grond met toebehoren, in welk aandeel is begrepen het recht op uitsluitend gebruik van een bepaald gedeelte van het gebouw, dat blijkens zijn inrichting bestemd is om als *afzonderlijk geheel te worden gebruikt*. Het appartement is een bijzondere vorm van eigendom. Het werd op 1 december 1952 in het B.W. (art. 638 a tot en met t) opgenomen. In de kadastrale administratie is een appartement te herkennen aan de toevoeging achter de kadastrale aanduiding (in dit geval complexnummer geheten) van een hoofdletter A, gevolgd door een nummer, de zogenaamde appartementsindex.

beklemming, recht van

altijddurend, onsplitsbaar zakelijk recht om land van een ander te gebruiken uitsluitend voor landbouwdoeleinden, tegen betaling van een vaste huur, van vaste sommen (geschenken) bij vererving, verkoop of andere overdracht (ook bij huwelijk), alsmede voldoening van alle op het land rustende gewone en buitengewone lasten en belastingen. Komt hoofdzakelijk voor in de provincie Groningen. Veel beklemrechten zijn inmiddels afgekocht.

bewaring

kantoor van het Kadaster met het erbij horende ressort.

bezit, recht van

het houden of genieten ener zaak, welke iemand, of in persoon, of door een ander, in zijn macht heeft, alsof zij hem toebehoorde (B.W. art. 585). Bij bezit heeft men wel de feitelijke macht over een zaak, maar niet de juridische; de juiste rechtstitel ontbreekt.

bijblad

oorspronkelijk: aanvulling op het minuutplan, waarop alleen gewijzigde percelen werden afgebeeld. Tegenwoordig: de

- originele kadastrale kaart, waarvan alle andere een kopie zijn.
- consort
mede-eigenaar.
- eigendom, recht van (b.w. art. 625)
‘Eigendom is het recht om van een zaak het vrije genot te hebben en daarover op de volstrekteste wijze te beschikken, mits men er geen gebruik van make, strijdende met wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zodanige macht, die daartoe, volgens de Grondwet, de bevoegdheid heeft, en mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrengt; alles behoudens de onteigening ten algemenen nutte tegen behoorlijke schadeloosstelling, ingevolge de Grondwet’.
- erfdienstbaarheid
last waarmee een erf is bezwaard ten behoeve van het erf van een ander.
- erfpacht, recht van
het recht op vol genot van een aan een ander toebehorend onroerend goed, tegen betaling van een jaarlijkse pacht (de canon), te voldoen hetzij in geld, hetzij in natura.
- gemeentepan
kopie van het kadastrale plan (bijblad), bewaard op het gemeentehuis van de desbetreffende kadastrale gemeente.
- gebruik en bewoning, recht van
recht op het gebruik van zoveel vruchten als de gerechtigde voor zich en zijn gezin nodig heeft.
- gemeentepan
kopie van de kadastrale kaart (bijblad), berustend bij het gemeentebestuur ten behoeve van het publiek.
- grondrenten (tiendrenten)
(afkoopbare) schuldplichtigheid, hetzij in geld, hetzij in voortbrengselen of vruchten.
- huurder
benaming voor bekleemde meier (gebruikt in het noorden van Nederland).
- hypotheek, recht van
zakelijk recht op onroerende goederen, dat dient om een vordering bij voorrang op de executieopbrengst van die goederen te verhalen. Het recht van hypotheek is vestigbaar op alle zakelijke rechten, behalve hypotheek, gebruik en bewoning en erfdienstbaarheden.
- kadastrale aanduiding (kadastrale kenmerken)
unieke aanduiding van een kadastraal perceel, bestaande uit kadastrale gemeente, sectie en nummer.

kadastraal perceel

elk onder een afzonderlijk nummer te boek gesteld deel van het aardoppervlak, dat bepaald wordt door op het terrein zichtbare afscheidingen of door grenzen van zakelijke rechten en dat gelegen is in een terrein dat op één blad van de kadastrale kaart is afgebeeld.

kadastrale legger

per kadastrale gemeente ingericht register, waarin onder één hoofd alle percelen geboekt zijn die toebehoren aan dezelfde rechthebbende(n).

kadastraal plan

· kadastrale kaart.

lijdelijkheid, beginsel van

de hypotheekbewaarder is – zij het met zekere restricties – verplicht een aangeboden akte over te schrijven. Dat wil zeggen hij mag niet beoordelen of de vervreemder inderdaad eigenaar is en bevoegd tot vervreemding. Dit heeft tot consequentie dat publicatie niet meebrengt dat daardoor bindend vaststaat dat de in de registers aangegeven rechtstoestand juist is, noch dat derden daarop veilig kunnen afgaan.

meier

huurder. Meestal gebruikt bij bekleemrecht.

minuutplan

oorspronkelijk kadastraal plan, opgemaakt bij de instelling van het Kadaster, dan wel na hermeting of ruilverkaveling.

negatief stelsel

de Staat, die de registers van over- en inschrijving bijhoudt, garandeert niet dat de boeking juist is.

nette atlas of -plan

kopie van het kadastrale plan (bijblad), bewaard op de bewaring.

openbare registers

het dagregister en de registers van in- en overschrijving.

opstal, recht van

zakelijk recht om gebouwen, werken of beplantingen op andermans grond te hebben.

perceel

zie 'kadastraal perceel'.

publiciteit, beginsel van

beginsel dat ieder die iets wil weten over een onroerend goed en de daarop rustende zakelijke rechten het recht heeft hierover voorgelicht te worden door de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers.

redresgrootte

correctie van vroeger gemaakte fout in de oppervlaktebepaling.

redreskaart

correctie van vroeger gemaakte kaarteerfout.

specialiteit, beginsel van

eenduidige omschrijving van een perceel door de kadastrale kenmerken, zodat verwisseling uitgesloten is.

tiendrente

zie grondrenten. Alle tiendrenten zijn bij wet van 16 juli 1907 vervallen en daarna geleidelijk afgekocht.

titel van aankomst

verwijzing naar deel en nummer van het register van overschrijving, het register hypotheek nr. 4. In dit register worden afschriften opgenomen van de akten waarbij zakelijke rechten (met uitzondering van hypotheek) worden gevestigd.

veldplan of zakatlas

kopie van het kadastrale plan (bijblad), voor gebruik door de landmeter bij de meting.

veldwerk

schets met meetgetallen, door de landmeter opgemaakt van de meting.

vervreemding

overdracht van een zakelijk recht.

verzamelplan

overzichtskaart van een kadastrale gemeente, die de ligging aangeeft van de secties en bladen.

vruchtgebruik, recht van

zakelijk recht om van het goed van een ander de vruchten te trekken alsof men zelf daarvan eigenaar was. Het recht van vruchtgebruik is niet vererfbaar.

zakelijk recht

recht dat een zaak geheel of in een bepaald opzicht aan iemands heerschappij onderwerpt. In tegenstelling tot een verbintenis, die slechts geldt tegenover een bepaalde persoon, kan men een zakelijk recht tegenover iedereen laten gelden. Het v.w. erkent de volgende zakelijke rechten op onroerend goed: beklemming, bezit, eigendom, erfdienstbaarheid, erfpacht, gebruik en bewoning, grondrenten (tiendrenten), opstal, hypotheek en vruchtgebruik.

D Overzicht van de belangrijkste wetgeving en voorschriften met betrekking tot het kadaster

Keizerlijk decreet van 21 oktober 1811, *Bulletin des Lois de l'Empire français* nr. 397/7340 (bepaling dat de Franse voorschriften betreffende het kadaster ook in ons land van toepassing werden)

Circulaires en instructies betreffende de Registratie, het Kadaster en de Loterijen, nrs. 1-111, 1825-1831 (aanvullingen op het keizerlijk decreet van 21 oktober 1811)

Wet van 2 januari 1832 op de Grondbelasting (*Stbl.* nr. 1) (invoering kadaster per 1 oktober 1832 met wettelijke grondslag)
Registratiewet van 16 juni 1832 (*Stbl.* nr. 29) (verplichting openbare ambtenaren om kadastrale aanduidingen te gebruiken)

Burgerlijk Wetboek 8 augustus 1838 (*Stbl.* nr. 27) (verplichting gebruik kadastrale aanduidingen bij hypotheekakten, instelling openbare registers)

Wet van 9 juli 1842 op het Notarisambt (*Stbl.* nr. 20) (verplichting notarissen om kadastrale aanduidingen te gebruiken)

Wet van 26 mei 1870 op de Grondbelasting (*Stbl.* nr. 82) (herziene wettelijke grondslag kadaster)

Tiendwet van 16 juli 1907 (*Stbl.* nr. 222) (afschaffing tiendplicht)

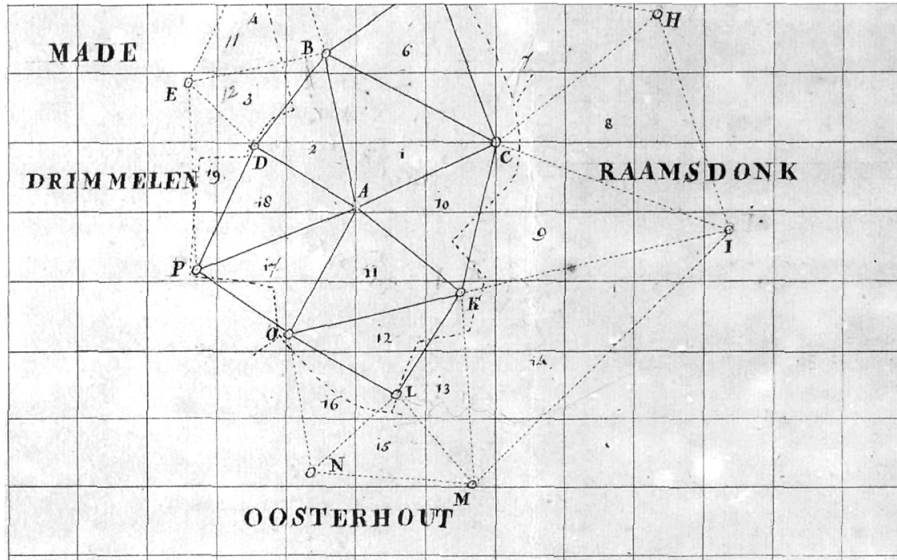
Jachtwet 1923 (opheffing van alle heerlijke en zakelijke jachtrenten tegen schadeloosstelling door het Rijk op annuïteitsbasis)

Kadasterwet van 3 mei 1989 (*Stbl.* nr. 186) (herziening wettelijke grondslag kadaster)

Invoeringswet Kadasterwet van 6 juni 1991 (*Stbl.* nr. 376)

Noten

- 1 Per 1 januari 1990 afgescheiden van de vestiging Zwolle.
- 2 Met ingang van 26 maart 1971 werd de bewaring te 's-Gravenhage verplaatst naar Rijswijk. Met ingang van 2 juni 1980 werd de bewaring te Rijswijk, samen met die te Leiden, opgeheven en samengevoegd tot één vestiging in 's-Gravenhage, sinds medio 1996 in Zoetermeer.
- 3 Hierbij is voornamelijk gebruik gemaakt van dictaten van J.H. van de Vrugt, april 1969, leraar aan het Centraal Teken- en Opleidingsbureau van het Kadaster.

De kadastrale kaart, 1812-1990

P. Kruizinga

m.m.v. S.E.M. van Doornmalen

INHOUD

INLEIDING	79
1 HISTORISCHE SITUERING	80
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	81
Formele grondslag	81
Uitvoeringsbesluiten en -procedures	81
De procedure bij de eerste kadastrering (1812-1832)	82
De verdeling in gemeenten, secties en bladen	82
Driehoeksmeting	83
Grensaanwijzing	84
Meting	85
Perceelsvorming	85
Kartering	86
Schaal en kaartdrager	86
Nummering	87
Oppervlaktebepaling	88
Verificatie	88
Bijwerking	89
Vernieuwing	89
3 VISUELE KENNISMAKING	91
Schetstekening van gemeentegrenzen	91
Plan van driehoeksmeting	91
Verzamelplan	91
Het kadastrale plan	92
Bijbladen	93
Hulpkaarten	93
Andere kadastrale kaarten	94
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	102
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	102
Vindplaatsen	103
Gerelateerde en toetsingsbronnen	103
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	104

NOTEN	105
BIJLAGE	107
Gedrukte bronnen en literatuur	107

INLEIDING

Dit broncommentaar behandelt de kadastrale kaart. Behalve de minuutplans worden behandeld: het verzamelplan, bijbladen en de hulpkaarten. De onderzoeker die gebruik wil maken van kadastrale bronnen zal die ofwel benaderen via de kaart, dan wel via een persoon terecht komen bij een perceel, waarvan hij of zij wil weten waar het lag en hoe het er uit zag. *In beide gevallen kan hij of zij worden geconfronteerd met vernummering van percelen.* Om de systematiek hiervan te begrijpen en een reconstructie van het vernummeringsproces te kunnen maken is het nodig om de diverse kaarten goed te kunnen lezen.

In principe is het mogelijk om vanaf de oprichting van het kadaster tot op heden van ieder perceel de geschiedenis te reconstrueren: eigenaren, vruchtgebruikers, gebruik, belasting.

In principe, want door hermeting en ruilverkaveling kan tussentijds een nieuwe minuutsituatie zijn ontstaan. Reconstructie wordt dan veel moeilijker, maar niet altijd onmogelijk.

1 HISTORISCHE SITUERING

Voor de invoering en de functies van het kadaster zij verwezen naar het broncommentaar over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.

Bij het besluit om het Franse kadaster in Nederland in te voeren werd gekozen voor het geheel opnieuw opmeten van het grondgebied. Van de meeste streken bestonden geen betrouwbare en voldoende gedetailleerde kaarten. Waar die wel bestonden, zoals de kaarten van het Hollands kadaster (onder meer in de Meierij van 's-Hertogenbosch), werden ze onbruikbaar geacht voor de opzet van het kadaster en terzijde gelegd.¹

Tussen 1812 en 1832 werd het gehele land opnieuw opgemeten. In het *Recueil méthodique* werd voorgeschreven hoe de kadastrering moest plaatsvinden. Bij het *Recueil méthodique* behoorde een modellenboek, met voorbeelden voor de inrichting van staten, tabellen en kaarten.² Tot 1825 waren deze het enige richtsnoer. Na 1825, toen haast geboden was, voerde de Staatsraad J.E.P.E. Gericke een aantal wijzigingen door in de werkwijze bij meting en schatting, met als voornaamste doel: bespoediging en versnelling van het werk.³ Dit had onder meer tot gevolg dat op kaarten, vervaardigd na 1825, alle topografische details die niet samenvielen met juridische scheidingen werden weggelaten.

Voordat landmeters perceelsgrenzen konden gaan inmeten moesten eerst een aantal andere stappen genomen worden:

- 1 de grenzen van een gemeente bepalen en vastleggen
- 2 een meetkundige grondslag aanleggen
- 3 indelen van de gemeente in secties en (zonodig) in bladen
- 4 laten aanwijzen van perceelsgrenzen.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag

Zie hiervoor het broncommentaar over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.

Uitvoeringsbesluiten en -procedures

Genoemd is al het *Recueil méthodique*; een verzameling voorschriften die nauwkeurig beschreven hoe de kadastrering moest plaats vinden. Tot 1825 is deze volledig van kracht geweest. Door tijdnood gedwongen hebben daarna nogal wat modificaties plaats gehad, die tussen 1825 en 1832 zijn vastgelegd in *Circulaires*; de zogenaamde *Circulaires* van Gericke.⁴ Daarna zijn de procedures vastgelegd in een groot aantal voorschriften:

- ‘Verordeningen tot instandhouding van het Kadaster’ van 23 oktober 1832
- ‘Algemene instructie regelende de dienst van het Kadaster’, (‘I.K.’)
- het boekwerk ‘Kadaster algemeen’ en de wijzigingen daarop van 1869, 1871, 1877, 1900, 1918 en 1957
- de ‘Handleiding voor technische werkzaamheden van het Kadaster’, van 1902; 1938 en 1956
- de I.K.R., de ‘Instructie Kadaster reorganisatie’
- de sedert de landelijke automatisering van de kadastrale registratie (AKR) ingevoerde I.K.

In de dagelijkse praktijk van de (landmeetkundig) ambtenaar werd de Instructie Kadaster het meest gehanteerd.

Het Kadaster ressorteerde (tot 1973) onder het ministerie van financiën. Tot 1826 werd het Kadaster bestuurd door het Hoofdbestuur van de Directe Belastingen, In- en Uitgaande Rechten en Accijnzen. Met ingang van 1 januari 1826 werden de werkzaamheden van het Kadaster overgebracht naar het Hoofdbestuur van de Registratie en de Loterijen. Gericke krijgt dan de titel van Staatsraad, Administrateur van de Registratie, het Kadaster en de Loterijen. Via in totaal 111 instructies vaardigde hij voorschriften uit voor de kadastrering.

Uitvoering en toezicht gebeurde decentraal: in ieder departement was de prefect eindverantwoordelijk. De Directeur van de belastingen regelde de verschillende onderdelen van de bewerkingen. De praktische uitvoering was per departement in handen van een ingenieur-verificateur

van het Kadaster, onder wiens leiding landmeters van de 1ste en 2de klasse, schatters en taxateurs de werkzaamheden uitvoerden. Onder de ingenieur-verificateur stonden in elk departement, afhankelijk van de verwachte omvang van het werk, vijf tot twaalf landmeters van de 1ste klasse. Deze hadden op hun beurt landmeters der 2de klasse in hun dienst (uiteraard onder goedkeuring van de ingenieur-verificateur). Zij voerden in hoofdzaak de eigenlijke metingen en kaarteringen uit. Tot 1832 waren de meeste landmeters niet in dienst van het Kadaster. Er werd van uit gegaan dat na voltooiing van de kaarten geen meting op grote schaal meer nodig was.

Naar schatting produceerden in de twintig jaar, waarin de kadastrering tot stand kwam, ongeveer 100 landmeters in totaal zo'n 17.000 plans.⁵ De schattingen werden uitgevoerd door ambtenaren (controleurs) van de directe belastingen, na 1907 controleur der grondbelasting genoemd.⁶

De procedure bij de eerste kadastrering (1812-1832)

De verdeling in gemeenten, secties en bladen

De kadastrering verliep volgens een vaste orde en gebeurde, volgens het *Recueil méthodique*, per gemeente.⁷ De volgorde waarin dit gebeurde werd bepaald door de ingenieur-verificateur. Allereerst liet de landmeter zich door de betrokken burgemeesters en twee andere aanwijzers (in totaal drie per betrokken gemeente) de gemeentegrenzen aanwijzen.⁸ Van deze aanwijzing (delimitatie) werd een proces-verbaal opgemaakt, aan de hand waarvan later de grenzen door meting konden worden vastgelegd. Een proces-verbaal bevat een beschrijving van de loop van de grenzen, met schetsen en enkele technische gegevens. Het werd opgemaakt in het Nederlands en in het Frans en ondertekend door de burgemeesters van de betrokken gemeenten. Later werd dit ter goedkeuring voorgelegd aan de ingenieur-verificateur en de prefect.

Grensgeschillen tussen gemeenten onderling moesten worden opgelost, zonodig kon in geval van kleine verschillen de landmeter een definitieve beslissing nemen. Ingesloten stukken land (enclaves), die tot het grondgebied van een andere gemeente behoorden, werden gevoegd bij het grondgebied van de gemeente waardoor zij werden ingesloten.⁹ Een burgerlijke gemeente kon, door verschillen in jurisdictie, bestaan uit verschillende kadastrale gemeenten. De grenzen van burgerlijke gemeenten vielen uiteraard altijd samen met kadastrale grenzen. Nog steeds bestaan veel burgerlijke gemeenten uit verschillende kadastrale gemeenten. Door de vele gemeentelijke herindelingen is dit zelfs eerder regel dan uitzondering geworden.

Ter verduidelijking van het proces-verbaal van grensbepaling werden schetstekeningen bijgevoegd, die de beschreven grenzen aangaven (*croquis visuels*). Deze processen-verbaal van grensbepaling hebben, samen met de schetstekeningen, kracht van wet. Dat wil zeggen: wijziging in de ligging van gemeentegrenzen kan later alleen worden aangebracht bij wet. Het Staatsblad, waarin een dergelijke wet is afgekondigd, wordt gevoegd bij het oorspronkelijke proces van grensbepaling.¹⁰ De indeling in gemeenten volgens het *Recueil méthodique* leverde later problemen op bij grote watergebieden, zoals de zeearmen, die aanvankelijk niet tot bepaalde gemeenten behoorden.

Afhankelijk van de uitgestrektheid van een gemeente en de bebouwingdichtheid werd elke kadastrale gemeente onderverdeeld in secties, aangeduid met letters en een benaming (wijk, gehucht, polder of dergelijke). Volgens voorschrift moest dit gebeuren door de landmeter, in samenwerking met de burgemeester. Daarbij werd uitgegaan van de ter plaatse gebruikelijke benamingen, die ter plekke werden geverifieerd. Deze naamgeving moest het voor het publiek gemakkelijker maken om hun eigendommen te (her)kennen.

Secties waren zoveel mogelijk van elkaar gescheiden door natuurlijke begrenzingsen, zoals dijken, water en wegen. Van de sectie-indeling werd een proces-verbaal opgemaakt. Om alle misverstanden uit te sluiten werd hierin van elke sectie per windstreek de begrenzing beschreven.¹¹

Driehoeksmeting

Per gemeente werd een driehoeksnet geconstrueerd: een stelsel van imaginaire lijnen, dat de gehele gemeente zo goed mogelijk bedekte. Hoewel de technische middelen daar zeker voor aanwezig waren schijnt men zelfs niet overwogen te hebben om een landelijk driehoeksnet te construeren. Een plaatselijk net achtte men blijkbaar voldoende als meetkundige grondslag.

Een wijdmazig net werd aangebracht, met de belangrijkste kerktoeren als oorsprong of nulpunt. Op afstanden van 1 à 2 kilometer werden 'signalen' of 'bakens' geplaatst: palen van 7 à 8 meter lengte, met een gevlochten mand en een vlag in de top, de zogenaamde 'lange juffers'.

Van de driehoeken werden vervolgens alle hoeken gemeten, met behulp van de in het *Recueil méthodique* voorgeschreven instrumenten: de 'volle cirkel' of de 'boussole'. Op elk knooppunt van driehoeken werd een vereffening toegepast om in totaal 360 graden te krijgen. Daarna werd de daarvoor meest geschikte zijde van het driehoeksnet gekozen als basis. Hiervan werd de lengte 'nauwkeurig' bepaald. Nauwkeurig wilde zeggen: op decimeters. Met behulp van deze gegevens werden van alle andere driehoeken de zijden berekend met behulp van de sinusregel. Hierna werd

met een kompas, rekening houdend met de bekende miswijzing, de hoek tussen 'basis' en het noorden bepaald, het 'azimuth'. Uitgaande van dit azimuth, de hoekmeting, de meting van de basis en de berekening van de zijden van de driehoeken, werden van alle hoekpunten coördinaten berekend in een rechthoekig assenstelsel, met als oorsprong de belangrijkste kerktoren.

Alle gemeten en berekende gegevens werden verzameld in het 'Register van Driehoeksmeting', de punten werden voorgesteld op een daarbij behorende tekening, doorgaans op schaal 1:50.000, het Trigonometrisch Canevas. Afhankelijk van de situatie werd ook wel een andere manier van driehoeksmeting toegepast, namelijk uitgaande van één centrale as, die als basis diende voor alle driehoeken.¹² Omdat driehoeksmeting tijdrovend was werd ook wel gekozen voor een snellere methode, waarbij vierhoeken aaneengesloten werden, de zogenaamde 'quarré-methode'.¹³

Soms, vooral na 1825, werd geen coördinatenberekening uitgevoerd. Dan werd volstaan met berekening van de zijden van de driehoeken. Kaartering vond dan plaats door middel van omboging van de lengten. Door opeenstapeling van onnauwkeurigheden vertoont het kaartbeeld hierbij soms aanzienlijke vertekening of verdraaiing.

Het gebruik van plaatselijke coördinatennetten, zonder enig verband met elkaar, leidde er toe dat minuutplans van verschillende gemeenten zelden precies aansluiten (ditzelfde geldt overigens, zij het in mindere mate, voor de meeste minuutplans; elk blad werd onafhankelijk van de andere getekend).

Een goed sluitend geheel van metingen kon alleen bereikt worden door een landelijk stelsel van driehoeksmeting. Tussen 1888 en 1904 werd een Rijksdriehoeksmeting (RD) uitgevoerd, met de toren van de O.L. Vrouwekerk in Amersfoort als nulpunt. Tot 1928 werden lokale metingen incidenteel, daarna systematisch ingepast in het RD-net.¹⁴ Voor de bestaande kaarten bleef uiteraard het plaatselijke coördinatenstelsel de grondslag.

Grensaanwijzing

Na verdeling van de kadastrale gemeente in secties werden, aan de hand van de verpondingsregisters, de eigenaren opgespoord. Hieruit werden alfabetische lijsten gemaakt, aan de hand waarvan eigenaren werden opgeroepen om op een bepaalde dag de grenzen van hun eigendommen aan te komen wijzen. Lang niet alle eigenaren waren daartoe bereid, door onwetendheid omtrent het belang ervan, maar ook wel uit (niet geheel ongegronde) vrees meer belasting te moeten gaan betalen. Bij weigerachtigheid ging de landmeter af op aanwijzingen van derden, of nam genoegen met eenzijdige aanwijzing. De landmeter werd altijd vergezeld door bezoldigde aanwijzers, die ter plaatse goed bekend waren.¹⁵

Meting

Na aanwijzing van de grenzen werden de percelen ingemeten door een landmeter met twee assistenten. De meting gebeurde met (zware) meetkettingen, doorgaans 20 of 30 meter lang, met schakels van 20 cm. Als meetlijnen werden in de eerste plaats de zijden van de driehoeksmeting gebruikt, die onderling weer werden verbonden door secundaire meetlijnen. Deze volgden zoveel mogelijk de perceelsgrenzen.

De meting was volledig gericht op het kunnen kaarteren van grenzen. Bij rechte scheidingen werd volstaan met het aanmeten van twee punten, zonder enige controlemeting. Het aflezen van de maat gebeurde op halve meters (bebouwde gebieden) of meters (buitengebieden). Systematische controlemetingen werden niet uitgevoerd. Hierdoor werden 10-, 20- of zelfs 40-meter-fouten niet ontdekt en in de kaart verwerkt.¹⁶

Bij sterk gekromde grenzen werd volstaan met de opmeting van de meest markante punten. Tussen deze punten werd de lijn op het oog en uit het geheugen gekaarteerd.¹⁷

Van de meting werd een schets met meetgetallen (een zogenaamd 'veldwerk') gemaakt, aan de hand waarvan op het kantoor kon worden gekaarteerd.¹⁸

Tot 1835 hoefden landmeters hun veldwerken niet in te leveren bij het Kadaster; men hechtte alleen waarde aan het eindproduct: kaart en oppervlakteberekening.¹⁹ Ook over de periode tussen 1835 en 1878 zijn veel veldwerken verloren gegaan. Pas geleidelijk ontstond het inzicht dat bewaren zin had. Na 1878 is de reeks – calamiteiten daargelaten – compleet.

Perceelsvorming

Het criterium voor perceelsvorming was: ieder afgescheiden gedeelte grond dat eenzelfde soort bebouwing bevatte en aan één eigenaar toebehoorde. Een terrein dat aan één eigenaar toebehoorde, maar was onderverdeeld door vaste scheidingen als heggen, muren, wegen enz. werd volgens deze scheidingen in diverse cultuurpercelen opgemeten.²⁰

Landmeters werden tot 1877 deels betaald naar het aantal percelen dat ze in kaart brachten. Ze hadden er dus belang bij om zoveel mogelijk percelen te vormen. Op kaarten, gemaakt vóór 1827, vinden we dan ook meer percelen dan bij aaneengesloten bezit noodzakelijk was. Staatsraad Gericke maakte hier in een circulaire van 29 januari 1827 een eind aan. De ingenieurs-verificateurs werden gelast hun landmeters te instrueren om niet meer percelen te maken dan noodzakelijk was, zoals het *Recueil méthodique* voorschreef. Dit op straffe van afkeuring van het plan (en dus een financiële strop).²¹ Meer percelen betekende hogere kosten voor meting, kaartering, berekening en schatting en kostte bovendien te veel tijd. Kaarten van na 1827 zijn duidelijk soberder qua detaillering.

Kaartering

Op elk minuutplan werd een zo groot mogelijk gebied geкартеerd. Het kwam voor dat een landmeter, bij het bepalen van het aantal bladen dat hij dacht nodig te hebben, erg krap had gerekend. In dat geval moest hij schuiven en draaien met de figuratie totdat alles er op paste. Hij moest bovendien wat ruimte overhouden voor de beschrijving (gemeente, sectie, blad, ondertekening en dergelijke). Dit betekende dat we bij minuutplans zelden exact noordgerichte kaarten tegenkomen. Soms zijn kaarten zelfs zuidgericht. Vooral bij grillige figuraties treffen we regelmatig zogenaamde 'afleggingen' aan. Dat wil zeggen: de figuratie wordt aan de rand afgebroken door middel van een streepjeslijn. Het ontbrekende deel staat dan elders op het blad, in een enkel geval zelfs op een ander blad.

De eigenlijke kaartering en beschrijving gebeurde door tekenaars, verbonden aan het bureau van de ingenieur-verificateur.

Alvorens te kunnen kaarteren werd eerst een coördinatennet op het papier aangebracht. Met behulp van de punten en de berekeningen van het driehoeksnet werden vervolgens de meetlijnen geкартеerd. Daarna konden aan de hand van de veldwerken de perceelsgrenzen en gebouwen worden geкартеerd.

Kaarteren gebeurde met behulp van een steekpasser (een passer met twee punten) en een transversaalschaal (dit is een metalen ijzeren plaat, met daarop verschillende schaalverdelingen) of met een biseau (een lineaal met verschillende schaalverdelingen). Driehoeken met een rechte hoek schijnen weinig gebruikt te zijn, gezien het feit dat weinig gebouwen op de kaart haakse hoeken hebben.

Schaal en kaartdrager

De keuze van de schaal die werd gebruikt was afhankelijk van de perceelsdichtheid. Bij dichte bebouwing was dit 1:1250. In gebieden met verspreide bebouwing was het voorschrift om de schaal kleiner te kiezen: 1:2500 of 1:5000. Voor buitengebied zonder of met sporadische bebouwing werd de schaal 1:10.000 gebruikt.

Ter voorkoming van misverstanden: gebruikelijk is om schaal 1:1250 **groter** te noemen dan schaal 1:2500. Dit is logisch, immers: eenzelfde perceel wordt op schaal 1:1250 (vier maal) groter afgebeeld dan op schaal 1:2500.

Bij vernieuwing van plans (zie hierna) wordt voor de bebouwde kom 1:1000 gebruikt, daarbuiten 1:2000, 1:5000 of 1:10000. Als kaartdrager voor plans werd stevig tekenpapier gebruikt, in een formaat van 100 x 67 cm (dubbel olifants). Tekenpapier is uiteraard niet geheel vormvast en zeer gevoelig voor vochtwerking. Bij veelvuldig bijwerken slijt het papieroppervlak in de loop der jaren zichtbaar. In 1954 werd daarom voor de kaar-

tering van nieuwe bijbladen een meer maatvastе tekeningdrager ingevoerd, het 'correctostaat'. Dit is een dunne aluminium plaat, waarop aan beide zijden papier is geplakt. Deze was veel minder aan uitzetting en krimpіng onderhevig, maar had wel als groot nadeel dat hij geen licht doorliet, dus niet bruikbaar was op lichtbak of kopiëerspiegel. Daarom werden transparante hulpkaarten ingevoerd.

Om er andere kopieën van te maken moest eerst fotografisch een negatief worden gemaakt. Dit negatief (zwarte ondergrond met witte lijnen) werd dan als minuutplan bewaard. Het positief (filmplan) werd gebruikt om er lichtdrukken van te maken, die dienden als nette plan, gemeenteplan, veldplan of plan voor de grondbelasting.

Na 1970 is steeds meer overgestapt op kunststof materialen als kaartdragers. Deze zijn vormvast, lichtdoorlatend en meermalen goed te bewerken. Het minuutplan kreeg daarbij de vorm van een transparante film.

Nummering

Nadat de grenzen op het minuutplan waren geкартеerd werden de percelen, per sectie en doorlopend over de verschillende bladen, genummerd. Nummer 1 kwam op het eerste blad van die sectie, zoveel mogelijk in het noorden. Van daaruit werd rechtsomgaande spiraalsgewijs verder genummerd, zodat het hoogste nummer ongeveer in het midden van het blad uitkwam. Als uitzondering hierop werden aan elkaar grenzende percelen van eenzelfde eigenaar zoveel mogelijk in een ononderbroken serie genummerd. Percelen waar geen belasting over werd geheven bleven ongenummerd. Dit geldt vooral voor rivieren en andere waterlopen en voor wegen. Deze regel werd ook toegepast voor torens, in eigendom bij kerken en, afhankelijk van de gezindte, voor kerken zelf.

Een gebouw vormde met de ondergrond één perceel, dat in zijn totaliteit in één belastingklasse viel. Dit wordt op de kaart aangegeven door een pijltje. Vaak ontbreekt dit pijltje, of het is onduidelijk. Als het gebouw grenst aan andere gebouwen is vaak moeilijk te bepalen bij welk perceel het hoort. In dergelijke gevallen biedt alleen de oppervlakte van de verschillende percelen uitsluitel over de vraag bij welk perceel het gebouw behoorde.

Bij wijzigingen in perceelsvorming vóór de definitieve invoering van het kadaster nummerde men, om de doorlopende nummering te kunnen handhaven, aanvankelijk opnieuw vanaf het perceel dat werd gewijzigd. Dit was heilloos, daarom werd overgestapt op a, b, en c-nummers of, als slechts één extra nummer moest ontstaan, een bis-nummer.

Hierdoor kunnen zich bij onderzoek problemen voordoen. In staten, opgemaakt vóór 1832 worden soms perceelnummers gebruikt van eerdere plans, die verschillen met de minuutplans.²²

Oppervlaktebepaling

Op de minuutplans werd door middel van uitpassing de grootte van de percelen berekend. De berekeningen werden vastgelegd in zo genoemde 'boeken van berekening'. Deze zijn merendeels bewaard gebleven. Om ze te kunnen lezen is nodig te weten dat berekening van min of meer rechthoekige percelen gebeurde door ze te verdelen in driehoeken. De lijnen waarlangs dit gebeurde zijn op de minuutplans te herkennen (in potlood). Zoals bekend is de oppervlakte van een driehoek gelijk aan basis maal hoogte, gedeeld door twee. Om snel te kunnen werken werden in de boeken van berekening eerst alle uitpassingen genoteerd en met elkaar vermenigvuldigd en pas op het eind gedeeld door twee. Een veel voorkomende fout is dat dit laatste werd vergeten, waardoor de berekende oppervlakte onjuist was.

Om dit soort vergissingen te voorkomen paste men ook uit op schaal 1:2500^{1/2} of 1:1250^{1/2}. Door de afgepaste afstanden met elkaar te vermenigvuldigden werd zonder verdere bewerking de oppervlakte gevonden. Bij schaal 1:2500 werd voor het uitpassen ook wel de schaal 1:2500^{v5} gebruikt. Men deelde dan het resultaat door 10, door de komma te verplaatsen. De voor uitpassing gebruikte schaal wordt aangegeven op het eerste blad van het boek van berekening.²³

De betrouwbaarheid van de oppervlakteberekening varieerde uiteraard met de schaal van de kaart: hoe groter de schaal, hoe nauwkeuriger. Hierbij moet voor ogen worden gehouden het doel waarvoor men werkte: de heffing van grondbelasting. Een absoluut nauwkeurige oppervlaktebepaling was daarvoor niet nodig; een relatieve maatstaf was voldoende.

Verificatie

Ieder blad werd gecontroleerd door de ingenieur-verificateur. Dit gebeurde door middel van een verificatielij. Hij zette, zoveel mogelijk onafhankelijk van het werk van de landmeter, in het terrein een lijn uit, die een flink aantal perceelsgrenzen doorsneed. De lijn werd vervolgens gecontroleerd. De door de ingenieur-verificateur aangemeten punten moesten uiteraard samenvallen met de door de landmeter in kaart gebrachte grenzen. Was dit niet of onvoldoende het geval dan moest het werk opnieuw gebeuren.²⁴ Op sommige minuutplans zijn zulke verificatielijnen zichtbaar als een streep in rood, soms ook als blauwe stippelij.

Het is bekend dat het constateren van fouten lang niet altijd leidde tot het verbeteren daarvan, of juist de fouten deed verergeren. Op enkele minuutplans hebben perceelsgrenzen een knik gekregen ter plaatse van de verificatielij. Hoe zulke minuutplans konden worden goedgekeurd is raadselachtig. Ter controle van details moest de ingenieur-verificateur ook drie percelen per sectie nauwkeurig meten en vergelijken met de minuutplans.²⁵

Bijwerking

Tot 1835 werd elk gewijzigd perceel afgebeeld op een zogenaamd bijblad, waarbij het perceelnummer op het minuutplan rood werd onderstreept. Wijzigde een perceel nogmaals dan werd een tweede bijblad aangelegd, enzovoorts. De opeenvolgende bijbladen gaven, samen met het minuutplan, de actuele situatie weer. Dit had een onoverzichtelijke papierlawine tot gevolg, want de bijbladen werden ook vervaardigd bij elke netteplan en veldplan (niet bij de gemeentepans, want die werden eenmaal per jaar geheel bijgewerkt). In 1835 werd daarom bepaald dat op elk zevende bijblad de gehele figuratie moest worden voorgesteld, het zogenaamde 'vernieuwend bijblad', eigenlijk dus een vervolg-minuutplan.²⁶ In 1844 werd dit systeem opnieuw gewijzigd. Voortaan werd bij elk minuutplan slechts één bijblad aangehouden, met daarop alleen de veranderingen.²⁷ Deze manier van bijhouding bleef gehandhaafd tot de jaren twintig van deze eeuw, toen men er toe overging de gehele figuratie van het minuutplan af te beelden op het bijblad, dat voortdurend wordt bijgewerkt.

Bij elke wijziging wordt het 'bijblad' (oorspronkelijk een kopie van het minuutplan, maar tegenwoordig de originele kadastrale kaart) bijgewerkt: oude grenzen en perceelnummers worden verwijderd, nieuwe ingetekend.

Vóór de komst van de moderne reprotchnieken werden aan de hand van het bijblad eenmaal per jaar de netteplans, berustend bij de Bewaring, en de gemeentepans, bewaard bij de desbetreffende gemeente, bijgewerkt. Vanaf 1954 is geleidelijk overgestapt op een andere methode: van het bijblad wordt een kopie gemaakt op maatvast transparant materiaal, het 'filmpplan'. Het filmpplan wordt regelmatig bijgewerkt aan de hand van de hulpkaarten. Bijhouding van nette-, gemeente- en veldplans gebeurt door het vervaardigen van nieuwe lichtdrukken van het filmpplan. Is de figuratie op een bijblad sterk gewijzigd dan wordt het gehele filmpplan vernieuwd.

Vernieuwing

Om verschillende redenen, onder andere de behoefte aan nauwkeuriger en moderner kaartmateriaal, vond en vindt op grote schaal vernieuwing van het kadaster plaats door middel van herkaartering en hermeting.

Al rond 1860 werd de behoefte gevoeld om kaarten van slechte kwaliteit te vernieuwen. Dit gebeurde door een kopie in potlood aan te leggen van het minuutplan en daarop de opeenvolgende veldwerken te kaarteren, ofwel de nieuw ingemeten situatie apart te kaarteren en vervolgens op de kopie van het minuutplan in te passen.²⁸ De kwaliteit van de oorspronkelijke meting werd in beide gevallen daardoor niet beter. De inpassing van een nieuw ingemeten situatie in de oude minuutsituatie zorgde bovendien voor veel problemen. Een betere, maar ook veel kostbaarder

methode was volledige hermeting. Reeds in de jaren 1860-1875 werden vele oude plans, die van zeer slechte kwaliteit waren, door hermeting vernieuwd.²⁹ Andere redenen voor hermeting kunnen zijn: stadsuitbreiding, ontwikkeling van een (agrarisch) gebied tot industriegebied, ruilverkaveling, te kleine schaal, gemeentelijke herindeling enzovoorts.

Bij hermeting wordt in principe herhaald wat van 1812 tot 1832 is gedaan: alle perceelsgrenzen worden, voor zover er geen bruikbaar veldwerk van is, opnieuw opgemeten, na aanwijzing door belanghebbenden. Van de meting wordt nieuw kaartmateriaal gemaakt en de oppervlaktes worden opnieuw berekend. Bij hermeting gemaakte kaarten gelden, net als de oorspronkelijke kaarten van 1832, als minuutplans. Zij worden in hun oorspronkelijke staat bewaard, zij het in een geheel andere fysieke vorm, namelijk als fotografische afdruk van het filmplan.

Bij een hermeting worden alle percelen opnieuw genummerd, onder een nieuw sectienummer en vaak ook – indien inmiddels een gemeentelijke herindeling heeft plaatsgehad – onder een andere gemeentenaam. Via een *staat kadaster nr. 75* worden de leggers bijgewerkt.

Bij herkaartering wordt een nieuwe kaart samengesteld op basis van bestaand veldwerk. De reden hiervoor kan zijn dat het bestaande kaartmateriaal te zeer versleten is of dat er bij het kaarteren te grote onnauwkeurigheden voor lief zijn genomen. In principe wordt alleen de kaartdrager vernieuwd, al kunnen ook andere fouten aan het licht komen, die worden rechtgetrokken, zoals fouten bij het kaarteren, de oppervlaktebepaling of de tenaamstelling.

3 VISUELE KENNISMAKING

Schetstekening van gemeentegrenzen

(afbeelding 1)

Afgebeeld is de schets van de gemeente Geertruidenberg. In elk departement was een landmeter speciaal aangewezen om de grenzen tussen de gemeenten vast te stellen. De maires (burgemeesters) werden door de prefect uitgenodigd om de aangewezen landmeter te vergezellen bij diens opneming van de gemeentegrenzen. Deze kon zich daarbij laten assisteren door twee assistenten (assessoren).

Van deze opneming werd een 'Proces-verbaal van Grensbepaling' opgemaakt in het Frans en het Nederlands en ondertekend door de maires van de gemeenten waartoe de opgenomen grenzen behoorden en door de landmeter. Ter verduidelijking van het proces-verbaal werden hierbij schetstekeningen (*croquis visuels*) gevoegd, die de beschreven grens aangaven.

Plan van driehoeksmeting (trigonometrisch canevas)

Om een enigszins omvangrijk gebied in kaart te brengen is het noodzakelijk om over een 'meetkundige grondslag' te beschikken. Het meest geschikt daarvoor is een driehoeksnet.

Per gemeente werd een eenvoudig driehoeksnet aangebracht, met de belangrijkste kerktoren als oorsprong of nulpunt. *Afbeelding 2* laat het driehoeksnet van Geertruidenberg zien.

De driehoeken werden vervolgens verdicht, zover als nodig was om het grondgebied van de gemeente te kunnen inmeten.

Verzamelplan

Per kadastrale gemeente werd, in overleg met de maire, door de landmeter vastgesteld hoe die werd onderverdeeld in secties. Van deze onderverdeling werd een proces-verbaal opgemaakt, ondertekend door de maire en de landmeter. Na inmeting van de gemeente- en sectiegrenzen maakte de landmeter een verzamelplan.

Afbeelding 3 toont het verzamelplan van de gemeente Houten, vervaardigd in 1828, met indeling in secties en bladen. De afgebeelde figura-

tie is beperkt tot de dorpskom en de voornaamste wegen en waterlopen. Bij de sectievorming liet men zich leiden door ter plaatse gebruikelijke namen en natuurlijke afscheidingen. De gemeente Houten bestaat uit vier secties.

Sectie A, genaamd 'Houten' beslaat drie bladen; sectie B, genaamd 'Schooneveld' twee bladen; sectie C, genaamd 'Het Gooij' vier bladen, in totaal dus negen bladen. Aan de randen van de figuratie zien we de namen van de aangrenzende gemeenten. Onzichtbare gemeentegrenzen (bijvoorbeeld het midden van een water) werden aangegeven door een streep-punt-lijn. Langs alle gemeentegrenzen werd een paarse uitwassing gelegd. Sectiegrenzen werden aangegeven met een groene uitwassing (soms ook wel andere kleuren).

Dwars door de figuratie zien we in potlood het later aangelegde Amsterdam-Rijnkanaal en de as van de spoorlijn Utrecht-Den Bosch aangegeven. In het zogenaamde 'schild' linksonder vinden we behalve de aanduiding van plaats, provincie en jaar van samenstelling de namen van achtereenvolgens: Staatsraad Gericke, gouverneur Van Tuyl van Serooskerken, de burgemeester van Houten, de inspecteur van het kadaster, de ingenieur-verificateur en tenslotte van de landmeter die de meting heeft verricht en onder wiens toezicht de kaart is samengesteld. Daaronder een schaalverdeling, met aanduiding van de gebruikte schaal.

Voor dit soort plans werden velerlei schalen gebruikt, afhankelijk van de grootte van de gemeente. Omdat de hele gemeente moest passen op één kaartblad was de schaal afhankelijk van de oppervlakte van de gemeente. 1: 5000, 1:10.000 en 1: 20.000 komen voor, maar ook hele andere schaalverhoudingen. In dit geval is de schaal 1 op 12.500. Deze kaart is precies noordgericht. Dit is bepaald niet algemeen gebruikelijk.

Het kadastrale plan (minuutplan)

Afbeelding 4 laat een (sterk verkleind) minuutplan zien. De werkelijke grootte is 100 x 67 cm. Het bladformaat en de gebruikte schaal bepalen de omvang van het afgebeelde gebied. Voor gebieden met gemiddeld meer dan vijf percelen per ha., (vooral steden) was voorschrift om schaal 1:1250 te gebruiken. Gebieden met een minder grote perceelsdichtheid werden afgebeeld op schaal 1:2500. Als de percelen gemiddeld meer dan 5 ha groot waren kreeg de kaart schaal 1:5000. Het hier afgebeelde minuutplan heeft schaal 1:2500.

Sectie A, derde blad stelt de dorpskom van Houten voor. Ter oriëntatie is de kerk kobaltblauw gekleurd, de overige bebouwing karmijnrood, wegen siena (lichtbruin), water pruisisch-blauw. Langs gemeentegrenzen weer een paarse uitwassing, langs sectiegrenzen een groene. Bladgrenzen

werden wel geel of oranje gekleurd.

De kaart is voorzien van een ruitennet, met zijden van één decimeter. De ruitpunten zijn getekend in blauw, behalve de hoofdassen van het stelsel, die rood worden voorgesteld. Op sommige minuutplannen worden ook ruitlijnen, die op 1000 meter evenwijdig lopen van de hoofdassen, in rood afgebeeld. Soms worden aan de einden van de ruitlijnen coördinaatgetallen vermeld.

Elke ruit wordt aangeduid door een letter en een nummer, aan de rand van de kaart. Deze aanduiding werd opgenomen in registers (*register nr. 71, staat nr. 75*) om percelen op de kaart te kunnen vinden. Daarbij verwijzen letter en nummer naar de ruit waarin het perceelnummer staat.

Het minuutplan geeft de situatie weer zoals die bij de oprichting van het kadaster op kaart werd vastgelegd, dat wil zeggen op 1 januari 1833. Voorschrift was, dat hier niets aan mocht worden veranderd, met uitzondering van een rode onderstreping van later vervallen perceelnummers. In de praktijk zien we echter tal van latere toevoegingen.

Bijbladen

Wijzigingen in perceelsvorming werden aanvankelijk vastgelegd op bijbladen (dat wil zeggen: bladen bij het minuutplan). Voor elke verandering werd een apart bijblad gemaakt. Vanaf 1835 was voorschrift om na elk zesde bijblad een nieuw bijblad aan te leggen, waarop dan de hele figuratie werd afgebeeld; het zogenaamde 'vernieuwende bijblad'. Vervolgens kon aan een nieuwe serie van zeven worden begonnen.

In 1844 heeft men deze werkwijze verlaten en is gaan werken met één bijblad, waarop alleen alle gewijzigde figuratie werd afgebeeld. Dit zijn de zogenaamde 'eilandenplannen', zo genoemd omdat de figuratie verspreid over het blad ligt.

In de jaren 1920 is hier weer van afgestapt. Van het minuutplan en alle daaropvolgende bijbladen werd een kopie vervaardigd. Deze gaf daarmee volledig de meest recente situatie weer. Deze kopie noemde men voortaan 'bijblad'. Alle verdere wijzigingen werden hier rechtstreeks op geкартеerd. Bij elke volgende wijziging werden zowel de oude als de nieuwe situatie vastgelegd op hulpkaarten.

Hulpkaarten

Bijbladen, vernieuwende bijbladen, eilandenplannen en -vooral- hulpkaarten vormen belangrijke schakels tussen de minuutplannen en de actuele situatie, afgebeeld op het bijblad.

Afbeelding 5 toont zo'n hulpkaart, in kleur. De kleuren hebben de volgende betekenis:

- blauwe lijnen: de vervallen situatie
- rode lijnen: de nieuwe perceelsgrenzen en gebouwen
- zwarte lijnen: de onveranderd gebleven situatie
- blauwe nummers: geven de vervallen perceelnummers aan
- zwarte nummers: zijn van de nieuw gevormde percelen
- rode nummers: onveranderde perceelnummers

Uit de verwijzingsstaat blijkt uit welke oude percelen de nieuwe zijn ontstaan en voor welke oppervlaktes.

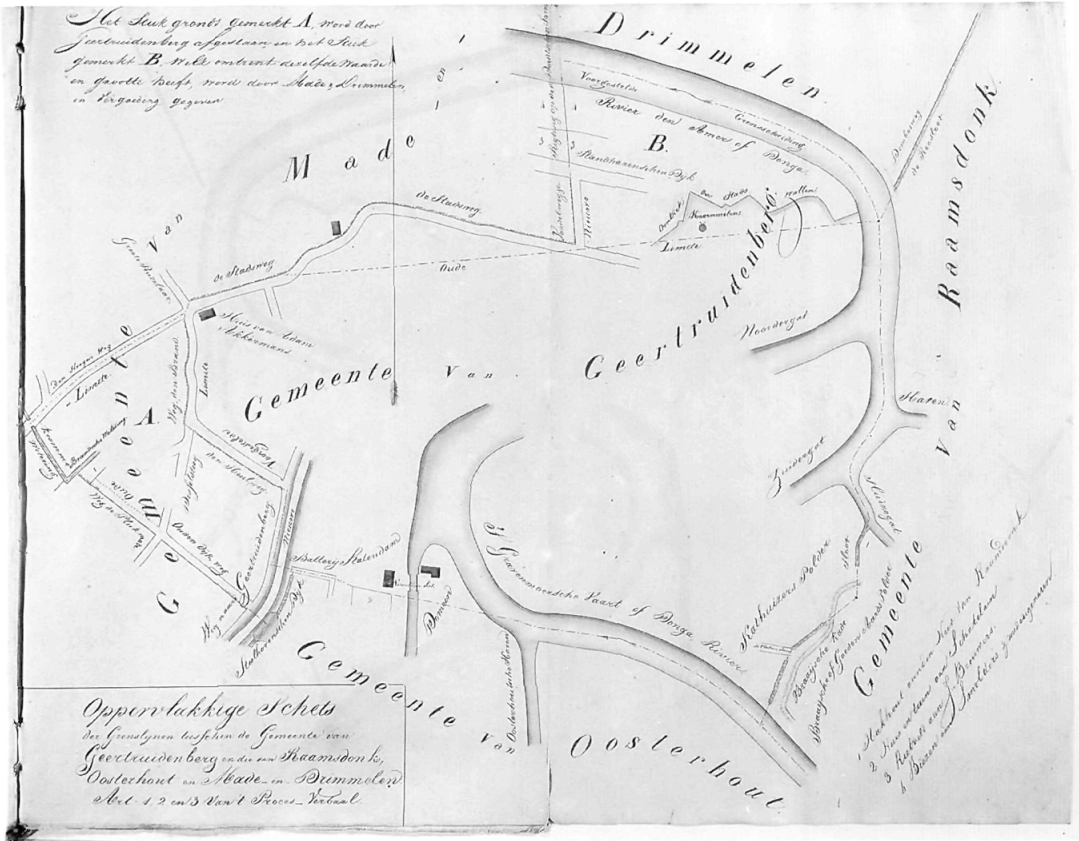
Andere kadastrale kaarten (niet afgebeeld)

Alle bovengenoemde kaarten werden bijgehouden door en bewaard bij de Landmeetkundige Dienst van het Kadaster. Ten behoeve van het publiek en voor ambtelijke instanties werden kopieën gemaakt. Van de minuutplans werden drie kopieën gemaakt: één voor raadpleging door het publiek (de nette atlas of het netteplan), één voor de gemeentebesturen (gemeentepan) en één voor de landmeter (veldplan).

De Bewaring van het Kadaster en de gemeenten kregen bovendien kopieën van alle bijbladen. Later werden deze vervangen door één kaart, die jaarlijks werd bijgewerkt. Dergelijke kaarten werden ook bijgehouden door de Dienst van de grondbelasting en door de waterschappen. Naast deze kaarten zijn in de archieven van de landmeetkundige diensten kaarten te vinden die gemaakt werden voor allerlei andere doeleinden, bijvoorbeeld bij de aanleg van grote wegen en kanalen. Vaak werden hier metingen voor verricht, soms zijn ze samengesteld door het kopiëren van delen van andere kaarten.

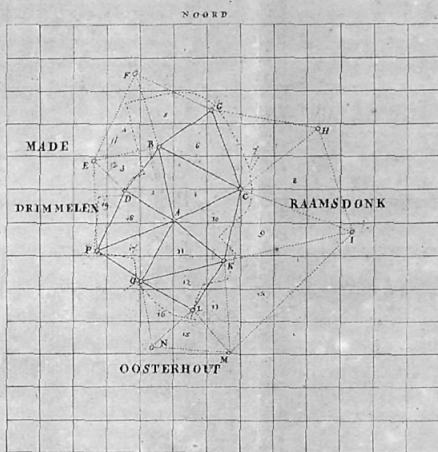

1
 Schetstekening
 gemeentegrenzen
 Geertruidenberg.

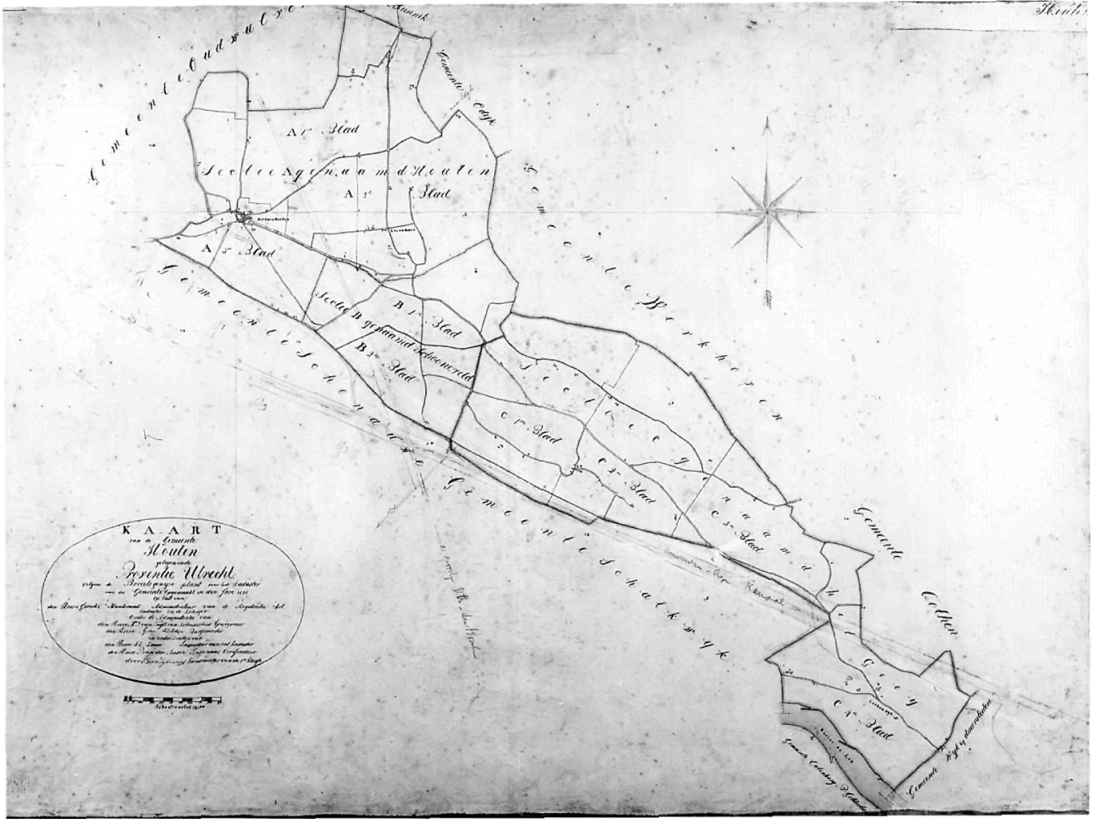
P L A N
van de
DRIEHOEKS METING
der
GEMEENTE GEERTRUIDENBERG

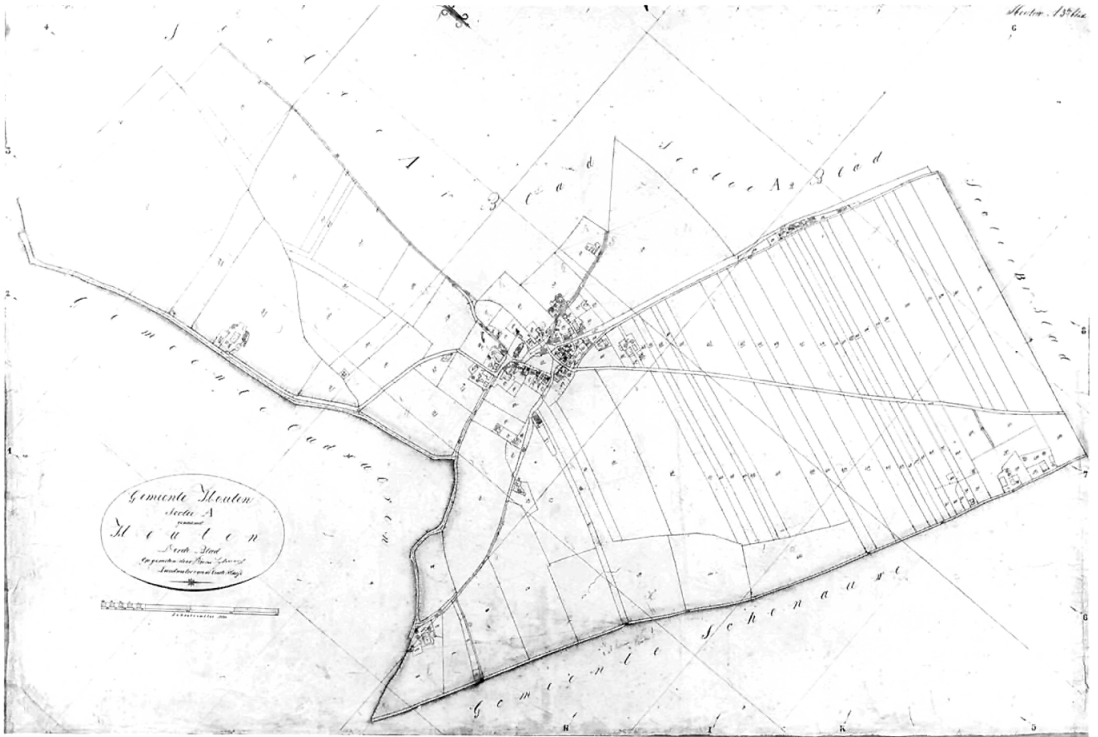
2
Plan van
driehoeksmeting
Geertruidenberg.

Opgemaakt door my Landmeter van de Eerste Klasse:

J. A. Maap

3
 Verzamelplan
 Houten 1828.

4
 Minuutplan
 Houten, sectie A,
 blad 3.
 (zie ook afb. 8
 op pag. 48)

No. *XL* 13

GEMEENTE *Houten*

Sectie *E*

Blad *2*

Schaal 1 à *2500*

Verwijzing naar vroegere hulpkaarten.	Laatste toestand.					Tegenwoordige toestand.			Verwijzing naar latere hulpkaarten.		
	No.	Grootte.			Te groot.	Te klein.	No.	Grootte.			
		ha	a	ca				ca		ha	a
<i>364</i>			<i>126</i>			<i>649</i>	<i>304</i>	<i>87</i>			
<i>365</i>			<i>140</i>								
<i>569</i>			<i>507</i>								
<i>609</i>		<i>254</i>	<i>00</i>								
<i>618</i>			<i>43</i>	<i>14</i>							
<i>-</i>			<i>304</i>	<i>87</i>			<i>304</i>	<i>87</i>			
<i>615</i>		<i>232</i>	<i>30</i>			<i>650</i>	<i>165</i>	<i>05</i>	<i>155</i>		
						<i>651</i>	<i>67</i>	<i>25</i>	<i>155</i>		
							<i>232</i>	<i>30</i>	<i>224</i>		
<i>131</i>		<i>54</i>	<i>50</i>			<i>652</i>	<i>82</i>	<i>70</i>			
<i>132</i>			<i>11</i>	<i>80</i>							
<i>133</i>			<i>16</i>	<i>40</i>							
<i>-</i>			<i>82</i>	<i>70</i>			<i>82</i>	<i>70</i>			
<i>8</i>	<i>395</i>	<i>ton Bijw.</i>									

c

d

5
Hulpkaart 100.

Bijgewerkt op de bijbladen door *13*
 „ „ „ nette plans „ *13*
 „ „ „ veldkaarten „ *13*
 „ „ „ gemeenten plans „ *13*

Kadaster no. 78.

Ⓐ 1942 - 10032 - K 983

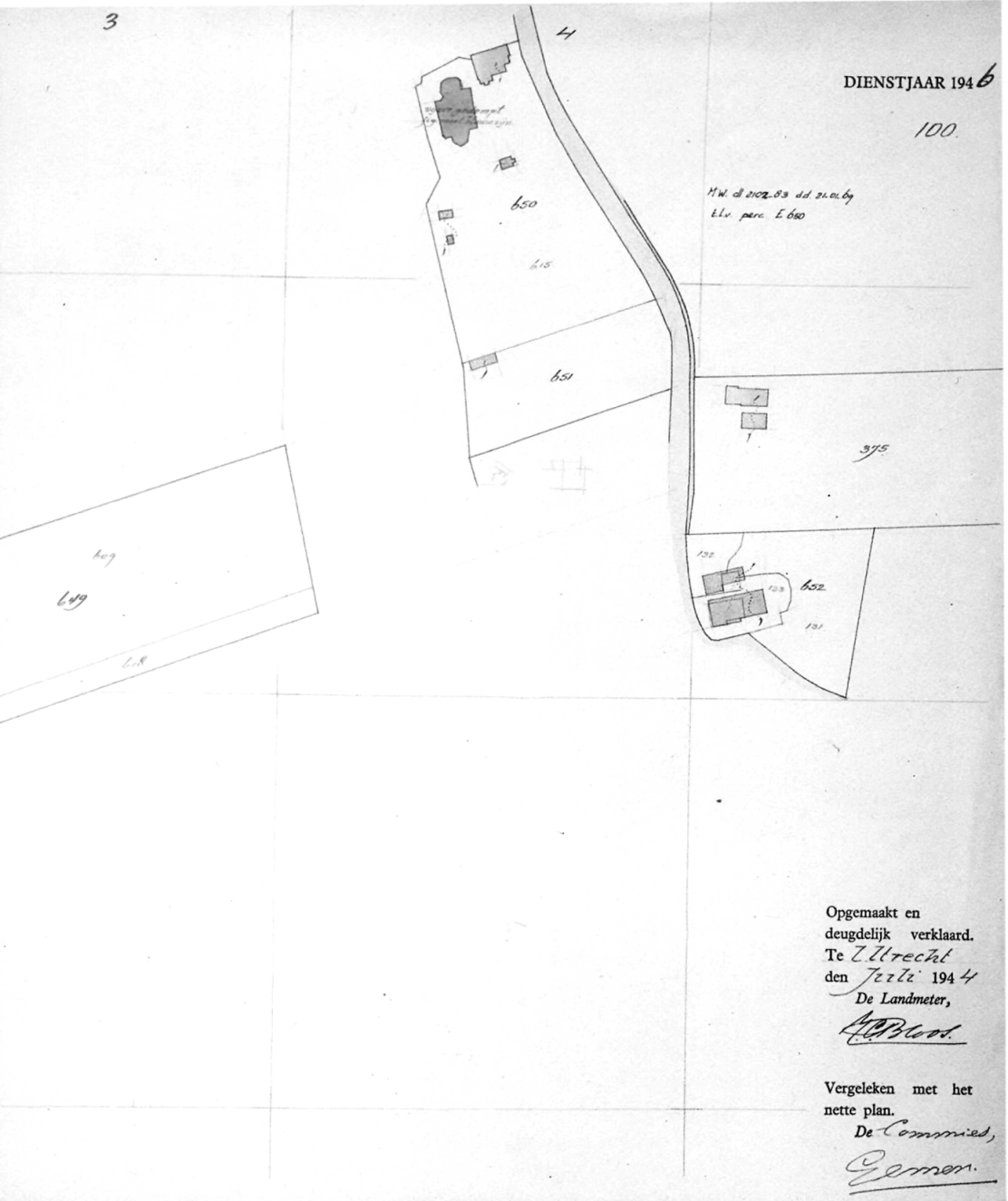
3

4

DIENSTJAAR 1946

100.

M.W. d. 2102.93 ad 21.02.64
L.V. perc. E.680

Opgemaakt en
deugdelijk verklaard.
Te Utrecht
den 7de 1944
De Landmeter,
[Handwritten Signature]

Vergeleken met het
nette plan.
De Commissie,
[Handwritten Signature]

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Bij de interpretatie van kadastrale kaarten moet de gebruiker zich er voor alles van bewust zijn dat de lijnen op de kaart juridische grenzen weergeven. In veel gevallen zijn ze in het terrein onzichtbaar. De grenzen tussen percelen met een agrarische bestemming lopen meestal door het midden van een sloot of heg, maar lang niet altijd. Sloten en bermen langs wegen behoren in de meeste gevallen tot hetzelfde perceel als de weg. Zekerheid hierover krijgt men alleen door het veldwerk te raadplegen, wat voor minuutgrenzen in de meeste gevallen onmogelijk is. Op de originele minuutplannen, maar ook op de kopieën in gemeentearchieven is door kleine potloodstreepjes vaak wel de sloot- of de bermbreedte aangegeven.

De kadastrale kaart bevat, naast de juridische grenzen, een minimum aan topografie, namelijk alleen cultuurgrenzen. Juist die kunnen door eigenaren zelf worden gewijzigd. Kaartgrenzen kunnen daardoor afwijken van afscheidingen in het terrein. Voor wie topografische informatie zoekt bieden militaire stafkaarten, kaarten van Rijkswaterstaat en van de Nederlandse Spoorwegen meer, zij het vaak op een veel kleinere schaal. Bebouwing werd alleen opgemeten en geкартеerd voor zover die relevant was voor de heffing van grondbelasting. Veldschuren, hooimijten en dergelijke behoeften niet te worden ingemeten. Ten behoeve van de oriëntatie van het publiek zien we dergelijke kleine bouwsels echter vaak wel afgebeeld. Bij de meting werd systematische controlemeting achterwege gelaten. Fouten werden daardoor niet altijd herkend, maar in de kaart verwerkt. Het meest voorkomend zijn vergissingen in de tellingen van het aantal gehele lengten van de meetketting.

Over het geheel genomen was het werk van een redelijk gehalte. De kwaliteit verschilt per kaart, maar over het geheel zien we het volgende beeld:³⁰

- de kaarten uit de jaren 1812 en 1813 zijn vrij onnauwkeurig, met verschillen tussen de 3 % en 10 %, ook over grote afstanden
- over de jaren 1814-1820 is de kwaliteit beter. Diverse plannen uit de jaren 1812-1813 zijn in die jaren verbeterd of vernieuwd
- in het tijdvak 1821-1825 is de nauwkeurigheid doorgaans groter
- door de haast, die na 1825 werd gemaakt, zijn de plannen over de jaren 1826-1831 van zeer matige kwaliteit, wat zijn voornaamste oorzaak vindt in het achterwege laten van coördinatenberekeningen.

Voor plannen uit alle jaren geldt dat door het gebruik van plaatselijke

coördinatennetten de grenzen tussen gemeenten vaak slecht op elkaar aansluiten.

Vindplaatsen

Het grootste deel van de kadastrale bescheiden en kaarten berustte tot voor kort nog bij de kantoren van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers (KADOR, zie bijlage A bij het broncommentaar van Kruizinga over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel). Sinds de jaren '80 hebben de kantoren een begin gemaakt met de overdracht van bescheiden, ouder dan vijftig jaar, aan de rijksarchieven in de provincies. Hieronder de minuutplans, herziene minuutplans en processen-verbaal van grensbepaling.

Per rijksarchief zijn er grote verschillen in het aantal overgedragen bescheiden. Het betreft originelen, maar ook kopieën of afdrukken op microfilm. Een uitgebreid overzicht van de aanwezige stukken per provincie is opgenomen in een uitgave in de serie Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis: M.A.W. Gerding, *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners* (Zutphen 1992), met name 48-57. Op de rijksarchieven zijn de archiefbescheiden en laatste aanwinsten te vinden in de aanwezige archiefoverzichten.

Op vele gemeentehuizen of bij gemeente- en streekarchieven en streekarchivariaten berusten exemplaren (kopieën) van minuutplans en gemeentepans (bijgehouden tot circa 1970). Hierin kunnen, voor het dagelijkse praktische gebruik, door ambtenaren aantekeningen en wijzigingen zijn aangebracht die in de originelen van het Kadaster niet worden aangetroffen.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Voor de invoering van het kadaster was het grondbezit en -gebruik al een maatstaf voor de heffing van belasting. Deze belasting werd de verponding genoemd. Voor de provincie Gelderland zijn verpondingskaarten bewaard gebleven uit de jaren 1807-1811.

In de Meierij van 's-Hertogenbosch heeft in de jaren 1792-1793 een kadastrering plaatsgevonden.³¹ De kaarten hiervan zijn bewaard gebleven maar niet gebruikt bij de invoering van het kadaster. Hoewel ze een situatie weergeven van 20 à 30 jaar eerder zijn ze voor onderzoek van beperkt belang, omdat gebouwde eigendommen en percelen, waarvan de huurwaarde al bekend was, werden overgeslagen. Behalve in het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch zijn ook in de Rijksarchieven te Arnhem,

Haarlem en Utrecht soortgelijke kaarten aanwezig, vervaardigd ten behoeve van de grondbelasting.³²

Aangezien het Kadaster in ons land als enige instantie is belast met de registratie van onroerend goed zijn er ten aanzien van juridische grenzen geen toetsingsbronnen aanwezig.

De topografische informatie van de kadastrale kaarten kan getoetst worden aan diverse soorten topografische kaarten, zoals de rivierkaarten en militair-topografische kaarten. Bedacht moet worden dat de kadastrale kaarten alleen topografische details vermelden als ze samenvallen met de grenzen van zakelijke rechten.

Tussen kadastrale en topografische kaarten is geen formele relatie. Op kaarten van spoor-, weg- en waterwegen staan wel (meestal door het Kadaster zelf) de juridische grenzen geëcarteerd.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

1 Via de kadastrale kaarten is, in combinatie met de legger, de geschiedenis van elk perceel tot 1832 terug te zoeken. Wie was in de loop van de tijd eigenaar? Door wie en wanneer is het bebouwd?

2 Bij onderzoek naar de geschiedenis van een plaats of streek biedt de kadastrale kaart informatie over (wijzigend) grondgebruik. Met name valt te denken aan de ruimtelijke structuur, de perceelsvorming, gebruik en verdeling van de gronden.

3 Voor reconstructie van de topografie, bijvoorbeeld de loop van oude wegen en waterlopen. Denk aan het herstel van beken in hun oude (kronkelende) staat. Overigens biedt de kadastrale kaart door zijn aard maar zeer beperkt topografie.

4 Ten behoeve van genealogisch onderzoek voor de situering van eigendommen.

5 Voor onderzoek naar bouwgeschiedenis, bijvoorbeeld van boerderijtypen. Verbouwingen zijn aan de hand van kadasterplannen te volgen.

6 Ten behoeve van de localisering van oude bedrijfsterreinen en gebouwen die mogelijk de bodem vervuilden.

NOTEN

- 1 W. Dubbelt, *Het kadaster, de oprichting en geschiedenis, samengesteld ten behoeve van de opleiding voor landmeetkundig ambtenaar van het kadaster* (Apeldoorn 1968) 4. De redenen om dit niet te gebruiken waren onder andere het niet vooraf uitvoeren van driehoeksmetingen, gebrekkige aansluitingen en het kaarteren op minder gewenste schalen.
- 2 A.D.M. Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek, een verkenning', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 9 (1991) 11.
- 3 Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster', 14.
- 4 Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster', 11-14.
- 5 C. Koeman, *Geschiedenis van de kartografie van Nederland* (Alphen aan den Rijn 1983) 227. Zie over de landmeters en hun opleiding: E. Muller en K. Zandvliet (red.), *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811* (Alphen a.d. Rijn 1987) 48-50.
- 6 Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster', 13.
- 7 Zie voor een precieze beschrijving P.M. Toewater, *Iets over het Kadaster in Nederlandsch-Indië. Handleiding voor landmeters en eigenaars van vaste goederen* (Batavia 1867) 47-62. De Nederlandse manier van werken was geheel gelijk aan de Franse.
- 8 Door de verschillende bestuurlijke organisaties tussen 1812 en 1832 worden in de processen-verbaal voor burgemeester ook aanduidingen gevonden als 'schout' of 'maire'. Vergelijk M.J.A.V. Kocken, *Van stads- en plattelandsbestuur naar gemeentebestuur* (z.pl. 1973).
- 9 Dubbelt, *Het kadaster*, 8.
- 10 Zie hierover A.J. van der Meer, 'Het kadaster en de gemeentegrenzen', *Geodesia* 21 (1979) 144-164. De *croquis visuels* zijn bewaard gebleven.
- 11 Dubbelt, *Het kadaster*, 17.
- 12 Bijvoorbeeld in de gemeente Monster, zie Dubbelt, *Het kadaster*, 17-18.
- 13 W. Berends, 'De geschiedenis van de kadastrale kaart', *Informatieblad Kadaster* (1987) afl. 2, 9.
- 14 P. Ratsma, 'De kaarten van het kadaster en het gebruik ervan bij historisch onderzoek' in: P.J. Margry, P. Ratsma en B.M. Speet ed., *Stadsplattegronden. Werken met kaartmateriaal bij stadshistorisch onderzoek*. Hollandse Studiën 20 (Hilversum 1987) 43.
- 15 Berends, 'De geschiedenis', 9. Dubbelt, *Het kadaster*, 20
- 16 Berends, 'De geschiedenis', 9.
- 17 Dubbelt, *Het kadaster*, 27.
- 18 Voor beschrijving van de gebruikte instrumenten zie J. Stehouwer, 'De werkzaamheden van de landmeter en zijn werktuigen bij de kadastrale opmeting van ons land', *Caert-Thresoor* 13 (1994) afl. 3, 69-75.
- 19 Ratsma, 'De kaarten van het kadaster', 42.
- 20 Onder cultuurpercelen verstaat men aan elkaar grenzende percelen, waarop door dezelfde personen dezelfde zakelijke rechten worden uitgeoefend.
- 21 Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster', 14.

- 22 Veldhorst, 'Het Nederlandse vroeg 19e-eeuwse kadaster', 24-25.
- 23 Dubbelt, *Het kadaster*, 32.
- 24 Een afwijking van 1 / 200ste was toegestaan, Dubbelt, *Het kadaster*, 32.
- 25 Dubbelt, *Het kadaster*, 32.
- 26 Resolutie van 13 augustus 1835, nr. 60 D.B.
- 27 Beschikking van 6 augustus 1844, nr. 727.
- 28 Berends, 'De geschiedenis', 12.
- 29 Boxmeer en Assen waren de eerste gemeenten die na 1863 hermeten zijn.
- 30 Dubbelt, *Het kadaster*, 19.
- 31 Zie Scheffer, 'De landmeting in de Meijerij', 59-74.
- 32 Koeman, *Geschiedenis van de kartografie*, 225-226. Voor een gedetailleerd overzicht zie Gerding, *Dorpsgeschiedenis*, 48-57.

BIJLAGE

Gedrukte bronnen en literatuur

De literatuuropgave beperkt zich tot literatuur over kaarten, kartografie en landmeetkunde. Voor literatuur over de totstandkoming en geschiedenis van het kadaster en voor juridische werken zie de literatuuropgaven in het broncommentaar over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.

Algemeen

Woordenboek

Bos, E.S., e.a. (ed.), *Kartografisch Woordenboek* (Nederlandse Vereniging voor Kartografie 1991). (Verklaring van woorden en begrippen met betrekking tot de kartografie, met Engelse, Franse en Duitse synoniemen.)

Bibliografieën

Krogt, P., van der, M. Hamelers en P. van der Brink, *Bibliografie van de Geschiedenis van de kartografie van de Nederlanden / Bibliography of the history of cartography of the Netherlands* (Utrecht 1993). (De literatuur, vermeld op p. 104-109 betreft het gebruik van kaarten bij historisch onderzoek. Literatuur over landmeten, landmeetkunde en landmeters 129-136. De titels 136-139 betreffen grondregistratie en kadaster.)

Rambelje, H.T. de la, *De totstandkoming en de geschiedenis van het kadaster en de openbare registers: een geannoteerde bibliografie*. Discom Fund, Bibliografische bijdragen 13 (Uithoorn 1979). (Typescript. Overzicht van 93 publicaties met een korte annotatie, die de historische ontwikkeling van het kadaster in beeld brengen, met auteurs- en trefwoordenindex.)

Tijdschriften

Geodesia, maandblad van de stichting Nederlands Genootschap voor Landmeetkunde.

Kadastraal Praeludium, Weekblad voor privaatrecht, notarisambt en registratie. Kartografisch Tijdschrift.

Nederlands Geodetisch Tijdschrift.

Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde 1 (1885)-86 (1970).

Geschiedenis van de kadastrale kaart en de landmeting

- Berends, W., 'De geschiedenis van de kadastrale kaart', *Informatieblad Kadaster* (1987) afl. 2, 9-13. (Beschrijving van de kwaliteit van de kadastrale kaarten en processen die leiden tot vernieuwing.)
- Bloch, M., 'Les plans parcellaires', *Annales d'histoire économique et sociale* 1 (1929) 60-70, 225-231 en 390-398.
- Bogaerts, M.J.M., 'Instrumentele ontwikkeling in de landmeetkunde', *Geodesia* 20 (1978) 71-77. (Beschrijving van diverse landmeetkundige instrumenten.)
- Claessen, W.A. en J. Edel, 'Het ontstaan van de eerste kadastrale kaarten', *De Boschboom Bladeren* 7 (1971) 2-20. (Beschrijving van de totstandkoming van kadastrale minuutplannen; grensbepaling, driehoeksmeting, opmeting van percelen en verificatie.)
- Dubbelt, W., *Het kadaster, de oprichting en geschiedenis, samengesteld ten behoeve van de opleiding voor landmeetkundig ambtenaar van het kadaster* (Apeldoorn 1968). (Gaat uitvoerig in op de techniek en de opzet van het kadaster.)
- Haan, P. de, e.a., *Op goede gronden: een bundel opstellen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers* ('s-Gravenhage 1982). (Hierin met name 103-131: Koeman, C., 'Bijdragen van het Kadaster aan de kartografie van Nederland'.)
- Heines, J.M.H., 'De kadastraal-technische dienst', *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde* 36 (1920) 38-53. (Historisch overzicht.)
- Kwisthout, Th.L., 'Rijksdriehoeksmeting', *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde* 50 (1934) 195-216. (Historisch overzicht.)
- Koeman, C., 'Bijdragen van het kadaster aan de kartografie van Nederland' in: Haan, P. de, e.a., *Op goede gronden. Een bundel opstellen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers* ('s-Gravenhage 1982) 103-134. (Inleiding op kadastrale kaarten en het kadaster als basis voor topografische kaarten.)
- Koeman, C., *Geschiedenis van de kartografie van Nederland* (Alphen aan den Rijn 1983). (Overzicht van de kartografie vanaf de Romeinse tijd tot heden, 225-235 over de betekenis van het kadaster voor de kartografie.)
- Koeman, C., 'Uit de geschiedenis van de landmetersstatus' in: *Lustrumboek 1950-1955; Landmeetkundig gezelschap 'Snellius'* (z. p. z.j.) 44-64.
- Meer, A.J. van der, 'Het kadaster en de gemeentegrenzen', *Geodesia* 21 (1979) 155-164.
- Muller, E., 'De invoering van het Kadaster in Limburg', *Geodesia* 21 (1979) afl. 7-8, 223-257.

- Muller, E., 'Kadastrale plans van voor 1832', *Geodesia* 23 (1981) afl. 5, 178-182. (Overzicht van de opmaak en betrouwbaarheid van de kadastrale minuutplans uit de jaren 1806-1832.)
- Muller, E., 'Onderzoek minuutplans', *Geodesia* 21 (1979) 123-124. (Onderzoek naar het aantal oorspronkelijke minuut- en verzamelplans van het kadaster.)
- Scheffer, A., 'Het Hollandse kadaster', *Nederlandsch Geodetisch Tijdschrift* 7 (1977) afl. 2, 17-26.
- Scheffer, A., 'Het kadaster in de provincie Noord-Brabant van 1811 tot 1814', *Geodesia* 24 (1982) 117-126. (Historisch overzicht van de invoering van het kadaster van 1811 tot 1832 in Noord-Brabant. Deel 2 van deze bijdrage, dat de periode 1832-1844 zou behandelen over het bijhouden van de kadastrale gegevens, is echter niet verschenen.)
- Scheffer, A., 'De landmeting in de Meijerij anno 1792-1793', *Nederlands Geodetisch Tijdschrift* 6 (1976) afl. 4, 59-64.
- Soutendijk, A., *De kweekeling bij het Kadaster in Nederland* (Tiel 1855). (Leerboek voor (aspirant-)landmeters bij het Kadaster, met name 304-473.)
- Stehouwer, J., 'De werkzaamheden van de landmeter en zijn werktuigen bij de kadastrale opmeting van ons land', *Caert-Thresoor* 13 (1994) afl. 3, 69-75. (Overzicht van gebruikte hulpmiddelen bij de landmeting voor het kadaster in de eerste helft van de negentiende eeuw.)
- Teeling, P.S., *Landmeters van de kadastrering van Nederland* (Apeldoorn 1984). (Overzicht van de landmeters die gewerkt hebben aan de totstandkoming van het kadaster in de jaren 1806-1832.)
- Wely, G.A. van, 'Landmeetkunde en kadaster' in: Haan, P. de, e.a., *Op goede gronden. Een bundel opstellen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers* ('s-Gravenhage 1982) 88-100. (Introductie in landmeetkundige toepassingen ten behoeve van het kadaster en de kartografie.)
- Wennekes, A.F., *Kadastrale plans van Zeeland, 1812-1975* (Middelburg 1992). (Inventaris van de kadastrale minuutplans 1812-1864 en de vervallen plans 1817-1975).

Gidsen en inleidingen

- Beenakker, J.J.J.M., *Historische geografie: landschap en nederzetting*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 3 (Zwolle 1989). (Handleiding voor het opzetten van historisch-geografisch onderzoek, met aandacht voor het gebruik van kadastrale kaarten en gegevens van het kadaster.)
- Boonstra, O., 'Automatisering en het kadaster. Het gebruik van de

- computer bij historisch-kadastraal onderzoek', *Cahier VGI 8* (1995) 114-123. (Geautomatiseerde ontsluitingsmogelijkheden van OAT, legger en minuutplan.)
- Charles, L., R.K. Debruyne, J. Decavele e.a., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*. Publicatie van het Stadsarchief Gent (Gent 1994). (Zeer bruikbare handleiding voor het gebruik van het kadaster en andere gerelateerde bronnen; met uitgebreide beschrijving, ook van het Hollands kadaster.)
- Gerding, M.A.W., *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 3 (Zwolle 1992). (Handleiding voor lokaal geschiedkundig onderzoek met als uitgangspunt de kadastrale gegevens uit 1832.)
- Koeman, C., *Handleiding voor de studie van de topografische kaarten van Nederland 1750-1850* (2e druk; Culemborg en Noorduijn 1978). (Aandacht voor de minuutplannen en de afgeleide topografische kaarten. Wijst op het belang van de kaarten bij de processen-verbaal van grensbepaling voor topografie en toponymie.)
- Molema, E., *Ons kadaster voor oningewijden geschetst* (Groningen 1898). (Beknopte inleiding, met nadruk op de landmeetkundige kant van het kadaster.)
- Ratsma, P., 'De kaarten van het kadaster en het gebruik ervan bij historisch onderzoek' in: Margry, P.J., P. Ratsma en B.M. Speet ed., *Stadsplattegronden. Werken met kaartmateriaal bij stadshistorisch onderzoek*. Hollandse Studiën 20 (Hilversum 1987) 39-48. (Inleiding over de mogelijkheden en onmogelijkheden van het gebruik van kaarten, met nadrukkelijke kanttkening bij de betrouwbaarheid ervan. Met voorbeelden van het gebruik van kadastrale kaarten bij historisch onderzoek.)
- Roemen, H.J.P., 'Het minuutplan een historisch document' in: *Informatieblad Kadaster* (1987) afl. 8 en 9, 14-17.
- Veldhorst, A.D.M., 'Het Nederlandse vroeg-19e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek, een verkenning', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 9 (1991) 8-27. (Kritische beschrijving van voorschriften, voorbereidende werkzaamheden, modificaties na 1825 en het vraagstuk van de evenredigheid bij de schatting.)
- Wit, R.J. de, *Kadaster, ruilverkaveling en toponymie* (Amsterdam 1957). Bijdragen en Mededelingen der naamkunde-Commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam x. (Overzicht van de stand van zaken in wetenschappelijk toponymisch onderzoek met behulp van het kadaster in Duitsland, Zwitserland, België, Frankrijk en Nederland, met een kritische benadering over de juiste

schrijfwijze van de door landmeters vermelde toponymen in kadastrale bronnen.)

Bronnenpublicaties

Sinds de jaren zeventig zijn in vrijwel alle provincies in Nederland stichtingen opgericht met als doel het uitgeven van de eerste kadastrale gegevens uit 1832. De kaarten worden hierbij fotografisch herdrukt of geheel opnieuw getekend. Zie hierover: Ruitinga, L., 'De uitgave van kadastrale atlassen van Nederland', *Caert-Thresoor* 10 (1991) 47-51.

Historische studies waarin de bron is gebruikt

Grinten, E.F. van der, *Nijmegen benedenstad: beschrijving van een grotendeels verdwenen stadsgedeelte aan de Waal*, 3 dln. (Nijmegen 1980).

(Gebruikt het kadaster als hulpmiddel voor reconstructie van straten en bebouwing.)

Hartmann, J.L.H., *De reconstructie van een middeleeuws landschap* (Assen 1986). (In deze dissertatie wordt het kadaster gebruikt om te dienen als negentiende-eeuwse basis voor middeleeuwse bewoningsgeschiedenis.)

Kakebeeke, A.D., 'Reconstructie van de agrarisch-ambachtelijke situatie onzer dorpen uit de kadastrale bescheiden rond 1830, als project voor een Heemkundekring', *Brabants Heem* 19 (1967) 5-18.

Kint, Ph., *Prometheus aangevuurd door Demeter. De economische ontwikkeling van de landbouw in Oost-Vlaanderen 1815-1850* (Amsterdam 1989). (In deze dissertatie worden de opgaven van het Kadaster gebruikt voor schattingen van het cultuurareaal en van de agrarische productie.)

Transcrire en entier l'Acte
transalif de la propriété, et
faire l'inscription d'office sur le
Registre de formalité des ins-
criptions, dans le cas prévu par
l'art. 2108 du Code Napoléon.

TRANSCRIPTION DES ACTES DE MUTATION.

ÉPÉTOIRE,
NUMÉROS

du	de
volume.	l'article.

9	191.
12	98
12	96

den achttienden April 1805
N° 25

In Naam der Hooge Overheid

Voor Cant Idouwer van Overvelt openbare Notaris in het
— Rijk van het Haag Geslacht. Hof des Verenigde Neder-
— landen wederzijds in 's Gravenhage Dypt beent der Ma-
— den van de Naam en in tegenwoordigheid der nagenoemde
— getuigen is gecompareert.

De Heer Alexander Bernard Eygenaar
— wonende in de Keitling straat Nijf D. Nummer 100 alhier
— in 's Gravenhage, heeft bij deze tegenwoordige acte over-
— garantie van alle in dien Hypotheken in andere Staat.

**De registers van overschrijving van akten
van eigendomsovergang vanaf 1811**

F.J.M. Otten

INHOUD

1	HISTORISCHE SITUERING	117
2	ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	119
	Formele grondslag	119
	Uitvoeringsbesluiten en -procedures	119
3	VISUELE KENNISMAKING	122
	Periode 1812 tot 1 oktober 1838	122
	A Het overschrijvingsregister	122
	B Toegangen op het overschrijvingsregister	123
	Periode vanaf 1 oktober 1838	124
	A Het overschrijvingsregister	125
	B Toegangen op het overschrijvingsregister nr. 4	127
4	BRONKRITISCH COMMENTAAR	136
	Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	136
	Toetsingsbronnen	136
	Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	137
	NOTEN	138
	BIJLAGEN	141
A	Vindplaatsen	141
B	Gedrukte bronnen en literatuur	142

1 HISTORISCHE SITUERING

Ten tijde van de Republiek en in de beginjaren van de negentiende eeuw geschiedde de levering van onroerende zaken en de vestiging van zakelijke rechten op onroerende zaken voor het lokale gerecht, waarin het onroerend goed gelegen was.¹ De oud-rechtelijke archieven (-1811) bevatten registers met minuten van zogenaamde transportakten, waarvan de originelen of grossen bestemd waren voor de verkrijger. Deze registers vormen de voorlopers van de huidige openbare registers op de kadasterkantoren. Procedures en voorschriften verschilden per gewest. Op het einde van de achttiende eeuw streefde men naar meer uniformiteit, wat resulteerde in het 'Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland', dat op 1 mei 1809 van kracht werd. Omdat dit wetboek al in 1811 ingevolge de inlijving bij het Franse keizerrijk werd vervangen door de Code Civil, blijft het hier verder onbesproken.

De Code Civil, ook wel de Code Napoleon genoemd, bleef ook na het herstel van de onafhankelijkheid eind 1813 van kracht. Dat gold ook voor de in 1811 in ons land ingevoerde Franse hypothecaire boekhouding, die een eind maakte aan de bemoeienis van de plaatselijke gerechten met de overgang van onroerend goed. Omdat de Code Civil de overschrijving van de akten in de hypothecaire registers niet verplicht stelde voor de verkrijging van zakelijke rechten (behalve bij schenking), was ook de openbaarheid en de rechtszekerheid sterk beperkt. Om die reden streefde de regering naar herziening in het kader van een nieuw wetboek, dat echter vele jaren op zich liet wachten.

Het op 1 oktober 1838 in werking getreden Burgerlijk Wetboek (b.w.) kende bepalingen die aanmerkelijk verschilden van de Code Civil. Zo werd het beginsel van 'publiciteit' ingevoerd: de opgemaakte hypotheekakten en de akten van eigendomsovergang moesten op het hypotheekkantoor worden overgeschreven en daarmee gepubliceerd, dat wil zeggen voor een ieder ter inzage.²

Ten aanzien van het recht van hypotheek werd bepaald, dat voortaan de aard en de ligging van het bezwaarde goed moest worden aangeduid en wel met de kadastrale kenmerken. Bij de registratie van de overdracht van onroerende zaken en de vestiging van zakelijke rechten daarop werd als gevolg daarvan ook de kadastrale aanduiding doorgevoerd (hoewel dit in het b.w. niet verplicht werd voorgeschreven).

In 1838 werden de onder het oude stelsel opgemaakte registers afgesloten en werd een nieuwe hypothecaire boekhouding ingericht. De inrichting van de administratie is daarna verschillende malen gewijzigd,

het meest ingrijpend in 1878 en 1926. Voor de inrichting van de registers van overschrijving van akten van eigendomsovergang, vanaf 1838 aangeduid als *hulpregister hypotheek nr. 4*, veranderde er overigens weinig. Vanaf 1838 is dan ook op elk hypotheekkantoor één lange doorlopend genummerde serie registers aangelegd. Omdat de registers voor inschrijving van hypotheek (*register hypotheek nr. 3*) over de periode 1838-1948 zijn vernietigd, vormen de overschrijvingsregisters (*register hypotheek nr. 4*) thans nog de enige serie die voor historisch onderzoek beschikbaar is.

De registers van inschrijving van hypotheek en die voor de overschrijving van eigendomsovergang worden aangeduid als de 'openbare registers'. De juridische betekenis van de hypothecaire boekhouding ligt hierin, dat deze door middel van door iedereen vrij te raadplegen registers bekendheid geeft aan de rechtstoestand van onroerend goed: wie is de rechthebbende en wat is de aard en de omvang van zijn recht.³ Onder de enigszins verwarrende term 'hypotheekregister' worden dus niet alleen begrepen de registers van hypotheekinschrijving, maar ook de registers van eigendomsovergang, die op zich niets met hypotheek te maken hebben!

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag

In 1811 werd hier te lande de Franse wetgeving van kracht, waaronder de bepalingen in de Code Civil betreffende het vestigen van hypotheeken en het overdragen van zakelijke rechten. Tegelijk met de Code Civil werd het Franse stelsel van hypothecaire boekhouding geïntroduceerd, gebaseerd op de Wet van 21 Ventôse An VII (11 maart 1799), welke wet ook de te heffen hypotheekrechten regelde.⁴ Daarbij gold voor het jaar 1811 een soort overgangsregeling, waarna vanaf 1812 het stelsel volledig zou worden ingevoerd.⁵

Na het herstel van de onafhankelijkheid bleven deze Franse wetten voorlopig gehandhaafd. Was aanvankelijk alleen in geval van schenking de overschrijving van de akten verplicht, bij de wet van 3 januari 1824 (*Staatsblad* nr. 1) werd voorgeschreven, dat alle akten opgemaakt door officiële ambtenaren (zoals notarissen) moesten worden overgeschreven.

Vanaf 1 oktober 1838 gold het Burgerlijk Wetboek. In dit verband is met name artikel 671 van het B.W. van belang, dat bepaalde: 'de levering of opdracht van onroerende zaken geschiedt door de overschrijving van de akte in de daartoe bestemde registers'. In de wet van 28 juni 1956 (*Stbl.* nr. 376) werd dit artikel in zoverre gewijzigd, dat een notariële akte dwingend werd voorgeschreven.

Tot 1 mei 1947 moesten de aangeboden akten (of borderellen) woordelijk in registers worden overgeschreven; vanaf die datum kon op grond van de wet van 28 februari 1947 (*Stbl.* n. 66) de in- of overschrijving worden verricht door aanbieding van een afschrift van de akte.⁶ Bij de wet van 28 oktober 1964 (*Stbl.* nr. 452) tenslotte werd bepaald, dat de inhoud van de openbare registers door mechanische reproducties kon worden vervangen. Het ruimtebeslag vormde hiervoor de belangrijkste reden.

Uitvoeringsbesluiten en -procedures

In 1811 was onder het Franse regime in elk rechterlijk arrondissement een hypotheekbewaring opgericht. Onder de regering van Willem I vormden deze bewaringen een onderdeel van de administratie van de Registratie, het Zegel, de Hypotheekrechten en (vanaf 1818) de Successierechten, kortweg ook wel Registratie genoemd. Per 1 januari 1826 werd de dienst van het Kadaster verenigd met de Registratie. Eind 1825 was ook bepaald,

dat de kadastrale werkzaamheden zo veel mogelijk moesten worden bespoedigd, teneinde de nieuwe hypotheekregisters te kunnen inrichten.⁷

De Franse wetgeving kende bij het overdragen van zakelijke rechten geen verplichte overschrijving van de akten, al werd die wel als nuttig ervaren. Slechts bij schenking was publicatie voorgeschreven.⁸ De regering van Willem I breidde deze verplichting uit in 1824, toen werd voorgeschreven dat alle akten opgemaakt door officiële ambtenaren in registers moesten worden overgeschreven. Vanaf dat jaar geven de registers dan ook een vrij volledig beeld van alle in- en overschrijvingen.⁹

In 1828 werd bepaald dat elk hypotheekkantoor een aantal registers diende aan te leggen, waaronder een 'register, dienende tot woordelijke overschrijving van alle akten van eigendoms-overdragt en andere akten, uittreksels uit dezelve, verklaringen, arresten enz., waarvan de overschrijving bij de wet wordt gelast'. De akten en andere stukken moesten in het register worden geboekt in de volgorde van het dagregister, een soort agenda van alle ter registratie aangeboden stukken.¹⁰

In 1832 werd voorgeschreven dat openbare ambtenaren gehouden waren in alle akten die bestemd waren voor overschrijving op het hypotheekkantoor de volgende gegevens op te nemen:

- 1 sectie en perceelnummer van het kadaster van elk in de akte vermeld perceel
- 2 de beknopte aanduiding van de laatste eigendomsbewijzen of 'titels van aankomst'
- 3 de dagtekening, het deel- en aktenummer van de laatste overschrijving in de registers.¹¹

Na de inwerkingtreding van het b.w. van 1838 was de overschrijving verplicht van akten van eigendomsovergang alsmede van andere zakelijke rechten, zoals erfdienstbaarheid, recht van opstal, erfpacht, vruchtgebruik enz.¹² Bij het zakelijk recht van 'onderzetting' of hypotheek werd niet gesproken van overschrijving, maar van inschrijving van borderellen (uittreksels) van de akten.

In 1839 werden de Bewaringen van het Kadaster en die van de Hypotheken samengevoegd, zodat voortaan werd gesproken van Bewaarders van de Hypotheken en het Kadaster. In de hoofdplaats van elk rechterlijk arrondissement (34 in totaal) was nu één Bewaring gevestigd. In 1877 werden bij een herziening van de rechterlijke organisatie 11 arrondissementsrechtbanken opgeheven, als gevolg waarvan veel gemeenten in een ander arrondissement kwamen te liggen. Omdat veel hypotheecaire registers echter niet per gemeente maar per bewaring waren ingericht, is toen besloten dat de ressorten van de hypotheekkantoren ongewijzigd zouden blijven. In verband met deze afwijking werd een tabel gepubliceerd, waarin de hoofdplaatsen en alle gemeenten per hypotheekkantoor werden opgesomd.¹³

In 1878 werd bepaald dat bestaande inschrijvingen van hypotheeken moesten worden vernieuwd.¹⁴ Vanaf 1 januari 1879 is dientengevolge een nieuwe serie *registers hypotheeken nr. 3* aangelegd. Een soortgelijke vernieuwing werd in 1965 voorgeschreven met betrekking tot de inschrijvingen van hypotheeken uit de periode 1879-1948.¹⁵ Voor de *registers hypotheeken nr. 4* (overschrijving) hadden deze wijzigingen geen gevolgen. Wel werd in 1947 voor beide registers (*register hypotheeken nr. 3 en 4*) de hierboven vermelde regeling van kracht, waarbij de in- of overschrijving kon geschieden door aanbidding van een afschrift van de akte.

Inhoudelijk is nog van belang, dat processen-verbaal van inbeslagname, opgesteld door de deurwaarder bij executie van onroerende zaken, tot 1963 werden overgeschreven in het *register hypotheeken nr. 4* en vanaf dat jaar in het *register hypotheeken nr. 3*.¹⁶ Vanaf 1964 zijn de *registers hypotheeken nr. 4* op alle kadasterkantoren verfilmd. Hoewel de microfilms in de plaats zijn gekomen van de originelen en deze laatste in beginsel vernietigbaar zijn, zijn de registers over 1838-1975 in originali nog aanwezig ofwel in de kadasterkantoren ofwel in de rijksarchieven in de provincies.¹⁷

Tot het midden van de twintigste eeuw bleef de territoriale indeling van de hypotheekkantoren gebaseerd op de regeling van 1877. Na 1945 vond een geleidelijke concentratie plaats door de opheffing en samenvoeging van kantoren. In 1973 ging de 'Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers' (KADOR) over van het ministerie van financiën naar dat van volkhuusvesting en ruimtelijke ordening, waarbij het aantal kantoren opnieuw werd ingekrompen, als regel tot één vestiging per provincie.¹⁸ Sinds 1 mei 1994 is het Kadaster geen rijksdienst meer, al draagt de minister van VROM nog wel een zekere verantwoordelijkheid. Binnen een provinciale vestiging maakt de hypothecaire administratie deel uit van de Afdeling Bewaring, Juridische zaken en Vastgoedinformatie.

3 VISUELE KENNISMAKING

Periode 1812 tot 1 oktober 1838

Voorafgaand aan de periode 1812-1838 hanteerde de hypothecaire boekhouding in het jaar 1811 een voorlopige administratie met diverse registers, zoals een *dagregister* (agenda), registers waarin hypotheek en eigendomsovergangen werden ingeschreven en alfabetische klappers op namen van in de registers voorkomende schuldenaren, soms ook van kopers en verkopers.¹⁹ Omdat deze registers in de meeste rijksarchieven onvolledig bewaard zijn gebleven en een zeer korte periode (minder dan een jaar) beslaan, wordt hierop niet nader ingegaan.

De op 1 januari 1812 ingevoerde hypothecaire boekhouding kende een langer bestaan. Ze bleef intact tot en met 30 september 1838. Voor de inschrijving van (borderellen van) akten van hypotheek en voor de overschrijving van akten van eigendomsovergang werden twee series registers aangehouden:

- het ‘register van formaliteit. Inschrijving van Privilegiën en Hypotheek’
- het ‘register van formaliteit. Overschrijving der akten van overgang van eigendom van onroerende goederen’.

Naast de bovengenoemde kende de hypothecaire administratie nog enkele andere registers, die als toegang kunnen fungeren tot de series in- en overschrijvingsregisters, te weten:

- het ‘register van ontvang der hypotheek’, ook wel dagregister genoemd
- de ‘alfabetische tafel van het repertorium van hypothecaire formaliteiten’, of naamwijzer
- het ‘repertorium van hypothecaire formaliteiten’.

A Het overschrijvingsregister (afbeelding 1)

Voor alle eigendomsovergangen binnen het gehele ressort van het hypotheekkantoor werd één serie registers aangehouden. De volgorde van de overgeschreven akten is conform die van het *dagregister* (zie hierna bij Toegangen). Elk deel telde 200 genummerde bladzijden, waarvan de eerste en de laatste moesten worden getekend door de president van de rechtbank van eerste aanleg. Ook de overgeschreven akten kregen een nummer (‘artikelnummer’). Een akte kon een deel van een bladzijde uitmaken, maar ook vele pagina’s lang zijn.

Elke bladzijde van het register was verdeeld in 4 kolommen. De beide

smalle kolommen ter linkerzijde verwijzen naar deelnummer en artikelnummer (= vaknummer) van het *repertorium* (zie hierna bij Toegangen). Dan volgt in een een zeer brede kolom de tekst van de overgeschreven akte. In een smalle kolom geheel rechts was ruimte voor vermelding van de koopprijs. Het nummer van de akte en soms ook de datum waarop de akte is overgeschreven zijn in grote cijfers en letters aangegeven. Dan volgt de tekst van de aangeboden stukken, bij notariële akten te herkennen aan de gebruikelijke aanhef: 'Op heden (datum) compareerde voor mij (naam notaris)...' Na de tekst van de overgeschreven akte volgen de vermeldingen van de registratie en de ontvangen registratierechten, waarna aan het slot de hypotheekbewaarder de overschrijving ondertekent.

Omdat pas in 1832, na de totstandkoming van het kadaster, de vermelding van het kadastraal perceelnummer werd voorgeschreven, worden in de akten uit de jaren 1812-1832 (en soms ook nog in de jaren daarna) de belendingen aangegeven om de ligging van een perceel te omschrijven. Bij deze belendingen werden de namen van de eigenaren van de aangrenzende percelen vermeld (ten westen: Jan Jansen etc.) of ook wel namen van wegen of wateren. Soms kon het perceel tevens met een veldnaam of een plaatselijk adres worden aangeduid.

De *overschrijvingsregisters* uit de periode 1812-1838 kunnen van belang zijn om de aansluiting te vinden met transportakten in de plaatselijke oud-rechterlijke archieven, die in 1811 bij de invoering van de hypothecaire boekhouding werden afgesloten. Vooral in de beginjaren werd in de overgeschreven akten vaak verwezen naar akten, die nog gepasseerd waren voor de plaatselijke gerechten van vóór 1811, dus voor schout en schepenen van de stad of het dorp waarin het onroerend goed was gelegen. Met behulp van de opgegeven datum van deze akte kan dan verder worden gezocht in de serie transportregisters van dat gerecht.

B Toegangen op het overschrijvingsregister

Het dagregister

Het *dagregister* is een agenda van ter registratie aangeboden stukken, met kolommen voor het volgnummer, de datum van inlevering van de akte, de soort akte, de namen van partijen, de prijs van het onroerend goed, de ontvangen rechten en de verwijzing naar het overschrijvingsregister. Het kan een ingang vormen als men (bij benadering) de datum van de akte weet, al zal deze bijna steeds afwijken van de datum van aanbidding (c.q. van overschrijving).

De naamwijzer

De *naamwijzer* is een klapper op de namen van de verkrijgers/schuldenaars, met vermelding van beroep en woonplaats. Omdat er vóór 1832 nog

geen perceelsgewijs kadaster bestond, kan dus niet via een percelenregister worden gezocht naar een bepaalde akte in de registers van overschrijving. Uitgangspunt voor de onderzoeker moet zijn de naam van verkrijger (soms van de verkoper). De *naamwijzer* verwijst achter de gezochte naam naar een deel en vak van het *repertorium* (overigens is de volgorde binnen de naamlijst zelden strikt alfabetisch-lexicografisch).

Het repertorium

Het *repertorium* (afbeelding 2) bevat voor iedere verkrijger/schuldenaar een overzicht van de op hem betrekking hebbende akten. Voor elke verkrijger of schuldenaar is in het register een genummerd vak (in het Frans: 'Case') gereserveerd. Het linker gedeelte van zo'n vak vermeldt de aangeboden akten van eigendomsovergang en verwijst achtereenvolgens naar:

- 1 het deelnummer van de serie registers van overschrijving
- 2 het artikelnummer (= aktenummer) binnen dat deel
- 3 de datum van de overschrijving
- 4 de aard van de verkrijging (aankoop, deling enz.)
- 5 de prijs van het onroerend goed
- 6 de nadere gegevens ingeval van inbeslagneming.²⁰

Het rechter gedeelte van het vak betreft de inschrijving van hypotheek. Het *repertorium* bevat dus al de nodige kerngegevens over de gezochte akten.

Periode vanaf 1 oktober 1838

Vanaf 1 oktober 1838 werden voor de in- en overschrijving de volgende registers aangehouden:

- het *hulpregister hypotheek nr. 3*, bestemd voor de inschrijving van borderellen van hypotheekakten (vernietigd over de jaren 1838-1948)
- het *hulpregister hypotheek nr. 4*, bestemd voor de overschrijving van akten van eigendomsovergang van onroerend goed, van vestiging van bepaalde zakelijke rechten en (tot 1963) van inbeslagneming (1838 tot heden).

De relatie tussen de legger en het *register hypotheek nr. 4* is reeds besproken door Kruijzinga in het broncommentaar over de kadastrale legger en aanverwante bronnen. Daarnaast kende de hypothecaire administratie zelf, althans in de periode 1838-1928, ook registers die als ingang fungeerden op de serie overschrijvingsregisters. In dit verband dienen hier te worden genoemd:

- het *dagregister (hypotheek nr. 1)*, bestemd voor de registratie van alle ter in- of overschrijving aangeboden stukken (1838 tot heden)
- het *algemeen register (hypotheek nr. 2)*, bestemd als overzicht per

persoon van alle transacties betreffende zakelijke rechten (overgang, hypotheek enz.) en verwijzend naar de hulpregisters nr. 3 en nr. 4 (1838-1928)

- de *alfabetische naamwijzer (hypotheeken nr. 6)* op het *algemeen register* (1838-1928)
- het *percelenregister nr. 69* (1838-1928).

A Het overschrijvingsregister (*afbeelding 3*)

De volledige titel luidt: 'Hulpregister hypotheeken nr. 4. Register voor de woordelijke overschrijving van akten van eigendoms-overgang, enz.'. Op het titelblad staat verder vermeld: het kantoor van de Bewaring en de Directie van de Belastingdienst, het deelnummer en de periode waarover het desbetreffende deel loopt. Voor het gehele ressort van een hypotheekkantoor werd één serie registers bijgehouden.²¹ De opzet vertoont naast verschillen ook overeenkomsten met de overschrijvingsregisters uit de periode 1812-1838. Zo telde elk deel nog steeds 200 genummerde bladzijden van elk 50 regels en werden de afzonderlijke akten daarin met een eigen volgnummer aangeduid. Het aantal kolommen op elke bladzijde was echter toegenomen tot zes, van links naar rechts:

- 1 het volgnummer: dit is het nummer van de akte binnen het deel
- 2 de naam van de gemeente waarin het onroerend goed is gelegen, met opgave van sectie en nummer (N.B. vermeld ter hoogte van de passage in kolom 5 waar de percelen worden genoemd)
- 3/4 de verwijzing naar het deelnummer van het algemeen register (zie hierna bij Toegangen) en het volgnummer in dat deel (N.B. vanaf 1929 (na afschaffing van het algemeen register) vervallen deze kolommen)
- 5 een zeer brede kolom voor o.a. de tekst van de overgeschreven akten
- 6 een smalle kolom voor vermelding van de koopprijs (N.B. vermeld ter hoogte van de passage, waar in kolom 5 de prijs voluit geschreven wordt genoemd).

De tekst in kolom 5

Na elk aktenummer volgt eerst een verwijzing naar het *dagregister* (zie hierna bij Toegangen): de datum van inschrijving, het deelnummer en het volgnummer. Dan volgt de letterlijke tekst van de aangeboden akte.²² Deze bevat in veel gevallen een bewijs van eigendom, namelijk een verwijzing naar de titel van aankomst, meestal een notariële akte, soms een onderhandse akte, met vermelding van datum, deel en nummer in een vroeger register van overschrijving. Daarna volgt een verklaring van de ontvanger der belastingen, dat de akte door hem is geregistreerd en dat daarvoor een bepaald bedrag aan registratierechten is ontvangen. Ten slotte volgt een getekende verklaring van de bewaarder, dat de akte overeenkomstig het origineel is overgeschreven.

De lengte van een akte kon sterk variëren. Was er voor de laatste overgeschreven akte te weinig ruimte in een register, dan ging men door in het volgende deel, zodat in het vervolgdeel akte nummer 1 pas na enige bladzijden kon beginnen.²³ Omdat de bladschrijvers per regel werden betaald, is het schrift vaak uit elkaar getrokken en matig leesbaar. Opmerkelijk is, dat tot ver in de negentiende eeuw bij de plaatsaanduiding van het onroerend goed in veel akten behalve het (verplichte) perceelnummer ook nog belendingen en veldnamen worden vermeld.

Soorten overgeschreven akten

Het *hulpregister hypotheek nr. 4* was bestemd voor de overschrijving van ten eerste alle akten waarbij onroerende zaken werden overgedragen of zakelijke rechten op onroerende zaken werden gevestigd (behalve het recht van hypotheek) en ten tweede andere stukken. Daarbij vormen de afschriften van authentieke akten een duidelijke meerderheid. Een authentieke akte is altijd opgemaakt door een bevoegde autoriteit (bijvoorbeeld een vonnis door de rechtbank) of functionaris (bijvoorbeeld een boedelscheiding gepasseerd voor een notaris). Vindt geen ambtelijke tussenkomst plaats en is de tekst opgemaakt door partijen onderling, dan spreken we van een onderhandse akte.²⁴

Naar de inhoud kunnen bij de akten en stukken als meest voorkomende worden onderscheiden:²⁵

- 1 akten voor de levering van onroerend goed (ook wel transportakten genoemd), in de meeste gevallen opgemaakt door de notaris (hoewel dit pas vanaf 1956 verplicht was) en onder te verdelen in:
  - akten van verkoop en koop
  - akten van openbare veiling bij executie, in de vorm van een proces-verbaal
  - akten van boedelscheiding (verdeling) bij erfenis
  - akten van schenking, waarbij onroerend goed is inbegrepen
- 2 akten van vestiging van een beperkt zakelijk recht op een onroerende zaak (behalve dat van hypotheek); hieronder vallen o.a. erfdienstbaarheid, recht van opstal, van erfpacht, van grondrente, van vruchtgebruik
- 3 rectificaties van overgeschreven akten, ingeval van leemten of fouten.

Vanaf 1 mei 1947 was het mogelijk de overschrijving te laten plaatsvinden door bij de aanbidding van de akte een afschrift in te leveren van de akte, getypt op een van rijkswege beschikbaar gesteld formulier. De formulierbladen werden op het hypotheekkantoor in schroefbanden verzameld. Deze banden waren kleiner van omvang dan de handgeschreven registers, maar bevatten meer tekst.²⁶ Voorin elke band treffen we nu aan een

titelblad, het formulier 'hypotheek nr. 4 c' (*afbeelding 4*), waarop een aangepaste titel: 'Register voor het in bewaring nemen van afschriften van de ter overschrijving aangeboden akten van eigendomsovergang enz.'²⁷

Voor de overschrijving werd het formulier 'hypotheek nr. 4 A' (*afbeelding 5*) gebruikt, zonodig vervolgd op een of meer formulieren 'hypotheek nr. 4 B'. Links bovenaan elke akte wordt verwezen naar deel- en volgnummer van het *dagregister*; midden boven staat de datum en de handtekening van de bewaarder; rechts boven deel- en aktenummer van het *register nr. 4*. Naast een brede kolom voor de tekst is links een kolom vrij gehouden voor de aanduiding van de ligging van het onroerend goed. Als het aangeboden stuk een notariële akte was, werd het afschrift aan het slot door de notaris voor conform getekend.

B Toegangen op het overschrijvingsregister nr. 4

Het dagregister

Het *dagregister* is van belang, omdat de boeking in dit register het moment van vestiging of overdracht van het zakelijk recht (inclusief het eigendomsrecht) op een onroerende zaak is en omdat de boeking beslissend is voor de onderlinge rangorde van die zakelijke rechten.²⁸ Het register bestaat uit een serie doorlopend genummerde delen, die elk een eigen paginanummering hebben. De *dagregisters* bevatten over elk geregistreerd stuk een aantal gegevens, zoals de aard van het stuk (notariële verkoop, deling enz.), de datum, de namen van partijen, de verwijzing naar de *registers hypotheek nr. 3 en nr. 4*, de bedragen van de hypotheek of van de koopprijs, en de ontvangen rechten. Het *dagregister* kan een ingang vormen als men de datum van de akte weet, al zal deze bijna steeds afwijken van de datum van aanbidding (c.q. van overschrijving).

Het algemeen register met naamwijzer en percelenregister nr. 69

In het *algemeen register* (*afbeelding 6*) werd de linker bladzijde benut voor gegevens betreffende de eigendom, zoals de ligging van het goed, de titel van aankomst (met verwijzing naar deel en volgnummer in het *register hypotheek nr. 3*) en de op het onroerend goed genomen hypotheek; op de rechter bladzijde werd aantekening gehouden van zakelijke rechten en beperkingen van het eigendomsrecht. Vanaf 1879 werd in het register niet meer verwezen naar inschrijving van hypotheek en was er alleen een relatie met de *overschrijvingsregisters nr. 4*. Het *algemeen register* was echter onvolledig, omdat niet alle verkrijgingen (zoals door vererving) werden ingeschreven. Ook ten aanzien van eigendommen van gemeenten, kerken e.d., waarbij zelden of geen overdrachten plaats vonden, kan het register uiteraard weinig of geen informatie bieden. Ook werden veranderingen in de kadastrale percelen hierin niet bijgehouden.²⁹ Met ingang van 1 januari 1929 werd het *algemeen register* afgeschaft.

Het *algemeen register*, dat als primaire toegang op de overschrijvingsregisters fungeert, is op zijn beurt alleen toegankelijk via twee andere toegangen, namelijk via de *naamwijzer* of via het *percelenregister nr. 69*.

De alfabetisch ingerichte *naamwijzer* verwijst naar het deelnummer van het *algemeen register* en binnen dat deel naar het vaknummer (= volgnummer). Het is de meest geschikte ingang ingeval men de naam weet van een verkrijger van het onroerend goed. Deze is afgeschaft met ingang van 1929, tegelijk met het algemeen register. Het *percelenregister nr. 69* vormt een ingang op het *algemeen register*, ingeval men het (toenmalige) kadastrale perceelnummer kent. Dit register is per gemeente ingericht en bevat per sectie een lijst van de percelen, hun oppervlakte, en met verwijzing naar deel- en volgnummer van het *algemeen register*. Het is eveneens met ingang van 1929 afgeschaft.³⁰

De kadastrale legger met algemene naamwijzer en/of register nr. 71

Vanaf 1929 moet een andere ingang op de overschrijvingsregisters worden gebruikt, te weten de kadastrale legger, waarin (kolommen 5 en 6) verwijzingen zijn opgenomen naar de titels van aankomst van onroerend goed.³¹ Als men de naam van de rechthebbende kent, kan via de *algemene naamwijzer* (vanaf 1929, in kaartvorm) de gemeente en het leggerartikel worden gevonden. Ook kan via het perceelnummer worden gezocht en wel in het *register nr. 71* (vanaf 1844), een *percelenregister* met verwijzingen naar oude én nieuwe artikelnummers in de legger. Deze registers maken deel uit van de kadastrale boekhouding, die per gemeente is ingericht.³²

Onderzoekschema

uitgaande van de naam van de eigenaar:

naamwijzer (1838-1928) → algemeen register (1838-1928) → overschrijvingsregister, of:

algemene naamwijzer (1929-) → kadastrale legger (1832-) → overschrijvingsregister

uitgaande van het perceelnummer:

register nr. 69 (1838-1928) → algemeen register (1838-1928) → overschrijvingsregister, of:

register nr. 71 (1844-) → kadastrale legger (1832-) → overschrijvingsregister

uitgaande van de datum van de akte:

dagregister (1838-) → overschrijvingsregister

n.b. Heeft men de beschikking over een recente akte van eigendomsovergang, dan kan via de verwijzing naar datum, deel en nummer van de vorige titel van aankomst rechtstreeks worden gezocht in het overschrijvingsregister. Bij elke akte wordt weer terug verwezen naar de vorige overgang.

*De (vernietigde) inschrijvingsregisters van hypotheekakten
(registers hypotheeken nr. 3)*

De registers hypotheeken nr. 3 voor de inschrijving van borderellen van hypotheekakten blijven in dit broncommentaar buiten nadere beschouwing om de eenvoudige reden, dat deze registers over de periode 1838-1948 zijn vernietigd. In 1949 zijn de registers over de jaren 1838-1878 vernietigd, in 1988 en volgende jaren vond de vernietiging plaats van de delen uit de jaren 1879-1948. Deze periodes hangen samen met de algehele vernieuwing van de hypothecaire inschrijvingen in 1878 en 1948, als gevolg waarvan de oude inschrijvingsregisters hun rechtskracht verloren (zie ook paragraaf 2). Bij deze vernietiging golden de volgende overwegingen:³³

- de registers hebben hun administratief belang (rechtskracht) verloren
  - het ruimtebeslag (circa 1000 strekkende meter) weegt niet op tegen de geringe raadpleging
  - de meeste akten van hypotheekverlening bevinden zich ook in de (wèl bewaarde) notariële archieven
  - het (wèl bewaarde) *dagregister* bevat diverse gegevens over de hypotheekverlening, zoals de namen van partijen, het bedrag van de lening en (vanaf 1889) de naam van de notaris die de akte opstelde
  - ook het *algemeen register* bevat (tot 1879) bepaalde gegevens over verlening en aflossing van hypotheeken
  - voor statistische doeleinden zijn de registers al eerder bewerkt.³⁴

Transcrit en entier l'Acte
original de la propriété, et
fait l'inscription d'office sur le
Registre de formalité des ins-
criptions, dans le cas prévu par
l'art. 2108 du Code Napoléon.

TRANSCRIPTION DES ACTES DE MUTATION.

ÉPERTOIRE, NUMÉROS		
du volume.	de l'article.	
		<i>den achtentwintigen April 1814</i>
		<i>N° 25</i>
9	991	<i>In Naam der Hooge Overheid</i>
12	998	<i>Van Groot Looze van Overstelt zynaar Mattheus inker</i>
12	996	<i>Overstelt van het Hoog Gerecht. Hof der Verenigde Steden</i>
		<i>landen zwaarderende in 't Graevenhage Departement der Ma-</i>
		<i>den van de Noord en in tegenwoordigheid der mageneerde</i>
		<i>getuigen is gearresteert.</i>
		<i>De Heer Alexander Bernard Egman</i>
		<i>wonende in de Leidingstraat Wijk D. Nummer 186 alhier</i>
		<i>in 't Graevenhage, heeft te by twee tegenwoordige acte over</i>
		<i>garantie van alle inwielde Appretheten in andere steden</i>
		<i>in zyn hoe ook garantte heeft verlegt aan de Heer</i>
		<i>Peter Nicolaas Lynzee Egman woonende</i>
		<i>op de Doffelsche Straat Wijk D. Nummer 224 te Rotterdam, te</i>
		<i>Alhier by twee present en de koop acceptande</i>
		<i>Cerdelyk Een Heint en een staande te hebben van de</i>
		<i>Heer van de Leidingstraat Wijk D. Nummer 179, alhier, behout</i>
		<i>volgens Transportbrief van Dato 28 April 1792 te. Metten</i>
		<i>de Groot, ten oosten de Noordse Poort en ten zuiden de Noord</i>
		<i>straat, het Noordzuiden heint en een behoud van de</i>
		<i>per alle staat van den Eigendom behouden behoudende by het</i>
		<i>gemelde Transport van 28 April 1792, voor bevestiginge</i>
		<i>de heeren van 't Graevenhage door middel van Egman</i>
		<i>ten behoeven van wintchen gearresteert. En is de</i>
		<i>in koop gedaan voor een Somme van Twee Honderd</i>
		<i>Guldenen</i>

1
Overschrijvings-
register:
overschrijving
d.d. 18 april 1814
van een koopakte,
waarvan de ligging
nog met behulp
van belendingen
is aangegeven. In
de akte wordt
verwezen naar
de voorgaande
eigendomsover-
gang, in dit geval
een akte die op
23 april 1792
gepasseerd is
voor schout en
schepenen van
Den Haag.

REPERTORIUM van HYPOTHECAIRE FORMALITEITEN.

Yak No. 1. AALST, (DIRK VAN) landbouwer te Zoelen.

Regiſter van formaliteit.		Dagteekening der overſchrijving.	Aanwijſing van den aard der verkrijging.	Omschrijving der onroerende goederen.	Prijs der onroerende goederen.	Overſchrijving van de inschrijving van onroerend goed, registratie van het origineel der aanzoeging, van de inschrijving aan den bealagene, en van de notificatie van het aanplakings-billet aan de ingeschreven schuldeischers.		Aanmerkingen.
van het deel.	van het artikel.					Dagteekening der registratie.	Dagteekening der roijmenten.	
1	J	2 Jan. 1812	aankoop	3 morgen bouwland, de Nest en 5 morgen weiland, de Wijkwaak, beide onder Zoelen.	4000			
4	16	3 Mei 1812	aankoop	2 morgen 2 hooft weiland onder Zoelen.	1600			
8	85	4 Maart 1816	deeling	Een huis en erf te Zoelen.	1800			
19	23	7 Mei 1824	aankoop	1 morgen bouwland, de Sloopert, te Zoelen.	900			
68	70	3 Maart 1835	deeling	1 morgen 5 hooft weiland, de Gera.	1200			

Yak No. 2. AALST, (GERRIT VAN) landbouwer te Avozaath.

Regiſter van formaliteit.		Dagteekening der overſchrijving.	Aanwijſing van den aard der verkrijging.	Omschrijving der onroerende goederen.	Prijs der onroerende goederen.	Overſchrijving van de inschrijving van onroerend goed, registratie van het origineel der aanzoeging, van de inschrijving aan den bealagene, en van de notificatie van het aanplakings-billet aan de ingeschreven schuldeischers.		Aanmerkingen.
van het deel.	van het artikel.					Dagteekening der registratie.	Dagteekening der roijmenten.	

Regiſter van inſchrijving.		Dagteekening der inſchrijving.	Of het verbaand voortſpruit uit een vonnis, uit de wet, of uit overeenkomst.	Bedrag van de ſchuld, waarvoor de inſchrijving is gevorderd.	Dagteekening, onder welke in het regiſter zijn gebragt		Aanmerkingen.
van het deel.	van het artikel.				verklaringen van verandering van domicilium.	roijmenten der inſchrijvingen.	
12	18	3 April 1816	overeenkomst	5000			
19	15	4 Mei 1821	id.	400		2 Junij 1828	
23	67	3 Junij 1828	id.	900			

Regiſter van inſchrijving.		Dagteekening der inſchrijving.	Of het verbaand voortſpruit uit een vonnis, uit de wet, of uit overeenkomst.	Bedrag van de ſchuld, waarvoor de inſchrijving is gevorderd.	Dagteekening, onder welke in het regiſter zijn gebragt		Aanmerkingen.
van het deel.	van het artikel.				verklaringen van verandering van domicilium.	roijmenten der inſchrijvingen.	
1	1	3 Jan. 1812	overeenkomst	1000		20 Julij 1818	
3	40	1 Maart 1816	id.	800			
23	72	5 Junij 1828	id.	1200			
28	60	12 Mei 1835	id.	1750			

2
 Repertorium:
 afbeelding uit
 A. Soutendijk,
 De hypothecaire en
 kadastrale boek-
 houding, 1, 160-161.

Volgnummer van dit register.	GEMEENSCHAP, waarin de eigendommen gelegen zijn, met opgave van de sectie en van het nummer.	ALOMTENRECHT REGISTER.	Deel. N°.
113	113	57 223	1901 P. A. Helgelder notaris Een blad is geen nieuw en overeenkomstig het origineel, verklaard door my, Bezeggende, Helder In register deel nummer 43 van den negenden Augustus 1881. Den negenden Augustus achtienhonderd een en tachtig verstaan wij ons van thommas Martinus van Peeren notaris te Munnickdijk gemeente Helder in tegenwoordigheid van de makelaars om te tekenen. De Heer Leendert Joris Wijnfokker koffiehuishouder woonende te Helder daarin notaris bekend. Die bij deze verklaarde onder belafte van vrijwaring als naar reglement hebben verstaakt aan den Heer Johannes Dijkshoornman en wim helius medewonende te Helder van my onbekend die verklaarde hebben genomen inkoop aan hem en zoo over hem zelf als over zijn erfenis en reguleren van den. Per huis waarin de koffiehuishouder woonde uitgecoepd, ontsagden pakhuizen en staande gelegen op den boerdende hoofdgang te Helder op den perceelsgenote die kadastralen liggen van die gemeente bekend in de kadastrale nummer 1934 als huis, pakhuizen en goet een ander een centiaar. De comparant verklaart dat het rechte perceel is bezwaard met een pacht van behoude van het domein of twee cents die comparant jaars en den eigenaar van de woonhuizen perceel te hebben overgenomen door de overschrijving op en daartoe heeft het kantoor te Munnickdijk den twintigsten November achtienhonderd een en tachtig in deel 244 nummer 43 van het afschrift een akte van verkoop inkoop den zeventienden November des te liden jaars ten overstaan van den Heer P. M. van der Sluis plankgeleid hebben den notaris Cornelis P. van der Sluis. Voorts verklaart de comparant verklaart dat op het rechte perceel geen hypotheek van schulden of andere gewettigd zijn. Het voorschreven overzand goed wordt verkocht en gaat aan den comparant koop en eigen dom over in dien staat waarin het zich bevindt.

3
Overschrijvingsregister: akte van koop van een perceel in Den Helder, overgeschreven d.d. 9 augustus 1881, aktenummer 113. Ter hoogte van de naam van de verkrijger wordt verwezen naar deel- en aktenummer in het algemeen register.

Helgelder
1901

ADMINISTRATIE DER RIJKSBELASTINGEN

Bewaring van de hypotheeken, enz. te

Amsterdam

Op microfilm overgenomen
1975
Microfilm no.: 1589

REGISTER

voor het in bewaring nemen van afschriften van de ter overschrijving aangeboden akten van eigendomsovergang, enz.

Artikel 1 van de wet van 28 februari 1947, Stb. nr. H 66 (bw. Kadaster Algemeen, nr. 10-000);
Resoluties van de Minister van Financiën van 9 november 1949, nr. 188 (bw. Kadaster Algemeen nr. 10-200) en van 26 november 1949, nr. 37 (bw. Kadaster Algemeen, nr. 10-900).

DEEL 4476

beginnende met 26 maart 1970

eindigende met 2 april 1970

4
Titelblad van het
register hypotheeken
nr. 4, model in
gebruik vanaf
ca. 1950.

Dit register, inhoudende 203 bladen, is door mij, bewaarder van de hypotheeken, enz. te Amsterdam, op elk blad genummerd en gewaarmerkt.

Amsterdam 2 april 1970

Bijgevoegde blanco bladen:

Bladnummer							
Paraaf van de bewaarder							

Hypotheeken nr. 4 C
916384*

BEWAARING:	In bewaring genomen:	4476 1 1
AMSTERDAM	26 MAART 1970	
Dagregister	De hypotheekbewaarder	met- zonder
Deel 520 Nr. 1338		vervolgblad

Aantekeningen:

K O O P A K T E

Heden, de zes en twintigste maart, negentienhonderd zeventig, verschenen voor mij, Klaas Abma, notaris te Amsterdam:

I. de heer Mr Carel Lodewijk Zabel, kandidaat-notaris, wonende te Amstelveen, volgens zijn verklaring hierbij handelend als lasthebber van de heer Johannes Pieter van der Starre, zonder beroep, wonende te Amsterdam, Holbeinstraat 61, geboren op drie en twintig maart achttienhonderd vijf en zeventig en in algehele gemeenschap van goederen gehuwd, in eerste echt, met mevrouw Cornelis Catharina van der Starre-Brons, met hem samenwonende; van gemelde lastgeving blijkt uit een onderhandse akte van volmacht, welke na vooraf op de door de wet voorgeschreven wijze te zijn voor echt erkend, aan deze akte is gehecht;

II. de heer Willem Jacobus Visser, referendaris ter Gemeentesecretarie van Amsterdam, wonende te Amsterdam, volgens zijn verklaring de Gemeente Amsterdam ten deze voor na te melden rechtshandeling vertegenwoordigend krachtens de hem op grond van artikel 78, tweede lid van de Gemeentewet door de Burgemeester van Amsterdam verstrekte opdracht,

ter ene zijde; en
ter andere zijde.

De comparanten zijn mij, notaris, bekend.

De comparant ter ene zijde verklaarde dat zijn lastgever, de heer van der Starre voornoemd, heeft verkocht en dat hij, in zijn gemelde hoedanigheid, bij deze in eigendom overdraagt aan de Gemeente Amsterdam, voor wie de comparant ter andere zijde, handelend als gemeld, verklaarde te hebben gekocht en in eigendom aan te nemen, zulks ter uitvoering van punt I van het besluit van de Gemeenteraad van Amsterdam de dato vier februari negentienhonderd zeventig, nummer 57:

de twee huizen met ondergrond en erven te Amsterdam aan de Borgerstraat nummers 83 en 85, kadastraal bekend gemeente Amsterdam sectie T, nummers 1685 en 1664, elk groot één are, elf centiare, welke onroerende goederen op de aan deze akte gehechte, door partijen voor echt erkend en ten blijke daarvan door haar ondertekende kaart, zijn aangeduid met rode kleur.

Voorschreven onroerende goederen zijn de heer Maarten van der Starre, verder te noemen "erflater" in eigendom aangekomen door de overschrijving ten hypotheekkantore te Amsterdam op drie en twintig december negentienhonderd twee, in deel 1750, nummer 3, van het afschrift van een procesverbaal van veiling en toewijzing vier en twintig november daarsaavorafgaande in minnuit opgemaakt door notaris W. Krabbendam, destijds ter standplaats Amsterdam. Van de betaling blijkt uit een akte, houdende kwitantie koopnellingen, drie en twintig december negentienhonderd twee verleden voor genoemde notaris Krabbendam.

Erflater, in algehele gemeenschap van goederen gehuwd, wederzijds in eerste echt, met mevrouw Bregtje van der Starre-van den Boogaardt, is te Amsterdam, zijn laatste woonplaats, overleden op zestien oktober negentienhonderd dertien, zonder bij testament

Amsterdam
G 1685-1664

5
Formulier 'hypotheken nr. 4A':
afschrift van een
op 26 maart 1970
aangeboden akte,
ingebonden als
akte nr. 1 in deel
4476.

AANWIJZING DER GROND-ERVEN EN NAMEN, VOORNAMEN, BEROEP EN WOONPLAATS VAN DE EIGENAARS DERZELVE.	OMSCHRIJVING VAN DE TITELS VAN AANKOMST DER EIGENAARS.				HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN.		RADIATIE	
	AARD DER TITELS.	Prijs in het contract of in de aangifte vermeld.	DAGTEKENING der overschrijving van den titel.	OVERGE- SCHRIJVEN van Deel. N ^o .	Som waartoor, inschrijving geonnen is.	DAGTEKENING der INSCHRIJVING.	HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN	
							BORDEREL OVERGE- SCHRIJVEN.	DAGTEKENING. S O M.
<i>271 Oldenburg (Jacob) woonende wanonder te Bergen</i>					<i>1800. 21 January 1862</i>	<i>62</i>	<i>64</i>	
					<i>3500. 9 Augustus 1862</i>	<i>62</i>	<i>162</i>	<i>1 April 1869 2231</i>
<i>Bergen koop op de kerk in een veld; koop van 2 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>150. 20 Maart 1864</i>	<i>177</i>	<i>18</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte; 1 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Konking</i>	<i>30 July 1864</i>	<i>182</i>	<i>2</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte; 1 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>1000. 9 November 1864</i>	<i>177</i>	<i>26</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>3212.50 24 December 1864</i>	<i>209</i>	<i>16</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>3500. 9 Augustus 1862</i>	<i>213</i>	<i>52</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>1982.75 20 November 1862</i>	<i>223</i>	<i>41</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>1200. 21 Maart 1864</i>	<i>235</i>	<i>51</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Konking</i>	<i>15200. 21 Juni 1864</i>	<i>285</i>	<i>03</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Koop</i>	<i>242.50 16 April 1870</i>	<i>270</i>	<i>64</i>				
<i>1/4 bunder 1/4 roede lichte</i>	<i>Konking</i>	<i>5140. 21 Juni 1870</i>	<i>287</i>	<i>29</i>				

6
 Algemeen register:
 vaknummer 271
 betreft de eigen-
 dommen van Jacob
 Oldenburg te
 Bergen (NH) en de
 daarop gevestigde
 hypotheek.

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

De overschrijving van de akten in een openbaar, voor iedereen te raadplegen register houdt in dat zonder overschrijving en openbaarmaking de eigendomsovergang niet tot stand komt. Er was echter geen waarborg inzake de juistheid van de overgeschreven akten. De bewaarder was niet gerechtigd te onderzoeken of de aangeboden stukken wel correct waren en evenmin mocht hij om die reden de overschrijving weigeren. Men spreekt in dit opzicht van de 'lijdelijkheid van de bewaarder'. Er zijn echter zelden gebrekkige titels van aankomst overgeschreven, omdat veel notarissen zelf een 'titelonderzoek' uitvoerden alvorens de akte te redigeren.³⁵ Bovendien was er de mogelijkheid om fouten of lacunes in eerder overgeschreven stukken te herstellen door middel van rectificatie. Deze akte van rectificatie moest eveneens worden overgeschreven.

Een groter bezwaar is de onvolledigheid van de registers. Dat geldt met name voor de oude registers uit de jaren 1812-1824. Maar ook de *registers hypotheek nr. 4* vanaf 1838 zijn onvolledig ten aanzien van bepaalde vormen van eigendomsovergang, die ingevolge het b.w. niet via de openbare registers behoeften te worden gepubliceerd. Dit was het geval bij boedelmenging ten gevolge van huwelijken in gemeenschap van goederen, bij boedelscheidingen waarbij onroerend goed aan een der deelgenoten werd toebedeeld, bij overgang na overlijden door wettelijke vererving, erfstelling of legaat en bij verjaring. Omgekeerd was overschrijving niet verboden, zodat we in de registers ook menige akte van boedelscheiding kunnen aantreffen.

Een euvel in de registers van vóór 1832 is het ontbreken van een exacte aanduiding van de ligging, omdat daarvoor nog geen kadastrale perceelnummers konden worden gebruikt.

Toetsingsbronnen

Als toetsingsbronnen komen in aanmerking vooreerst de notariële archieven, omdat veel aangeboden stukken immers in originali door een notaris zijn opgesteld. Wel dient men dan de naam en standplaats van de notaris te weten, aangezien dat in verband met de vrijheid van partijen bij de keuze van een notaris in principe elke gemeente kan zijn in of buiten het ressort van het hypotheekkantoor.

Voorts komen de archieven van de ontvangers van de successiebelasting in aanmerking, indien men bekend is met de plaats van overlijden van de eigenaar van het onroerend goed. Binnen deze archieven zijn van belang de memories van successie, waarin eigendomsovergangen door vererving en legaat zijn beschreven en vaak wordt verwezen naar testamenten. Overgang door vererving en legaat werd overigens wèl in de kadastrale leggers verwerkt.

Ter aanvulling en vergelijking van de oudste overschrijvingsregisters uit de jaren 1812- ca. 1830 kunnen de door de gemeenten aangelegde *registers van eigendomsovergang 1814-1837* dienen. Deze zijn per gemeente ingericht en bevatten onder meer de namen van oude en nieuwe eigenaars, de aard en grootte van de eigendommen en de reden van de overgang (bijvoorbeeld koop of vererving). Soms zijn er aparte delen voor gebouwde en ongebouwde eigendommen.³⁶

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

Het overschrijvingsregister is bij historisch onderzoek vooral van belang als men wil achterhalen wie de respectievelijke eigenaren waren van een perceel. Ook over wijzigingen in de aard van de bebouwing kunnen gegevens worden gevonden: een perceel dat aanvankelijk als ongebouwd wordt vermeld, kan vanaf een bepaalde akte worden omschreven als 'woonhuis, schuur en erf'. Eveneens kan de prijsontwikkeling van het onroerend goed worden nagegaan, al vormen de talrijke perceelsplitsingen in combinatie met nieuwe perceelnummers hier een complicerende factor (statistische bewerkingen over prijzen kunnen overigens veel sneller aan de hand van het algemeen register plaatsvinden).

Een voorbeeld waarbij gebruik is gemaakt van deze bron voor de woninggeschiedenis van panden tot circa 1985 is Th. Lunsingh Scheurleer e.a., *Het Rapenburg, Geschiedenis van een Leidse gracht*, 6 dln. (Leiden 1986-1992). Een publicatie betreffende alle percelen, bebouwd en ongebouwd, van een kleinere plaats is W.J. van den Berg, *Historisch Kadaster van Egmond aan Zee 1619-1838*, 2 dln. (Utrecht 1988). In beide publicaties is ruim gebruik gemaakt van verwante archiefbronnen.

Een complicatie bij het onderzoek is wel, dat registers en toegangen voor de periode na 1838 verspreid zijn bewaard: in sommige provincies berusten ze in de rijksarchieven (al dan niet met de toegangen), in andere provincies bevinden de registers zich nog op de kadasterkantoren (zie bijlage A).

NOTEN

- 1 P.G.H.T. Konings, *De openbare registers ten hypotheekantore* (Deventer 1990) 14-15.
- 2 Waar in dit broncommentaar gesproken wordt van ‘akten van eigendoms-overgang’, dienen hier tevens onder te worden verstaan akten, waarbij andere zakelijke rechten dan hypotheek worden overgedragen of gevestigd.
- 3 W. van Riessen, *Kadaster* (3e druk; Leiden 1975) 11.
- 4 A. Soutendijk, *De hypothecaire en kadastrale boekhouding en die der schepen en vaartuigen in Nederland, bewerkt door J. Mulder*, I (2e druk; Tiel 1907) 69-98 en M. de Vos, *Het kadaster en de boekhouding op de hypotheeken; de tegenwoordige inrichting voorafgegaan door die in vroegere tijdvakken* (Groningen 1902) 109-128 geven de tekst van de relevante artikelen uit de Code Civil en andere Franse wetten en decreten.
- 5 Keizerlijk decreet van 10 november 1810. *Verzameling van wetten, besluiten en andere rechtsbronnen van Franschen oorsprong, in zooverre deze, ook sedert de invoering der nieuwe wetgeving, in Nederland van toepassing zijn*. C.J. Fortuijn ed. II (Amsterdam 1839-1841) 5 en III (Amsterdam 1839-1841) 226.
- 6 Nader in de ministeriële beschikking van 9 november 1949 nr. 188 (*Staatscourant* 1949 nr. 222). Konings, *Openbare registers*, 32-33.
- 7 KB van 6 december 1825 nr. 163 spreekt van ‘nauw verband’ tussen het in voorbereiding zijnde nieuwe hypothecaire stelsel en het kadaster.
- 8 F. Keverling Buisman en E. Muller, *Kadaster-gids. Gids voor de raadpleging van hypothecaire en kadastrale archieven uit de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw* ('s-Gravenhage 1979) 16. Code Civil, art. 939.
- 9 Keverling Buisman en Muller, *Kadaster-gids*, 16-17.
- 10 KB van 1 augustus 1828 (*Staatsblad* nr. 52), art. 30-35.
- 11 Wet van 16 juni 1832 (*Stbl.* nr. 29). De vermelding van aard en ligging van het onroerend goed door middel van opgave van sectie, nummer en grootte van elk perceel werd ook voorgeschreven in artikel 9 van het KB van 8 augustus 1838 (*Stbl.* nr. 27). In 1842 werd deze verplichting opgenomen in artikel 42 van de wet op het Notarisambt van 9 juli 1842 (*Stbl.* nr. 20).
- 12 Soutendijk, *De hypothecaire en kadastrale boekhouding*, I, 178. B.W. art. 743, 760, 767, 784, 807 en 865.
- 13 KB van 8 maart 1839 (*Stbl.* nr. 87) (samenvoeging kadaster en hypotheeken). KB van 8 augustus 1838 (*Stbl.* nr. 27) art. 2 (ressort hypotheekantoren). KB van 2 mei 1877 (*Stbl.* nr. 96) (idem). Voor een overzicht van de rechterlijke indeling van Nederland 1811-1940 zie R. Huijbrecht ed., *Werkboek rechterlijke archieven 1838-1940*. Rijksarchiefdienst (2e druk; 's-Gravenhage 1991) 5-10 en 111-136.
- 14 Wet van 5 juni 1879 (*Stbl.* nr. 90).
- 15 Wet van 2 juli 1965 (*Stbl.* nr. 294).
- 16 Konings, *Openbare registers*, 46.
- 17 Omdat de microfilms van de registers over de jaren 1838-1974 hiaten vertoonden en soms slecht leesbaar waren, is besloten de originelen niet te vernietigen. Vanaf 1975 deed dit euvel zich (kennelijk) niet voor, reden waarom is

- overgegaan tot vernietiging van de originele registers *hypotheken nr. 4* vanaf het jaar 1975. Zie Konings, *Openbare registers*, 34-35.
- 18 Zie ook het broncommentaar van Kruizinga over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel, met name bijlage A betreffende de vestigingen van het Kadaster.
  - 19 Keverling Buisman en Muller, *Kadaster-gids*, 17. Soutendijk, *De hypotheccaire en kadastrale boekhouding*, 1, 99-117 geeft modellen. Soms is de inhoud van de alfabetische tafel van 1811 verwerkt in die over de periode 1812-1838.
  - 20 Voor de overschrijving van akten van inbeslagname werd een afzonderlijk register aangehouden, dat nogal eens verloren is gegaan.
  - 21 Op grotere kantoren kon het overschrijven niet door één persoon worden bijgehouden en moest een tweede kopiist worden ingeschakeld, die gelijktijdig in een parallel-register akten overschreef. De datering van twee opeenvolgende registers vertoont in dat geval dus een overlap.
  - 22 Voor de vaste onderdelen van een notariële akte zie het broncommentaar van Duinkerken betreffende de notariële akten in deze bundel.
  - 23 Voor de datering van het desbetreffende deel werd de datum van akte nummer 1 aangehouden.
  - 24 *Lexicon van Nederlandse archieftermen*. Stichting archiefpublicaties Nederland ('s-Gravenhage 1983) nr. 38.
  - 25 Voor een vollediger opsomming en nadere inhoudsbeschrijving zie het broncommentaar van Duinkerken in deze bundel betreffende de notariële akten. Vergelijk ook Konings, *Openbare registers*, 38 e.v.
  - 26 De overgang van registers naar schroefbanden vond niet bij elk hypotheekkantoor exact op hetzelfde moment plaats.
  - 27 Ook werd niet meer gerefereerd aan het KB van 1 augustus 1828 (*Stbl.* nr. 52), maar aan de wet van 28 februari 1947 (*Stbl.* H 66). De overgang van registers naar schroefbanden vond niet bij elk kantoor op hetzelfde tijdstip plaats. Bij de bewaringen Amsterdam en Haarlem bijvoorbeeld in april 1950, terwijl de bewaring in Hoorn op 27 mei 1950 het laatste (geschreven) deel afsloot.
  - 28 Konings, *Openbare registers*, 30.
  - 29 Keverling Buisman en Muller, *Kadaster-gids*, 19. Van Riessen, *Kadaster*, 35.
  - 30 Naast het *percelenregister nr. 69* was er van 1879 tot ca. 1948 het *perceleuregister nr. 69a*, dat bij elk perceel verwees naar deel- en volgnummer van het *inschrijvingsregister nr. 3* en alleen voor wat betreft inbeslagname naar *register hypotheken nr. 4*. Het werd na 1948 opgevolgd door een verbeterde versie, het *register nieuw 69a*.
  - 31 In de oudste kadastrale leggers (1832) werd in de kolommen 5 en 6 verwezen naar het *algemeen register*. Na de samenvoeging van de Bewaringen van de Hypotheken en die van het Kadaster (1839) werd verwezen naar het *register hypotheken nr. 4*. De Vos, *Het Kadaster*, 52.
  - 32 Zie het broncommentaar van Kruizinga over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.
  - 33 In 1949 ging de Algemene Rijksarchivaris akkoord met het verzoek van de minister van financiën om de toen nog bij de hypotheekkantoren berustende registers 1838-1878 te vernietigen. Niettemin werd in 1969 door de Rijksarchiefdienst besloten de registers over 1879-1948 te laten overbrengen naar de rijksarchieven. Een bestandsopname uit dat jaar had aan het licht gebracht dat het

ruim 20.000 delen betrof. In 1988 echter noopte ruimtegebrek bij de rijksarchieven tot de afweging of het ruimtebeslag wel opwoog tegen de (inmiddels gebleken) geringe raadpleging. Omdat ook de Hoofddirectie van het Kadaster daartegen geen bezwaar maakte, is door de Rijksarchiefdienst besloten tot vernietiging (notulen Convent van rijksarchivarissen 28 april 1988 en conventsstuk 1988/44).

- 34 Zo bijvoorbeeld de *Statistiek van het Grondcrediet*, over 1876 en volgende jaren, uitgegeven door het ministerie van financiën; de opbrengsten van de hypotheekrechten vanaf 1846 zijn gepubliceerd in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen* (vergelijk *Geschiedenis van de statistiek in het Koninkrijk der Nederlanden*. Bijdragen tot de statistiek van Nederland xiv ('s-Gravenhage 1902) 167, 194).
- 35 Van Riessen, *Kadaster*, 35-37. Konings, *Openbare registers*, 156-157.
- 36 P. Nieuwland, G.P. Karstkarel en B.H. de Vries, *Onderzoek naar de geschiedenis van onroerende goederen* (Rijksarchief in Friesland 1994) 16. Deze registers berusten als regel in de gemeentearchieven, maar zijn bij gemeenten zonder archiefdienst in beheer bij de rijksarchieven in de provincie.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De hypotheekregisters uit de periode (1811) 1812-1838 berusten in alle provincies in de rijksarchieven. Meestal is een inventaris dan wel een plaatsingslijst beschikbaar. De *overschrijvingsregisters nr. 4* vanaf 1 oktober 1838 zijn in vijf provincies aan de rijksarchieven overgedragen, waarbij de kadasterkantoren de beschikking hielden over de reproducties (microfilms) (situatie eind 1996). In zes provincies berusten zowel de originelen als de microfilms bij de kadasterkantoren. Wat de toegangen vanaf 1838 betreft zijn het *algemeen register*, de *naamwijzer* en het *percelenregister nr. 69* zijn meestal nog niet aan de rijksarchieven overgedragen. De *kadastrale legger*, de *algemene naamwijzer* (vanaf 1929) en het *percelenregister nr. 71* berusten bij de kadasterkantoren.

**Overschrijvingsregisters (registers hypotheek nr. 4)
berustend op de rijksarchieven**

rijksarchief	kantoor (opgeheven)	jaren registers nr. 4
Friesland	Heerenveen (1959)	niet overgedragen
	Leeuwarden	"
	Sneek (1959)	"
Groningen	Appingedam (1946)	niet overgedragen
	Groningen	"
	Winschoten (1964)	"
Drenthe	Assen	niet overgedragen
Overijssel	Almelo (1975)	1838-1975
	Deventer (1959)	1838-1959
	Zwolle	1838-1975
Gelderland	Arnhem	1838-1980
	Nijmegen (1976)	1944-1976*
	Tiel (1961)	1838-1960
	Zutphen (1976)	1838-1976
Utrecht	Amersfoort (1964)	niet overgedragen
	Utrecht	"
Noord-Holland	Alkmaar	1838-1950
	Amsterdam	1838-1983
	Haarlem (1976)	1838-1964
	Hoorn (1960)	1838-1950

rijksarchief	kantoor (opgeheven)	jaren registers nr. 4
Zuid-Holland	Brielle (1957)	niet overgedragen
	Dordrecht (1975)	"
	Gorinchem (1960)	"
	's-Gravenhage	"
	Leiden (1980)	"
	Rotterdam	"
Zeeland	Goes (1960)	1838-1960
	Middelburg	1940-1963*
	Zierikzee (1966)	1838-1966
Noord-Brabant	Breda	1838-1974
	Eindhoven	1838-1974
	's-Hertogenbosch (1976)	1838-1974
Limburg	Maastricht (1976)	niet overgedragen
	Roermond	"

* Door oorlogshandelingen verloren gegaan.

B Gedrukte bronnen en literatuur

Gedrukte bronnen

Veel besluiten betreffende de organisatie, de inrichting van de hypothe-caire boekhouding, nadere uitvoering en procedures zijn gepubliceerd in de reeks *Circulaires en instructies betreffende de Registratie, het Kadaster en de Loterijen*, 1818-1957, nrs. 1-4330. Een selectie met korte inhoud over de ja-ren 1818-1904 geeft Soutendijk, A., *De hypothecaire en kadastrale boekhou-ding en die der schepen en vaartuigen in Nederland, bewerkt door J. Mulder*, 1 (2e druk; Tiel 1907) 420-435.

Literatuur

Keverling Buisman, F. en E. Muller, *Kadaster-gids. Gids voor de raadpleging van hypothecaire en kadastrale archieven uit de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw* ('s-Gravenhage 1979). (Tamelijk volledige en gedetailleerde handleiding met voorbeelden en schema's.)

Konings, P.G.H.T., *De openbare registers ten hypotheekkantore* (Deventer 1990). (Gaat onder meer in op de geschiedenis, inrichting en inhoud van de registers.)

Riessen, W. van, *Kadaster* (3e druk; Leiden 1975). (Bedoeld als beknopte inleiding over het kadaster en de openbare registers.)

Soutendijk, A., *De hypothecaire en kadastrale boekhouding en die der schepen en vaartuigen in Nederland, bewerkt door J. Mulder*, 1 (2e druk; Tiel

1907). (Uitgebreide handleiding betreffende de inrichting van de hypothecaire administratie.)

Stal, C.J.J., *Gids voor Haags huizenonderzoek* (Den Haag 1991). (Behandelt zowel de bronnen op het Gemeentearchief als bij het Kadaster.)

Vos, M. de, *Het kadaster en de boekhouding op de hypotheek; de tegenwoordige inrichting voorafgegaan door die in vroegere tijdvakken* (Groningen 1902). (Uitgebreid overzicht van de oprichting, invoering en werkzaamheden van het Kadaster.)

670	928	1137	Schumi cap.	300.	Engt.	2.	10.	10
1360	13	1145	^{Jehum} foboro	225.	Cochon	2	50.	50
1360	14	1146	^{colla. pinis} foboro	1400.	2 S. 13	2	300.	300
1117	105	1168	huic, cap.	20	perhaps pd.	4		11
1321	1	1142	^{Jehum} huic of foboro cap. of	60 50.	Pink water	2	84.	84
1360	16	1147	huic	70	Cochon	"		"
962	15	1207	huic, cap	200	Pink water	4		195
962	2	1214	^{Jehum} huic, cap	70	Engt	2	20.	20
982	2	1220	huic, cap	40		4		36

De registers met de uitkomsten van
de herzieningen van de grondbelasting,
1873-1904

F.J.M. Otten

INHOUD

1	HISTORISCHE SITUERING	149
2	ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	151
	Formele grondslag	151
	Uitvoeringsbesluiten en -procedures	151
	Herziening gebouwde eigendommen (1873)	151
	Herziening ongebouwde eigendommen (1879)	152
	Herziening gebouwde eigendommen (1897, 1904)	153
3	VISUELE KENNISMAKING	155
	Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen (1873)	155
	Uitkomsten herziening ongebouwde eigendommen (1879)	156
	Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen (1897, 1904)	157
	A Herziening 1897	157
	B Herziening 1904	158
4	BRONKRITISCH COMMENTAAR	166
	Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	166
	Gerelateerde en toetsingsbronnen	166
	Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	167
	NOTEN	169
	BIJLAGEN	172
A	Vindplaatsen	172
B	Gedrukte bronnen en literatuur	172

1 HISTORISCHE SITUERING*

De grondbelasting is een heffing op de gebruikswaarde van onroerend goed. Sinds het begin van de negentiende eeuw werd het onroerend goed onderscheiden in gebouwde eigendommen, zoals huizen, fabrieken, en ongebouwde eigendommen zoals weilanden, bouwlanden, bossen e.d. De totstandkoming van het Kadaster in 1832 maakte voor geheel Nederland een gelijke wijze van heffing van de grondbelasting mogelijk. De door het Kadaster verzamelde gegevens over grootte en kwaliteit van elk perceel leverden de grondslag voor deze heffing. Van deze heffing waren bepaalde eigendommen vrijgesteld, zoals overheidsgebouwen, kerken, scholen e.d. Voor andere categorieën, zoals ontginningen, droogmakerijen, bedijkingen, golden voor een bepaalde termijn de veel lagere tarieven voor woeste gronden, water of buitendijks land. Nieuw gestichte gebouwen op zulke gronden waren voor een bepaalde termijn vrijgesteld van de heffing.¹

De uniforme wijze van heffing betekende niet, dat ook een voor het gehele land uniform percentage van de belastbare opbrengst werd geheven. Tot 1873 werd de grondbelasting geheven volgens een zogenaamd repartitiestelsel, waarbij jaarlijks de hoofdsom voor het gehele land en per provincie afzonderlijk werd vastgesteld. Elke provincie verdeelde vervolgens dit bedrag over de gemeenten.

De Wet op de Grondbelasting van 26 mei 1870 diende met name ter vervanging van de vele wetten en bepalingen die sinds de totstandkoming van het Kadaster waren uitgevaardigd.² De wet bepaalde, dat de grondbelasting op de gebouwde en ongebouwde eigendommen voortaan zou worden geheven 'naar mate van hunne belastbare opbrengst' (art. 1). De belastbare opbrengst was gebaseerd op de huurwaarde van het onroerend goed, echter niet de reële huurwaarde maar die van het kadaster van 1832. Met veranderingen in de waarde van het onroerend goed was in de bijna veertig jaar daarna geen rekening gehouden. De Wet van 1870 bepaalde dan ook dat de belastbare opbrengst moest worden herzien. Voor die herziening waren nieuwe schattingen nodig, die althans wat betreft de gebouwde eigendommen elke twintig jaar zouden worden herhaald.³

De eerste herziening (1873) betrof de gebouwde eigendommen, een operatie die al in 1875 kon worden voltooid. In 1879 werd de herziening van ongebouwde eigendommen geregeld. De werkzaamheden namen dit keer liefst tien jaar in beslag. Evenmin voorspoedig verliep de tweede herziening van de gebouwde eigendommen (1897): onduidelijkheid in de

wettekst leidde in 1904 tot een noodzakelijke aanvulling op deze herziening. Pas met ingang van het jaar 1908 kon de heffing op basis van de nieuwe schattingen plaatsvinden.

Na 1904 hebben er geen algehele herzieningen van de gebouwde en ongebouwde herzieningen meer plaats gevonden, hoewel pas in 1929 het voorschrift van een periodieke algemene herziening officieel werd ingetrokken.⁴ Het archiefmateriaal beperkt zich derhalve tot de herzieningen uit de periode 1873-1904.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag

Omdat artikel 59 van de Wet op de Grondbelasting van 26 mei 1870 (*Staatsblad* nr. 82) voorschreef, dat uiterlijk 1 januari 1875 een herziening van de gebouwde eigendommen moest plaats vinden, is de wet van 22 juli 1873 (*Stbl.* nr. 116) uitgevaardigd. De herziening van de ongebouwde eigendommen vond zes jaar later plaats bij de wet van 25 april 1879 (*Stbl.* nr. 89). De hernieuwde herziening van de gebouwde eigendommen vond in twee fasen plaats. Aanvankelijk ging men te werk op basis van de wet van 2 mei 1897 (*Stbl.* nr. 124), die als nieuw element de eigendommen onderscheidde in een drietal categorieën. Onduidelijkheid in deze wet bij de omschrijving van de categorie boerderijen leidde ertoe, dat in de wet van 11 januari 1904 (*Stbl.* nr. 5) een gewijzigde methode voor de schatting van boerderijen werd opgenomen.

Uitvoeringsbesluiten en -procedures

Herziening gebouwde eigendommen (1873)

Nog in hetzelfde jaar (1873) is een uitvoerige 'Instructie ter uitvoering' vastgesteld.⁵ De wet van 1873 (art. 2) verstond onder de belastbare opbrengst de jaarlijkse onzuivere huurwaarde, gebaseerd op de als regelmatig erkende huurprijs over de jaren 1868-1872. Bij gebouwen waarvan de huurwaarde op die manier niet was te berekenen (bijvoorbeeld omdat het pand niet was verhuurd) gold 6 % van de laatste verkoopprijs uit dezelfde periode en bij gebreke daarvan gold een raming van de verkoopwaarde. Het bedrag van de belastbare opbrengst werd afgerond tot ronde bedragen volgens een 'schaal voor de schatting'. Die schalen varieerden van vijf gulden tot bedragen van duizenden guldens. Van gebouwen met een huurwaarde van minder dan vijf gulden behoefde geen belastbare opbrengst te worden vastgesteld.⁶ De vrijstelling van gebouwen bestemd voor de landbouw, zoals schuren en stallen, kwam nu te vervallen. Wel bleven de gebruikelijke categorieën, zoals overheidsgebouwen, kerken, scholen alsmede (gedurende een termijn van vijftien jaar of meer) gebouwen gesticht in ontginningen of droogmakerijen onbelast.⁷

In elke controle der directe belastingen kwam een schattingscommissie van drie tot vijf leden, meestal voorgezeten door de controleur zelf. De

inspecteur der directe belastingen was belast met de zorg voor een gelijkmatige schatting in de controles binnen het gebied van zijn inspectie.⁸ De commissies kregen de beschikking over de tot 1 januari 1874 bijgewerkte staten 'Grondbelasting nr. 32', waarin alle gebouwen per sectie in numerieke volgorde en met de gegevens uit de kadastrale leggers stonden vermeld. Van de ontvangers der registratie ontvingen de commissies opgaven van de huur- en koopprijzen uit de jaren 1868-1872.⁹ Ook kon de commissie personen die een huurovereenkomst hadden gesloten opdragen gegevens te verschaffen. Elk perceel werd door tenminste twee commissieleden bekeken alvorens te worden geschat.

Bezwaren konden eigenaren in eerste instantie indienen bij de schattingscommissie (art. 18). Ook de inspecteur kon bezwaar maken (art. 19). Vond de commissie geen grond tot wijziging, dan kon men vervolgens herschatting aanvragen ten koste van ongelijk (art. 22-24). Voor zo'n herschatting werd de commissie uitgebreid.¹⁰

De uitkomsten van de schattingen, inclusief de herschattingen, werden ingeschreven in de *staat grondbelasting nr. 32*, welke registers vervolgens via de provinciale inspecteur aan de minister ter vaststelling werden toegezonden. Nog in 1875 werden de resultaten in de kadastrale leggers verwerkt, zodat vanaf 1876 de heffing volgens de nieuwe grondslag kon worden geheven. Het bedrag van de heffing bedroeg 5,2 % van de belastbare opbrengst.¹¹

Herziening ongebouwde eigendommen (1879)

De procedures bij de uitvoering zijn omschreven in een uitvoerige 'Handleiding bij de werkzaamheden ...', die in 1882 is vastgesteld door de Hoofdcommissie voor de herziening.¹² Deze Hoofdcommissie had het toezicht op het werk van een vijfendertigtal schattingscommissies, verdeeld in afdelingen van drie leden, die werkten in onderdelen van een schattingsdistrict.¹³

Onder belastbare opbrengst verstond de Wet van 1879 (art. 2) de jaarlijkse zuivere pacht- of huurwaarde, berekend over het gemiddelde uit de jaren 1877-1881, verminderd met de kosten van onderhoud. Bij eigendommen die gewoonlijk niet werden verpacht, werd een zuivere pachtwaarde berekend naar de opbrengst van de productie in de voorafgaande zeven jaren, na aftrek van kosten van onderhoud, bebouwing en beplanting. Gaf dit ook geen oplossing, dan werd de pachtwaarde bepaald door vergelijking met een naburig perceel. Onder de onderhoudskosten vielen de vaste polderlasten, opgelegd aan de grondeigenaren door polder- of waterschapsbesturen ter bekostiging van het onderhoud van dijken, molens, sluizen en andere waterkerende en waterlozende werken.

De commissies kregen als documentatie de opgaven van huurprijzen uit de jaren 1877-1881, voorts registers van alle percelen met hun kada-

strale aanduiding, grootte en eigenaren, alsmede speciaal voor de herziening vervaardigde kopieën van de kadastrale plans.

Het Kadaster van 1832 onderscheidde verschillende soorten ongebouwde eigendommen (weiland, bouwland e.d.) en per soort één of meer klassen. Bij de herziening van 1879 werd voor de schatting van alle eigendommen één algemene schaal toegepast, met bedragen oplopend van f. 0,25 tot honderden guldens per hectare (art. 4). Voor elke gemeente diende eerst een 'schaal van schatting' te worden opgesteld, met bij elk onderdeel (elk bedrag) een aantal percelen als voorbeeld (art. 16). Die voorbeeldpercelen of 'typen' moesten samen tenminste een dertigste van de totale oppervlakte beslaan (art. 18).

Tegen de schaal van schatting en tegen de typenschatting konden eigenaren een bezwaarschrift indienen (art. 20). Na heroverweging door de commissies werden de schalen en typen door de Hoofdcommissie vastgesteld. Vervolgens bepaalden de commissie-afdelingen de belastbare opbrengst van de overige ongebouwde eigendommen door deze te vergelijken met de als type geschatte percelen. Ook tegen deze schatting kon men bezwaar aantekenen (art. 26-27) en, bij afwijzing van het bezwaar door de commissie, herschatting aanvragen (art. 28-29). Eigendommen die op grond van de Wet van 1870 (art. 25) waren vrijgesteld van grondbelasting, zoals land in bezit van de overheid, van kerkgenootschappen e.d., bleven buiten de herziening.

De uitkomsten van de schattingen van elk perceel, inclusief de gewijzigde schattingen na bezwaarschriften en de herschattingen, werden ingeschreven in de *staat nr. 1* en vervolgens verwerkt in de leggers. Het bedrag van de met ingang van 1893 te heffen grondbelasting werd vastgesteld op 6 % van de belastbare opbrengst.¹⁴

Herziening gebouwde eigendommen (1897, 1904)

Waar de eerste herziening (1873) geen verdeling naar soorten kende, werd bij de tweede herziening onderscheid gemaakt in een drietal categorieën gebouwde eigendommen, waarvan de belastbare opbrengst op verschillende wijze werd geschat:

- boerderijen, met een belastbare opbrengst van 1,5 % van de stichtingskosten 'voldoende voor de uitoefening van het bedrijf in zijn bestaanden omvang' (art. 2)
- fabrieken, pakhuizen e.d., waarbij de belastbare opbrengst 6 % bedroeg van de verkoopwaarde, afgeleid uit de normale verkoopprijzen uit de jaren 1892-1896 (art. 3)
- woonhuizen, geschat naar de gemiddelde jaarlijkse huurwaarde over de jaren 1892-1896.

Nog een verschil met de herziening van 1873 was, dat de belasting (ongebouwd) op de ondergrond van gebouwen van de belastbare op-

brengrst werd afgetrokken (art. 7). De gebruikelijke vrijdom op grond van de Wet van 1870 bleef gehandhaafd.

De herziening zou opnieuw worden uitgevoerd door schattingscommissies met elk een eigen district.¹⁵ De supervisie op het werk, met name op de juiste en gelijkmatige schatting, lag bij een landelijke Hoofdcommissie. Er is door de Hoofdcommissie geen algemene handleiding voor de werkzaamheden opgesteld.¹⁶ De commissies kregen voor hun werk de beschikking over staten van koopakten van fabrieken, werkplaatsen e.d. en staten van huurprijzen van woningen.

Ook nu dienden bezwaren tegen de schatting (art. 24) in eerste instantie bij de commissies zelf te worden ingediend. Was men het met de hernieuwde schatting van de commissie (art. 28) niet eens, dan kon men herschatting op kosten van ongelijk aanvragen. Deze herschatting geschiedde door de Hoofdcommissie (art. 32).¹⁷

Veel problemen gaf de formulering van artikel 2, omdat de stichtingskosten van boerderijen moeilijk waren te schatten. In de praktijk bleken veel riant woonboerderijen lager te zijn geschat dan eenvoudige burgerwoningen. Dit leidde tot ontevredenheid en tot discussies in de Tweede Kamer. De regering kwam met de Wet van 11 januari 1904 (*Stbl.* nr. 5) tegemoet aan de bezwaren. De wet bracht een nieuwe manier van schatting van boerderijen. Het woongedeelte werd nu geschat op de huurwaarde dan wel op 3 % van de verkoopwaarde, het overige deel op de helft van de huurwaarde dan wel op 1,5 % van de stichtingskosten (art. 1). Dit leidde ertoe, dat circa 200.000 gebouwen opnieuw moesten worden geschat.

Omdat de herziening in twee fasen plaats vond, zijn er ook twee series uitkomsten gerealiseerd: de *staten 1 en 1a*. Pas eind 1906 kon de Hoofdcommissie haar eindverslag indienen. In 1907 is het bedrag van de te heffen belasting vastgesteld op 4,86 % van de belastbare opbrengst en met ingang van het jaar 1908 vond de heffing op basis van deze herziening plaats.¹⁸

3 VISUELE KENNISMAKING

De archivalia, gevormd door de opeenvolgende herzieningscommissies, zijn in het midden van de jaren 1980 door de inspecties der registratie en successie overgedragen aan de rijksarchieven in de provincies. De kern ervan wordt bij elke herziening gevormd door *de registers met de zogenaamde uitkomsten*. Van elke kadastrale gemeente is zo'n register opgemaakt, bij kleinere gemeenten één deel, bij grotere gemeenten meerdere delen. De percelen zijn ingeschreven in de volgorde van kadastrale sectie (A, B etc.) en daarbinnen op kadastraal nummer. Van de herzieningen van 1879 en 1897/1904 zijn ook andere staten en registers bewaard gebleven. Bij de herziening van 1879 behoren kadastrale plans, die vergelijkbaar zijn met de minuutplans van 1832.

Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen (1873)

De resultaten zijn opgenomen in de 'Opgaaf bevattende de uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen', waarvoor een *staat grondbelasting nr. 32 (1873)* is gebruikt (*afbeelding 1*). Per perceel is de volgende informatie opgenomen:

kolom 1	perceelnummer (N.B. ontbrekende nummers betreffen ofwel ongebouwde eigendommen ofwel nummers die als gevolg van splitsing of vereniging zijn vervallen; bovenaan de bladzijde is de sectieletter vermeld)
kolom 2	artikelnummer (N.B. dit is het nummer in de kadastrale legger, waaronder de eigenaar van het perceel (c.q. de belastingplichtige) is geregistreerd, met alle op zijn naam staande percelen in de gemeente; soms is het nummer vervangen door het artikelnummer van een nieuwe eigenaar)
kolom 3	volgnummer van het artikel (N.B. de onder een legger-artikel vermelde percelen zijn in een numerieke volgorde geregistreerd)
kolom 4	soort van eigendom (N.B. er was geen formeel onderscheid in categorieën gebouwde eigendommen; wel is de aard van de bebouwing (huis, huis en erf, fabriek etc.) ingevuld)
kolom 5	belastbare opbrengst ongebouwd (N.B. betreft de ondergrond van de gebouwde eigendommen)

- kolom 6 naam en woonplaats van de eigenaar (belastingplichtige) (n.b. soms is de naam doorgestreept en de naam van de nieuwe eigenaar bijgeschreven)
- kolom 7 plaatselijke benaming (n.b. de aanduiding betreft soms een plaatselijke benaming, soms de wijk en het huisnummer, maar vaak is niets ingevuld)
- kolom 8 belastbare opbrengst volgens de eerste schatting
- kolom 9 belastbare opbrengst na (eventuele) bezwaren (n.b. bij de meeste percelen is deze kolom blanco)
- kolom 10 belastbare opbrengst na herschatting (n.b. in de meeste gevallen is het hier opgenomen bedrag hetzelfde als in kolom 8; als een perceel onbelastbaar was of inmiddels afgebroken, is dat in kolom 7-10 vermeld)¹⁹
- kolom 11 aanmerkingen.

Aan het slot van elk deel is opgenomen het totale aantal gebouwde eigendommen met de totalen van de belastbare bedragen van de kolommen 8-10, de aantallen onbelastbare percelen en het aantal percelen met een belastbare opbrengst beneden de vijf gulden.

Van de herziening 1873 zijn vermoedelijk alleen de bovengenoemde registers met uitkomsten bewaard gebleven.²⁰

Uitkomsten herziening ongebouwde eigendommen (1879)

De resultaten zijn verwerkt in de 'Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen', *staten nr. 1* (1881) (*afbeeldingen 2a en 2b*). Per perceel is de volgende informatie opgenomen:

- kolom 1 artikelnummer (n.b. conform kolom 2 uitkomsten 1873)
- kolom 2 volgnummer binnen het artikel (n.b. conform kolom 3 uitkomsten 1873)
- kolom 3 perceelnummer (n.b. ook de bebouwde percelen zijn opgenomen, omdat de ondergrond meetelde voor de belasting ongebouwd; bij sommige percelen is aangegeven, dat ze als 'type' fungeerden; verder conform kolom 1 uitkomsten 1873)
- kolom 4 oppervlakte (n.b. gespecificeerd in hectaren (H), aren (A) en centiaren of vierkante meters (C))
- kolom 5 soort van eigendom (n.b. bij bebouwde percelen is hier tevens vermeld de belastbare opbrengst gebouwd conform kolom 10 in de uitkomsten 1873)
- kolom 6 belastbare opbrengst per hectare volgens de eerste schatting
- kolom 7 belastbare opbrengst per hectare na (eventuele) bezwaren

kolom 8	belastbare opbrengst per hectare na herschatting
kolom 9	vermindering per hectare wegens polderlasten
kolom 10	belastbare opbrengst per hectare na aftrek van polderlasten
kolom 11	belastbare opbrengst van het perceel (N.B. dit werd berekend door het bedrag in kolom 10 te relateren aan de oppervlakte)
kolom 12	naam en woonplaats van de eigenaar (belastingplichtige)
kolom 13	naam en woonplaats van de eigenaar (belastingplichtige) (N.B. om een eventuele nieuwe eigenaar te kunnen vermelden)
kolom 14	verwijzing naar nieuwe perceelnummers (N.B. meestal een hoger perceelnummer, soms een nummer in aangrenzende gemeente ingeval van wijziging van de gemeentegrens; de oude nummers zijn steeds doorgestreept) ²¹
kolom 15	aantekeningen (N.B. onder meer gebruikt voor vermelding van de aftrek wegens polderlasten; één perceel kon meermalen aftrek hebben).

Behalve de *staten nr. 1* (1881) kunnen op de rijksarchieven diverse staten berusten die tijdens de herziening werden gebruikt.²² Dit broncommentaar beperkt zich echter tot bespreking van de *registers met de uitkomsten*.

Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen 1897/1904

A Herziening 1897

De resultaten zijn verwerkt in de 'Staat bevattende de uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen', de *staten nr. 1* (1897) (*afbeelding 3*). Per perceel is de volgende informatie opgenomen:

kolom 1	perceelnummer
kolom 2	artikelnummer
kolom 3	volgnummer binnen het artikel
kolom 4	soort eigendom (N.B. kolommen 1-4 conform kolommen 1-4 uitkomsten 1873)
kolom 5	oude belastbare opbrengst gebouwd (N.B. het bedrag in kolom 10 uitkomsten 1873)
kolom 6	oude belastbare opbrengst ongebouwd (N.B. het bedrag in kolom 11 uitkomsten 1879)
kolom 7	naam en woonplaats van de eigenaar (belastingplichtige) (N.B. vaak is alleen de woonplaats van buiten de gemeente wonende eigenaren vermeld)
kolom 8	plaatselijke benaming (N.B. vermeldt als regel de straat met het huisnummer, maar kan ook blanco zijn gelaten)

- kolom 9 categorie eigendom (N.B. verwijst naar het artikel van de wet: boerderijen (2), fabrieken e.d. (3), woonhuizen (4))
- kolom 10 belastbare opbrengst volgens de eerste schatting
- kolom 11 belastbare opbrengst na (eventuele) bezwaren
- kolom 12 belastbare opbrengst na herschatting
- kolom 13 aanmerkingen.

B Herziening 1904

De resultaten zijn verwerkt in staten met dezelfde titel als die van 1897; alleen werd de nummering onderaan het titelblad aangepast, *staten nr. 1a* (1904) (*afbeelding 4*). Per perceel is de volgende informatie opgenomen:

- kolom 1 artikelnummer
- kolom 2 volgnummer binnen het artikel
- kolom 3 perceelnummer
- kolom 4 soort van eigendom
- kolom 5 oude belastbare opbrengst gebouwd (N.B. kolommen 1-5 conform kolommen 1-5 uitkomsten 1897 (zij het in een andere volgorde))
- kolom 6 plaatselijke benaming (N.B. conform kolom 8 uitkomsten 1897, maar vaak minder exact ingevuld)
- kolom 7 categorie eigendom (N.B. conform kolom 9 uitkomsten 1897)
- kolom 8 belastbare opbrengst volgens de eerste schatting
- kolom 9 belastbare opbrengst na (eventuele bezwaren)
- kolom 10 belastbare opbrengst na herschatting (N.B. kolommen 8-10 conform kolommen 10-12 uitkomsten 1897; de bedragen zijn bij de meeste percelen die niet als boerderij fungeerden ongewijzigd gebleven in vergelijking met de uitkomsten van 1897)
- kolom 11 artikelnummer (N.B. in te vullen bij eventuele nieuwe eigenaars; zelden of niet ingevuld)
- kolom 12 volgnummer binnen het artikel (N.B. zelfde oogmerk als kolom 11)
- kolom 13 aanmerkingen.

Ook bij de herziening van 1897/1904 kunnen behalve de *staten nr. 1* en *nr. 1a* diverse hulpstaten bewaard zijn gebleven.²³

Samenvatting gegevens in *registers van uitkomsten 1873-1904*

	1873 gebouwd	1879 ongebouwd	1897 gebouwd	1904 gebouwd
omschrijving	kolom	kolom	kolom	kolom
perceelnr	1	3	1	3
artikelnr. legger	2	1	2	1
volgnr. binnen artikelnr.	3	2	3	2
soort eigendom	4	5	4	4
categorie gebouwd	–	–	9	7
oppervlakte	–	4	–	–
belastbare opbrengst per ha.	–	6-10	–	–
oude belastbare opbrengst				
per perceel	–	–	5-6	5
nieuw belastbare opbrengst				
per perceel	8-10	11	10-12	8-10
naam eigenaar	6	12	7	–
aanduiding straat, wijk	7	–	8	6

Sectie *B*

Binnenvel.

VOLGENS DEN KADASTRALEN LEGGER:						BELASTING OPBRENGST DER GEBOUWDE EIGENDOMMEN:				AANMERKINGEN.
Nummers der percelen	Artikl.	Valuamenster van het artikl.	Soort van eigendom.	Belasting opbrengst (pag. bouw).	N A A M.	Situat. hoort of wijk en nummer van het perceel.	na de wijziging van de schatting naar art 16 der wet.	na de wijziging van de aanscherfingen ingevolge de art. 18 en 19 der wet.	na de toelating volgens de art. 21 der wet.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1235	472	3	huizing	1 67	Ammerlaan J. H. Wassenaar	57	70	70	0	
1236	467	10	huizing	14	Ammerlaan D. W. C. P. H. Wassenaar	57	50	50	0	
1237	474	2	huizing	1 72	Wey v. d. J. Wassenaar	57	50	50	0	
1248	566	117	huizing	15	Postma v. C. H. W. Hage	58	30	30	0	
1249	"	118	"	16	"	58	30	30	0	
1254	506	16	"	17	Schun v. d. S. H. Wassenaar	58	25	25	0	
1255	"	7	huizing	1 14	"	58	70	60	0	
1261	791	7	"	7	Reij v. d. P. Wassenaar	58	50	50	0	
1274	608	2	"	1 60	Reijboord v. d. W. Wassenaar	58	50	50	0	
1275	696	4	huizing	70	Reijboord v. d. W. Wassenaar	58	50	50	0	
1276	"	5	"	1 60	"	58	50	50	0	
1284	536	7	huizing	1 71	Reijboord v. d. W. Wassenaar	58	50	50	0	
1287	774	4	"	1 14	Reijboord v. d. W. Wassenaar	58	90	90	0	
1291	528	3	huizing	4 72	Frede v. W. Kollman	60	600	600	0	
1293	566	117	huizing	15	Postma v. C. H. W. Hage	58	350	350	0	
Aantal gebouwde eigendommen . . .						10				
Totaal der 4 Hoofde . . .							1705	1705	1705	

(Grondbelasting, n°. 32.) 1873.

1
Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen, 1873, gemeente Wassenaar, percelen sectie B nummers 1235 en volgende.

Perceelsgewijze legger.		Nummers der perceelen.	Grootte volgens den perceelsgewijzen legger.			Soort van eigendom.	Belastbare oppergst per hectare.			Belastbare oppergst per hectare na vermindering.	Belastbare oppergst van het perceel.	Naam, voornamen en woonplaats van den belastingsplichtige en ook van den eigenaar indien deze niet belastingplichtig is. (Hoofd van den perceelsgewijzen legger.)	
Art.	Volgsnummer.		H.	A.	C.		Eente abtaling op de oppergst na vermindering.	Wassers.	Bromstating.				Vermindering per hectare volgens post 10.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.		
105	171	1267	02	33	weide	16	-	3	15	30	van Wajffenaar Abt. van Olla		
102	1263	29	20	weiland	60	-	-	4	56	16	van Wajffenaar h. Verburg		
103	1264	15	27	"	60	-	-	4	56	8	55 " "		
104	1270	46	30	"	50	-	-	4	56	3	0	56 " "	
105	1271	01	35	water	225	-	-	4	-	-	-	" "	
104	1	1272	07	05	"	225	-	4	-	-	-	Agnesbergen van de Wajffenaar	
633	1	1275	27	30	weiland	60	-	1	59	16	11	van de Wajffenaar Willem	
1	2	1274	02	40	huizing	30	60	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
648	4	1275	01	20	huizing	30	60	-	1	59	1	59	van Wajffenaar Anna van de W.
1	5	1276	01	75	"	30	60	-	1	59	1	59	van de Wajffenaar
1	6	1277	27	02	weiland	60	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
539	4	1278	117	95	"	90	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
576	1	1279	57	25	weide	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
553	4	1280	51	28	"	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
648	3	1281	10	30	"	50	-	-	4	56	7	19	van Wajffenaar
536	5	1283	41	50	"	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
1	1284	02	20	huizing	60	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
714	8	1287	119	44	weide	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
823	1	1288	10	15	weiland	115	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
74	9	1289	03	20	huizing	90	115	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
823	2	1290	65	52	weiland	100	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
1	3	1291	09	60	huizing	100	100	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
566	151	1292	09	16	weiland	50	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
1	1293	10	50	huizing	150	70	-	-	1	59	1	59	van Wajffenaar
670	723	1295	03	70	water	225	-	-	4	-	-	-	van Wajffenaar
1	744	1296	09	70	weiland	50	-	-	3	57	1	57	van Wajffenaar

2a, b
 Uitkomsten
 herziening
 ongebouwd
 eigendommen,
 1879, gemeente
 Wassenaar,
 percelen sectie B
 nummers 1267
 en volgende,
 linker en rechter
 bladzijde.

Nummers der percelen.			Soort van eigenaam.	Oude belastbare opbrengst.		Naam, eerste letters der voornamen en woonplaats van hem, die krachtens recht van bezit of eenig ander zakelijk recht genot heeft van het gebouwd eigenaam.	Straat (gracht enz.) naam, wijk en nummer van het perceel.	Categorie waaronder een gebouwd eigenaam is gerangschikt.	Nieuwe belastbare opbrengst van het perceel.			AANMERKINGEN.
1.	2.	3.		gebouwd.	ongebouwd.				volgens de schatting naar art. 24.	volgens de schatting naar art. 28.	volgens de her-schatting.	
1146	1233	55	huis oof	1400	5.32	Van der Grinten	Leidingweg 101	4	7445			
1148	1177	125	huis oof	20	5.32	Van der Grinten	Leidingweg 34	4	11			
1142	1238	39	huis oof	60	10.43	Van der Grinten	" 41	4	69			
1149	1237	40	huis	70	1.44	"	Leidingweg 15	4				1146
1204	1162	2	huis oof	70	1.62	Van der Grinten	Leidingweg 58	4	53			
1220	1172	21	"	40	5.52	Van der Grinten	Leidingweg 70	4	36			
~~1147~~	~~1167~~	~~5~~	~~"~~	~~100~~	~~2.64~~	~~Van der Grinten~~	~~Leidingweg 100~~					1590-1591
1249	1238	61	huis	30	2.25	Van der Grinten	Leidingweg 101	4	39			
1249	1238	62	"	30	2.25	"	"	4	39			
1209	1236	4	"	25	3.0	Van der Grinten	Leidingweg 81	4	34			
1205	1236	7	huis oof	30	6.53	"	" 80	2	30			7 hooft.
1261	1179	22	huis oof en schuur	70	5.57	Van der Grinten	Leidingweg 101	4	92			
1274	1174	3	huis oof	50	1.57	Van der Grinten	" 37	4	38			
1284	1236	7	"	60	2.18	Van der Grinten	" 35	4	57			
1289	1144	4	27 oin	70	5.65	Van der Grinten	Leidingweg 87	4	96			

Aantal gebouwde eigendommen. . . . .
 Totaal der bladzijde. . . . .

(Herziening n° 1.)
 1897.

3
 Uitkomsten
 herziening
 gebouwde
 eigendommen,
 1897, staten
 nr. 1, gemeente
 Wassenaar,
 percelen sectie B
 nummers 1146
 en volgende.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Nieuwe belastbare opbrengst gebouwd			11.	12.	13.
							volgens de schatting naar art. 24.	volgens de schatting naar art. 28.	volgens de berekening of schatting door de hoofd-commissie.			
Artikel van den legger.	Volgnummer van het artikel.	Nommers der percelen.	SOORT van EIGENDOM.	Oude belastbare opbrengst gebouwd.	PLAATSELIJKE BENAMING.	Artikel der wet, waaraan het perceel is gebonden.	volgens de schatting naar art. 24.	volgens de schatting naar art. 28.	volgens de berekening of schatting door de hoofd-commissie.	Artikel van den legger.	Volgnummer van het artikel.	AANMERKINGEN.
352	53	1013	huur onv	200	Messwaller	2	273		273			
352	56	1016	huur onv	40	3	4			60			X
670	322	1081	Schuur	5	Huis, steen	3			geen			
670	937	1100	huur onv		Opst. onv	2	144		144			
670	948	1137	huur onv	300	Opst.	2	10		10			
1360	13	1145	huur onv	25	Cabroon	2	50		50			
1360	14	1146	huur onv	1400	2 D. 13	2	300		300			X
117	65	1168	huur onv	20	Opst. onv	4			11			
1320	1	1172	huur onv	60	Opst. onv	2	84		84			
1360	16	1179	huur onv	70	Cabroon							
982	15	1207	huur onv	200	Opst. onv	4			195			X
982	2	1214	huur onv	70	Opst.	2	20		20			
982	2	1220	huur onv	40		4			36			
670	934	1240	huur onv	30	Opst. onv	4			39			
670	970	1249	huur onv	30	3	4			39			
1389	2	1257	huur onv	25	huur onv	4			34			X
1389	3	1255	huur onv	00	3 D. 9	2	89		89			
1378	1	1261	huur onv	70	Opst. onv	4			92			
1378	3	1277	huur onv	50	3	4			38			
1378	3	1281	huur onv	00	3	4			57			

(Herziening n. 1e, binnenvel.)

4
Uitkomsten
herziening
gebouwde
eigendommen,
1904, staten
nr. 1a, gemeente
Wassenaar,
percelen sectie B
nummers 1063
en volgende.

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Omdat de archieven van de belastingdiensten in de provincies vrijwel integraal zijn vernietigd, vormen de archivalia betreffende de herzieningen een vrij unieke bron.²⁴ De in de staten met uitkomsten opgenomen gegevens hebben ongetwijfeld een hoge graad van betrouwbaarheid. Immers de meest belanghebbende partij, de eigenaar of belastingplichtige, was via de bezwarenprocedure nauw betrokken bij het correct registreren van deze gegevens, met name van de belastbare opbrengst. Bij de herziening van 1873 was het de taak van de inspecteur en bij die van 1879 en 1897/1904 van een landelijke Hoofdcommissie, om de gelijkmatigheid van de schattingen nauwkeurig in het oog te houden.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Vergeleken met de *oorspronkelijke aanwijzende tafels* (OAT) uit de periode van de totstandkoming van het kadaster (1832) geven *de uitkomsten* soms minder, soms meer informatie. Zo ontbreekt in *de uitkomsten* de beroepsaanduiding van de eigenaren (de registers van 1904 geven zelfs geen namen van eigenaren). Wel kunnen *de uitkomsten*, net als de OAT, via het artikelnummer gekoppeld worden aan de kadastrale legger, die per eigenaar een overzicht geeft van alle eigendommen in de desbetreffende gemeente.

Terwijl de OAT alle percelen, gebouwd en ongebouwd, bevatten, geven *de uitkomsten* van 1873 en 1897/1904 alleen informatie over de gebouwde percelen. *De uitkomsten* van 1879 (ongebouwd) zijn in dit opzicht wèl volledig: omdat de ondergrond van gebouwde percelen meetelde voor de belastbare opbrengst ongebouwd, zijn naast de ongebouwde ook de gebouwde eigendommen opgenomen. Anderzijds bevatten met name *de uitkomsten* van 1897 een vrij nauwkeurige aanduiding van de plaatselijke benaming door opgave van straat en huisnummer. Daardoor is een koppeling mogelijk met het bevolkingsregister, dat meestal ook per straat of wijk is ingericht en een opgave bevat van de bewoners van het perceel.

Men kan *de uitkomsten* ook koppelen aan de jaarlijks door de gemeentebesturen opgemaakte kiezerslijsten uit de periode 1851-1886. Van de daarop vermelde censuskiezers wordt onder meer opgegeven voor welk

bedrag zij waren aangeslagen in de grondbelasting in hun woonplaats en in andere gemeenten waar zij onroerend goed bezaten.²⁵

Net als de OAT geven de uitkomsten een momentopname. In verband daarmee is vooral bij de ongebouwde eigendommen de aanduiding van de soort eigendom een gegeven met betrekkelijke waarde. Immers, een perceel dat in het ene jaar als weiland werd aangeduid kon in het volgende jaar zijn omgevormd tot bouwland. Ook was de pachtwaarde aan schommelingen onderhevig. De met ingang van 1893 op een nieuwe grondslag geheven belasting op de ongebouwde eigendommen was (onder meer) bepaald op de gemiddelde pachtwaarde uit de jaren 1877-1881, terwijl de pachtprijzen in de jaren daarna als gevolg van de agrarische depressie begonnen te dalen.

Ten behoeve van de herziening-ongebouwd (1879) zijn handgetekende kopieën vervaardigd van de geldende bijbladen van de kadastrale plans. Deze gaven aanvankelijk de situatie weer van de jaren 1881/1882. Omdat de herziening pas in 1889 kon worden afgerond, vonden in de loop van deze jaren uiteraard bij veel percelen mutaties plaats. Op de keerzijde van de plans is vermeld in welk jaar de kopie is vervaardigd (als regel 1881 of 1882) en tot welk jaar de mutaties zijn verwerkt (meestal tot 1887, 1888 of 1889).

Deze plans uit de jaren-1880 zijn qua uiterlijke vorm en geboden informatie uiteraard goed vergelijkbaar met de kadastrale minuutplans van 1832.²⁶ Wel zijn veel perceelnummers van 1832 op de herzieningsplans uit de jaren 1880 vervangen door hogere nummers als gevolg van splitsing of vereniging van percelen. Als gevolg van de bevolkingsgroei zijn veel in 1832 nog ongebouwde percelen vervangen door grote aantallen kleinere gebouwde percelen. Bij bepaalde gemeenten is het aantal secties tussen 1832 en 1882 uitgebreid. Dat kan het gevolg zijn van de toevoeging van gebied van een geannexeerde gemeente, maar ook samenhangen met de splitsing van een sectie (omdat het aantal perceelnummers te groot werd). Ook kan het aantal bladen per sectie vergeleken met 1832 zijn gewijzigd, bijvoorbeeld na hermeting op een andere schaal (hermeten minuutplans). Door de zogenaamde verzamelplans (overzichtskaarten per gemeente) van 1832 te vergelijken met die van 1882 kan worden nagegaan welke wijzigingen zich hier hebben voorgedaan.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De registers met uitkomsten en de kadastrale kaarten uit de jaren 1882-1889 kunnen worden aangewend voor verschillende soorten onderzoek:

- historisch-geografisch onderzoek naar nederzettingsgeschiedenis en de ontwikkeling van het landschap
- onderzoek naar eigendomsverhoudingen, gebruik en waarde van de grond, rechten op gronden en wateren
- onderzoek naar de ontwikkeling van landbouw en nijverheid
- onderzoek naar de geschiedenis van woonhuizen, monumenten e.d.

De bij de herziening van 1879 opgemaakte kaarten geven, net als de minuutplans van 1832, een gedetailleerde momentopname van alle gemeenten in Nederland. Vergelijking van de plans geeft een goede indruk over uitbreidingen van de bebouwde kom, wijzigingen in de percelering en, in combinatie met de informatie in de uitkomsten, van het gebruik van cultuurgronden. Circa 30 % van de oppervlakte van Nederland was rond 1880 onbelast en bestond uit recent ontgonnen of ingepolderd land, woeste grond, water, moeras, dijken en wegen.

De klassering van de huizen naar kwaliteit (belastbare opbrengst) kan worden gebruikt bij reconstructie van de sociale structuur van een straat, wijk of gemeente. Wel is het zo dat de kadastrale archivalia alleen informatie geven over de eigenaren (soms de vruchtgebruiker) en niet over de feitelijke bewoners, ingeval deze als huurder optraden. Daartoe is het nodig ook archivalia in de gemeentearchieven te gebruiken, zoals het bevolkingsregister. In dit verband zijn de uitkomsten van 1897 het meest waardevol, omdat zij vrij nauwkeurige informatie bevatten over straat en huisnummer van elk perceel. Overigens zijn bepaalde statistische bewerkingen van de uitkomsten al gepubliceerd in de officiële verslagen over de herzieningen (zie hiervoor bijlage B, onder gedrukte bronnen).

NOTEN

- * Gaarne bedankt de auteur drs. W.J. van den Berg te Utrecht, de heer B.H. de Vries van het Rijksarchief in Friesland en drs. J. Moes voor hun commentaar bij het concept van deze tekst.
- 1 Wet van 6 juni 1840 (*Staatsblad* nr. 17) art. 3 en Wet van 26 mei 1870 (*Stbl.* nr. 82) art. 25-37.
  - 2 Wet van 26 mei 1870 (*Stbl.* nr. 82). J.J. ter Laag, *Wet van 1870 op de grondbelasting met aantekeningen en eene schets van de geschiedenis der grondbelasting in Nederland* ('s-Hertogenbosch 1906) 38, spreekt van 'eene codificatie van de bestaande bepalingen'. Ter aanvulling van de wet volgden verschillende nadere instructies van de minister van financiën, waarvan de belangrijkste zijn:
    - resolutie van 10 oktober 1870, nr. 4 houdende 'Instructie tot toelichting der wet op de grondbelasting' (*Verzameling der wetten, besluiten en aanschrijvingen betreffende de directe belastingen en de in- en uitgaande regten en accijnzen* 1870, nr. 154)
    - resolutie van 10 oktober 1870, nr. 6 houdende 'Instructie betreffende den loop en de behandeling van stukken, tot uitvoering der wet op de grondbelasting' (*Verzameling* 1870, nr. 156; ook in *Bijvoegsel tot het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* 1870, nr. 306)
    - resolutie van 13 februari 1877, nr. 56 houdende 'Instructie omtrent de werkzaamheden ter uitvoering van de wet op de grondbelasting..' (*Verzameling* 1877, nr. 12; ook in *Bijvoegsel Stbl.* 1877, nr. 86-100).
  - 3 Een soortgelijke verplichting ten aanzien van de ongebouwde eigendommen ontbrak in de wet van 1870.
  - 4 De wet van 18 mei 1929 (*Stbl.* nr. 234) trok art. 59, 2e alinea, van de wet van 1870 in. Zie ook *Handelingen Tweede Kamer* 1928-1929, bijlage 79.1, waarin er op wordt gewezen, dat in de praktijk aan de verplichting elke twintig jaar een herziening te realiseren, niet was voldaan en dat het minder logisch was voor de gebouwde eigendommen wèl en voor de ongebouwde eigendommen geen wettelijke verplichting te bepalen.
  - 5 Resolutie van de minister van financiën van 11 december 1873, nr. 17 (*Verzameling* 1873, nr. 137; ook in *Bijvoegsel Stbl.* 1873, 532-558). Als bijlagen van deze instructie zijn modellen opgenomen van de diverse staten en formulieren die bij de herziening moesten worden gebruikt ('materieel' Grondbelasting, nrs. 32, 32a, 33, 35, 35bis en 36-42).
  - 6 Art. 4 van de wet van 1873 en paragraaf 10 van de Instructie van 11 december 1873.
  - 7 De vrijstelling voor schuren en stallen verviel ingevolge art. 32 van de wet van 1873 (*Stbl.* nr. 116) met verwijzing naar art. 25g van de wet van 1870 (*Stbl.* nr. 82).
  - 8 De indeling van de 9 inspecties, de 84 controles en de kantoren in elke controle is vastgesteld bij kb van 20 mei 1869, nr. 28 (gepubliceerd in *Bijvoegsel Stbl.* 1869, 263-269). Het werkgebied van een inspecteur viel als regel samen met een provincie, de inspectie Amsterdam omvatte echter Noord-Holland en Utrecht, de inspectie Groningen de gelijknamige provincie en Drenthe.

- 9 Paragraaf 20 van de Instructie van 11 december 1873.
- 10 Bij 4% van de circa 700.000 gebouwen werd een bezwaarschrift ingediend en bij 0,5 % een verzoek om herschatting.
- 11 *Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen krachtens de wet van 22 juli 1873* ('s-Gravenhage, departement van financiën, 1876).
- 12 De Handleiding is opgenomen in de *Verslagen van de Hoofdcommissie voor de herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen. Uitgegeven met voorkennis van den Minister van Financiën* ('s-Gravenhage 1890) 31-47. Zie ook bijlage B van dit broncommentaar.
- 13 In heel Nederland fungeerden vijfendertig schattingscommissies; in de provincie Zuid-Holland bijvoorbeeld vier: in Brielle, Dordrecht, Den Haag en Rotterdam. Voor een opgave van de gemeenten per schattingsdistrict zie *Verslagen van de Hoofdcommissie*, 8-29.
- 14 Wet van 31 december 1892 (*Stbl.* nr. 315).
- 15 In heel Nederland fungeerden tweeënvijftig schattingscommissies; in de provincie Zuid-Holland bijvoorbeeld twaalf: Alphen, Brielle, Delft, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, 's-Gravenhage I en II, Leiden, Rotterdam I en II en Schiedam. Voor een opgave van alle districten en de gemeenten per district zie Resoluties minister van financiën 22 oktober 1897, nr. 3 en 24 december 1897, nr. 16 (gepubliceerd in *Verzameling* 1897, nrs. 115 en 135, alsook in *Bijvoegsel Staatscourant* 7-8 november 1897, nr. 262).
- 16 Het verslag van de Hoofdcommissie d.d. 15 oktober 1902 is opgenomen als Bijlage 134.8 van de *Handelingen Tweede Kamer 1902-1903*.
- 17 Er werden 10.640 bezwaarschriften ingediend en 422 verzoekschriften om herschatting, op een totaal van 925.683 opgelegde aanslagen.
- 18 Wet van 15 juli 1907 (*Stbl.* nr. 203). Het (beknopte) eindverslag van de Hoofdcommissie d.d. 21 december 1906 is opgenomen als Bijlage 203.4 van de *Handelingen Tweede Kamer 1906-1907*.
- 19 Soms is in kolom 7-10 een verwijzing opgenomen naar een aanvulling achteraan de lijst van de desbetreffende sectie: dit is bijvoorbeeld het geval als het perceel is gesplitst in enkele deelpercelen (100a, 100b etc.), elk met een eigen belastbare opbrengst.
- 20 Hoewel de commissies onder meer de beschikking kregen over opgaven van huur- en koopprijzen uit de jaren 1868-1872, berusten deze stukken voorzover bekend niet op de rijksarchieven.
- 21 Soms is bij vrij recent toegekende perceelnummers ook aangegeven, zij het niet in kolom 14 maar in de marge links van kolom 1, uit welke oude nummers deze zijn ontstaan. De registers 69a (op de meeste rijksarchieven berustend in de archieven van de hypotheekbewaarders) geven een concordans van oude (vervallen) nummers en nieuwe nummers, jaren 1879-ca. 1945.
- 22 Aangetroffen kunnen worden: staten van huurakten uit de jaren 1877-1881; staten (nr. 6) met schalen van schatting per gemeente; staten (nr. 7, 8 en 8a) met opgaven van (een selectie van) percelen die in elke schaal als 'type' zijn geschat; staten (nr. 21 en 22) van bezwaarschriften.
- 23 Zoals staten (nr. 2) van koopprijzen uit de jaren 1892-1896; staten (nr. 3) van huurprijzen 'bekend geworden bij de regeling der Personeele belasting'; staten (nr. 7) met gegevens betreffende stichtingskosten van 'gebouwen tot hoe-

- ven behorende'; staten (nr. 13) van bezwaarschriften en van verzoekschriften om herschatting.
- 24 Zo zijn, voorzover bekend, nergens de kohieren van de grondbelasting bewaard gebleven. Wel zijn in Friesland de zogenaamde floreenkohieren (de floreenrente was een belasting op grond) uit de periode 1700-1858 bewaard gebleven; zie P. Nieuwland e.a., *Gids voor genealogisch en biografisch onderzoek in Friesland* (Leeuwarden 1988) 77-78.
- 25 B.M.A. de Vries, 'De lijsten van kiezers ter benoeming van afgevaardigden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraad, 1851-1886', *Broncommentaren* v1 ('s-Gravenhage 1988).
- 26 Zie hiervoor het broncommentaar van Kruizinga betreffende de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De registers met uitkomsten, de bijbehorende staten en tabellen alsmede de voor de herziening van 1879 vervaardigde kadastrale plans berusten in de rijksarchieven in de provincie (in Zuid-Holland in het Algemeen Rijksarchief). Wat per provincie aanwezig is kan echter verschillen: zo zijn de kaarten nog niet in alle gevallen overgedragen. In de rijksarchieven in Friesland, Drenthe, Overijssel, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland zijn deze bestanden geïnventariseerd; in de andere provincies zijn slechts plaatsingslijsten beschikbaar.

De benaming van de archieven varieert per rijksarchief. Soms zijn de archieven apart gehouden als zijnde gevormd door commissies (ook wel 'instanties'), belast met de herziening (ook wel 'de schatting') van de grondbelasting, soms maken ze deel uit van een conglomeraat archieven van het kadaster en/of de grondbelasting of van de archieven van de controleurs van de directe belastingen en het kadaster. Een globaal overzicht van de vindplaatsen geeft M.A.W. Gerding, *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 9 (Zutphen 1992).

B Gedrukte bronnen en literatuur

Gedrukte bronnen

De uitkomsten zijn kort na voltooiing van de herzieningen bewerkt in statistieken en tabellen, die zijn gepubliceerd.

Herziening 1873:

Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden. Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen krachtens de Wet van 22 juli 1873 ('s-Gravenhage, departement van financiën, 1876).

n.b. Deze publicatie bevat drie tabellen: tabel A geeft per (kadastrale) gemeente een vergelijking van de aantallen gebouwde eigendommen en van de belastbare opbrengst voor en na de herziening. Tabel B geeft per gemeente de aantallen gebouwde eigendommen per schaal van schatting. Tabel C tenslotte geeft de oude en de nieuwe bedragen, die in elke gemeente aan grondbelasting werd geheven.

Herziening van 1879:

Verslagen van de Hoofdcommissie voor de herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen. Uitgegeven met voorkennis van den Minister van Financiën, 2 dln. ('s-Gravenhage 1890).

Het verslag bevat van elke gemeente een gedetailleerde opgave, per schaal van schatting, van de oppervlakte van de verschillende soorten ongebouwde eigendommen (weiland, bouwland etc.) met de belastbare opbrengst.

Herziening van 1897/1904:

De verslagen van de Hoofdcommissie zijn niet apart uitgegeven, maar opgenomen als bijlagen van de *Handelingen Tweede Kamer*. Het interim-verslag van 15 oktober 1902 als bijlage 134.8 van de zitting 1902-1903; het (beknopte) eindverslag van 21 december 1906 als bijlage 203.4 van de zitting 1906-1907.

Beide verslagen geven enige informatie in tabelvorm. Het rapport van 1902 bevat staten per schattingsdistrict en per provincie van de aantallen aanslagen voor elk van de drie categorieën gebouwde percelen en van de oude en nieuwe belastbare opbrengst. Het verslag van 1906 bevat een vergelijking voor elke gemeente van de oude belastbare opbrengst (volgens de Wet van 1873) en de nieuwe opbrengst op basis van de herziening van 1904.

Andere publicaties van het ministerie van financiën zijn:

Opgaven betreffende de verdeling van het grondbezit, 2 dln. ('s-Gravenhage 1881, 1884). De gegevens hiervoor zijn geput uit de kohieren der grondbelasting van 1880.

Bescheiden betreffende de geldmiddelen ('s-Gravenhage 1861 en volgende jaren). Hierin onder meer overzichten van de opbrengst van de grondbelasting vanaf het jaar 1846.

Wetten en besluiten inzake de grondbelasting zijn gepubliceerd in de circulairereeks van het ministerie van financiën:

Verzameling der wetten, besluiten en aanschrijvingen betreffende de directe belastingen en de in- en uitgaande regten en accijnzen, 1823-1911

De belangrijkste wetten en besluiten zijn ook gepubliceerd in:

Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden.

Bijvoegsel tot het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden.

Literatuur

Bos, N.J.P.M., 'Belastingen als bron voor economische en sociale geschiedenis in de tweede helft van de negentiende eeuw, met

- bijzondere aandacht voor Limburg', *Economisch- en sociaal-historisch jaarboek* 54 (1991) 50-101.
- Gerding, M.A.W., *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners*. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 9 (Zutphen 1992). (Bevat een hoofdstuk over (pre-)kadastrale bronnen en een opgave van vindplaatsen.)
- Laag, J.J. ter, *Wet van 1870 op de grondbelasting met aanteekeningen en eene schets van de geschiedenis der grondbelasting in Nederland* ('s-Hertogenbosch 1906). (Behandelt ook de herzieningen van 1873, 1879 en 1897/1904.)
- Soutendijk, A., *De hypothecaire en kadastrale boekhouding en die der schepen en vaartuigen in Nederland, bewerkt door J. Mulder* 2 (2e druk; Tiel 1916). (Gedetailleerde geschiedenis van de totstandkoming van het kadaster.)

n.b. Zie voor overige werken het broncommentaar van Kruizinga over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.

1855

19 Maart Carel Willem Lodewijk
van Overvelt en Anton
van Ogten.....

de Onderge
deselwe M
"noemde A

---

30 December Joannet Veesberg en
Antonij van Ogten.....

**De notariële akten met betrekking tot de
registratie van onroerend goed, 1811-1920**

B. Duinkerken

INHOUD

INLEIDING	181
1 HISTORISCHE SITUERING	183
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	186
Formele grondslag	186
Uitvoeringsbesluiten en -procedures	186
De fiscus, de akte en de eigendomsovergang	188
De akte in haar algemeenheid	189
Typologie van onroerendgoedakten	191
Overgang van eigendom	192
Beperking van eigendom	194
Beschrijving van eigendom	196
3 VISUELE KENNISMAKING	198
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	215
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	215
Vergelijkbaarheid	216
Gerelateerde bronnen	216
Toetsingsbronnen	217
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	217
NOTEN	219
BIJLAGEN	224
A Vindplaatsen	224
B Gedrukte bronnen en literatuur	224
C Begrippenlijst	228

INLEIDING*

Het schrijven van een commentaar over de inhoud van notariële akten met betrekking tot onroerend goed roept onmiddellijk twee prealabele vragen op.¹ De eerste is of het gesuggereerde verband wel zo dwingend is als dit op het eerste zicht lijkt. Het antwoord hierop moet ontkennend luiden. Immers, gegevens omtrent de meest voorkomende rechtshandelingen op dit gebied, verkoop en verhypothekering, zijn ook te verkrijgen door het raadplegen van de kadastrale en hypothecaire registers. Maar daar zijn leemtes te bespeuren. Eén ervan wordt veroorzaakt door het feit dat in 1811 niet onmiddellijk over die registers kon worden beschikt omdat de invoering ervan pas later kon geschieden.² Een ander manco is het gevolg van de Wet van 5 juni 1878 (*Staatsblad* nr. 90) inzake de vernieuwing van hypothecaire inschrijvingen. Die heeft ertoe geleid dat hypothecaire registers over de periode 1838 tot 1878 vaak zijn vernietigd.³ In de gevallen waarin deze registers wel bewaard zijn gebleven moet nog worden opgemerkt dat, anders dan bij transporten die in hun geheel werden overgeschreven, bij hypotheekakten kon worden volstaan met het inschrijven van een uittreksel der akte, het zogenaamde borderel. Voor onderzoeken in extenso is men dan aangewezen op het notarieel archief, of, voor sommige delen van het land in de eerste tijd na 1811, op die der vrederegerechten.⁴

De tweede vraag die moet worden beantwoord is niet zo zeer pragmatisch, als wel inhoudelijk van aard en betreft de term registratie in de titel van deze uitgave. Opgevat in enge zin verdraagt dit zich niet met het karakter van de notariële akte. Registreren mag dan wel een beeld van ambtelijk handelen oproepen en de notaris verricht inderdaad ambtelijke handelingen, maar het product van zijn ministerie, de akte, is meer dan loutere registratie. De notariële tussenkomst zorgt immers voor het ontstaan van een – authentiek – geschrift dat tot bewijs dient van de daarin opgenomen handelingen of waarnemingen.⁵ In deze context zou ‘registratie’ de overschrijving van een – geauthentiseerd – afschrift van de transportakte in de kadastrale en de inschrijving van een dito afschrift of borderel van de hypotheekakte in de hypothecaire boekhouding betekenen.⁶ Maar als deze formele benadering de opname van deze bijdrage in de weg zou staan, dan schiet zij haar doel voorbij. De notariële archieven, te bestempelen als een ware *Fundgrube*, leveren immers zeer veel gegevens op die zich lenen voor kwalitatief en kwantitatief georiënteerd onderzoek. Omdat deze stelling niet alleen van toepassing is op die protocollen in hun algemeenheid, maar ook meer in het bijzonder op de akten

met betrekking tot onroerend goed die daarvan deel uitmaken, kan een verdere rechtvaardiging naar mijn mening achterwege blijven.⁷

In dit broncommentaar wordt slechts de periode 1811-1920 behandeld. Krachtens de Notariswet is namelijk de overbrengingstermijn van de Archiefwet niet van toepassing op de notariële archiefbescheiden.⁸ Eerst als deze stukken ouder zijn dan 75 jaar kunnen zij worden overgebracht naar de rijksarchiefbewaarplaatsen en zijn dan openbaar. Theoretisch zouden ze dus kunnen worden geraadpleegd tot het begin van de jaren twintig, maar in de praktijk ligt deze limiet vroeger in de tijd. Niettemin is het jaar 1920 aangehouden als afgrenzing van de te bespreken periode, een tijdvak dat zijn aanvang vindt in 1811. Dit is het jaar waarin Nederland deel ging uitmaken van het Franse keizerrijk, hetgeen onder meer leidde tot de invoering van een nieuwe – en vaak voor het eerst uniforme – wetgeving, óók voor de notarissen en voor hun werkzaamheden op het gebied van onroerend goed.

Een tweede restrictie is territoriaal van karakter. Nederland veranderde binnen het te bespreken tijdvak een paar maal ingrijpend van gedaante. In 1811 immers hield het tijdelijk op te bestaan en van 1815 tot 1831 werd het grondgebied met België uitgebreid. Een laatste en definitieve vergroting vond plaats in 1839, toen België het huidige Nederlands Limburg afstond. In dit broncommentaar blijven die ontwikkelingen buiten beschouwing.

1 HISTORISCHE SITUERING

De bemoeienissen van het notariaat met contracten omtrent onroerend goed gaan ver terug in de tijd en zijn zelfs getraceerd tot het Egypte van de farao's.⁹ De vraag naar schriftelijke bewijsstukken van belangrijke transacties die overdrachten en verpandingen van huizen en landerijen zijn, is dus van alle tijd. Maar de taak van de notaris daarbij is wel aan verandering onderhevig geweest, ook in onze gewesten. De eerste notarissen hier te lande maakten deel uit van de clerus, maar met de laïcering van de maatschappij wijzigde ook het karakter van het notariaat. Opdrachten kwamen niet langer van de kerkelijke overheden, maar meer en meer van de opkomende burgerij. Het canonieke recht waaraan de notaris oorspronkelijk was onderworpen maakte dienovereenkomstig plaats voor gewestelijke en plaatselijke voorschriften. Deze regels hadden zowel te maken met de inrichting van het ambt als met de aan de notaris toevertrouwde en zich uitbreidende werkzaamheden. Een expansie die overigens haar grenzen kende, met name daar waar de overheid inmiddels haar eigen monopolies had gevestigd. Eén van de meest opvallende beperkingen waarmee het notariaat tot 1811 had te maken, was het verbod tot het opmaken van transportakten. Op straffe van nietigheid moest de opdracht tot de levering worden geprotocolleerd voor het gerecht. Aan een dergelijk gerechtelijk transport moest natuurlijk wel een oorzaak ten grondslag liggen. Meestal was de achtergrond ervan verkoop en koop. Die koopovereenkomst werd voornamelijk door een notaris opge maakt. Ook voor het vestigen van hypotheekrecht gold het vereiste van de protocollatie.¹⁰

In 1811, na de inlijving bij Frankrijk, veranderde dit alles. De hiervoor genoemde verboden vervielen en hoewel de Code Civil voor het opmaken van een transportakte zowel een authentieke als een onderhandse akte toeliet (voor de hypotheekakte werd de notariële akte verplicht), werd de authentieke, lees notariële, vorm bij eigendomsoverdracht de meest gangbare. Niet alleen zien wij veranderingen in de notariële praktijk maar ook meer inhoudelijk, met name waar het de akte zelf betreft. Zo werd die akte, mits aan de vormvoorschriften werd voldaan, door de wet als authentiek aangemerkt en konden de daarin opgenomen verplichtingen (men denke aan verkoop van een in pand gegeven huis als de geleende geldsom niet wordt terugbetaald) buiten de rechter om worden geëffectueerd. Een speciaal afschrift van de akte, de *grosse*, kreeg *expressis verbis* dezelfde kracht als een rechterlijk vonnis. Die materiële overeenkomstigheid had ook een *formele kant*: de *grosse* voerde in haar hoofd het op-

schrift 'In naam des Keizers'.¹¹ De notaris was verplicht de afgifte van de grosse aan te tekenen op de bij hem in bewaring blijvende minuut-akte. In de praktijk ontstond nog een andere taak, weliswaar niet in de wet verankerd maar voortvloeiend uit de notariële verantwoordelijkheid, namelijk het over- respectievelijk inschrijven van de transport- en hypotheekakte in de openbare registers.¹²

De hedendaagse onderzoeker mag bijzonder tevreden zijn met een ander novum waarmee de Franse overheid de notaris confronteerde. Dat was de verplichting een lijst bij te houden van alle verleden akten, het *repertoire*. Dit voorschrift stamde uit de zogenaamde Ventôsewet, die de belangrijkste regels voor het notariaat behelsde. Het geeft vanaf 1811 een weliswaar bewerkelijke, maar unieke mogelijkheid alle akten te rubriceren met inbegrip uiteraard van die welke onroerend goed betreffen.

Bij het herstel van de onafhankelijkheid, in 1814, raakte de notaris het adjectief 'keizerlijk' kwijt, maar voor het overige bleef de Franse wetgeving grosso modo ongewijzigd van kracht. Er werd weliswaar gewerkt aan nieuwe codificaties, zowel voor het burgerlijk als notarieel recht, maar effect sorteerde dat voorlopig niet. Eén van de oorzaken was dat de regering bij voorkeur nieuwe 'Nederlandse' wetboeken wenste in te voeren en wars was van alles wat zweemde naar een herinnering aan de voormalige bezetter. Maar de inmiddels in 1815 plaatsgevonden vereniging met België leidde al snel tot conflicten juist over dit oogmerk, omdat de zuidelijke landgenoten wilden vasthouden aan de verworvenheden van de Code Civil.¹³ In 1830 kwam het echter toch tot een Ontwerp, maar toen gooide de Afscheiding, het vertrek der Belgen uit het koninkrijk, weer roet in het eten. Pas in 1838, bijna een kwart eeuw nadat de Franse overheersing was geëindigd, werd de Code Civil vervangen door het Burgerlijk Wetboek (sinds de invoering van het nieuwe civiele recht in 1992 oud-b.w. geheten).

Het b.w. van 1838 steunde ondanks alle voornemens in menig opzicht op het afgeschafte uitheemse recht. Er waren uiteraard veranderingen, zoals de herinvoering van een oud-vaderlands instituut als de algehele huwelijksgoederengemeenschap. Ook op het gebied van het onroerend goed was er een wijziging, omdat voor eigendomsovergang niet meer de overeenkomst zelf voldoende was, maar overschrijving van die akte in de openbare registers.¹⁴ Voor de notaris was bij het opmaken van die akte nog steeds geen specifieke, wettelijke, rol weggelegd. Meer nog, op vragen uit de Kamer of in navolging van de Code Civil in het wetboek niet expliciet moest worden opgenomen dat die akte zowel authentiek als onderhands van vorm kon zijn, verwierp de regering deze suggestie met de woorden dat 'het vanzelf spreekt, dat deze op allerhande manier kan worden opgemaakt'.¹⁵ Pas in 1956 werd het b.w. aangevuld in die zin dat voor de overdracht van onroerend goed steeds een notariële akte was ver-

eist.¹⁶ Maar wettelijk voorgeschreven of niet, het aantal transportakten in de protocollen doet vermoeden dat het publiek zich ook zonder die dwang tot een notaris placht te wenden.¹⁷

Niet lang na de afschaffing van de Code Civil verdween ook de *Ventôsewet van het toneel*. In 1842 kreeg het notariaat een nieuwe organieke wet, die overigens net als het b.w. in menig opzicht haar Franse voorgangster tot voorbeeld had. Voor de dagelijkse praktijk heeft de wet dan ook niet tot grote afwijkingen van het al bestaande geleid, met name waar het de vormvoorschriften betreft.¹⁸

Ter afsluiting nog een enkel woord over de begrippen notariaat en onroerend goed, die zo onlosmakelijk met elkaar lijken te zijn verbonden. Hecht is die band zeker, ook in historisch perspectief. De Nederlandse wetgever heeft eveneens oog voor deze notie gehad. Toen werd gedelibeereerd over wijzigingen in het hypotheekstelsel, vanaf het midden van de vorige eeuw, en dit tenslotte leidde tot het instellen van een commissie die de problematiek moest bestuderen, besloot de regering een herziening van de notariswet 'mee te nemen'. Deze staatscommissie ('voor de herziening der wetgeving op de eigendoms-overdragt van onroerende goederen, het hypotheekstelsel en het notariaat'), ingesteld in 1867, rapporteerde reeds drie jaar later.¹⁹ Het rapport belandde echter in een ministeriële bureaulade.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag

De komst van het Franse gezag – centralistisch, en bureaucratisch – geschiedde in fasen en vond zijn afronding bij keizerlijk decreet van 9 juli 1810. Op die dag tekende Napoleon op het paleis van Rambouillet een verordening waarvan het eerste artikel laconiek luidde: ‘La Hollande est réunie à l’Empire’.²⁰ De aan de nieuwe politieke macht inherente wetgeving werd later van kracht, eveneens fasegewijs. Als eindpunt hiervan kan 1 maart 1811 worden genomen, de datum waarop in Den Haag het keizerlijk gerechtshof wordt gevestigd en de rechterlijke organisatie in werking treedt.²¹ Nederland is dan geheel opgegaan in het Franse administratieve en juridische bestel. Onder de lawine van wetten, decreten en verordeningen die over ons land rolden zijn er een drietal die voor ons onderwerp in het bijzonder van belang zijn. Chronologisch gerangschikt zijn dat de registratiewet, een Wet van 22 Frimaire van het jaar VII (12 december 1798, inmiddels gewijzigd bij wetten van 27 Ventôse van het jaar IX (18 maart 1801) en van 15 november 1808), bekend geworden als de Frimairewet, de wet op de organisatie van het notariaat, een Wet van 25 Ventôse van het jaar XI (16 maart 1803) die de naam Ventôsewet kreeg en tenslotte de codificatie van het burgerlijk recht, die zijn bekroning vond in de Code Napoléon van 1804 die na de ondergang van het keizerrijk als Code Civil verder door het leven ging.

Uitvoeringsbesluiten en -procedures

De Frimaire- en Ventôsewet, art. 29, schreef voor dat notarissen van alle door hen opgemaakte akten een register moeten bijhouden, het *repertorium* of *repertoire*. Conform het daaropvolgende artikel dient dit *repertoire* de datum der akte, de aard ervan alsmede de namen van de partijen en de registratie van de akte te bevatten. De registratie van de akten zelf, uitgezonderd niet door de dood bekrachtigde testamenten, vloeide voort uit de al genoemde Frimairewet die óók bepalingen omtrent de repertoria bevat. In art. 50 werd gestipuleerd dat de aantekeningen in het *repertoire* in volgorde genummerd moesten zijn, dat van partijen ook de woonplaatsen genoemd moesten worden én dat als de akten eigendom, vruchtgebruik of genot van onroerend goed betroffen hiervan eveneens melding

diende te worden gemaakt. Dit moest vergezeld gaan van aantekening van de omschrijving, de ligging en de prijs hiervan. De fiscale uitgangspunten van de Frimairewet, die tevens registratierecht hief bij eigendomsovergang, kan niet duidelijker dan met dit voorschrift worden geïllustreerd. Het *repertoire* van de notaris vormt met de akten die daarin zijn opgenomen zijn protocol en zij worden ook samen gearhiveerd.²²

Het doel van het *repertoire* was tweëerlei. Als hulpmiddel voor de overheid om te controleren of de notaris al zijn akten ter registratie heeft aangeboden (maar waarmee de fiscus tegelijkertijd toegang kreeg tot tal van belangrijke gegevens) én als bewijs voor het bestaan der akte zelf. Binnen dit kader moet nog worden opgemerkt dat het *repertoire*, behoudens de hiervoor al genoemde bepalingen van materiële aard, ook onderworpen was aan formele voorschriften. Zo diende het voor het gebruik te worden gevisieerd vanwege de fiscus en erna ter registratie worden aangeboden. Bovendien werd het belang van het *repertoire* zodanig groot geacht dat aan het begin van elk jaar een tweede exemplaar van de geregistreerde versie moest worden ingeleverd bij de rechtbank.

De Frimairewet is in Nederland een (te) lang leven beschoren geweest. Het heeft tot het tweede decennium van deze eeuw geduurd voordat zij werd vervangen en wel door de Wet van 22 maart 1917 (*Stbl.* nr. 243), bekend geworden als de Registratiewet 1917. Op het punt van het aanhouden van repertoria herhaalde de nieuwe wet grotendeels de voorschriften van haar illustere voorbeeld. Zij eiste in art. 19 een dagelijkse bijhouding en gaf de wijze van inboeking aan (art. 23). Dit moet kolomsgewijze gebeuren met een doorlopend volgnummer onder aantekening van de dagtekening en de aard der akte, namen en woonplaats van tenminste één der partijen en het feit der registratie. Voordat de notaris zijn *repertoire* mag gebruiken (hij begint ieder jaar met een nieuw exemplaar, art. 21) moeten de bladen worden genummerd en gearafeerd door de directeur der registratie (KB 4 mei 1917, *Stbl.* nr. 384). Om te controleren of alle op het protocol gebrachte akten zijn geregistreerd moet binnen de eerste tien dagen van januari van het nieuwe jaar het *repertoire* worden ingeleverd op het kantoor der registratie. In de Wet op het Notarisambt, opvolger van de Ventôsewet in 1842,²³ zoekt men tevergeefs vormvoorschriften voor het *repertoire*. Hoofdstuk 3 (Van de akten en derzelver vorm, van de minuten, grossen en repertoria) vermeldt slechts de verplichting binnen twee maanden van een nieuw kalenderjaar het dubbel over te brengen naar de griffie van de arrondissementsrechtbank.²⁴ Hoewel het wetssystematisch gezien voor de hand had gelegen de voorschriften betreffende de repertoria te incorporeren in de nieuwe notariswet is toch gekozen, waarschijnlijk vanuit een fiscale invalshoek, voor de Frimaire- en later voor de Registratiewet.

De fiscus, de akte en de eigendomsovergang

Alvorens sommige aspecten te belichten van de notariële akte in het algemeen en enkele specimina betreffende onroerend goed in het bijzonder, kunnen een paar opmerkingen omtrent de fiscale behandeling der akte niet ontbreken. Het betreft hier de zogenaamde zegel- en registratierechten. Omdat het zegelrecht mede bepalend was voor het uiterlijk van de notariële akte komt dit als eerste aan de orde.²⁵

De belasting op voor bepaalde doeleinden aangewend papier was een 'uitvinding' uit de tijd van de Republiek. Het bleek een ware vondst te zijn die ook in het buitenland, waaronder Frankrijk, aansloeg. Papieren die waren bestemd om in rechten te kunnen dienen, dus ook notariële akten, waren aan dit zegelrecht onderworpen. Tot het corpus der Franse wetgeving behoorde ook de Wet van 13 Brumaire van het jaar VII (3 november 1798) die de akten belastte zowel naar evenredigheid van de lengte en breedte van het papier als naar de in de akte uitgedrukte waarden. Na de onafhankelijkheid van Nederland keerde men niet terug naar de vaderlandse wetgeving op dit punt, maar handhaafde de Brumairewet (Besluit van de Souvereine Vorst van 23 december 1813 (*Stbl.* nr. 17)). Een 'eigen' zegelwetgeving werd ingevoerd bij de Wet van 3 oktober 1843 (*Stbl.* nr. 47), die sterk geïnspireerd was op het Franse voorbeeld. De belasting werd voldaan door het gebruiken van van overheidswege uitgegeven, gezegeld papier. Het voor het notariaat belangrijke formaatzegel werd vervolgens gehandhaafd bij de Zegelwet 1917 (Wet van 22 maart 1917 (*Stbl.* nr. 244), een wet die overigens ook weer in belangrijke mate een voortzetting van de eerdere wetgeving was. Voor de notaris was het tweede lid van art. 8 belangrijk. Behalve het door het rijk verschaft papier mocht hij alleen gebruik maken van buitengewoon gezegeld perkament. Zijn *reper-toire* was overigens van de heffing vrijgesteld.

De gang van zaken bij het zegelrecht geldt *mutatis mutandis* ook voor het registratierecht, zij het dat deze belasting, een onderdeel van de al een paar maal eerder genoemde Frimairewet, niet een van origine Nederlands product was. De wet was in feite een amalgaam van prerevolutionaire heffingen.²⁶ Op zichzelf was dit al voldoende om van een complexe wetgeving te spreken, maar de talloze aanpassingen maakte raadpleging ervan allesbehalve een sinecure. Het was een lappendeken van enerzijds antieke Franse en anderzijds over talloze partiële herzieningen verdeelde contemporaine Nederlandse bepalingen. Vragen vanuit het parlement (bijvoorbeeld in de jaren negentig van de vorige eeuw) om te komen tot een overzichtelijke officiële uitgave, werden afgedaan met een verwijzing naar een spoedig te verwachten algehele hervorming.²⁷ Een belofte die eerst in 1917 werd ingelost.

De Registratiewet van 1917 brak met het systeem van de Frimairewet,

dat in hoofdzaak uitging van een belasting die werd geheven bij de registratie van de akte. Vanaf 1917 was het overdrachtsrecht verschuldigd op de akte zelf. Dit sloot dus aan bij het b.w. van 1838 dat voorschreef dat eigendomsoverdracht geschiedde door overschrijving van de akte. Een notariële – of onderhandse – akte werd dus voorondersteld. Dit evenredige registratierecht werd conform art. 27 geheven bij de overdracht van onroerend goed onder bezwarende titel. Belasting komt dus pas aan de orde als er aan de eigendomsoverdracht een overeenkomst ten grondslag ligt die de koper tot een tegenprestatie, meestal de betaling van de koopprijs, verplicht.²⁸ Ontbrak die verplichting en was er sprake van een schenking, dan werd in plaats van registratie- schenkingsrecht geheven, eerst krachtens de Frimairewet en na de ingrijpende wetsherzieningen in 1917 onder de werking van de Wet van 13 mei 1859 (*Stbl.* nr. 36). Naast het evenredig recht kende de nieuwe wet ook nog een vast of formaliteitsrecht dat werd geheven op die akten waarop geen ‘overdrachtsbelasting’ verschuldigd was.

Tenslotte nog een enkel woord over de rol van het notariaat bij deze belastingheffingen. Voor het zegelrecht gold voor de notaris hetzelfde als voor iedere terzake belastingplichtige, namelijk (vooruit)betaling van het recht bij de aankoop van het gezegelde papier. Bij het registratierecht bepaalde de Frimairewet (art. 22 juncto art. 29) dat de op de akte verschuldigde rechten door de notaris bij de aanbieding ter registratie moesten worden voldaan. Het opvallende hierbij was dat partijen jegens de staat waren gekweten als zij het verschuldigde bij de notaris hadden gedeponeerd. Het was de notaris die als belastingschuldige werd gezien. De Registratiewet 1917 (art. 79) maakte van die notariële aansprakelijkheid er een naast die der partijen.

De akte in haar algemeenheid

Notariële akten kenmerken zich door een belangrijke mate van uniformiteit. Enerzijds wordt dit veroorzaakt door het keurslijf van de vormvoorschriften waaraan zij zijn onderworpen, anderzijds hebben notarissen de begrijpelijke neiging bij de redactie van hun akten terug te grijpen op eerdere voorbeelden. Waar deze in het eigen protocol ontbreken, wordt in dit hiaat voorzien door handboeken die het betreffende model, meestal becommentarieerd, kunnen leveren. Ook het gebruik van deze modellen werkt mee aan het creëren van eenvormigheid. En wat nog heden ten dage geldt, gold a fortiori in 1811. De Nederlandse notaris was niet alleen Fransman geworden, hij moest ook zijn akten overeenkomstig ‘buitenlandse’ bepalingen opmaken.²⁹ In de behoefte aan nieuwe notariële modellen werd overigens snel voorzien. Joannes van der Linden, ontwerper

van het b.w. onder koning Lodewijk Napoleon, schreef in 1810 en 1811 vijf delen voor en over het notariaat, geïllustreerd met talloze voorbeelden die zowel in het Frans als het Nederlands waren gesteld. Zijn werk moet in een grote behoefte hebben voorzien, want in de jaren twintig volgde een herdruk.

De invoering van het b.w. in 1838 vereiste opnieuw hand- en modellenboeken voor de notaris. Auteurs als Loke en Mabe (de laatste was zelf notaris) wijzen de weg door de nieuwe wetboeken. Modellen, ook wel als formulieren aangeduid, blijven nog steeds een belangrijk werktuig van elke notaris. De *Ontwerpen van notarieele akten* van de hand van Schermer, voor het eerst uitgegeven in de tweede helft van de vorige eeuw, zijn herdrukt tot in het interbellum.

Wilde een notariële akte aan haar doel beantwoorden, dus een authentiek bewijsstuk kunnen zijn, dan moest volgens art. 1317 van de Code Civil aan bepaalde vormvereisten zijn voldaan. Dit gold dus ook voor de door een notaris verleden akte. Het zou zo kunnen worden geformuleerd dat de uiterlijke verschijningsvorm al dan niet doorslaggevend was voor het aannemen van de juistheid van de inhoud. En die habitus werd op zijn beurt gedictieerd door de Ventôsewet en haar opvolgster. Omdat, op twee punten na, de regelingen van beide wetten weinig verschillen waar het de vorm van de akten betreft, paraphraseer ik die regelingen (voorkomend in art. 8 en volgende der Ventôsewet juncto art. 21 en verder van de Wet op het Notarisambt):

- akten vermelden de naam en standplaats van de notaris, de voor- en familienaam alsmede de woonplaats van partijen, de naam en woonplaats van de getuigen en de plaats, het jaar en de dag waarop zij zijn getekend
- zij moeten leesbaar worden geschreven en wel in één context, zonder afkortingen of blanco plekken
- bedragen en data moeten voluit in letters worden geschreven
- de notaris maakt melding van het voorlezen van de akte aan partijen én van het feit dat de akte door de notaris, partijen en de getuigen is ondertekend.

De beide voor ons van belang zijnde verschillen tussen de Franse en de Nederlandse notariswet zijn het instituut der twee notarissen uit de Ventôsewet en de bepalingen omtrent de omschrijving van onroerend goed uit de Wet op het Notarisambt. Tijdens de Franse wetgeving had de notaris de keuze zijn akten te tekenen samen met de getuigen of, in plaats van twee getuigen, samen met een ambtgenoot (Ventôse art. 9). In dit laatste geval is de betreffende akte dus slechts in één protocol bewaard gebleven. Het was niet ongebruikelijk dat de ‘seconde notaire’, als aanvulling op zijn *repertoire*, een lijst aanhield van de akten waarbij hij had geassisteerd. Problemen rond de juridische duiding van de positie van die twee-

de notaris was er de oorzaak van dat hij in de Wet op het Notarisambt niet terugkeerde. Een tweede onderscheid is vervat in het tweede lid van art. 37 van de Wet op het Notarisambt, dat bepaalde dat van de gebouwde en ongebouwde eigendommen in de akten die waren bestemd om te worden over- en ingeschreven, de kadastrale omschrijving ervan (gemeente, sectie en nummer) moest worden aangehouden 'behoudens verdere omstandige beschrijving, indien deze door de belanghebbenden verlangd of door de bestaande wetten of reglementen gevorderd wordt'. Geheel nieuw was deze regel voor het notariaat overigens niet, omdat al eerder overeenkomstige maatregelen van kracht waren geworden. Door art. 37 vervielen namelijk de Wet van 16 juni 1832 (*Stbl.* nr. 29) en het KB van 8 augustus 1838 (*Stbl.* nr. 27). De eerste beval openbare ambtenaren om in akten die aan het hypotheekkantoor moesten worden aangeboden, op verbeurte van een boete van vijf gulden, sectie en nummer van de vermelde (kadastrale) percelen op te geven. De regeling uit 1838 eiste in art. 9 dat 'de aanduiding van den aard en de ligging der goederen, naar aanleiding der kadastrale indeeling, in alle akten, vonnissen en stukken bestemd tot overschrijving, inschrijving, vermelding of aantekening in de registers der bewaring van de hypotheeken, plaats zal hebben door duidelijke opgave van de sectie, het nummer en de grootte, zooals elk perceel bij het kadaster bekend is'.³⁰ Op overtreding stond weliswaar geen boete, maar het stuk werd dan door het kadaster geweigerd. De notariswet eist geen vermelding van de grootte van het kadastrale perceel, maar deze gewoonte werd niettemin gehandhaafd. Bij de invoering van de Registratiewet 1917 verviel ten gevolge van art. 103 het voorschrift van genoemde wet van 16 juni 1832 om een beknopte omschrijving op te nemen van de laatste eigendomsbewijzen en de dagtekening en het deel en nummer van de laatste overschrijving in het hypotheekregister. Ook hier bleek de praktijk echter sterker dan de leer: de notarissen bleven de aangeleerde regel veelal ongewijzigd trouw.

Typologie van onroerendgoedakten

De voorschriften uit de Wet op het Notarisambt brengen ons terug bij de notariële akten en onroerend goed. Het maken van een zekere rubricering lijkt ons noodzakelijk, vooraleer aandacht besteed wordt aan enkele specimina.³¹ Uitgangspunt daarbij moet de materieelrechtelijke inhoud zijn, het karakter van de handeling die in de akte ligt besloten. Akten die onroerend goed vermelden kunnen, als wij het begrip 'eigendom' tot uitgangspunt nemen, in een drietal categorieën worden onderscheiden.³² Als eerste noem ik de akten waarbij het object van eigenaar verwisselt, zoals verkoop. Voor de tweede groep komen die akten in aanmerking waar-

bij de eigendomssituatie ongewijzigd blijft, maar waarbij een ander recht dan dat van eigendom mede een rol gaat spelen, zoals bij het vestigen van een hypotheekrecht. Kenmerken deze beide groepen zich door een zekere dynamiek, voor de derde rubriek resterend dan die akten die niet eerder in de classificatie konden worden ondergebracht: zij zijn 'statisch' of louter beschrijvend van aard, zoals de boedelbeschrijving. Een onderverdeling verschaft ons een mogelijkheid de repertoria verder te ontleden. Na deze rubrieken volgt een beknopte karakterisering van de betreffende aktesoort.³³

Rubriek 1: overgang van eigendom

- verkoop en koop
- openbare verkoping (veiling en -condities)
- scheiding en deling
- inbreng
- ruiling
- schenking

Rubriek 2: beperking van eigendom

- hypotheek
- erfdienstbaarheid
- vruchtgebruik
- erfpacht
- opstalrecht
- huur- of pacht

Rubriek 3: beschrijving van eigendom

- boedelinventaris
- huwelijkse voorwaarden
- testament
- procuratie
- aanbesteding

1 Overgang van eigendom

Verkoop en koop

Tot de essentialia van een koop behoren het object, het onroerend goed en de prijs. Over de wijze van aanduiding van het onroerend goed is hiervoor al gesproken. Vermelding van de betaling van de koopprijs en het kwiteren van de koper behoort tot de vaste onderdelen van de akte. Het was overigens niet ongebruikelijk dat de koper een deel van de koopprijs schuldig bleef aan de verkoper. In dit geval maakt de hypotheekverstrekking (zekerheid voor de betaling van dat restant) onderdeel uit van de akte van verkoop en koop en werd deze niet bij een aparte akte geconsta-

teerd. Tot de vaste bepalingen die in de transportakte waren opgenomen behoorden de vaststelling dat in de koop is besloten al hetgeen aard- en nagelvast met het verkochte is verbonden, dat verschil tussen de werkelijke en kadastrale grootte niet leidt tot een andere koopprijs of tot ontbinding van de overeenkomst. Ook werd geconstateerd dat het verkochte in de macht en het bezit van de koper werd gebracht en dat deze met ingang van de aktedatum de grond- en andere lasten voor zijn rekening moest nemen. Tot deze standaardclausules behoort ook het artikel waarin de verkoper geen vrijwaring verleent voor hem onbekende erfdiensbaarheden en voor verborgen gebreken.

Openbare verkoping (veiling en -condities)

Deze verkopingen kunnen een vrijwillig of gedwongen karakter hebben. In het laatste geval wordt ook wel van executie gesproken. Dit vindt plaats als de schuldenaar niet (meer) aan zijn verplichtingen jegens de schuldeiser kan voldoen. De voorwaarden waaronder de gedwongen verkoop plaatsvond, moesten voor de veiling worden gedeponneerd en zijn dus in een afzonderlijke akte opgenomen. Indien een koper op een veiling handelt namens een andere partij kan hij deze opdrachtgever bekend maken in een latere akte, de *akte de command*. Is deze akte een 'gewone' notariële akte, de akten van veiling en van gunning hebben de vorm van een proces-verbaal. Dat hier twee akten in het geding zijn is een gevolg van het feit dat volgens plaatselijk gebruik (een belangrijke factor bij openbare verkopingen) die verkoop vaak geschiedde in twee zittingen: één bij opbod en vervolgens één bij afslag. De notaris diende te veilen met inachtneming van de plaatselijke gebruiken.³⁴ Overigens konden of moesten onroerende zaken behoudens door hypothecaire geldgevers ook in het openbaar worden verkocht door voogden, curatoren, beneficiaire erfgenamen en executeurs-testamentair.

Scheiding en deling

Notarissen die testamenten opmaken en betrokken zijn bij de verdeling van een erfenis zijn bijna als archetypen te bestempelen. Een verdeling of boedelscheiding bevatte vaak een beschrijving van de erfenis, een boedelbeschrijving dus, gevolgd door de verdelingshandeling zelf.³⁵ Bij een scheiding waarbij minderjarigen waren betrokken was dit verplicht. Bij de afwezigheid van minderjarigen en curandi verlangde de Code Civil geen bepaalde vorm van de boedelscheiding (notariële akte), net zo min als het b.w. Was dit wél het geval, dan droeg het Franse recht de scheiding op aan een rechterlijke instantie. De Nederlandse wetgever vertrouwde deze taak echter aan een notaris toe, zij het onder de voorwaarde dat de akte vooraf was goedgekeurd door de kantonrechter.

Een andere onverdeeldeheid waarin men kan zijn gerechtigd is bij-

voorbeeld de door echtscheiding ontstane ontbonden huwelijksgoederengemeenschap. De Code Civil gaf hiervoor een geheel eigen regeling, maar het b.w. verklaarde de regels van boedelscheiding van overeenkomstige toepassing.

Inbreng

Onroerende zaken kunnen niet alleen door een vennootschap onder firma of naamloze vennootschap worden aangekocht, zij kunnen ook onderwerp zijn van de oprichtingshandeling en worden dan ingebracht.

Ruiling

Bij ruiling, zo zou gesteld kunnen worden, bestaat anders dan bij koop de tegenprestatie niet uit geld maar uit een gelijkwaardige zaak. Ontbreekt het paritaire element, dan zal met een bedrag in contanten de transactie weer gelijk worden getrokken, er is dan sprake van een toegift.

Schenking

Het onderwerp van een schenking kan velerlei zijn, dus ook huizen of landerijen. Akten waarbij wordt geschonken moeten, aldus de Code Civil op straffe van nietigheid, notariële akten zijn. Het b.w. formuleert dat enigszins anders, maar inhoudelijk is er nauwelijks verschil met het Franse recht. Voor de ratio van deze bepalingen verwijzen we naar wat ten aanzien van de volmacht bij hypotheek is vermeld. Giften kunnen eveneens bij huwelijkse voorwaarden worden gedaan, zo bepaalde de Code Civil. Dat kunnen tegenwoordige en in de akte nauwkeurig omschreven goederen zijn, maar ook een gehele of gedeeltelijke nalatenschap, zo preciseerde het latere b.w. Zowel onder het Franse als onder het latere recht moeten huwelijkse voorwaarden worden neergelegd in een notariële akte.

2 Beperking van eigendom

Hypotheek

Voor het vestigen van een 'gewoon' hypotheekrecht, de bedongen of conventionele hypotheek, eiste de Code Civil een notariële akte. Niet anders werd dit onder het b.w. Opgemerkt moet nog worden dat het hypotheekrecht voor 1838 een aantal eigenaardigheden kende die de notaris uit het oude (oud-vaderlandse) recht overigens niet onbekend waren. Zo bestond er de legale hypotheek, een recht dat uit de wet – en dus niet uit een overeenkomst – voortvloeide en bijvoorbeeld de gerechtelijke hypotheek. Dit recht kwam toe aan degene die jegens zijn schuldenaar een vonnis had verkregen.³⁶ Een bijzonder figuur was vanaf 1838 ook de zogenaamde voogdijhypotheek die, bij wijze van uitzondering op de hiervoor gememoreerde regel, ook ten overstaan van de kantonrechter kon worden ver-

leden, een mogelijkheid die in 1956 is verdwenen.

Weliswaar een detail, maar niet onbelangrijk, is de bepaling dat niet alleen de hypotheekakte zelf notarieel moet zijn, maar ook de volmacht door de hypotheekgever aan zijn vertegenwoordiger gegeven. De ratio hiervan is dat op deze wijze overijling wordt voorkomen. Anders dan onder de Franse wetgeving kent het b.w. het zogenaamde specialiteitsbeginsel, de aanduiding met aard, ligging en kadastrale kenmerken van het onroerend goed. Met andere specifieke eisen zoals de omschrijving of het maximale bedrag van de schuld en het beding van eigenmachtige verkoop door de geldgever bij wanprestatie vormen deze tevens de grondslagen van het in te schrijven borderel. De hierna afgedrukte akte van notaris A.G. Westerouen van Meeteren die zowel een overdracht als een voorbehouden hypotheek bevat, moest dus tweemaal in de registers worden opgenomen, eenmaal in zijn geheel en eenmaal bij wijze van uittreksel.

Met betrekking tot het onderwerp hypotheeken treft men in de archieven nog een bijzondere akte aan, de *akte van royement* of *radiatie*. Het hypotheekrecht is een accessoir recht, dat wil zeggen dat indien de onderliggende overeenkomst heeft opgehouden te bestaan (men denke aan aflossing van de schuld) ook het hypotheekrecht niet meer bestaat. De inschrijving moet dus uit de registers worden verwijderd door een speciaal voor dat doel opgemaakte *akte van royement*, die deze eliminatie bewerkstelligt.

Erfdienstbaarheid

Een erfdienstbaarheid, een recht waarmee men eigendom kan bezwaren, bestaat bijvoorbeeld uit het recht van uitweg over een perceel grond dat de ene eigenaar (het heersend erf) ten laste van de andere (het lijdend erf) heeft bedongen. Omdat deze rechten overgaan op elke volgende eigenaar, worden ze als zakelijk betiteld. Erfdienstbaarheden maken bijna altijd deel uit van transportakten en veilingen en zijn zelden bij afzonderlijke akte in het leven geroepen.

Vruchtgebruik

Dat de vestiging van een recht samenhangt met een andere rechtshandeling geldt ook bij vruchtgebruik. Eigendom van een onroerend goed bij de ene partij, maar de andere daarvan het genot te laten hebben, is doorgaans het gevolg van een testamentaire beschikking die in een scheidingsakte is vervat. Een vruchtgebruik werd veelal besproken ten behoeve van de langstlevende echtgenoot.

Erfpacht

Ook bij erfpacht is er sprake van een splitsing tussen eigendom en ge-

bruik, maar dan wel voor langere tijd en met een tegenprestatie, de betaling van een jaarlijkse canon. Bovendien eindigt vruchtgebruik doorgaans bij het overlijden van de vruchtgebruiker en heeft erfpacht in de meeste gevallen een veel langere looptijd. Vijfzeventig jaar is een bekende termijn. Erfpacht, en dan de stedelijke variant ervan, begint eerst een rol te spelen aan het begin van deze eeuw. Grote gemeenten kiezen er dan voor geen grond meer te verkopen, maar in erfpacht uit te geven.³⁷

Opstalrecht

Een overeenkomstige figuur als in het geval van erfpacht treft men bij opstal aan. Grond en het daarop gebouwde zijn als het ware horizontaal gescheiden, waarbij de opstaller het recht heeft op hetgeen zich op die grond aan gebouwen of beplantingen bevindt. Een onderscheid met erfpacht is vaak moeilijk te maken en overwegend formeel van aard.³⁸ Erfpacht en opstal kwamen niet voor in de Code Civil, maar zijn, dankzij de door het oud-vaderlandse recht geïnspireerde wetgever na 1838 weer in de notariële praktijk teruggekeerd.

Huur- en pacht

Overeenkomsten waarbij huizen werden verhuurd of landerijen verpacht, komen ook in de protocollen voor, al lagen zij in een puur obligatoire sfeer. Waarschijnlijk hing het af van het geldelijk belang dat met de overeenkomst was gemoeid of men zich tot een notaris wendde of niet.

3 Beschrijving van eigendom

Boedelinventaris

Voor de omschrijving van dit begrip en de aanwezigheid ervan in de notariële archieven verwijs ik graag naar het zeer informatieve broncommentaar van Th.F. Wijsenbeek-Olthuis.³⁹

Huwelijkse voorwaarden

Een van de meest opvallende aspecten van het Nederlandse (huwelijks-) vermogensrecht is wel de gemeenschap van goederen die niet alleen de baten en lasten tijdens het huwelijk 'verenigt', maar zich ook uitstrekt tot voorhuwelijkse bezittingen en schulden. Het Franse recht kende deze gemeenschap niet. In dat systeem was grosso modo slechts plaats voor een gemeenschap tijdens het huwelijk. Opteerde men tot 1838 voor de algehele gemeenschap, dan was het maken van huwelijkse voorwaarden met die inhoud de aangewezen weg. Daarna was de enige mogelijkheid om van de gemeenschap af te wijken gelegen in het aangaan van huwelijkse voorwaarden. Ik bestempelde hiervoor de notaris als archetype. Daarbij had het opmaken van huwelijkscontracten eigenlijk niet mogen ontbreken. De reden hiervan is niet alleen omdat onder beide rechtsstel-

sels zijn officium bindend was voorgeschreven, maar vooral omdat deze overeenkomst wordt gesloten op een cruciaal moment in het menselijk leven. Notariële tussenkomst juist op deze ogenblikken spreekt tot de verbeelding en heeft daarom, met het opmaken van een testament, haar plaats gevonden in literatuur en muziek (opera), maar ook in de schilderkunst.⁴⁰ Onderdeel van huwelijksvoorwaarden is een beschrijving van de bezittingen die ten huwelijk worden aangebracht. Onroerende goederen kunnen hiervan een belangrijk bestanddeel uitmaken en kunnen worden getraceerd in de notariële akte die zowel onder het Franse als het latere recht dwingend was voorgeschreven.

Testament

Erfstellingen, beschikkingen krachtens welke iemand het geheel of een bepaald breukdeel van een nalatenschap verkrijgt, zullen veelal niet expliciet naar onroerende goederen verwijzen. Anders is dit bij legaten. Hier immers wordt een bepaalde zaak, al dan niet onder een lastbepaling, door de erflater besproken. Onroerend goed is vaak het object van een dergelijke begunstiging. Voor openbare testamenten kennen Code Civil en b.w. op straffe van nietigheid beide notariële tussenkomst. De vormvoorschriften van testamenten worden overigens niet alleen beheerst door het notariële, maar ook door het burgerlijke privaatrecht.

Procuratie

Ook bij volmachten kan er sprake zijn van een beschrijving van onroerende zaken. Voor de verplichte notariële procuratie bij hypotheekstelling verwijs ik naar het weergegevene onder 'hypotheek'.

Aanbesteding

Aanbesteding en aanneming van werk zijn overeenkomsten op het terrein van de bouwnijverheid. Wat denkkelijk geldt bij huurcontracten zou ook hier van toepassing kunnen zijn, namelijk dat partijen het laten afhangen van het financieel belang van de zaak of al dan niet notariële tussenkomst wordt verlangd.

3 VISUELE KENNISMAKING

- 1 Voorloper van het *repertoire*: het register aangelegd door notaris A. van Ogten uit Den Haag.
- 2 Voortzetting van dit register ingericht volgens de regels der *Frimairewet*.
- 3 Lijst van akten waarbij A. van Ogten in 1811 heeft 'geadsisteerd' als tweede notaris; de minuten bevinden zich dus in de protocollen van 'eerste notarissen'.
- 4 Eerste pagina van een transportakte van A. van Ogten – onder het Franse recht tevens de eigendomsoverdracht behelzende – van 12 juni 1811; de vermelding 'Custing' houdt in dat in de akte tevens een hypotheekrecht wordt gevestigd voor het onbetaald gebleven gedeelte der koopprijs.
- 5a, b Het aan notaris A. van Ogten uitgereikte exemplaar van de depotakte, waaruit de inlevering blijkt van het dubbel van zijn *repertoire* over 1813 ter griffie van de rechtbank in eerste aanleg te Den Haag op 11 februari 1814.
- 6a, b Blad uit het *repertoire* van 1902 van notaris Jhr. C.W.F.C. van Lidth de Jeude uit Den Haag met het eerste blad van de akte met het repertoirenummer 68.
- 7a-d Akte van 2 februari 1900 uit het protocol van notaris A.G. Westeroen van Meeteren uit Den Haag inzake een transport met kusting, met in de marge van de eerste pagina de voorgeschreven melding van de afgifte van de grosse aan de verkoper met crediteur en aan het slot voorzien van de aantekening van de formaliteit der registratie.
- 8a-c Frontpagina, (gedeeltelijke) inhoudsopgave en model uit een notarieel formulierboek.

(Register op het
Protocool
Van den Jaare 1811.

Naamen der Acten	Naamen	Numm.
Acte van Ope- ning, bevestiging & bevestiging van de Acten van de Stads- Magistraat...	Mijuffrouw M. G. G. de Vries Wed. A. Deel van de Stads- Magistraat... 1 ^o Deel	1002.
Procuratie negotia...	van Mijuffrouw J. G. G. de Vries Wed. A. Deel en Schiedamsche Dijk 99	1003.
Acte van Exec- tueurschap	van de Heer Pieter Jan des Fontaines	1004.
Acte van Exec- tueurschap van de Voogdij van de Schiedamsche Dijk	van de Heer Mr. Jacob Philippus Boogaart	1005.
Acte van Cautie dubbel	van de Heer L. van der Veen	1006.
Testament	van Mijuffrouw C. C. G. G. G.	1007.
Acte van Voog- dij	van de Heer Pieter Boelofswaart	1008.
Codicillaire Acte	van J. Latooij Luid. van de Heer P. Boelofswaart	1009.
Testament	van Vrouwe B. L. Salvador Luid. van de Heer P. Boelofswaart	1010.
Obligatie	van de Heer de Vintet in de Heer Luid. van de Heer P. Boelofswaart vrouwe Cornelie van de Heer P. Boelofswaart	1011.
Acte van Exec- tueurschap	van de Heer W. van Werden	1012.
Acte van Sur- rogatie	van de Heer W. van Werden	1013.
Acte van Exec- tueurschap van de Voogdij van de Schiedamsche Dijk	van de Heer Philippus Boelofswaart	1014.
Acte van Exec- tueurschap van de Voogdij	van de Heer Cornelis Vinje	1015.

1
Voorloper van
het repertoire.

*Verslag Register van zodanige Acten als door den Keijzerlijken
Notaris Antoni van Coten in Holland en Vanvang hebben gesamen
de Keijzerlijke Fransche Wetten zijn gemaakt word.*

Nommers	Datums	Art der Acten	Naamen, d. i. Partijen & hunne Woningstaaten.	Aanwijzing d. i. geadescht	Vermelding des Registraris
5016	7 April 1811	Procuratie Oeding	Augustine Le Cocq al Lange Voorheid N. 343.	te Gromes, Departement de la Marne	
5017	9 April 1811	Testament.	Messifrou Coradons Wilharina Ravens N. 322		
5018	22 April 1811	Reedel Inventaris	Aguffe L. C. Stevens N. 129	Kledon, Leunen 14. 02.	
5019	27 April 1811	Procuratie Oeding	de Heer Hellen Quarts N. 129	Reunies het veldop voo 19 Chate d'Amiens	
5020	30 April 1811	Procuratie Oeding	de Heer Hellen Quarts N. 129	te Godesvede	
5021	1 Meij 1811	Procuratie Oeding	de Heer Leo Cornelis Waringen au	te Rijstel	
5022	2 Meij 1811	Rekest van een Wisselplaat.	de Heer A. J. de Veger N. 129		
5023	7 Meij 1811	Procuratie Oeding	de Heer C. J. Gran N. 129	te Rotterdam	
5024	10 Meij 1811	Procuratie Oeding	de Heer A. J. de Veger N. 129	te Godesvede	
5025	15 Meij 1811	Procuratie Oeding	de Heer P. L. L. L. L.	te Assendelift	
5026	24 Meij 1811	Frans van een Wisselplaat.	de Heer A. J. de Veger N. 129	te Monster	
5027	24 Meij 1811	Procuratie Oeding	de Heer S. W. Raven N. 129		
5028	27 Meij 1811	Act van Berogragt	de Heer J. van Duynhuys N. 129		d. 20 Meij 1811
5029	31 Meij 1811	Act van een Wisselplaat.	de Heer C. C. Gode N. 129		
5030	3 Junij 1811	Procuratie Oeding	de Heer P. L. L. L. L.	te Monster	
5031	12 Junij 1811	Frans van een Wisselplaat.	de Heer S. W. Raven N. 129	in den Haag	
5032	13 Junij 1811	Frans van een Wisselplaat.	de Heer S. W. Raven N. 129	in den Haag	

2
Voortzetting
van dit register.

Nota of Lijste
 van zodanige Actens
 welke voor twee Nota
 rissen zijn gepasseerd
 "en waar by ik A. van
 Ogten als tweede Nota
 ris heb geadsijsteerd"
 en dus geene Minute
 hebbe gehouden, maar
 gebleven is onder het
 bezit en bewaaring van
 de Ondergenoemde bij
 deselve Actens eerste be-
 noemde Notarissen

1855

- 19 Maart Carel Willem Lodewijk
 van Overvelt en Antonij
 van Ogten..... Contract
 tusschen van
 de Gaag en
 Fonteyn
- 30 December Joannet Veeberg en
 Antonij van Ogten..... Fransje de gr.
 des heer Labou-
 chere, 44 aan
 "de Heer H. J.
 Caan, van de
 bytongst a als
 Sloekenburg
- 20 dito..... Jacob van der Meer en
 Antonij van Ogten..... Fransje door
 de Heer Fuxcira
 44 aan de
 Heer Fuxcira
 van het Huys
 in't Voorhout.

4
Eerste pagina van
een transportakte.

A

Transport van twee
Perceelen Onroerende
goederen verkoop van de
Somme van 1000
leuens inhouden de een
instoring ad 1000
9.55 en 6a Leuel 52

Een
perceel

Met volgend Vel is van een
Leuel van twee Guldens
geschreeven

In d. 12 Junij
1831

Van
N° 3033.

Nieuw N° 16.

Genoegt in het geset
verwaste gedaanen
N° 18 en de kuype-
boken N° 9. bij
my Guffierien (hoof als
perceelen) (conservator
der Hypotheken en in
de fehede) van het
Bureau der eerste
instanthe meken Haag
den dertien den Junij
1831. kende
Df. Wille.

B

Voor den Ondergeteekende
 Antonij van Ogten, Keizerlijk No-
 tarius in den Haag (Arrondissement
 den Haag Departement van de Maas
 van de Maas) wesi deurende, en in
 tegenwoordigheid der nagenoemde
 en mede Ondergeteekende getuigen
 is gecompareerd de Heer Johan
 Philip van Amerongen, woonend
 in de Oude Molstraat alhier in den
 Haag, (in Wijk E N° 227. oudst het
 Canton N° 2. in qualiteit als specia-
 le Last en Procurator hebbende van
 de Heer (Pruun) Vrentz woonend
 te Munster van (zijnde aan geen
 Patentsrecht Onderheevig) volgens
 Acte den Vier en twintigsten Februa-
 rij Aohien hondel elf door den
 Keizerliken Notaris M^o Peter
 Vlorend, Nink en getuigen te
 Amsterdam gepasseerd van Welk
 Procuratie de Grosse aan de Minute
 deeser is geannexceerd. En Verklaard

c.

Eijk 12 Junij 1831

Nord

Acte de Depot
du Répertoire
N° 1819.

N° 1819.

Extract uit de Minutes
Berustende ter griffie van de
Regtbank van eerste aanleg
zitting houdende in S'Graven-
hage. waarin onder andere ge-
vonden wordt het geen volgt.

Op heden den elfden February, achtien hon-
derd veertien. Comparstide ter griffie van de
Regtbank van eerste aanleg zitting hou-
dende in de stad S'Gravenhage, hoofplaats
van het departement van de monden van de
Maar de Heer Mithouze van Ogten, open-
baar notaris binnen dese stad, dewelke aldooer
heeft gedeponeerd het dubbeld van het vepre,
keere van alle zodanige acten als welke hy ver-
klaarde in den Jare achtien honderd dertien ten
ryne overstaan te zyn gepasseerd. te zamen
genummerd van N° 1394 tot 639. ingesloten.

5a, b
Het aan notaris
A. van Ogten
uitgereikte
exemplaar van
de depotakte.

van welke Compagnie, en depositie de heer Com-
 parant van ons verzoekt acte, welke aan
 hem by deze wordt verleend en door hem be-
 nevens ons griffier is ondertekend/getekend/
 A. van Oghen. Not. Pub. Parvi griffier
 Lagerzond

Geregistreerd in den Haag den drie en twintig-
 stigste February 1834. n° 5084. C. B. ontb.
 vangen voor recht van redactie de verhoging
 en onder begrepen vyfteen stuivers en vier pen-
 ningen. /getekend/ Parvi.

Voor Extract Conform

Parvi
 griffier

126

Geregistreerd in den Haag den vyfentwintig-
 stigste February 1834. n° 5084. C. B. ontb.
 vangen voor recht van redactie de verhoging
 en onder begrepen vyfteen stuivers en vier pen-
 ningen. /getekend/ Parvi

No 68.

Heden den vijfden Maart negentien-
honderd twee.

Comparaerden voor mij Cornelis Willem Frederik Carel
van Dordt de Jende, notaris binnen het Arrondissement van
Gravenhage, ter standplaats v. Gravenhage, in tegenwoordigheid
der hierna genoemde, mij notaris bekende getuigen.

de Heer Cornelis Johannes van Tiel junior, bouwkundige 170-
nende te v. Gravenhage ter eenre

de Heer Marinus Philipus Pillenaar Tolgen, apotheker
170nende te v. Gravenhage ter andere zijde

de comparanten zijn mij notaris bekend.

De Comparant ter eenre verklaarde te hebben verkocht aan
den Comparant ter andere zijde, die erkende te hebben ge-
kocht en verklaarde in te staan te nemen.

En stuk bouwgrond gelegen te v. Gravenhage aan de Stad-
houderslaan hoek St. Michielskerk, kadastraal bekend
Gemeente v. Gravenhage Sectie N, nummer 4082, groot
een are eenen en twee centiareen. Zende dit perceel een
gedeelte van het perceel, voorheen bekend als, Kadaster v. Gra-
venhage Sectie N, nummer 3949, groot twee are twee
peer vier centiareen, den Comparant ter eenre zijde in eigen-
dom aangekomen door de overdraging van het hypotheek kantore
te v. Gravenhage den negentiensten November negentien hon-
derd een, in deel 1112, nummer 4, van den afschrift der
akte van verkoop en koop, den twaalfden November negentien
honderd een, voor notaris de Pies te v. Gravenhage gepasseerd.
Derzigen verklaren dat hun geen mededeling is van aan-
komst noch latere overdraging van het hypotheek kantore be-
kend zijn.

De Comparant ter eenre verklaart dat hij als eigenaar de
volle en onvoorwaardelijke beschikking heeft over het ver-
kochte overzend goed en dat dit niet het geringe hypotheek
Caire inschrijving betraaft is.

Derzigen verklaren dat deze verkoop en koop is geschied voor
de Som van drie duizend vijf honderd Tachtig gulden,
welke de Comparant ter eenre verklaart op geld en banken
Comparant ter andere zijde te hebben betaald en te hebben
voor krijging gegeven is deze, terwijl de Comparant ter
andere zijde tenwijde verklaart de eigendomsbezittingen van
het verkochte van den Comparant ter eenre te hebben bezeten.
En op de navolgende bedingen.

Artikel een.

Het overzend goed wordt den vijfden Maart twee seers
overgedragen in den macht en heb beris van den koper.
Daarvan wordt hem het rustig en breed naam betit
gevaarborgd.

Artikel twee.

De verkoper is tot geen verrijping gehouden tegen hem over
de bekende erfelijke staarsheden of andere lasten, die niet in de
openbare registers ten kantore van de bewaring der hypotheek

Ref N: 5194 Num N: 3575

Wij mij Arnoldus Pieterus Westeroou van Meeteren, notaris te standplaats i Gravenhag, zijn in tegenwoordigheid der na te noemen getuigen zoo, zekeren:

de Heer Dirk van der Horst zonnou beroep wonende te i Gravenhag De een

ende Heer Antony van Speersma timmerman, wonende te i Gravenhag.

De andere zijde

De Comparanten zijn den Notaris bekend.

En verklaarde de Comparant ter eene, dat hij heeft verkocht aan den Comparant te andere zijde, die verklaarde, dat hij van hem heeft gekocht:

Het huis en onroerend te i Gravenhag aan de "Sunatrakant nummer 6", bekend op den perceel, "ouwer kadastralen legger der gemeente in Poles, Nummer 1772 groot een Are vijf en vijftig cent. haaren."

Het laatste bewijs van eigendom is de act van koop en verkoop den eersten Mei achthienhonderd en en vijftig 1855 den ondergetekenden notaris verleden, daarvan een afschrift is overgeschreven ten hypotheekkantore te i Gravenhag den elften Mei daarna in deel 684 nummer 82.

De Comparant ter eene verklaarde, dat het verkochte hem in eigendom toebehoort, en dat het is vrij van en onbelast met eenig verbod of hypotheek.

De Comparanten verklaarden, dat deze verkoop en koop is geschied op de waarpende Bedingen

De eerste: Verschil tusschen de werdelijpe ende volgens den kadastralen legger opgegeven maat, vijf gungrend tot den verdoren van een vermen, doring of vermindering van den overwegersmen kortlinge, noch tot een ontkending van den koop.

Ten tweede: Het verkochte wordt ledig overge dragen in de macht en het bezit van den koper, daar van wordt hem het vestig en vreesam bezit ge. waartoe.

720
Licht

Handwritten notes in the left margin, including "Handwritten notes" and "Licht".

7a-d
Akte van
2 februari 1900
uit het protocol
van notaris
A.G. Westeroou en
van Meeteren.

Den dert: De grond- en alle andere re-
delijke lasten zijn van hedenaaf 1791 reke-
ning van den Hoof.

Den vierde: De verkoper is tot geene regnering
gehouden wegens hem onbekende of fidejussorische
den of andere lasten, die niet in de openbare regi-
ster ten kantore van de bewaring der Hypotheken
zijn in- of overgeschreven, en die men overeen
meent op het onroerend goed te hebben, noch over
weziging geboden, naardien hij zelf onbekent is.

Den vijfde: Al hetgen op het kindere vercochte
raad en nageloot geveerd wordt, zal gerekend
worden van den verkoop en koop te zijn begrepen.
Deze verkoop en koop is geveerd voor de som
van Leven Oudeend eenhonderd gulden, ten
geheelijke volkoming daarvan te Comparant-
verkoop van den Comparant koppen verclaarde
hebben ontvingen de som van Ten Oudeend 50
honderd gulden.

De Comparant vercopter verclaarde tot draaie
van te volkoming der nog onbetaalde kooppenninge
van den daarop verschuldigde interest en daar gerekend
te worden, zochten te behouden Hypotheek op het ver-
cochte onroerend goed, te wete voorbehoud de Com-
parant koppen verclaarde zijne bestemming te
geven, en veere onbetaalde kooppenninge aan
den Comparant-vercopter schuldig te zijn de som
van Vijf Oudeend vyftiend gulden.

De Comparant verclaarden, dat zij waren door
eengekomen:

Prome: dat de onbetaalde gebleven kooppenninge
op vier en a fottaan zijn op den eersten Januari
necentienhonderd en vijf, en bij verlening van den
formijn ten allen tijde, met partijen behouden ten
minste twee maanden te veere schrijfelijc besmet
geven.

Occorde: dat van de verschuldigde kooppenninge
en interest zal worden betaald van vier en een
half henderd in het jaer, ingegaan den eersten
februari dezes jaer en te vollesen veld het half jaer,
verrekenende de termijn van den eersten der maanden
februari indigustus, alsoo voor het eerst te voldanden

Wolven Regentus negentienhonderd.

En laat zij bezake van deze schuld met bijtreden de volgende bedingen hadden gemaakt:

Ten eerste. Al betalingen van interest en aflossing geschieden op de verzoenraagen uitsluitlijk binnen drie dagen daarna aan en ten heere van den schuldecker in kondu eenige schuldevergelijking.

Ten tweede. De schulden van het verbruiken van den heer den schuldecker tegen handichede wase, werd in leere Nederlandische handoverrekening met behouppij ten beloupe van de betrouwande tegen een vaste premie of bij verdelingen waartoe met de ding van verpanding der schade of van verbruiking ten gemogen en bekende van den schuldecker. Die zij beding van vergoeding de ontvangen gelden doet streken ten mindering of tot volkomen van het beloupe zijner schuldeverrekening met den daer verpandigen interest en de gemaakte kosten.

Ten derde. Het onroerent goed moet in alle opzichten in goedentstaat verandert worden gehouden, waaraan de schuldecker h allen leide ondersock mag laten doen; hi mag intantichde leide bestemming van den schuldecker niet van bestemming worden verandert, niet voor langer dan twee achtereenvolgende jaren alreken verandert in verdit met beding van volbetaling der huissommingen met geen opfientbrachten of met menden zakelijke worden worden verandert, en niet worden verandert.

Ten vierde. Aan den schuldecker sal dege woedde telken jare op den eersten sechtyndag der verheuten worden worden verandert onder de geuante derde leide afwaantiefommingen, alsmede die vande geuante bedazing van het afgelopen jare.

Ten vijfde. Door niet nakoming van of overschuld van een der gemaakte bedingen hij overten van brand in in het deel van artikel 588 van artikel 588 van Burgundische Rechtsverrekening wordt de geuante om version in in heer geheel of beuicht van en kan de schuldecker zonder dat hij den schuldecker van den heer of andere soortgelijke acte behoefte om getake te stellen van deen vander de betaling van de

gheheel inhoudt met den inhoud tot den dag van
betaling en van de gemaakte kosten.

Ten zede. Wanneer aan de vordering niet betaald
wordt volkome te de schuldeverho onherroepelyk g.
maachtigd het meerend gred in het openbaare oob.
gens plaatselyke gebouwen en ten overstaan van een re.
Laris te koop verkopen, ten einde niet te ophoogen te
verschalen zoudde inhoudt alle de onkosten en lasten.

Ten zevens. Bij vollegg verkoping van het overaand
gred heeft geen teovering plaats van het daarop te
geen tegevoerde verband.

Ten achtste. Alle kanten, zonder uitzondering, tot
de welke de schuldeverho tot behoort en ten verkoop
van zijn recht heeft worden gemaakt, komen in
laste van den schuldever.

De Comparanten verklaarden, dat zy, ook van de
den van gelykelyke tenuitvoerlegging Commissie,
ten ten kantore van den notaris. Overaand den
minnuk acte.

Daarvan acte. in minnuk opgemaakt, is ver.
Kantoor Gravenhage den Tweeden Februar negentien.
Tenaand in tegenwoordigheid van Hendrickus van
Breda, huyzen Bartier en Johannes Baptist Brok.
borte, zonder beroep, beiden wunnende te Gravenhage
als getuigen.

Na voorlezing hebben de Comparanten, de getui.
gen en de notaris de acte ontkennend.

Van de handteeken. Daan deet blant
J. P. W. Borte A. Van Spronsen

Ag. Notaris in de handteeken

Not. 564 Geregistreerd te 'sGravenhage, den
Tweeden Februari Negentien honderd
deci 26, folio 62 verso, vak 6 face, blad en
gelyk rentvoet — Ontvangen voor recht, honderd
face en veertig gulden.

De Ontvangen be.
de Lange.

FORMULIERBOEK
VOOR
NOTARISSEN,

BEVATTENDE
VOORSCHRIFTEN VAN NOTARIËLE ARTEN,

DOOR
W. DE GELDER,
Inspecteur der Registratie en Domeinen.

—
TWEEDE HERZIENE DRUK,

WAARAAN ZIJN TOEGEVOEGD

DE BELANGRIJKSTE REGTERLIJKE UITSPRAKEN

BETREKKELIJK

DE WETGEVING OP HET NOTARIS-AMBT.

—
EERSTE DEEL.
FORMULIEREN.

—
TIEL,
A. VAN LOON.
1866.

8a-c
Frontpagina,
(gedeeltelijke)
inhoudsopgave
en model uit een
notarieel
formulierboek.

I N H O U D.

Algemeene Voorschriften.

	Bladz.
Nr. 1. Hoofd en slot eener akte waarbij zich, in betrekking tot notaris en partijen, geene bijzondere omstandigheden voordoen	1.
Nr. 2. Hoofd eener akte, verleden in eene plaats, aan hooger patentregt onderworpen, dan die van de standplaats van den notaris	2.
Nr. 3. Hoofd en slot eener akte, houdende opgave van het formulier, in geval een der partijen den notaris niet bekend is.	2.
No. 4. Hoofd en slot eener akte, waarbij getuigen zijn verschenen die den notaris onbekend zijn	3.
Nr. 5. Formulier in betrekking tot bijvoegingen op den kant der akte	3.
Nr. 6. Formulier, in betrekking tot bijvoeging en verandering, op den kant der akte	4.
Nr. 7. Formulier, in betrekking tot goedkeuring van veranderingen en bijvoegingen, voor het slot der akte	4.
Nr. 8. Formulier eener akte, met eene kanteekening en eene bijvoeging in eene kanteekening.	5.
Nr. 9. Formulier eener akte, waarbij een der partijen verklaart niet te kunnen schrijven, uithoofde van onkunde .	5.
Nr. 10. Formulier eener akte, waarbij een der partijen verklaart verhinderd te zijn de akte te teekenen	6.
Nr. 11. Formulier eener akte, waarbij een der verschijnende personen slechts voor een gedeelte belang heeft, welk gedeelte dan ook alleen aan hem is voorgelezen, en door hem is geteekend	6.
Nr. 12. Formulier eener akte waarbij een volslagen doove verschenen is	8.
Nr. 13. Formulier eener akte, waarbij een doofstomme verschijnt	9.

Nr. 18. *Akte van publieken verkoop van onroerende goederen, met regt van overname van roerende goederen — en onderscheidene bedingen, die voor de registratie al of niet als lasten moeten worden beschouwd, met voorbehoud van het noemen van lastgever en licitatie.*

In den jare een duizend acht honderd twee en vijftig, den eersten Januarij, des avonds ten zeven ure,

Ten verzoeke van:

Den Heer Willem Pluigers, koopman, wonende te Leiden.
Mejufvrouw Catharina Pluigers, echtgenoot van en bijge-
staan door den heer Jan Sloot, winkelier wonende te Leiden ¹⁾.

Den Heer Eduard Pluigers, rijksambtenaar, wonende te
²⁾ Gravenhage.

en Mejufvrouw Elisabeth Pluigers, zonder beroep, wonen-
de te Leiden.

Allen mij notaris bekend.

Heb ik Jan Voorschoten, notaris, standplaats hebbende te Leiden, Arrondissement van dien naam, mij begeven naar het logement den Burgt, binnen Leiden, ten einde aldaar, in tegenwoordigheid der rekwiranten en van de na te noemen getuigen, over te gaan tot den openbaren verkoop van de hier na te omschrijven onroerende goederen, als:

Perceel een: Een huis en erf, ingerigt tot winkeluis, staande en gelegen op de Breede Straat, binnen de stad Leiden, bij het kadaster bekend in sectie A, nummer zes, opgemeten voor eene roede, en bezwaard, ten behoeve der stad Leiden, met eenen uitgang van een gulden jaarlijks.

Perceel twee: Een huis en erf, met tuin, staande en gelegen op de Oude Vest, binnen de stad Leiden, bij het kadaster bekend in sectie B, nummers vijf en zes, opgemeten voor vier roeden.

Perceel drie: Eene kamp weiland, gelegen onder de gemeente Leiden, in sectie A, nummer vier, opgemeten voor een bunder.

Welke perceelen de comparanten verklaren te zijn vrij en met geene hypotheek bezwaard, en in eigendom te behooren aan den comparant Willem Pluigers voor de helft, krachtens de huwelijksgemeenschap tusschen hem en zijne echtgenoot, wijlen vrouwe Catharina Garnier bestaan hebbende, en aan de overige re-

¹⁾ Zie art. 1866 met art. 165, 179 B. W. Is dus de vrouw in gemeenschap van goederen gehuwd, dan kan de man hier handelen zonder zijne vrouw. (Zie echter art. 190 B. W.) Veelal last men dus ook bij de onderschreven verkooping, in dat geval, den man en niet de vrouw comparant.

kwiranten voor de wederhelft, in gelijke anteeelen, als erfgenamen van hware moeder, wijlen Catharina Garnier evengesteld; tevens geven de comparanten te kennen, dat de bovenvermelde perceelen, bij den eersten comparant en wijlen genoemde zijne echtgenoot, staande huwelijk, in eigendom zijn opgekomen als volgt:

Perceel een en twee: bij akte van koop en verkoop, verleden voor mij notaris, den eersten Mei achtien honderd twintig, overgeschreven ten kantore van hypotheek te Leiden, den tienden dier maand, deel zes, nummer vijftig.

Perceel drie: bij akte van ruiling, verleden voor mij notaris, den eersten Augustus achttien honderd voertig, overgeschreven ten kantore van hypotheek te Leiden den tienden dier maand, in deel twintig, nummer een.

Alvorens tot godachten verkoop over te gaan, hebben de rekwiranten voor denzelfden vastgesteld de volgende voorwaarden:

Artikel een: De bovenvermelde perceelen zullen eerst ieder afzonderlijk worden in bod gebracht, onder genot van na te melden premie voor den hoogsten bidder; daarna zullen dezelve ter hooging worden aangeboden, tegen uitkeering van nider aan te wijzen premie aan den hoogsten hooger, en eindelijk zullen die perceelen, ieder afzonderlijk, worden afgeslagen, en fiaaal worden toegewezen aan den eersten mijner.

Artikel twee: Diegenen, welke het hoogste bod hebben gedaan, zullen hun bod gestand moeten doen, tot dat bij den afslag een ander koper moigt worden, met dien verstande, dat, zoo bij den afslag, door niemand moigt worden gemijnd, de hoogste bidders voor hun gedaan bod koopers zullen zijn, alles onverminderd het regt van de verkoopers om een, of meerderen of al de perceelen op te houden, waartoe zij, na afluop van den verkoop, zich een half uur beraad voorbehouden.

Artikel drie: Ingeval zich omtrent de bidingen of afslag, tusschen de gegadigden onderling of met den afslager, geschillen mogten opdoen over min of meer gelijkijdige hoogingen van hetzelfde bedrag, of min of meer gelijkijdige mijningen, zal daaromtrent door den ondergetekenden notaris worden beslist, en zullen partijen gehouden zijn zich aan die beslissing te onderwerpen.

Artikel vier: Hij, die bij den afslag koper wordt, is gehouden, zoo hij voor een ander moigt hebben gekocht, dadelijk zijnen lastgever te noemen, en zijne akte van lastgeving over te leggen, of onmiddellijk den gedanen koop door dien lastgever te doen aan-

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

De betrouwbaarheid van de omschrijving van onroerend goed in de akten hangt tot de invoering van het kadaster in 1838 in hoge mate af van de inzet van de notaris. Dat hij in de handboeken werd opgeroepen om ter vermijding van elk misverstand precies te zijn bij de vermelding van aanpalende erven en burens duidt erop dat er daaraan wel eens iets schortte.⁴¹ Vooral op het platteland speelde die plaatselijke omschrijving een belangrijke rol, hetgeen een grote afhankelijkheid betekende van de door partijen afgelegde verklaringen. In de steden daarentegen kon de notaris gegevens putten uit de kohieren der verponding, hetgeen de verlangde nauwkeurigheid uiteraard bevorderde. Vanaf 1838, met de effectivering van de Bewaringen van de Hypotheken en het Kadaster, is een duidelijk betere situatie ontstaan, maar volmaakt is deze niet. De gebreken die kleven aan het onvolledige en negatieve systeem dat van kracht werd mogen niet worden onderschat. Zo kon de notaris niet altijd op de openbare registers afgaan. Onder het v.w. gold bijvoorbeeld bij scheiding geen publiciteitsbeginsel, dus was overschrijving van die akte niet verplicht. In de notariële praktijk was dit echter wel de gewoonte. Een juiste tenaamstelling was immers een eerste vereiste voor overdrachten en hypotheekstellingen en dus van groot belang voor de betrokken partijen. Ook kon het voorkomen dat de akte, althans een afschrift ervan, wel in de registers is overgeschreven, maar zich niet bevindt onder de minuten van een notaris. De reden daarvan is dat het bijvoorbeeld een akte van een zogenaamde zaakwaarnemer betreft. Zaakwaarnemers maakten gebruik van de door de wet geschapen mogelijkheid ook onderhandse akten (van transport) aan de Bewaringen aan te bieden. Zij werden dan ook te vuur en te zwaard door de notarissen bestreden. Dit pleit is in 1956 in het voordeel van het notariaat beslecht. En terecht, want het notariaat heeft met medewerking van het kadaster in de loop der jaren een uiterst belangrijke bijdrage geleverd aan de deugdelijkheid van de registratie van onroerend goed.⁴²

Tenslotte moet nog een opmerking worden gemaakt over het taalgebruik in notariële akten. Omdat dit vaak gedachteloos werd overgenomen uit heel oude akten kan het nog wel eens archaïserend zijn. Ook bieden zij de mogelijkheid tot het plukken van menig stijlbloempje, iets dat aan de auteurs van de notarisboeken, vaak niet behorend tot de notariële stand, niet is ontgaan. W. de Gelder roept in het voorwoord tot zijn uit 1863 stammend handboek op de tekst van een akte zuiver Nederlands te

laten zijn: 'men moet alzoo alle uitheemsche en zoogenaamde stadhuiswoorden (men vergeve die uitdrukking) vermijden'.⁴³ 'Het plaatsen van leestekens', zo vervolgt hij, 'is zelden nauwkeurig en geeft vaak aanleiding tot een geheel andere uitleg van uitdrukkingen dan de schrijver bedoelde'. Een dergelijke kritische opmerking van een gezaghebbend auteur als Van Gelder, die op notarieel gebied een tiental boeken op zijn naam zou brengen, moet niet zonder invloed zijn geweest. Maar zijn hand- en formulierboeken moeten, met die van de overige auteurs op dit terrein, een verderstrekkend effect hebben gehad dan alleen op het taalgebruik. Een kritische studie van dit materiaal zou mijns inziens niet mogen ontbreken bij de analyse van akten, omdat deze boeken behoren tot het belangrijkste gereedschap waar een notaris over beschikte. Tegelijkertijd kan dan het negatieve beeld worden bijgesteld dat Pitlo heeft geschetst van deze werken.⁴⁴ In zijn visie bezaten deze weinig wetenschappelijke kwaliteit. Met Coppens ben ik echter van mening dat dit standpunt nuancering behoeft. Immers, de in de praktijk van alledag staande notaris zal weinig behoefte hebben gehad aan geleerde tractaten. Het niveau van de handboeken en modellenverzamelingen kon dus niet anders dan toegespitst zijn op de dagelijkse arbeid. Daarbij moet tevens in het oog gehouden worden dat in het grootste deel van de negentiende eeuw sprake was van een sterk legistische instelling: wetteksten werden naar de letter genomen. En waar geen plaats is voor interpretatie is tenslotte nauwelijks ruimte voor wetenschap.

Vergelijkbaarheid

Uniformiteit in regelgeving bevordert vergelijkbaarheid. Notariële akten na 1811, wanneer de nieuwe Franse wetgeving voor het eerst op nationaal niveau uiterlijk en inhoud van de akte gaat bepalen, vormen op deze regel geen uitzondering. De vaderlandse wetgeving die hierop volgde, heeft daarin geen wijziging gebracht.

Gerelateerde bronnen

Onder gerelateerde bronnen kunnen de tot 1832 bij mairie's en gemeentebesturen bijgehouden *registers van overschrijving van akten van eigendoms-overgang (registers hypotheek nr. 4)* worden gerangschikt en voor de periode daarna de kadastrale en hypothecaire boekhouding (thans de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers), waarheen ook de eerstgenoemde registers zijn overgebracht.

Toetsingsbronnen

Acta probant sese ipsa (akten bewijzen zichzelf) is een adagium dat wordt gebruikt als het gaat over het typeren van het vertrouwen dat notariële akten in het rechtsverkeer genieten. Impliciet geeft deze zinspreuk aan dat toetsing van een bovendien in vele opzichten zo oorspronkelijke bron niet snel in de rede ligt. Dit zou anders zijn op het moment dat wordt ontdekt dat de akte misslagen bevat. Over de positie van de notaris bij al dan niet opzettelijk gemaakte fouten, zowel waar het zijn civiel- als tuchtrechtelijke aansprakelijkheden betreft, kan het volgende opgemerkt worden.⁴⁵ Notariële aansprakelijkheid werd aanvankelijk niet snel aangenomen, en dat is niet verwonderlijk gezien de legistische benadering van deze materie in de vorige eeuw. De Franse jurisprudentie, die ook haar invloed bleef doen gelden na het herstel der onafhankelijkheid, beperkte zich in het algemeen tot acceptatie ervan bij kwade trouw of grof verzuim.⁴⁶ Na een baanbrekend essay van Treub⁴⁷ in 1887 over de civielrechtelijke verantwoordelijkheid van de notaris, wordt de aansprakelijkheid in een breder kader gezien, al bleef zij zich nog lange tijd bewegen binnen de enge grenzen van de ambtelijke werkring. De notaris kon overigens niet alleen ter verantwoording worden geroepen door de bij een akte betrokken partijen. Typerend voor het notariaat is dat al vroeg de mogelijkheid bestond voor disciplinaire acties. Onder de Ventôsewet werd dit instrument in handen gegeven van de Kamers van Notarissen, die uit louter ambtgenoten bestonden. Nodeloos op te merken dat er van effectief toezicht nauwelijks sprake was. De Wet op het Notarisambt gooide het derhalve over een andere boeg en liet de controle over aan het Openbaar Ministerie, dat echter wantoestanden op notarieel gebied niet eens opmerkte.⁴⁸ Van een werkelijke verbetering was pas sprake aan het begin van deze eeuw. Bij wet van 30 december 1904 (*Stbl.* nr. 283) werd onder meer het instituut van de Kamers van Toezicht in het leven geroepen. Met de president der rechtbank qualitate qua als voorzitter en notarisleden als minderheid in dit college vertegenwoordigd was een goede waarborg geschapen voor een evenwichtige tuchtrechtspraak.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De schat aan gegevens die in de notariële archieven liggen opgeslagen is groot, en de mogelijkheden daarvan voor onderzoek legio. Alleen al de door Th. Wijsenbeek-Olthuis aangedragen themata bij het enkele onderwerp boedelinventarissen leiden tot een *embarras du choix*.⁴⁹ Weliswaar lenen niet alle door haar opgesomde punten zich voor ons onderwerp,

maar er is weinig verbeeldingskracht voor nodig om ook bij onroerend goed te denken aan een grote diversiteit van gebruik bij archiefonderzoek. Verdieping van de rechtshistorie ligt voor de hand, maar ook kan kennis worden vergaard op het gebied van economische eigendomsverhoudingen en de geschiedenis van woningen, gerelateerd aan die van hun bewoners of van de ontwikkelingen in de bouwnijverheid. Ook *in fiscalibus* kunnen interessante gegevens worden vergaard en vergeleken. Denk bijvoorbeeld aan het zo nauw met de notariële ambtsuitoefening samenhangende stelsel van zegel- en registratierechten. Ook voor het notariaat zelf kan dit bronnenonderzoek belangrijk zijn. Het kan een rol spelen bij de deontologie van het notarisambt zelf of bijvoorbeeld bij de bestudering van de invloed van modellenboeken op de akten. Minstens zo interessant is vervolgens de analyse van het effect van het notarieel taalgebruik op zijn beurt op dat bij de rechtsvorming, in de rechtspraktijk in het algemeen en met betrekking tot onroerend goed in het bijzonder.

Bovenstaande bijdrage heeft slechts de bedoeling gehad de contouren te schetsen van een gebied dat al (te) lang wacht op zijn ontdekkingsreizigers. Er is dus nog steeds veel werk te doen voor allen die zich willen laven aan de notariële bron.⁵⁰

NOTEN

- * Deze bijdrage is in dankbaarheid opgedragen aan degene die mij de weg *ad fontes* heeft gewezen: prof. mr. J.Th. de Smidt, emeritus-hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Leiden en aan de Universiteit van Amsterdam.
- 1 Zowel in de titel van dit commentaar als in de verdere tekst wordt de aan het niet-juridisch spraakgebruik ontleende benaming onroerend goed gehanteerd. Een catalogisering van de juridische terminologie in het zakenrecht en de historische ontwikkeling ervan is te vinden bij C. Asser, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Zakenrecht* 1, bewerkt door F.H.J. Mijnsen en P. de Haan (13e herz. druk; Zwolle 1992) 28-41.
  - 2 Met de kadastrale opmeting ten dienste van de grondbelasting werd begonnen in 1811; de voltooiing vond plaats in 1831 en de daarop gebaseerde hypothecaire boekhouding werd tenslotte tegelijk met het (oud-)Burgerlijk Wetboek in 1838 ingevoerd, zie M. de Vos, *Het kadaster en de boekhouding op de hypotheek; de tegenwoordige inrichting voorafgegaan door die in vroegere tijdvakken* (Groningen 1902) 3, en de bijdrage van Kruizinga over de kadastrale legger en aanverwante bronnen in deze bundel.
  - 3 De ontsluiting van de notariële archieven 1842-1895. Verslag van de commissie IV van de Archiefraad (z.p. 1973) 12.
  - 4 De griffiers bij die gerechten vervulden in de streken waar het notariaat niet of nauwelijks bekend was aanvankelijk de notariële functies, zie J.C.H. Melis, *De Notariswet*, bewerkt door A.H.M. Santen en B.C.M. Waaijer (6e herz. druk; Zwolle 1991) 37; het betrof hier met name de departementen van de Boven-IJssel (Gelderland), de Monden-van-de-IJssel (Overijssel) en van de Westereems (Groningen). De griffiers ontleenden hun bevoegdheden aan een keizerlijk decreet van 2 februari 1811, *Bulletin des lois de l'Empire français* (tot 1805: *Bulletin des lois de la République française*) (Parijs 1794-1813) nr. 6515.
  - 5 Zie hierover verder C.A. Kraan, *De authentieke akte. Proeve van een onderzoek naar de authenticiteit van akten* (Arnhem 1984) 125, en over enkele negentiende-eeuwse doctrinaire aspecten van deze materie B. Duinkerken, 'Geloof in rechten' in: P.L. Nève ed., *Instrumentum quantum pactum. Ars notariatus* LI (Amsterdam en Deventer 1991) 63-77.
  - 6 Voor de registratie van de akte zelf, zie noot 26.
  - 7 Zie ook J.A. Ankum, 'De privaatrechtshistoricus en de rechtstoepassing', *Verslagen en Mededelingen van de Stichting tot Uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht* 2 (1980) 95-96.
  - 8 Deze *lex specialis* vindt men in artikel 69a van de Wet op het Notarisambt van 9 juli 1842 (*Staatsblad* nr. 20).
  - 9 D. Cohen, *Schets van het notariaat in het oude Egypte*. *Ars Notariatus* v (Amsterdam 1955) 73.
  - 10 B. Duinkerken, *Notariaat in de overgangstijd 1796-1842*. *Ars Notariatus* XL (Amsterdam en Deventer 1988) 151.

- 11 Gezien de specifiek-juridische inhoud van de begrippen authenticiteit en executoriale kracht volsta ik hier met een verwijzing naar Duinkerken, 'Geloof in regten'.
- 12 Zoals wij hiervoor zagen kon het kadaster pas in 1838 worden ingevoerd. Op grond van de Wet van de 3e Frimaire van het jaar VII (23 november 1798) zijn echter in verband met de heffing van grondbelasting voor de periode 1812 tot 1832 bij de mairie's en gemeentebesturen *registers van eigendomsovergang* bijgehouden, die krachtens KB van 17 juli 1915 (*Stbl.* nr. 334) naar de Bewaringen van de Hypotheken en het Kadaster zijn overgebracht (zie voor de Franse maatregel *Verzameling van wetten, besluiten en andere regtsbronnen van Franschen oorsprong* (Amsterdam 1839) 415-442 en J.B. Breukelman, *Wetten en verordeningen van Franschen en anderen oorsprong, in zoverre deze ook sedert de invoering der nieuwe wetgeving in Nederland van toepassing zijn.* C.J. Fortuijn ed. (Zwolle 1892) 42-43.
- 13 J.Th. de Smidt, *Codificatie-perikelen* (Deventer 1966) 15; voor een illustratie van die twisten bij het familierecht raadplege men A.H. Huussen, *De codificatie van het Nederlandse huwelijksrecht 1795-1838* (Amsterdam 1975) 234-253.
- 14 Voor de parlementaire geschiedenis van deze bepaling zie J.C. Voorduyn, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetboeken* III (Utrecht 1838) 462-467 en A.G. Lubbers, 'Overdracht van onroerend goed naar het b.w. sinds 1838' in: *De levering van onroerend goed: vijf opstellen over de overdracht van onroerend goed vanaf het Romeinse recht tot het Nieuw Burgerlijk Wetboek.* Ars notariatus XXXII (Amsterdam en Deventer 1985) 65.
- 15 Voorduyn, *Geschiedenis* v, 159-160.
- 16 Wet van 28 juni 1956 (*Stbl.* nr. 376). Art. 671a luidde: 'De akte tot levering van onroerende zaken en tot vestiging van zakelijke rechten op onroerende zaken moeten notarieel zijn verleden, onverminderd hetgeen is bepaald in de twintigste titel van het tweede boek'; zie eveneens art. 3:89 lid 1 b.w. Het Franse voorschrift omtrent de notariële hypotheekakte was al in 1838 overgenomen.
- 17 Zie bijvoorbeeld Duinkerken, *Notariaat*, 347-349.
- 18 Deze wet is op dit moment nog steeds van kracht, maar zal worden vervangen. Men zie de Wettelijke regeling van het notarisambt, mede ter vervanging van de Wet van 9 juli 1842 op het Notarisambt (*Stbl.* nr. 20) en de Wet van 31 maart 1847 (*Stbl.* nr. 12), houdende vaststelling van het tarief betreffende het honorarium der notarissen en verschotten (Wet op het Notarisambt), ontwerp 23 706.
- 19 De commissie werd ingesteld bij KB van 9 februari 1867, nr. 58; zie voor het resultaat *Verslag (met bijlagen) der Staatscommissie voor de herziening der wetgeving op de eigendoms-overdracht van onroerende goederen, het hypotheekstelsel en het notariaat* ('s-Gravenhage 1870) passim.
- 20 *Bulletin*, 13, nr. 5724.
- 21 De Franse wetgeving was in het najaar van 1810 van kracht geworden in de al bestaande zuidelijke departementen, die ruwweg Brabant en Zeeland omvatten, en op 6 januari 1811 in de zeven nieuwe departementen, zie Duinkerken, *Notariaat*, 42-43; voor de territoriale afbakening van de departementen zie A.A. Beekman, *Geschiedkundige atlas van Nederland* ('s-Gravenhage 1913-1938).
- 22 Als onderdeel van het protocol moet ook aan het *repertoire* authentieke kracht worden toegekend, zie hiervoor noot 11. Behalve de repertoria treft men vaak

- nog andere registers aan, zoals die van wisselprotesten en van brevet-akten (akten die, anders dan de minuut, door de notaris aan partijen in originali werden uitgegeven); sporadisch zijn er soms protocollen waarbij de notaris een klapper heeft vervaardigd op partijen of op testateurs.
- 23 De vervangen Ventôsewet mag overigens niet als Napoleontische wetgeving worden gezien, want zij is in hoofdzaak gebaseerd op wetgeving uit het revolutiejaar 1791. Die eerste wetgeving, afgekondigd in de nadagen van het koningschap van Lodewijk xvi, heeft nog in bepaalde delen van het huidige Nederland gegolden, en wel in het toenmalige Staats-Vlaanderen, Staats Opper-Gelre, Maastricht en de landen van Overmaze, die alle in 1795 aan de Franse republiek waren afgestaan; zie A. Fl. Gehlen, 'De invoering van het Franse notariaat in het departement van de Nedermaas, 'au son de trompe ou de tambour' (1795-1803)' in: A.H. Jenniskens ed. et al., *Campus liber. Bundel opstellen over de geschiedenis van Maastricht, aangeboden aan mr. dr. H.H.E. Wouters, stadsarchivaris en -bibliothecaris 1947-1977, bij zijn zeventigste verjaardag*. Werken uitgegeven door het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap 8 (Maastricht 1982) 384-395.
- 24 De wna is overigens onderwerp geweest van een aantal (partiële) wijzigingen; zie voor een overzicht J.C.H. Melis, *De Notariswet* (3e druk; Zwolle 1951) 32-40.
- 25 Het navolgende is grotendeels ontleend aan het 'Historisch overzicht' uit de *Wet op Belastingen van Rechtsverkeer*, 1, bewerkt door A.C. Gorren, voortgezet door H.S.A. van Gils (Deventer 1992), zie ook de literatuurlijst aldaar.
- 26 Zo was er een *droit de mutation* (overdrachtsbelasting) dat de vervreemding van onroerende zaken belastte en een *droit de contrôle*, dat onder meer de registratie van notariële akten aan dit recht onderwierp. Na de afscheiding van Frankrijk werd het onderdeel successierecht (het *droit de mutation par décès*) uit de wet gelicht en vervangen door het door I.J.A. Gogel in 1806 ingevoerde stelsel, maar de overige bepalingen bleven grotendeels van kracht tot de invoering van de Registratiewet 1917. Verheldering van de complexiteit van de Frimairewet kan worden verkregen door raadpleging van W. De Gelder, *Woor-denboek voor de registratie* (Tiel 1860). Voor de plannen van Gogel waar het de belasting van onroerend goed betreft zie W. Fritschy, 'De 'smalle marges' voor een revolutionair fiscaal beleid' in: J.Th. de Smidt ed., *Fiscaliteit in Nederland: 50 jaar Belastingmuseum 'Prof. Dr. Van der Poel'* (Zutphen en Deventer 1987) 99-103.
- 27 Zie F.N. Sickenga, 'Geschiedenis der Nederlandsche belastingen sedert 1883', *Themis* 63 (1902) 549, met name het daar gegeven voorbeeld van wetgeving (*Stbl.* nr. 224, art. 2 van de wet van 27 september 1892): 'De rechten, vastgesteld bij art. 69 par. v nr. 1, 2, 4, 5 en 6 der Wet van den 22 Frimaire an vii en bij art. 12 der Wet van den 16 Juni 1832, die, ten gevolge van de verhooging bepaald bij art. 19 der Wet van den 11 Juli 1882 (*Stbl.* nr. 92), thans drie ten honderd bedragen, worden op twee ten honderd teruggebracht'. Het betreffende artikel is overigens van grote waarde voor het verkrijgen van een verder inzicht in deze materie. Het schetst niet alleen de ontwikkelingen in de wetgeving vanaf 1814 maar geeft ook de toepasselijke tarieven (afgeleid van de Franse franc!) en – voor bepaalde jaren – de hoogte van de bijdragen van het zegel- en registratie-recht aan de schatkist.

- 28 Voor de juridische uitwerking van deze begrippen, zie H.F.R. Dubois, *De Registratiewet 1917* (6e dr.; Zwolle 1958) 160.
- 29 Voor het gebruik van de Franse taal in de akten, zie Duinkerken, *Notariaat*, 43.
- 30 Het vereiste van aanduiding der grootte werd afgeschaft door een kabinetsrescript van 2 maart 1841, nr. 16, *Circulaire* 635.
- 31 Voor een classificatie van notariële akten in het algemeen, zie A. Fl. Gehlen, *Het notariaat in het tweehurig Maastricht: een rechtshistorische schets van de inrichting en praktijk van het Maastrichtse notariaat vanaf zijn opkomst tot aan het einde van de tweehurigheid over de stad (1292-1794)*. Maaslandse monografieën 33 (Assen 1981) 172-259 en in diens voetsporen J. Tyteca, 'Overzicht van de activiteiten van het notariskantoor Hollanders de Ouderaen (1802-1945)' in: G. van Dievoet ed., *Tweehonderd jaar notariaat. Het kantoor Hollanders de Ouderaen te Leuven (1783-1983)*. *Acta falconis* 83/6 (Leuven 1983) 65-151.
- 32 De hier gehanteerde (onder-)verdelingen wijken als gevolg van het onderwerp uiteraard af van hetgeen men bij Gehlen en Tyteca vindt.
- 33 Als beknopte inleiding tot de juridisch-historische aspecten van deze materie is aan te bevelen J.Th. de Smidt, *Compendium van de geschiedenis van het Nederlands privaatrecht* (3e herz. druk; Deventer 1977). Voor een meer diepgaande benadering lenen zich de oudere drukken uit de Asser-serie, die bovendien het voordeel hebben dat zij de historische achtergrond van de hier aan de orde zijnde rechtsfiguren vaak uitgebreid belichten. Omdat de betreffende teksten ook verwijzingen bevatten naar de toepasselijke artikelen in de Code Civil en het b.w. zijn deze hier achterwege gelaten.
- 34 Voor een weergave van plaatselijke gebruiken, zie J. Th. de Smidt, *Rechtsgevoonten: de gebruiken en plaatselijke gebruiken, waarnaar het burgerlijk wetboek verwijst* (Amsterdam 1954) 3-17.
- 35 Th.F. Wijsenbeek-Olthuis, 'Boedelinventarissen', *Broncommentaren* 2 ('s-Gravenhage 1995) 38.
- 36 Voor een beknopte geschiedenis van het hypotheekrecht onder de Code Civil en het b.w., zie C. Asser, *Handleiding, Zakenrecht* III, bewerkt door A. van Oven (10e druk; Zwolle 1978) 136-142.
- 37 Voor de grondslagen der stedelijke erfpacht zie A.A. van Velten, 'Privaatrechtelijke aspecten van stedelijke erfpacht' in: *Erfpacht/praadvies uitgebracht door A.A. Velten, G.M.F. Snijders, W.G. Huijgen* (Lelystad 1995) 17-21.
- 38 De provincie Groningen bezit nog een recht dat sterk lijkt op dat van erfpacht of opstal en bekleemrecht heet; behalve een jaarlijkse tegenprestatie kent dit bekleemrecht bovendien betalingen bij huwelijk en overlijden van de grondeigenaar.
- 39 Wijsenbeek-Olthuis, *Broncommentaren*, 1-73.
- 40 Literatoren en librettisten voeren de notaris vaak als schertsfiguur op. Een waardige uit 1910 stammende voorstelling van een notaris (onder het voorlezen van een testament) geeft de schilderes Betsy Repelius, zoals afgedrukt in P.L. Nève e.a., *Il notariato tra Belgio e Paesi Bassi* (Milaan 1996) plaat xviii.
- 41 Duinkerken, *Notariaat*, 149.
- 42 Zie daarover uitgebreid Asser, *Handleiding*, 290-293 en 297-299. Naar gelang de invalshoek van de betreffende auteur ligt nu eens het accent op de inspanningen van het notariaat, dan weer op die van het Kadaster. Het is aantrekkelijk aan te nemen dat de combinatie van beide ons de facto een positief stelsel

- heeft opgeleverd, zie J.A. Zevenbergen, 'Nederlandse stelsel van grondboekhouding, een 'geprivatiseerde' vorm van een positief stelsel, *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 6240 (1996).
- 43 W. de Gelder, *Grondboek voor notarissen* (Tiel 1863) 4.
- 44 Dit en het navolgende is – behoudens een overeenkomstige eigen visie (zie Duinkerken, *Notariaat*, 179-180) – ontleend aan E.C. Coppens, 'De letter en de wet' in: *Forma servata* (ter perse). De bestreden zienswijze is onder meer te vinden in A. Pitlo, *De zeventiende en achttiende eeuwse notarisboeken en wat zij ons omtrent het oude notariaat leeren* (Haarlem 1848).
- 45 Sancties uit het straf- en fiscaalrecht moeten hier achterwege blijven.
- 46 Zie verder Duinkerken, 'Geloof in regten', 74 en de aldaar aangehaalde literatuur.
- 47 M.W.F. Treub, *Over de civielrechtelijke verantwoordelijkheid van den notaris, naar aanleiding van het jongste ontwerp van wet tot regeling van het Notarisambt* ('s-Gravenhage 1887).
- 48 B. Duinkerken, "'Een waakent oog": een schets van het notarieel tuchtrecht tot de invoering van de Kamers van Toezicht', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 6135 en 6136 (1994) 337.
- 49 Wijsenbeek-Olthuis, *Broncommentaren*, 68.
- 50 Vrij naar Ankum, 'De privaatrechtshistoricus en de rechtstoepassing', 98.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De notariële protocollen bevinden zich in rijks- of gemeentelijke archiefbewaarplaatsen. Zij zijn te traceren aan de hand van de *Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archiefbewaarplaatsen in Nederland*, 14 dln. (Alphen aan den Rijn, Houten en Zaventem 1979-1992). Voor apart uitgegeven inventarissen verwijs ik naar Th.F. Wijsenbeek-Olthuis, *Boedelinventarissen. Broncommentaren 2* ('s-Gravenhage 1995) 62-63, waarbij ook enkele studies voorkomen die de periode vanaf 1811 betreffen.

B Gedrukte bronnen en literatuur

Geschiedenis van het notariaat

Er is geen samenhangend werk voorhanden dat de notariaatsgeschiedenis in Nederland beschrijft. Deze leemte wordt wel meer en meer opgevuld door de verschillende deelstudies die de laatste jaren zijn verschenen. Met name kan daarbij verwezen worden naar de bundels die verschijnen naar aanleiding van de regelmatig aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen gehouden congressen over diverse aspecten van de notariële geschiedenis. De hieronder staande werken belichten vrijwel zonder uitzondering de ontwikkelingen in de vorige eeuw.

Duinkerken, B., *Notariaat in overgangstijd 1795-1842*. *Ars Notariatus* XL (Amsterdam en Deventer 1988).

Luijten, E.A.A., 'De ontwikkeling van het Nederlandse notariaat na de Franse tijd (1813 tot heden)' in: *Gepasseerd. De rol en de positie van notarissen in het verleden*. *Rechtshistorische reeks/Gerard Noodt Instituut* 11 (Nijmegen 1987).

Melis, J.C.H., *De Notariswet*, bewerkt door A.H.M. Santen en B.C.M. Waaijer (6e herz. druk; Zwolle 1991).

Zwart, P.Th., *De overgang van vrij beroep tot openbaar ambtenaar bij het notariaat in Friesland van omstreeks 1811 en de ontwikkeling van dat ambt tot 16 oktober 1842* (Leeuwarden 1972).

Verzameling wetten en regelingen

Voor degenen die zich verdiepten in de negentiende-eeuwse rechtshistorie is kennisname van de Franse wetgeving onontbeerlijk. Het belang

hiervan eindigt niet met de onafhankelijkheid van Nederland en dat niet alleen omdat een eigen wetgeving niet meteen voorhanden was, maar vooral omdat de invloed ervan een lange nawerking heeft gehad. De preponderantie van het Franse gedachtengoed is bijvoorbeeld terug te vinden bij de parlementaire geschiedenis van het Burgerlijk Wetboek en van de Notariswet.

Asser, C., *Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, vergeleken met het Wetboek Napoleon* (2e druk; 's-Gravenhage en Amsterdam 1838).

Breukelman, J.B., *Wetten en verordeningen van Franschen en anderen oorsprong* (Zwolle 1892).

Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798 VII Zakenrecht 1798-1820. M.J.E.G. van Gessel-de Roo ed. *Werken der Stichting tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse recht* 21 (Zutphen 1991).

Bulletin des lois de l'Empire français (tot 1805 *Bulletin des lois de la République française*) (Parijs 1794-1813).

Burgerlijk Wetboek (Den Haag 1838) en de *Wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk* (Den Haag 1836) ('s-Gravenhage 1837).

Code civil des français (Parijs 1982).

Goux, A., *Verzameling van alle de wetten en besluiten welke sedert den 25sten Ventôse van het 11e jaar genomen en gemaakt zijn, omtrent het notariële vak* (Zaltbommel 1829).

Het Nederl. Burg. Wetboek, de Code civil, het Wetboek Lodewijk Napoleon en het Burgelijk Wetboek van 1830, met verwijzingen tot elkander en tot de overige wetboeken, benevens opgave van de voornaamste schrijvers over het tegenwoordig Nederlandsch Burgerlijk Wetboek (Leiden en Amsterdam 1850).

Honert, J. van den, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetgeving betrekkelijk het Notaris-ambt*, 2 dln. (Amsterdam 1842).

Luttenberg, G., *Register der Wetten en Besluiten betrekkelijk het openbaar bestuur in de Nederlanden sedert den jare 1796* (Zwolle 1843).

Melis, J.C.H., *De Notariswet* (3e druk; Zwolle 1951).

Verzameling van wetten, besluiten en andere rechtsbronnen van Franschen oorsprong, in zooverre deze, ook sedert de invoering der nieuwe wetgeving, in Nederland van toepassing zijn. Fortuijn, C.J. ed., 3 dln. (Amsterdam 1839-1841).

Voorduyn, J.C., *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetboeken, volgens de beraadslagingen deswege gehouden bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal uit oorspronkelijke, grootendeels onuitgegeven staatsstukken opgemaakt en aan den Koning opgedragen* 11 dln. (Utrecht 1837-1841).

Juridische en technische werken

Voor het civiele recht in zijn algemeenheid is Asser's *Handleiding* een goede gids. De oudere drukken geven een gedegen historische inleiding tot de meeste onderwerpen. Uit de vele in de vorige eeuw verschenen notariële handboeken is hier een keuze gemaakt. Wie zich op dit gebied of ook ruimer wil oriënteren kan gebruik maken van het hieronder genoemde werk van Korndörffer en de catalogus in de UB te Amsterdam.

Asser, C., *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht* (vanaf 1885, Zwolle).

Blécourt, A.S. de, *Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht*, bewerkt door H.F.W.D. Fischer (7e druk; Groningen 1959).

Dubois, H.F.R., *De Registratiewet 1917* (Zwolle 1923).

Gelder, W. de, *Grondboek voor notarissen* (Tiel 1863).

Linden, J. van der, *Verhandeling van het notaris-ambt in Frankrijk*, 5 dln. (2e druk; Amsterdam 1824-1825).

Loke, J.J., *Handboek voor notarissen naar de Nederlandsche wetgeving*, 2 dln. (Breda 1838).

Loret, J.B., *Grondbeginselen van de wetenschap der notarissen, met formulieren*, bewerkt door P.J.B.C. van der Aa (Dordrecht 1812).

Lubbers, A.G., 'Overdracht van onroerend goed naar het v.w. sinds 1838' in: *De levering van onroerend goed: vijf opstellen over de overdracht van onroerend goed vanaf het Romeinse recht tot het Nieuw Burgerlijk Wetboek. Ars notariatus XXXII* (Amsterdam en Deventer 1985) 59-90.

Mabé, P., *Handboek voor notarissen, volgens de Nederlandsche wetgeving*, 3 dln. (Haarlem 1826, 1827 en 1831).

Massé, A.J., *Le parfait notaire, ou la science des notaires*, 3 dln. (5e druk; Parijs 1821).

Moll, A., *Beknopte handleiding tot de kennis der Zegel- en Registratiewetten* (2e druk; Arnhem 1887).

Ploeg, P.W. van der, 'Levering van onroerend goed', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 4000 (1947) 320-321.

Regtskundig Tijdschrift voor het notaris-ambt ingerigt (Breda 1834-1842).

Sprenger van Eyk, J.P., *De wetgeving op het notaris-ambt*, bewerkt door Ph.B. Libourel (4e druk; Haarlem 1910).

Tijdschrift voor de registratie, het notarisambt, hypotheekwezen en de regten van zegel, griffie en successie (Zaltbommel 1847-1865).

Verslag (met bijlagen) der Staatscommissie voor de herziening der wetgeving op de eigendoms-overdracht van onroerende goederen, het hypotheekstelsel en het notariaat ('s-Gravenhage 1870).

Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie ('s-Gravenhage 1870 -).

(tot 1895: *Weekblad voor Notarisambt en Registratie*; tot 1975: *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*).

Historische studies waarin de bron is gebruikt

Behoudens de hiervoor genoemde studie van Duinkerken, *Notariaat*, waarin gekozen is voor een min of meer anecdotische behandeling van de bron, zijn voor de negentiende en twintigste eeuw eigenlijk alleen de werken van Ketelaar en Tyteca voorhanden. Laatstgenoemde heeft de nadruk gelegd op een kwantitatieve benadering van het materiaal.

Gehlen, A.Fl., *Het notariaat in het tweehurig Maastricht: een rechtshistorische schets van de inrichting en practijk van het Maastrichtse notariaat vanaf zijn opkomst tot aan het einde van de tweehurigheid over de stad (1292-1794)*. Maastrandse monografieën 33 (Assen 1981).

Ketelaar, F.C.J., *Oude zakelijke rechten vroeger, nu en in de toekomst* (Leiden en Zwolle 1978).

Pitlo, A., *Taal en stijl der notariële akten* (Wageningen 1953).

Stevens, F., *Revolutie en notariaat. Antwerpen 1794-1814*. Brabantse Rechtshistorische Reeks 8 (Assen en Leuven 1994).

Tyteca, J., 'Een beginnend notariskantoor op het einde van de 18e eeuw' in: G. van Dievoet ed., *Tweehonderd jaar notariaat. Het kantoor Hollanders de Ouderaen te Leuven (1783-1983)*. Acta falconis 83/6 (Leuven 1983).

Andere gidsen

Catalogus van de boeken betreffende het Notariaat aanwezig in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam (Amsterdam 1910).

Brüggeman, G.W.F. en Coppens, E.C., *Bibliografische inleiding in de Nederlandse rechtsgeschiedenis van de negentiende eeuw* (z.p. 1985).

Hartong, F.L., *Register der protocollen van Notarissen in Nederland* (Rotterdam 1916).

Kasdorp, J.E., *Protocollenregister. Register van de protocollen der notarissen die in de periode van 1916-1984 in Nederland in functie waren*, bewerkt door J. de Vries met D.J.K. Werdmolder en R.M. Kooijmans (2e druk; Amsterdam 1985).

Korndorffer, J.P.J.W., 'Lijst van boeken over het notariaat', *Regt en Wet, Tijdschrift voor het Notaris-ambt* 26 (1874).

Schermer, J.P.W., *Ontwerpen van notarieele akten: volgens de aanteekeningen en mededeeling van rechtspraak en literatuur* (Arnhem 1914).

Wijzenbeek-Olthuis, Th.F., 'Boedelinventarissen', *Broncommentaren* 2 ('s-Gravenhage 1995).

C Begrippenlijst

akte, onderhands

bewijsgeschrift opgemaakt en ondertekend door (of namens) partijen; dan wel notarieel, opgemaakt door een notaris en verleden voor hem en twee getuigen of – tot 1842 – voor twee notarissen zonder getuigen. Indien de akte geen verklaringen van partijen bevat, maar de waarnemingen van de notaris zelf, wordt wel gesproken van een proces-verbaal zoals bij een openbare verkoop (veiling)

authentiek

akten (waaronder alle notariële) waaraan de wet het kenmerk van echtheid toekent

brevetakte

bepaalde notariële akte waarvan het origineel aan partijen mag worden afgegeven (ook originali-akten genaamd)

grosse

bijzonder afschrift van een notariële akte tot doel hebbend – buiten de rechter om – de verplichtingen van een bij de akte betrokken partij af te dwingen

minuut

het origineel van de akte dat bij de notaris in bewaring blijft

notaris

openbaar ambtenaar die verklaringen van partijen (overeenkomsten) of eigen waarnemingen vastlegt in een authentieke akte

onroerend goed

zaken en zakelijke rechten; zie het broncommentaar van Kruizinga in deze bundel betreffende de kadastrale legger en aanverwante bronnen, bijlage 2, sub eigendom, erfdienstbaarheid, erfpacht, hypotheek, opstal, vruchtgebruik en zakelijk recht, alle gedefinieerd conform het oud-B.W.

originali-akte

zie hiervoor, sub brevetakte

protocol

het geheel van repertoria en akten die de notaris opmaakt en onder zijn berusting houdt

registratie

verplichte aanbidding van (notariële) akten aan de belastingdienst

registratierecht

een vast of evenredig recht (belasting) geheven op de akte c.q. over de daarin uitgedrukte waarde

repertoire

lijst van akten die de notaris opmaakt en omvattend zowel die welke hij bewaart (minuut-akten) als die welke hij uitgeeft (brevet- of originali-akten)

zegelrecht

een vast recht (belasting) geheven op basis van het formaat van het gebruikte (akte-) papier

12.	Hoe groot is het raamoppervlak? (Gemeten in den dag van het kozijn). Kunnen de ramen geheel of gedeeltelijk worden geopend? Is de lichtschepping direct of indirect? Bestaat er aan meer dan eene zijde der woning gelegenheid tot Lichtschepping? Luchtschepping? Hoe is in 't algemeen de verlichting en ventilatie?	1ste vertrek.		
		Lengte:	1,98	2
		Breedte:	0,42	
		<i>geheel</i> <i>indirect</i> <i>gebrekkelig</i> <i>slecht</i>		
13.	Zijn in de woning schoorsteenen of andere vaste rookleidingen aangebracht? Zijn daarbij wasemkanalen aanwezig? Bestaat er ook eenig gebrek aan schoorsteenen of rookleidingen? Zoo ja, welk en bestaat hierdoor ook brandgevaar?	1ste vertrek.	2de	
		<i>schoorsteen</i> <i>neen</i> <i>"</i> <i>"</i>		

**Het systematisch woningonderzoek
omstreeks 1900**

P. Kooij

INHOUD

INLEIDING	235
1 HISTORISCHE SITUERING	236
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	237
Formele grondslag en uitvoeringsbesluiten	237
Procedure	237
3 VISUELE KENNISMAKING	239
De relevante bepalingen van de Woningwet	239
De vragenlijsten	239
De uitkomsten	240
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	258
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	258
Aanvullende bronnen	259
NOTEN	261
BIJLAGEN	262
A Vindplaatsen	262
B Gedrukte bronnen en literatuur	264

INLEIDING

De Woningwet die in 1901 werd aangenomen, bevatte onder meer richtlijnen voor gemeenten om de kwaliteit van huizen te verbeteren en te bewaken. Om aan de bepalingen van de wet te kunnen voldoen, is in veel gemeenten een inventarisatie gemaakt van een deel van het woningbestand door middel van een systematisch woningonderzoek. De uitkomsten van dit onderzoek bevatten relevante informatie over de indeling van de huizen, de staat waarin deze verkeerden, de wijze van bewoning en huurprijzen.

1 HISTORISCHE SITUERING

In de loop van de negentiende eeuw ontstond er aandacht voor de woonomstandigheden van de laagste sociale klassen. Katalysator hierbij waren de hygiënisten, artsen die van mening waren dat slechte woonsituaties bijdroegen tot de verspreiding van ziekten. In geneeskundige plaatsbeschrijvingen, die door hen in de tweede helft van de negentiende eeuw voor een groot aantal steden vervaardigd werden, werd via een medische topografie gewezen op stadsdelen waar de risico's extra groot waren.¹ De hygiënisten waren ook een drijvende kracht achter de oprichting van de eerste woningbouwverenigingen, overigens in samenspel met de stedelijke elites, die direct belang hadden bij het tot stand komen van deze collectieve voorziening omdat in de vestingsteden de ongezonde arbeidersbuurten zich in hun directe omgeving bevonden.²

De urbanisatiegolf aan het einde van de negentiende eeuw, die samenviel met de ontmanteling van de laatste vestingen (Vestingwet 1874), maakte planologische sturing van de uitbreidingsprocessen van steden noodzakelijk. Tot dan toe hadden de voorschriften voor wonen en bouwen slechts een lokaal en ad hoc karakter gedragen. Het ging hierbij immers grotendeels om invullingen binnen de vestingwallen. Ook bevatten de politieverordeningen in de meeste gemeenten wel bepalingen omtrent het onbewoonbaar verklaren van woningen; de artikelen 135 en 180 van de Gemeentewet van 1851 boden hiervoor mogelijkheden. Nu waren evenwel maatregelen vereist die soms de schaal en in ieder geval de draagkracht van individuele gemeenten te boven gingen. Dat laatste was onder meer het geval bij nieuwe infrastructurele voorzieningen en bij de subsidiëring van woningbouwverenigingen.

Daarom kwam de rijksoverheid in 1901 met de Woningwet. Deze wet vereiste dat steden met meer dan 10.000 inwoners een uitbreidingsplan opstelden. Bovendien bevatte de wet richtlijnen voor het onbewoonbaar verklaren van huizen. Ook werd via de wet geregeld dat woningbouwverenigingen voortaan voorschotten van overheidswege konden ontvangen. Omdat de meeste gemeentebesturen geen zicht hadden op de kwaliteit van de woningvoorraad, besloten zij deze systematisch te onderzoeken.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Formele grondslag en uitvoeringsbesluiten

De formele grondslag van de systematische woningonderzoeken is te vinden in de Woningwet van 22 juni 1901 (*Staatsblad* nr. 158) die in augustus 1902 in werking trad. Daarnaast bevatte de Gezondheidswet van 21 juni 1901 (*Stbl.* nr. 157) eveneens artikelen die een woningonderzoek wenselijk maakten. Ook deze wet trad op 1 augustus 1902 in werking. Paragraaf 1 van de Woningwet bevat onder meer bepalingen betreffende aan woningen te stellen eisen (art. 1-8), in paragraaf 3 wordt de verbetering van woningen geregeld en de rol van de gezondheidscommissie daarbij (art. 11-13), terwijl paragraaf 4 gaat over onbewoonbaarverklaring. De bevoegdheden van de Gezondheidscommissie met betrekking tot de volkshuisvesting (zie hierna) worden omschreven in artikel 6 van de Gezondheidswet.

De uitvoering van de Woningwet werd grotendeels overgelaten aan de gemeenten, waarbij Gedeputeerde Staten en het Rijk als controlerende instanties optraden. Een systematisch woningonderzoek werd niet dwingend voorgeschreven, maar bleek voor veel gemeenten een noodzaak om adequaat aan de eisen van de Woningwet te kunnen voldoen.

Procedure

Aangezien het woningonderzoek niet wettelijk was voorgeschreven, verschilde de opzet en de uitvoering van het onderzoek per gemeente. De procedure wordt hier grotendeels weergegeven voor de gemeente Groningen. Overigens was er intensief contact tussen gemeenten over de opzet van dit onderzoek. Zo heeft men in Groningen uitgebreid gebruik gemaakt van de ervaringen in Utrecht, Leiden en Deventer, steden die al vóór de afkondiging van de Woningwet een systematisch woningonderzoek hadden gestart.

In Groningen, maar ook meestal elders was het systematisch woningonderzoek een initiatief van *v en w*.³ Nadat de gemeenteraad in 1902 had ingestemd met dit onderzoek, werd besloten dat de uitvoering moest geschieden door de juist opgerichte Raadscommissie voor de Volkshuisvesting. Deze moest daarbij samenwerken met de Gezondheidscommissie, die elke gemeente moest instellen in het kader van de Gezondheidswet.⁴ Deze gezondheidscommissies, grotendeels bestaande uit artsen, bouw-

kundigen en juristen, waren geen raadscommissies maar werden benoemd door de Commissaris van de Koningin. Zij vormden dus een onderdeel van het staatstoezicht op de volksgezondheid. Zij kregen de wettelijke plicht toe te zien op de bewoonbaarheid van huizen, zodat de gezondheidscommissies in elke gemeente een belangrijke rol gespeeld hebben bij het systematisch woningonderzoek. Een commissie voor de volkshuisvesting kwam er daarentegen niet overal aan te pas. In Leeuwarden bijvoorbeeld werd het onderzoek geleid door een van gemeentewege benoemde Inspecteur voor de Volkshuisvesting, terwijl in Winschoten de gemeenteveldwachter een belangrijke rol speelde.

De vragenlijst in Groningen werd ontworpen door de directeur van de dienst van Openbare Werken, J.M. Mulock Houwer, die daarbij voorbeelden gebruikte uit Utrecht, Leiden en Deventer, de gemeente waar hij voordien werkzaam was geweest. Gemeenten die later met een onderzoek startten, maakten vaak gebruik van vragenlijsten die waren opgesteld door de Centrale Gezondheidsraad.⁵ Het onderzoek zelf werd in de meeste gemeenten op dezelfde manier uitgevoerd: de gemeente werd verdeeld in een aantal blokken. Per blok werd een 'opnemingsbrigade' aangesteld, vaak bestaande uit twee personen die onder toezicht van leden van de Gezondheidscommissie en eventueel andere betrokken instanties, de formulieren invulde. Men beperkte zich tot de huizen met drie of minder kamers, maar die maakten in de meeste gevallen wel zo'n 70% van de woningvoorraad uit. De volkstelling van 1899, die enige vragen bevatte over de woonruimte, diende vaak als leidraad.

De uitkomsten van het woningonderzoek werden meestal aan de raad gepresenteerd in de vorm van tabellen. Soms, zoals in Groningen, zijn tekeningen gemaakt, waarop per woonblok de kwaliteit van de woningen is weergegeven. In het beste geval zijn de uitkomsten ook per pand opgetekend.

Het directe effect van het woningonderzoek was dat het aantal onbewoonbaar verklaringen drastisch toenam.

3 VISUELE KENNISMAKING

De relevante bepalingen van de Woningwet

Zoals hierboven al is aangegeven, bevatten de paragrafen 1, 3 en 4 van de Woningwet bepalingen die een systematisch woningonderzoek noodzakelijk maakten (*afbeelding 1a en 1b*).

De vragenlijsten

De vragenlijsten verschillen per gemeente, maar die verschillen betreffen details. De aandachtspunten komen wel overeen. De hier opgenomen vragenlijst van het Groningse onderzoek omvat 27 vragen (*afbeelding 2a tot en met 2d*). Ze betreffen:

- 0 Informatie betreffende het adres en de datum van opname
- 1 De eigenaar (naam, beroep en adres)
- 2 De hoofdbewoner (naam, beroep)
- 3 Het soort woning
- 4 De ligging (aan wat voor openbare ruimte, bereikbaarheid voor brandweer)
- 5 Het materiaal van de vloer en de hoogte daarvan ten opzichte van de openbare weg
- 6 Een gezamenlijke of aparte toegang
- 7 De aanwezigheid van een erf
- 8 Het materiaal van het dak en de muren
- 9 Het aantal vertrekken
- 10 De aanwezigheid van bijruimtes, zoals schuren en stallen
- 11 De afmetingen van de binnenruimtes
- 12 De afmetingen van de ramen en de mogelijkheid tot openen daarvan
- 13 Gegevens omtrent de rookafvoer
- 14 De bestemming van de vertrekken en het aantal mensen dat daar slaapt
- 15 De bestemming van de bijruimtes en het aantal mensen dat daar slaapt
- 16 De periode dat de woning al bewoond is door de huidige bewoner plus het aantal bewoners
- 17 Het aantal dienstboden en kostgangers
- 18 Gegevens over de watervoorziening

- 19 Gegevens over het privaat
- 20 Gegevens over de riolering
- 21 De huurprijs
- 22 De aanwezigheid van vee
- 23 Gegevens over ongezonde toestanden in de buurt
- 24 De gebreken van de woning
- 25 De urgentie om aan die gebreken iets te doen
- 26 De netheid van de bewoners
- 27 Algemene opmerkingen.

Bij deze vragenlijst was ter informatie van de 'opnemingsbrigades' een toelichting gevoegd (*afbeelding 3*).

De uitkomsten

De ingevulde formulieren zijn op verschillende wijzen verwerkt. In de meeste gevallen zijn er geaggregeerde statistieken vervaardigd waarin de antwoorden op de vragen zijn samengevat (*afbeelding 4*).

In plaats van deze statistieken zijn ook wel kaarten getekend waarop per blok of per wijk via kleurcodes de kwaliteit van de individuele huizen is aangegeven (*afbeelding 5*). Op andere kaarten is voor dezelfde blokken onder meer de inhoud van de huizen, de aanwezigheid van privaten en waterleiding, alsmede de verhouding tussen ruimte en inwoners opgenomen (*afbeelding 6*).

Ook zijn soms de gegevens per huis van de vragenlijsten overgenomen in registers (*afbeelding 7*).

WET VAN 22 JUNI 1901 (STAATSBLAD No. 158).

houdende wettelijke bepalingen betreffende de Volkshuisvesting.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN,
PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:
Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is bepalingen
vast te stellen betreffende de volkshuisvesting;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg
der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden
en verstaan bij deze:

§ 1. *Voorschriften betreffende aan woningen te stellen eischen.*

ART. 1. 1. De gemeenteraad stelt voorschriften vast betreffende de eischen,
waaraan moet worden voldaan:

- a. bij het bouwen van woningen,
  - b. bij het geheel of voor een gedeelte vernieuwen van woningen,
  - c. met betrekking tot bestaande niet onder b begrepen woningen.
2. De gemeenteraad stelt voorschriften vast nopens behoorlijke bewoning.

ART. 2. 1. De voorschriften, in artikel 1 bedoeld, kunnen verschillend
zijn naar gelang van den aard en de bestemming der woningen, alsmede
van hare ligging.

2. Bij die voorschriften kunnen eischen worden gesteld omtrent de zuivering
van ongedierte, de afscheiding van slaapplaatsen, het aantal woningen in een
zelfde gebouw in verband met de inrichting van dat gebouw, alsmede omtrent
het aantal bewoners in verband met de ruimte der vertrekken.

3. De eischen omtrent het aantal bewoners in verband met de ruimte der
vertrekken blijven buiten toepassing ten aanzien van woningen, waarin:

- a. geene andere personen wonen dan die haar reeds bewoonden bij het
indienen van de verordening, waarbij de eischen worden gesteld;
- b. de overschrijding het gevolg is van vermeerdering van het gezin door
geboorte of door wederopneming van tijdelijk elders gevestigde leden na het
tijdstip, waarop de woning door het gezin betrokken werd.

4. Onder gezin zijn begrepen de bloed- en aanverwanten, die volgens
de artikelen 376-378 en artikel 383 van het Burgerlijk Wetboek in de termen
kunnen vallen om op onderhoud aanspraak te maken.

ART. 3. 1. Ten aanzien van geheel of voor een gedeelte te vernieuwen
of nieuw te bouwen woningen of als woning in gebruik te nemen gebouwen
of gedeelten van gebouwen worden door den gemeenteraad voorschriften
vastgesteld betreffende:

- a. de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en
van elkander,

1a, b
De eerste
paragrafen
van de
Woningwet.

- b.* het hoogtepeil van den vloer der beneden-woonvertrekken en de hoogte van de gebouwen,
  - c.* de afmetingen der ter bewoning in te richten vertrekken en van trappen en portalen,
  - d.* privaten,
  - e.* beschikbaarheid van drinkwater,
  - f.* voorkoming van brandgevaar,
  - g.* voorkoming van vochtigheid,
  - h.* hechtheid van fundamenteën, muren, vloeren, trappen, zolderingen en dak,
  - i.* verwijdering van rook, water en vuil,
  - j.* toevoer van licht en lucht.
2. Ten aanzien van de vernieuwing van een gedeelte eener woning worden alleen die voorschriften van toepassing verklaard, die met het te vernieuwen gedeelte verband houden.
3. Ten aanzien van bestaande niet onder het eerste lid begrepen woningen worden door den gemeenteraad voorschriften vastgesteld betreffende de in het eerste lid onder *e-j* vermelde punten.

ART. 4. 1. Met betrekking tot een of meer der in artikel 3, vermelde punten kan door Gedeputeerde Staten, den inspecteur, belast met het toezicht op de handhaving van de wettelijke bepalingen betreffende de volkshuisvesting, gehoord, bij een met redenen omkleed besluit vrijstelling worden verleend, *hetzij voor alle woningen, hetzij naar gelang van haren aard, bestemming of ligging voor sommige.*

2. Door Gedeputeerde Staten kan, den inspecteur gehoord, bij een met redenen omkleed besluit vrijstelling worden verleend van de verplichting tot het vaststellen van voorschriften nopens behoorlijke bewoning.

3. De vrijstelling, bedoeld in het eerste en in het tweede lid, wordt voor niet langer dan vijf jaren verleend op aanvraag van den gemeenteraad en kan, den inspecteur gehoord, op aanvraag van den gemeenteraad, bij een met redenen omkleed besluit worden verlengd, telkens voor een bepaalden tijd, vijf jaren niet te boven gaande.

4. Gedeputeerde Staten deelen, met overlegging van het raadsbesluit en van het advies van den inspecteur, hunne beslissing mede aan den centralen gezondheidsraad. Deze brengt daaromtrent, zoo hij termen tot vernietiging dezer beslissing aanwezig acht, een met redenen omkleed advies uit aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

5. Wordt door Ons het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, dan hebben deze opnieuw uitspraak te doen met inachtneming van Onze beslissing.

6. De artikelen 166 en 169-173 der Provinciale wet zijn ten deze van toepassing.

ART. 5. 1. Het is verboden zonder schriftelijke vergunning van Burge-meester en Wethouders:

- a.* een gebouw op te richten of geheel of voor een gedeelte te vernieuwen,
- b.* krachtens enig zakelijk recht tot woning in gebruik te nemen of als eigenaar of in eenige andere hoedanigheid tot woning in gebruik te geven een gebouw of een gedeelte van een gebouw, laatstelijk niet als woning gebezigd.

2. In gemeenten, waar voorschriften met betrekking tot gebouwen zijn vastgesteld, wordt de vergunning, behoudens het bepaalde bij het eerste lid van artikel 6, alléén geweigerd op grond, dat aan die voorschriften niet wordt voldaan.

3. Een besluit tot het verlenen van voorwaardelijke vergunning of tot weigering der vergunning is altijd met redenen omkleed.

4. Van het besluit, bedoeld in het voorgaande lid, is beroep op den gemeenteraad toegelaten, volgens regelen, bij plaatselijke verordening vast te stellen.

ART. 6. 1. Voorzoover eene verordening met betrekking tot gebouwen Burgemeester en Wethouders daartoe uitdrukkelijk bevoegd verklaart, kunnen zij:

a. nadere eischen vaststellen ten opzichte van in die verordening bepaaldelijk aangewezen punten;

b. vrijstelling verleen van het voldoen aan in die verordening bepaaldelijk omschreven eischen.

2. In het geval, omschreven sub a van het voorgaand lid, is beroep op den gemeenteraad toegelaten, volgens regelen, bij plaatselijke verordening vast te stellen.

3. Van het besluit van den gemeenteraad wordt door Burgemeester en Wethouders onverwijld kennis gegeven aan hem, die het beroep heeft ingesteld.

4. Wijkt het besluit van den gemeenteraad van dat van Burgemeester en Wethouders af, dan geldt bedoelde kennisgeving als eene door Burgemeester en Wethouders verleende vergunning.

ART. 7. 1. De besluiten tot vaststelling, aanvulling, wijziging of intrekking van de in artikel 1 bedoelde voorschriften zijn aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten aan wie zij binnen tweemaal 24 uren na de vaststelling worden toegezonden onderworpen. De goedkeuring betreft, zoo zij aan eene verordening in haar geheel wordt verleend, alleen die voorschriften, welke aan goedkeuring onderworpen zijn. De artikelen 196 en 197 der Gemeentewet zijn ten deze van toepassing, met dien verstande, dat de daar genoemde termijn wordt gesteld op twee maanden.

2. Alvorens te beslissen winnen Gedeputeerde Staten het advies van den inspecteur in.

3. Het besluit van Gedeputeerde Staten, waarbij de goedkeuring wordt geweigerd, is altijd met redenen omkleed. Van dit besluit kan de gemeenteraad binnen 30 dagen, te rekenen van de dagteekening der beslissing van Gedeputeerde Staten, bij Ons voorziening vragen. Artikel 201 der Gemeentewet is ten deze van toepassing.

4. Gedeputeerde Staten deelen, met overlegging van het raadsbesluit en van het advies van den inspecteur, hunne beslissing mede aan den centralen gezondheidsraad. Deze brengt daaromtrent, zoo hij termen tot vernietiging dezer beslissing aanwezig acht, een met redenen omkleed advies uit aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

5. Wordt, buiten het geval van voorziening bedoeld in het derde lid, door Ons het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, dan hebben deze opnieuw uitspraak te doen met inachtneming van Onze beslissing.

6. De artikelen 166 en 169—173 der Provinciale wet en de artikelen 166, 168, 172 en 174—177 der Gemeentewet zijn ten deze van toepassing, met dien verstande, dat de afkondiging geschiedt binnen veertien dagen na dagteekening van het besluit, waarbij de goedkeuring wordt verleend en dat het formulier van afkondiging bij algemeenen maatregel van bestuur wordt vastgesteld.

ART. 8. 1. Indien binnen twee jaren na het in werking treden dezer wet geen voorschriften, als bedoeld in artikel 1 en goedgekeurd overeenkomstig artikel 7, tot stand zijn gekomen, noodigen Gedeputeerde Staten Burgemeester en Wethouders uit zoodanige voorschriften te ontwerpen en binnen een bepaalden termijn bij hen in te zenden.

2. Over het ingediend ontwerp winnen Gedeputeerde Staten het advies van

den inspecteur in en stellen daarna zoodanige voorschriften vast, als zij tot uitvoering van de bepalingen dezer wet noodig achten.

3. Wordt door Burgemeester en Wethouders binnen den bepaalden termijn geen ontwerp ingediend, dan gaan Gedeputeerde Staten, den inspecteur gehoord, zelfstandig tot vaststelling van de voorschriften over.

4. De besluiten, door Gedeputeerde Staten ingevolge het tweede en derde lid vastgesteld, zijn aan Onze goedkeuring onderworpen.

5. Bij de toezending van de vastgestelde en door Ons goedgekeurde voorschriften leggen Gedeputeerde Staten aan den gemeenteraad over het advies van den inspecteur, alsmede het ontwerp van Burgemeester en Wethouders, indien dit binnen den gestelden termijn is ingekomen.

6. De door Ons goedgekeurde voorschriften worden door Burgemeester en Wethouders binnen veertien dagen, nadat zij die van Gedeputeerde Staten hebben ontvangen, afgekondigd, met inachtneming van het bij algemeen maatregel van bestuur vastgestelde formulier. De artikelen 172, 174, 175, eerste lid, en 176 der Gemeentewet zijn ten deze van toepassing.

7. De gemeenteraad is bevoegd de door Gedeputeerde Staten vastgestelde voorschriften aan te vullen, te wijzigen of in te trekken. De bepalingen van artikel 7 zijn daarbij van toepassing.

8. Zijn Gedeputeerde Staten, den inspecteur gehoord, van oordeel, dat aanvulling, wijziging of intrekking van voorschriften, als bedoeld in artikel 1, noodzakelijk is, zoo noodigen zij, met overlegging van het advies van den inspecteur, den gemeenteraad uit tot die aanvulling, wijziging of intrekking over te gaan.

9. Voor zoover medewerking hiertoe door den raad wordt geweigerd kunnen Gedeputeerde Staten, Burgemeester en Wethouders gehoord, na verloop van zes maanden sedert de in het voorgaande lid vermelde uitnodiging, met Onze goedkeuring die voorschriften aanvullen, wijzigen of intrekken.

§ 2. *Aangifte omtrent het aantal bewoners.*

ART. 9. 1. Verhuurders van woningen, welke drie of minder ter bewoning bestemde vertrekken bevatten, zijn, onverschillig of de woning op zich zelve een gebouw vormt, dan wel van een gebouw deel uitmaakt, verplicht bij het bestuur der gemeente, waarin de woning is gelegen, binnen een door het gemeentebestuur vast te stellen termijn, aangifte te doen van:

- a. hunnen naam, hunne voornamen en woonplaats;
- b. de ligging, zoo mogelijk met aanduiding van straat en nummer, van het gebouw, waarin de woning bevindt;
- c. het aantal vertrekken der woning;
- d. het aantal der bewoners met vermelding van naam en beroep.

2. Onder verhuurders worden verstaan de personen, die hetzij voor zich zelve hetzij in eenige hoedanigheid eene woning schriftelijk of mondeling verhuren.

3. De eerste aangiften geschieden binnen den door het gemeentebestuur vastgestelden termijn, uiterlijk twee jaren na het in werking treden dezer wet.

4. Verhuurders, in het eerste lid vermeld, zijn voorts verplicht nieuwe aangifte te doen binnen eene maand nadat de woning door een nieuwen huurder is betrokken tenzij deze inmiddels de bewoning heeft gestaakt.

5. Binnen vier jaren na het in werking treden dezer wet wordt bij algemeen maatregel van bestuur, volgens daarbij vast te stellen regelen, met betrekking tot kostgangers en daarmee gelijkgestelden verplichting tot aangifte opgelegd aan hen, bij wie bedoelde personen inwonen.

6. De modellen voor de aangiften worden vastgesteld door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

ontw. afd. 2 v. 20 juli 1919
 11de eeuw 12de eeuw 1919

Vragenlijst voor het Systematisch Woningonderzoek in de Gemeente Groningen.

Doel: 4 Afd.: Datum der opname: 11de eeuw
 Straat enz.: gang Zuiderdijk Portefeuille: Lt. No. Kadaaster: Sectie:
 Huisnr. 43 1/2 (Languid 1/2) No. No.

1. Wie is de eigenaar der woning?
 Wat is zijn beroep?
 Waar woont hij?
2. Wat is de eigenaam van den hoofd-bewoner?
 De voornaam van den hoofdbewoner?
 Het beroep van den hoofdbewoner?
3. Vormt de woning een perceel op zich zelf?
 Zoo niet, hoeveel woningen bevat het perceel?

*Groninger
 streekloper
 g.d. Zuiderdijk
 v. d. W. van
 Cornelius
 besarbeider*

ja

Tot welke soort behoort de onderzochte woning?

Kelderwo- ning.	Benedenwo- ning.	Bovenwoning.			Zolderwoning.	
		1ste verdieping.	2de verdieping.	3de verdieping.	met besche- ten dak.	met onbesche- ten dak.
	0					

4. Hoe is de woning gelegen?
 a. aan straat, diep, kade, steeg, gang of slop enz. ter breedte van:
 b. aan binnenplaats, hofje, gasthuis, enz.: breed ter plaatse van de onderzochte woning:
 waarvan de toegangsweg breed is: de lengte en breedte van het plein enz. zijn:
 on waarop uitkomen woningen ten getale van:
 c. in een gebouw los van eenig bouwverband:
 naar welke hemeelstreek geeft de hoofdlichtscheping uitzicht?
 is de woning door brandblusmiddelen te bereiken?

minder dan 3 Meter.	van 3 tot 5 Meter.	van 5 tot 8 Meter.	van 8 tot 12 Meter.	meer dan 12 Meter.
0				

*Oostwa
 moedijk*

5. Als de onderzochte woning eene kelderwoning of eene benedenwoning is, hoe is dan de ligging (*) van den benedenvloer ten opzichte van het hoogte peil van de kruin van den aanliggenden weg, straat of truttoir?
 Waaruit bestaat de vloer ^{1ste} vertrek van het ^{2de} vertrek ^{3de} vertrek.
 (*) In bijzondere gevallen (huizen tegen dijken enz.) geve men de ligging aan ten opzichte van het terrein de woning aanliggende terrein.

Onder dat peil		Boven dat peil.	
30 c.M. of meer.	van 30-15 c.M.	van 15-0 c.M.	van 0-15 c.M. 15 c.M. of meer.

Neen

6. Heeft de woning met andere woningen een gemeenschappelijken toegang?
 Zoo ja, hoeveel woningen maken daarvan gebruik?
 Welke zijn de gemiddelde afmetingen van dien toegang?
 Van welke soort is die toegang?

neen

7. Behoort bij de woning een erf?
 Zoo ja, welke zijn de gemiddelde afmetingen van dat erf?

neen

8. Waaruit bestaat de dakbedekking van het gebouw, waarin zich de woning bevindt?
 Hoe dik zijn de buitenmuren?
 Zijn de buitenmuren geheel van steen of van hout en steen?
 Bestaan de buitenmuren geheel of gedeeltelijk uit andere materialen?
 Zoo ja, uit welke?

*steens
 geheel
 "
 steen*

9. Hoe groot is het aantal vertrekken der woning?
 Indien de woning geen zolderwoning is, behoort daarbij dan een zolder?

*neen
 ja*

2a-d
 Vragenlijst voor het systematisch woningonderzoek te Groningen.

9. Zoo ja, is deze geheel of gedeeltelijk beschoten?
 Indien gedeeltelijk beschoten, welk gedeelte is dan beschoten?
 Zijn er onder het bovenvermelde aantal vertrekken, ook die op den zolder zijn gelegen?
 Zoo ja, hoeveel en welke?
 (Als: goetkamer, arkenoelkamer, zowons zolderkamer met een daklicht.)

niet beschoten

Verw. 11.

10. Behooren er, behalve de reeds vermelde vertrekken nog andere bijruimten tot de woning?
 (Schuurtjes, stallen, loodsen, bergplaatsen enz.)
 Zoo ja, welke is hun aard en ligging?
 Hoe dik zijn de buitenmuren?
 Uit welke materialen bestaan de muren en de dakbedekking?

11. Welke zijn de gemiddelde afmetingen (*) van de trappen, portalen, gangen en bijruimten, zoodaer van de winkelruimten wanneer deze lasten niet als vertrekken worden beschouwd?

	Trappen.	Portalen.	Gangen.	Bijruimten.	Winkelruimten.
Langte:		1.00			
Breedte:		1.00			
Hoogte:		2.56			

Welke zijn de gemiddelde afmetingen (*) der vertrekken en van den zolder?

	1ste vertrek.	2de vertrek.	3de vertrek.	Zolder.
Langte:	4.00			
Breedte:	2.90			
Hoogte:	2.56			<i>onbekend</i>

(Indien de vertrekken op den zolder zijn gelegen, dit in 't oogvallend te vermelden.)

12. Bevinen zich in of bij de vertrekken ook bedsteden of alcoren, zoo ja, welke zijn de gemiddelde afmetingen (*)

	1ste vertrek.		2de vertrek.		3de vertrek.	
	Alcoren.	Bedsteden.	Alcoren.	Bedsteden.	Alcoren.	Bedsteden.
Langte:		1.68	1.60			
Breedte:		1.20	1.00			
Hoogte:		2.00	2.00			

Welke zijn de gemiddelde afmetingen (*) der trappen en van de aan- en optrede dier trappen?

	Hooftrap.	Opgaven van andere trappen (als zij er zijn) met korte vermelding waartoe zij dienen.
Langte:		
Breedte:		
Hoogte:		

Laadte naar zolder

(*) Bij afwijking van den regelmatigen vorm, hierbij te geven een teekening met ingeschreven maten.

13. Hoe groot is het raampoppervlak? (Gemeten in den dag van het kozijn).
 Kunnen de ramen geheel of gedeeltelijk worden geopend?
 Is de lichtschepping direct of indirect?
 Bestaat er aan meer { Lichtschepping?
 dan eeno zijde der { Lichtschepping?
 woning gelegenheid tot {
 Hoe is in 't algemeen de verlichting en ventilatie?

	1ste vertrek.	2de vertrek.	3de vertrek.	Zolder.
Langte:	1.98	2		
Breedte:	0.92			

geheel indirect gebrekkig slecht

14. Zijn in de woning schoorsteenen of andere vaste rookleidingen aangebracht? Zijn daarbij wasmekanalen aanwezig? Bestaat er ook eenig gebrek aan schoorsteenen of rookleidingen?
 Zoo ja, welk en bestaat hierdoor ook brandgevaar?

	1ste vertrek.	2de vertrek.	3de vertrek.
	<i>schoorsteen</i>		
	<i>neen</i>		
	<i>"</i>		

15. Waartoe worden de vertrekken gebruikt? (Indien zij op den zolder zijn gelegen, dit te vermelden.)

	1ste vertrek.	2de vertrek.	3de vertrek.
	<i>woning en slaapskamer</i>		

Hoeveel en welke slaappiatsen bevinen zich in of bij het 1e vertrek?

	Alcoren.	Bedsteden.	Ledikanten.	Kribben.	Vloeren.

Door hoeveel en door welke personen worden deze slaappiatsen gebruikt en hoeveel zijn jonger of ouder dan 10 jaar?

Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

15.

16.

17.

18.

Verf. 11.

oktrainten.

zolder.

lekd

trek.

Belatoden.

t korte

zou

zouder.

k.

loeren.

a | Vrouwen
10 | -10 | +10

Hoeveel en welke slaappleatsen bevinden zich in of bij het *2de vertrek*?

Door hoeveel en door welke personen worden deze slaappleatsen gebruikt en hoeveel zijn jonger of ouder dan 10 jaar?

Hoeveel en welke slaappleatsen bevinden zich in of bij het *3de vertrek*?

Door hoeveel en door welke personen worden deze slaappleatsen gebruikt en hoeveel zijn jonger of ouder dan 10 jaar?

Valt er aangaande de vertrekken of de slaappleatsen en het gebruik daarvan ook nog iets op te merken?

15. Waartoe wordt de bijruimte gebruikt? (Zie vraag 10) en waaruit bestaat de vloer? Waartoe wordt de zolder gebruikt? (Zie vraag 9.)

Hoeveel en welke slaappleatsen bevinden zich in de *bijruimte*?

Door hoeveel en door welke personen worden deze slaappleatsen gebruikt en zijn jonger of ouder dan 10 jaar?

Hoeveel en welke slaappleatsen bevinden zich op den *zolder*?

Door hoeveel en door welke personen worden deze slaappleatsen gebruikt en zijn jonger of ouder dan 10 jaar?

Valt er aangaande de bijruimte of den zolder of de slaappleatsen en het gebruik daarvan nog iets op te merken?

16. Hoelang is de woning door de tegenwoordige bewoners bewoond? Of is zij onbewoond?

Hoe groot is het aantal bewoners:
a. boven de 10 jaar.
b. beneden de 10 jaar.

17. Zijn er onder de bewoners, die niet tot het gezin van den hoofdbewoner behooren en werkzaam zijn ten behoeve van diens huishouding of bedrijf, (dienstboden, knechts en anderen)? Zoo ja, hoeveel? Zijn er onder de bewoners zogenoemde kostgangers, commensals of kostkinderen? Zoo ja, hoeveel?

18. Hoe wordt voorzien in de behoefte aan water? (als: leiding, wel-, regen-, diep-, gracht-, sloot- of gemeentelijk standpijp-water).

Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen		
-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10		
Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen		
-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10		
Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Bijruimte.					Zolder.						
Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen		
-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10		
Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen		
-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10	-10	+10		
Aloeven.		Belatoden.		Ledikanten.		Kribben.		Vloeren.			
Mannen.					Vrouwen.						
22					22						
Mannen.			Vrouwen.			Kostkinderen.					
gem. d. hand. p. 177											

Verv. 18.	Indien aansluiting aan een waterleiding bestaat, of een regenbak, pomp of put aanwezig is, wordt daarvan dan ook door bewoners van andere woningen gebruik gemaakt? Zoo ja, door de bewoners van hoeveel woningen? Indien de waterleidingkraan, enz., zich bevindt buiten de woning, op welken afstand ligt zij daarvan?	
19.	Heeft de woning een eigen, of met andere woningen, een gemeenschappelijk privaat? Indien gemeenschappelijk, voor hoeveel woningen? Indien het privaat binnen de woning is, waar is het? Indien het privaat buiten de woning is, op welken afstand staat het dan van de woning verwijtend? Hoe geschiedt de luchtversching van het privaat?	geen Het privaat is in de aanbak d' d' woonlijning
20.	Is er in de woning gelegenheid tot loozing van huishoudwater? Hoe geschiedt deze loozing? Veroorzaakt zij ook stank? Zijn er ook stankafsluiters aanwezig?	neen maar buiten de woning neen
21.	Wat is de huurprijs der woning? Worden door den huurder nog andere kosten buiten de opgegeven huur betaald? Zoo ja, waarvoor en hoeveel? (Waterleiding, onderhoud, enz.) Is in den opgegeven huurprijs ook begrepen huur voor het gebruik van andere gebouwen of gronden (vrijstaande werkplaatsen, teelgronden enz.)? Zoo ja, hoeveel bedraagt dan, naar schatting de eigenlijke woninghuur? Geniet de bewoner hulp van de Gemeente voor de betaling der huur? Zoo ja, hoeveel?	11- p. maack huur van gemeente 11- p. maack
22.	Wordt een gedeelte van de woning of van het erf bezigt tot het houden van dieren. Zoo ja, welke dieren en waar? (Katten en honden die voor geneogen worden gehouden, behoeven niet te worden vermeld.)	neen
23.	Bestaan in de onmiddellijke omgeving van de woning toestanden, waarvan nadeeligen invloed op de woning of de bewoners aangetoond of verwacht kan worden?	neen
24.	Welke van de hieronder genoemde gebreken heeft de woning? a. onvoldoende hechtheid van eenig onderdeel: (muren, dakbedekking, ramen, trappen, zoten enz.) b. Vocht. (Als gevolg van een onvoldoend trasraam, doorslaan van muren, lekken der goten enz.) c. Rook, stank, wandgedierte of andere gebreken:	
25.	Is onmiddellijke voorziening van gebreken noodzakelijk? Zoo ja, welke?	De dakbedekking is aldaar grotendeels te meer opvallend en verspreid.
26.	Hoe is de bewoning uit een oogpunt van zindelijkheid? (Deze vraag te beantwoorden met: goed, matig, slecht.)	
27.	Algemeene opmerkingen.	De dakbedekking is aldaar grotendeels te meer opvallend en verspreid.
GROENINGEN, den 11 Maart 1904.		De opnemers: Ph. G. Leichner J. K. K. K.

C. J. J.

TOELICHTING TOT DE VRAGENLIJST
VOOR HET
Systematisch Woningonderzoek
IN DE
GEMEENTE GRONINGEN.

Als woning beschouwe men elk gebouw of gedeelte van een gebouw, dat in gebruik is als woning voor een afzonderlijk gezin of voor een alleen levend persoon of dat tot zoodanig gebruik bestemd is.

Als perceel beschouwe men elk gebouw of gedeelte van een gebouw dat afzonderlijk verkoopbaar is.

Als straten, diepen en kaden, beschouwe men alle verkeerswegen (voor zoover zij niet begrepen zijn, onder de rubriek stegen, stoppen en gangen), waaraan woningen zijn gelegen. Indien zij slechts aan eene zijde zijn betimmerd of bebouwd, dan wordt de breedte geacht grooter te zijn dan 12 M.

Als stegen beschouwe men alle, *al* of *niet* voor het openbaar verkeer bestemde, doorlopende verkeerswegen, waarin de afstand tusschen de tegenover elkander liggende gebouwen of getimmerden minder dan 3 M. bedraagt.

Als sloppen en gangen beschouwe men doodlopende verkeerswegen, aan beide zijden bebouwd of betimmerd en minder dan 3 M. breed.

De ligging der woning wordt niet bepaald door de plaatsing der deur, maar door de plaatsing der hoofdelichtschepping (voorgevel).

Als binnenplaatsen, waartoe ook de hofjes en gasthuizen worden gerekend, beschouwe men ombouwde pleinen, van den openbaren straat toegankelijk door een of meer poorten of gangen.

Als „los van eenig bouwverband" beschouwe men de gebouwen, die geheel vrij in het veld staan.

Als zolder beschouwe men de ruimte onder het dak, waarvan de opstaande wanden, geheel of ten deele door de dakvlakken worden gevormd en die aan de bewoners van eenig nut kan zijn, zij het ook slechts als bergplaats.

Geheel afgesloten ruimten onder het dak, die niet toegankelijk zijn voor de bewoners, beschouwe men niet als zolders.

De zolder (als zoodanig) worde nimmer als een vertrek beschouwd, de vertrekken op den zolder worden wel meegeteld doch ook afzonderlijk aangeduid (zie vraag 9).

Waar de zolder van een gebouw geheel is ingericht tot eene geheel afzonderlijke woning, daar is die zolder eene zolderwoning.

Als vaste rookleidingen beschouwe men zulke, die van blijvenden aard zijn en niet met den bewoner weder verdwijnen.

Ten opzichte der privaten neme men aan, dat dit aanwezig is, wanneer daarvoor een, zij het ook nog zoo eenvoudig, getimmerde is aangebracht.

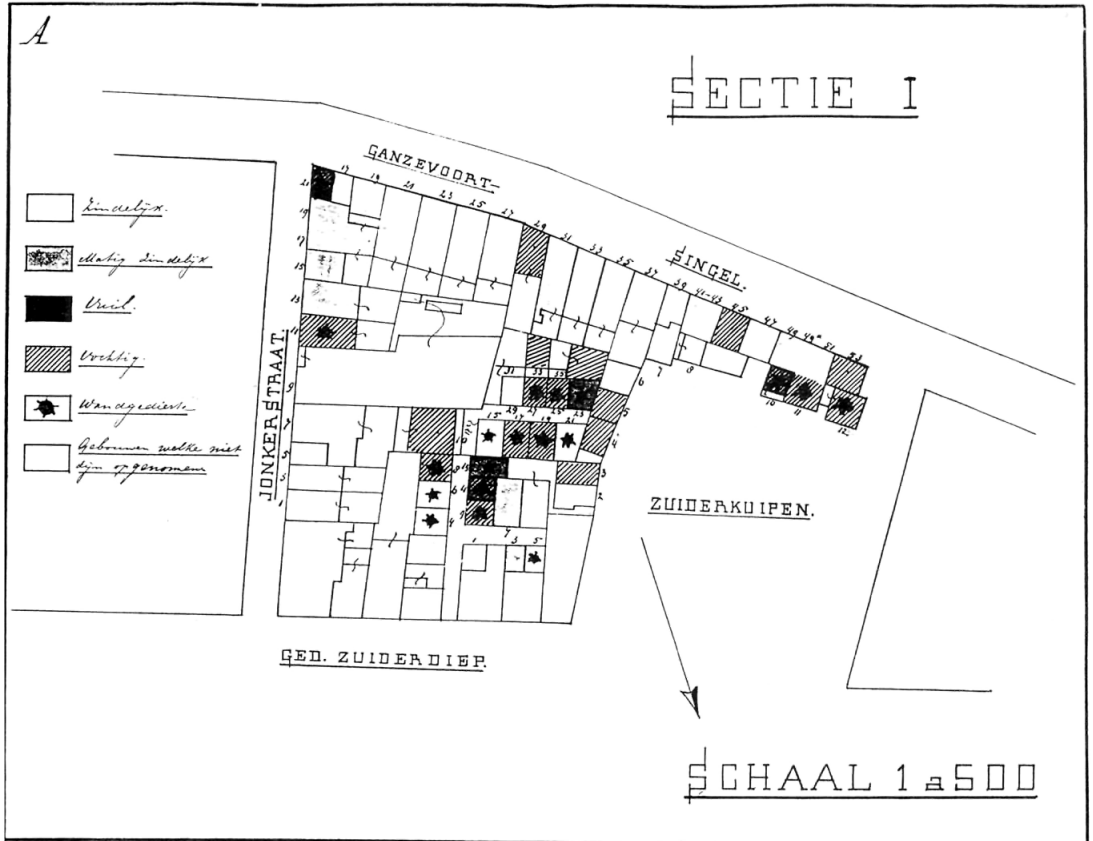
Winkelruimten worden alleen dan als vertrekken beschouwd, wanneer uit eenige omstandigheid van bewoning blijkt.

3
Toelichting tot
de vragenlijst voor
het systematisch
woningonderzoek
te Groningen.

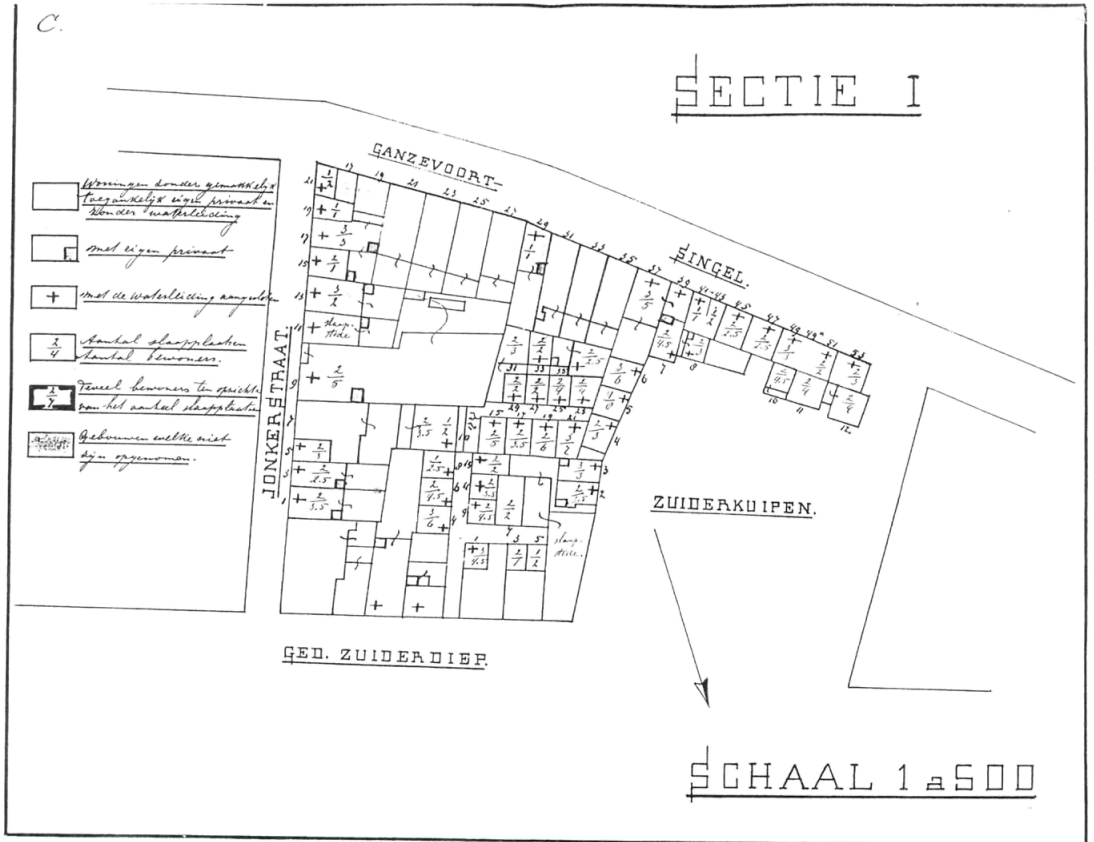
TE LEEUWARDEN.
HOEVEELHEDEN.

A.	B.	C, D, E, F.	G.	H.	I.	K, L.	M.	N.	O.	P.	Q.	R, S, T.	U.	V.	W, X, Y, Z.	A. A. B. B.	Total.	
6	200	217	174	195	195	190	166	141	175	559	462	277	435	366	282	578	259	5077
7	200	217	175	197	197	191	168	141	178	561	465	280	435	367	283	579	259	5100
6	368	621	386	264	238	611	374	166	245	565	520	300	488	428	528	622	230	7240
4	58	66	115	57	100	53	100	59	22	165	256	67	190	21	36	136	4	1549
8	88	107	94	127	141	86	67	85	93	320	339	173	303	247	159	394	159	3143
7	62	71	49	55	45	60	63	47	55	215	110	86	100	79	60	142	88	1414
2	50	39	32	15	8	45	37	9	30	26	16	21	32	41	64	43	12	533
4	130	132	88	102	88	124	84	60	85	479	329	201	331	342	274	554	232	3809
4	51	62	58	53	53	54	57	33	61	48	125	45	41	23	9	15	28	885
8	19	23	29	42	56	13	26	48	32	34	11	34	13	2	0	0	4	404
9	58	77	53	60	54	52	70	48	69	218	118	83	79	72	56	134	38	1408
5.4	5.2	5	5.2	6	5	5	4.8	6	5	5.2	6.6	6.2	6.5	6.5	5.8	6.5	5.6	—
9	27	23	46	11	30	38	25	50	18	50	47	43	59	29	7	8	5	555
3	16	29	18	21	24	16	14	16	11	41	63	30	73	59	39	103	23	609
4	4	17	3	5	9	3	4	1	1	9	17	15	34	28	28	61	22	265
9	12	15	15	16	13	10	15	10	32	46	15	39	31	11	42	1	344	
7	68	91	52	55	66	77	62	37	69	18	26	8	20	9	22	9	0	746
4	25	15	22	37	15	28	3	19	29	10	22	13	30	22	8	22	20	369
9	7	12	4	16	24	3	13	13	11	17	13	20	15	13	0	0	15	215
7	0	44	4	41	22	0	2	10	44	2	21	5	4	4	0	0	3	223
5	25	44	64	49	64	50	55	35	25	128	165	170	189	87	77	128	28	1418
4	11	36	19	33	47	18	12	15	24	87	28	45	30	89	14	52	10	594
0	141	136	113	128	104	135	116	84	126	209	262	104	207	181	146	301	150	2773
3	38	40	42	79	57	41	56	21	56	83	20	77	22	5	4	60	19	783
5	40	54	47	109	79	54	37	47	27	78	81	39	99	47	46	92	17	1048
1	15	22	19	24	21	22	37	12	24	54	14	11	33	15	6	68	4	422
3	4	28	24	37	61	10	39	34	42	47	27	36	12	1	2	7	13	481
1	53	57	53	71	88	39	58	47	68	118	64	29	29	17	7	166	82	1117
9	13	19	19	24	34	9	21	15	23	21	8	6	2	4	1	3	4	245
9	139	124	115	161	169	106	108	115	148	513	391	184	234	233	192	528	200	3929
5	74	57	58	101	98	46	73	75	94	117	226	81	46	49	51	294	97	1742
1	25	21	15	43	62	11	42	42	50	57	36	9	4	2	3	16	3	492
3.6	3	3.6	3.1	3.7	3.3	3	3.2	3.1	3.5	4	4.2	4.4	4	4	3.7	4.1	3.6	3.5
4.2	3.6	3.4	3.1	4	3.8	3.6	3.7	4	3.5	4	4.3	4.4	4.2	4	3.7	4.3	4.2	3.9
3.4	3.4	4.7	4	3.7	4.6	4	4.3	5.2	3.4	4.2	3.3	3.7	4.5	4.1	4.4	4.3	3.7	4
0	11	10	9	10	10	8	8	11	10	12	14	12	11	10	11	10	9	10
9	8	8	7	11	10	10	10	10	10	9	11	10	9	10	8	13	8	9.4
7	9	10	11	7	6	9	9	10	8	8	5	9	11	14	11	9	10	8.5

5
Kaart met
gezondheids-
kenmerken van
een onderzoek
Gronings
huizenblok.

6
Kaart met
bewonings-
kenmerken van
een onderzocht
Gronings
huizenblok.

B I Z O N D E R H E D E N D E E W O N I N G.

15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
	Of bij de onderzochte woning een zolder behoort.												
	Ten opzichte van de kelder- en benedenwoning, de ligging van den benedenvloer ten opzichte van het hoogtepil van den kruin van den aanliggenden weg of het trottoir. (boven peil +, beneden peil -)												
	Indien bij de woning een erf behoort, de afmetingen en de oppervlakte.												
	Ligging en gebruik n.l.; als stal, schuur, loods, bergplaats, kelder, keuken. (Keukens kleiner dan 4 M ² . worden niet als kamers maar als bijruimten gerekend.)												
	Soort der dakbedekking.												
	Of het dak is beschoten of onbeschoten.												
	Soort en dikte der buitenmuren.												
	a. Breedte der straat, enz. waarvan de woning gelegen is. b. Breedte van de binnenplaats, enz. ter plaatse der woning. c. Breedte van den toegangsweg tot de binnenplaats, enz. d. Lengte, breedte en oppervlakte van het plein. e. Aantal woningen daaraan gelegen. f. Ligging van de woning, indien zij zich bevindt in een gebouw, lood van eenig bouwverband.												
	Naar welke hemelstreek geeft de hoofdlichtschepping uitzicht?												
	Bestaat er aan meer dan eene zijde der woning gelegenheid tot licht- en lucht-schepping en hoe is in 't algemeen de verlichting en ventilatie?												
	Is de woning op voldoende wijze door brandblusmiddelen te bereiken?												
	Heeft de woning met andere woningen een gemeenschappelijken toegang? Zoo ja, hoeveel woningen maken daarvan gebruik? Welke zijn de gemiddelde afmetingen van dien toegang? Van welko soort is die toegang?												
	breedte der entrede, en daar onder												
	Lengte												
	Breedte												
	Hoofden- en van de optrede di pen?												
	Wolke gemiddelde lengte der en van de optrede di pen?												
	Toegang.												

tuon steeg
2 velds - 4 velds - 7
c. veld
2 veld
3 veld
4 veld
5 veld
6 veld
7 veld
8 veld
9 veld
10 veld
11 veld
12 veld
13 veld
14 veld
15 veld
16 veld
17 veld
18 veld
19 veld
20 veld
21 veld
22 veld
23 veld
24 veld
25 veld
26 veld
27 veld
28 veld

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Het systematisch woningonderzoek was primair gericht op het in kaart brengen van huizen waarvan de kwaliteit te wensen overliet. Dat betekent dat de keuze van de te onderzoeken panden subjectief geweest is. Over het algemeen heeft men zich beperkt tot huizen met drie kamers of minder maar ook binnen deze categorie zijn meestal niet alle huizen onderzocht. Zo vond Schroor voor Leeuwarden dat de uitkomst van de volkstelling van 1899 bijna 6% meer eenkamerwoningen aangaf dan het woningonderzoek.⁶ Nu was het ook niet eenvoudig om vast te stellen wat nu precies als een kamer aangemerkt moest worden. Voor een keuken was dat nog wel duidelijk, maar een alkoof en een zolder waren al weer problematischer. Per gemeente, en waarschijnlijk ook nog wel per onderzoeksbrigade, zijn de knopen verschillend doorgesneden.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

Zoals al is aangegeven zijn de uitkomsten van de woningonderzoeken veel gebruikt in het kader van het gemeentelijk beleid. Ook de arbeidersbeweging en gezondheidscommissies hebben er gebruik van gemaakt, voornamelijk als drukmiddel voor verbetering van de volkshuisvesting.

Voor historische publicaties is maar zelden van het basismateriaal van het systematisch woningonderzoek gebruik gemaakt. Wel wordt in diverse stadshistorische publicaties naar de geaggregeerde uitkomsten verwezen (zie de literatuur in bijlage B).

Het belang van de bron is in eerste instantie gelegen in het feit dat deze een kwalitatieve aanvulling geeft op de eveneens in deze bundel behandelde *registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting* en dan met name de herzieningen van 1897 en 1904. De uitkomsten van het systematisch woningonderzoek geven gedetailleerde informatie over de kwaliteit van de woningen die in de *registers* slechts globaal wordt aangeduid. Bovendien bevatten de uitkomsten informatie over de werkelijk betaalde huren, terwijl de *registers* schattingen bevatten. Ook zijn in de uitkomsten naast de naam en het beroep van de eigenaar die van de hoofdbewoner opgegeven.

Dit alles maakt de bron relevant voor lokaal onderzoek naar de volkshuisvesting en de volksgezondheid rond 1900. De bron geeft unieke informatie over de wijze waarop huizen bewoond werden. Tevens is de bron van belang voor aanvullend onderzoek naar de sociale stratificatie, althans

als de ingevulde vragenlijsten per huis bewaard zijn. Dan is het namelijk mogelijk om de huurwaarde te koppelen aan de naam van de bewoner. De hoofdelijke omslag, een plaatselijke belasting die vaak gebruikt wordt om een sociale stratificatie te construeren, is in veel plaatsen gebaseerd op de huurwaarde. De laagste sociale groepen werden daarin echter meestal niet aangeslagen. Omdat het systematisch woningonderzoek zich juist richtte op de goedkoopste woningen, maken de *uitkomsten* het mogelijk de status van de bewoners van die huizen preciezer aan te geven.⁷

Voorts geeft de bron relevante informatie voor architectuurhistorisch onderzoek en – met name als er kaarten gemaakt zijn – historisch onderzoek naar de ruimtelijke ordening. En daarnaast is de bron van belang voor onderzoek naar afzonderlijke huizen en als een additionele bron bij genealogisch onderzoek.

Aanvullende bronnen

Als aanvullende bron komt naast de *registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting* in de eerste plaats in aanmerking de *uitkomsten der woningstatistiek voor het Koninkrijk der Nederlanden*, die deel uitmaakte van de Volkstelling van 1899. Vergeleken met de uitkomsten van het systematisch woningonderzoek, is de informatiewaarde van deze eerste CBS-woningtelling tamelijk gering. Voor gemeenten met meer dan 10.000 inwoners geeft de woningstatistiek slechts tabellen met aantallen huizen, gemeten naar het aantal vertrekken. Verder wordt geaggregeerd aangegeven hoeveel van die vertrekken in contact met de buitenlucht stonden en hoe de verdeling van de beroepen van de hoofdbewoners over de soorten huizen was. Wel is het natuurlijk zo dat in de volks-/woningtelling alle huizen zijn meegenomen, terwijl de meeste systematische woningonderzoeken zich beperkten tot de kleinere huizen.

Een voordeel van het systematisch woningonderzoek is, dat dit ook voor veel kleinere gemeenten is verricht. Deze zijn in de woningstatistiek per provincie op de grote hoop gegooid. Wel heeft J.H. Faber, de toenmalige Inspecteur voor de Volksgezondheid in de, inmiddels verdwenen, basisgegevens van de volks-/woningtelling bewerkt voor de vier noordelijke provincies. Deze bewerking is met name van belang omdat deze schattingen bevat voor de gemeenten met minder dan 10.000 inwoners.⁸

Daarnaast zijn er al vóór de afkondiging van de Woningwet woningonderzoeken uitgevoerd door de Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik. Ook Gezondheidscommissies die toen al in enkele gemeenten bestonden, hielden zich er toen al mee bezig. Zo deed de Amsterdamse Gezondheidscommissie in 1874 een onderzoek naar kelderwoningen. Ook andere instellingen zoals de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs hebben in deze periode woningonderzoek verricht.⁹

Verder zijn er met name in het kader van de Gezondheidswet gemeentelijke woningtellingen gehouden. Deze waren meestal minder uitgebreid. Zo omvatte die in Amsterdam in 1909 maar zes vragen: over ligging, huurprijs, het wel of niet bewoond zijn, of er al dan niet een nering werd uitgeoefend, en dan met als laatste vraag 'is de woning een krot'.

Deze woningtellingen, alsmede de systematische woningonderzoeken hebben de basis gevormd voor woningkartotheken, die vooral in de grootste steden zijn opgezet. Per huis zijn dan op kaarten of op lijsten de namen van huurders en verhuurders aangegeven, alsmede de huurprijs. Dit hield ook verband met de verplichting van de Woningwet registers aan te leggen van verhuurde woningen. Deze verhuurregisters vormen eveneens een aanvullende bron, met dien verstande dat ze vaak zijn aangelegd op basis van de gegevens van het systematisch woningonderzoek. In plaatsen waar de basisgegevens van dit woningonderzoek verdwenen zijn, zouden de verhuurregisters, indien wel aanwezig, dus nog een deel van die basisgegevens kunnen bevatten. De extra informatie die de verhuurregisters c.q. woningkartoteken kunnen bieden, betreft de mutaties in de bewoning. Maar van deze gegevens is bekend dat ze niet erg betrouwbaar zijn.¹⁰

NOTEN

- 1 E.S. Houwaart, *De hygiënisten. Artsen, staat & volksgezondheid in Nederland 1840-1890* (Groningen 1991) hfdst. 6 en 8.
- 2 A. de Swaan, *Zorg en de staat. Welzijn onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd* (Amsterdam 1990); M. Duijvendak en P. Kooij, *Sociale geschiedenis. Theorie en thema's* (Assen 1992) hfdst. 5.
- 3 Het gedeelte over Groningen is gebaseerd op de gedrukte raadsverslagen 1902-1912, de gemeenteverslagen en het secretariaarchief (Groningen, GA, inv.nr. 530, archief nrs. 7592-7596).
- 4 A. Querido, *Een eeuw staatstoezicht op de volksgezondheid* (Den Haag 1965) 27.
- 5 Dit was bijvoorbeeld het geval in Tilburg. Zie M.J.G. Rossen, *Het gemeentelijk volkshuisvestingbeleid in Nederland. Een comparatief onderzoek in Tilburg en Enschede (1900-1925)* (Tilburg 1988) 196.
- 6 M. Schroor, 'Wel socialerig, maar het moet geen geld kosten'. *Leeuwarden en de Woningwet, 1902-1916*. Leeuwarder Historische Reeks 1 (1987) 145.
- 7 P. Kooij, *Groningen 1870-1914. Sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum* (Assen 1987) hfdst. 2.
- 8 J.H. Faber, *Sprekende cijfers. Woningtoestanden in Nederland* (Zwolle 1904).
- 9 *Het vraagstuk der volkshuisvesting*, in opdracht van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Mr. H.L. Drucker, mr. H.B. Greven, mr. J. Kruseman bew. (Amsterdam 1896).
- 10 *50 jaar Woningwet 1902-1952* (Alphen aan den Rijn 1952) 96.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

De uitkomsten van het systematisch onderzoek bevinden zich in gemeentearchieven. Aangezien het meestal een initiatief van de gemeentebesturen betrof, maken ze deel uit van het secretariaarchief. Vaak is daarbij een apart dossier gevormd met gegevens over de besluitvorming, de opzet en de uitkomsten. Niet altijd zullen de gegevens zich evenwel daar bevinden. In plaatsen waar het initiatief meer van de gezondheidscommissies is uitgegaan, kunnen de gegevens zich in de archieven van die commissies bevinden. In enkele plaatsen is het woningonderzoek verricht door plaatselijke afdelingen van de Volksbond, Vereeniging tegen Drankmisbruik of van het Centraal Bureau voor Katholieke Sociale Actie. Meestal waren deze onderzoeken bescheidener van opzet maar in een enkel geval, zoals in Alkmaar, werd het onderzoek heel systematisch opgezet (zie literatuur).

Wat er precies bewaard is gebleven, verschilt per gemeente. Een onderzoekje in de archieven van 11 gemeenten die in 1900 tot de grootste van Nederland behoorden, leverde het volgende resultaat op:*

Rotterdam: In deze stad belastte een subcommissie van de Gezondheidscommissie zich tussen 1903 en 1907 met het systematisch woningonderzoek. Het archief van die commissie bevat verzamelstaten met gegevens per huis, met klappers. In de bibliotheek bevindt zich een *Verslag van het woningonderzoek in de Gemeente Rotterdam, ingesteld door de Gezondheidscommissie* (Rotterdam 1904).

's-Gravenhage: Hier werd van 1903-1907 een systematisch woningonderzoek gehouden door de Gezondheidscommissie. De ingevulde vragenlijsten met gegevens per huis zijn niet meer aanwezig. Het archief van de Gezondheidscommissie bevat er nog maar een paar. Wel bevat dit archief de op grond van het woningonderzoek opgestelde verhuurregisters (1903-1918) waarin zich gegevens per huis bevinden. In de bibliotheek bevinden zich 8 delen gedrukte *Tabellen getrokken uit de registers en vragenlijsten van het systematisch onderzoek van de kleine woningen in een gedeelte van 's-Gravenhage en een gedeelte van Scheveningen, uitgegeven door de Gezondheidscommissie 's-Gravenhage 1904-1908*.

Utrecht: In deze stad is het onderzoek in 1902 door de gemeente uitge-

voerd. De gegevens per huis bevinden zich in het secretarie-archief (onder 'niet-openbare gebouwen'). Enkele samenvattingen zijn opgenomen in de *Verslagen van den toestand*.

Groningen: Op het systematisch woningonderzoek in de gemeente Groningen, dat tussen 1902 en 1904 van gemeentewege is gehouden, is in de tekst van dit hoofdstuk al uitgebreid ingegaan. De bewaard gebleven gegevens bevinden zich in het secretarie-archief. Er zijn geen samenvattende statistieken, maar er is wel een serie boeken waarin de gegevens per huis zijn vermeld. Uniek zijn de gedetailleerde tekeningen met kwaliteitsgegevens per huis, die zich grotendeels in de topografische verzameling bevinden.

Haarlem: Noch in het (ongeinventariseerde) secretarie-archief, noch in het archief van de Gezondheidscommissie zijn resultaten van een systematisch woningonderzoek gevonden. Wel omvat het archief van de Gezondheidscommissie een 'register van verhuurde woningen te Haarlem, opgevoerd in de Woningwet' (1903), met kwaliteitskenmerken.

Arnhem: Het basismateriaal van het in 1908/1909 gehouden 'stelselmatig woningonderzoek' is in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan. Enige informatie omtrent de resultaten is te vinden in de *Verslagen van den toestand*.

Leiden: Het systematisch woningonderzoek in Leiden vond al plaats voor de invoering van de Woningwet. Het secretarie-archief bevat een gedrukt *Verslag van het woningonderzoek in de gemeente Leiden 1899-1900*. Dit omvat geaccumuleerde gegevens per blok, aangevuld tot 1910, met overzichtskaarten.

Nijmegen: Het systematisch woningonderzoek is hier tussen 1900 en 1907 verricht door de gemeente in nauwe samenwerking met de Gezondheidscommissie. Het archief van de Gezondheidscommissie bevat een aantal ingevulde vragenlijsten en statistieken. De uitkomsten zijn perceelsgewijs en geaggregeerd in een viertal boekjes afgedrukt, die zich in de bibliotheek bevinden: *Rapport van een onderzoek naar de woningtoestand te Nijmegen in de jaren 1900-1903/Rapport van het onderzoek naar den woningtoestand in Ottogas, St. Anthoniusplein.../Tweede gedeelte woningonderzoek in de buitenwijken/Verslag van het woningonderzoek in de gemeente Nijmegen*.

Maastricht: In Maastricht voerde de Gezondheidscommissie sinds 1904 een systematisch woningonderzoek uit. Het archief van die commissie bevat enige statistieken. Samenvattingen per straat zijn opgenomen in het

verslag van de Gezondheidscommissie over 1906 dat is afgedrukt in het *Verslag van den toestand* over dat jaar (bijlage J). Tamelijk uniek is dat voor Maastricht de originele opnameformulieren per huis bewaard zijn gebleven. Ze bevinden zich in het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (archief J.M. Souren).

Leeuwarden: Hier belastte de gemeente zich tussen 1903 en 1904 met het woningonderzoek. Samenvattingen en gegevens per huis bevinden zich in het secretarie-archief (Archief Inspecteur Woningtoezicht Leeuwarden).

Zwolle: Het archief van de Gezondheidscommissie, dat hier van 1905 tot 1909 een woningonderzoek deed, is verdwenen. Gelukkig zijn de meeste resultaten (per huis) afgedrukt in het vierdelige *Overzicht van het algemeen woningonderzoek ingesteld door de Gezondheidscommissie voor de gemeente Zwolle*, dat zich in de bibliotheek bevindt.

's-Hertogenbosch: Het archief van de Gezondheidscommissie is verdwenen. De Gezondheidscommissie voerde tussen 1903 en 1908 in deze stad een systematisch woningonderzoek uit. De belangrijkste resultaten zijn opgenomen in het verslag van de Gezondheidscommissie in het *Verslag van den toestand* over 1906.

Overigens moet van dit overzicht niet de suggestie uitgaan dat alleen in grotere plaatsen dit soort gegevens te vinden zijn. Juist in kleinere gemeenten waren het gemeentebestuur en/of de gezondheidscommissies heel actief, zoals het voorbeeld van Appingedam leert (zie literatuur). Omdat de onderzoekers daar zeer vertrouwd waren met de plaatselijke situatie, is dit de betrouwbaarheid van de resultaten waarschijnlijk zeer ten goede gekomen.

* Met dank aan Gert Feikens en Geertrui Van Synghel voor hun assistentie. De rangschikking van de gemeenten is naar hun toenmalige grootte. Van de gemeenten die in 1900 meer dan 30.000 inwoners hadden, ontbreken alleen Amsterdam, Tilburg, Dordrecht en Delft.

B Gedrukte bronnen en literatuur

Over de Woningwet

Oosterbaan, G., *De Gezondheidswet en de Woningwet* (Groningen 1903).

50 Jaar Woningwet 1902-1952. Gedenkboek samengesteld in opdracht van de

Centrale Directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting van het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting en het Nederlands

Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw (Alphen aan den Rijn 1952).

75 Jaar Woningwet. Themanummer Spiegel Historiae! 1976.

Gedrukte uitkomsten systematische woningonderzoeken (selectie)

Eindverslag systematisch woningonderzoek, gehouden door de Gezondheidscommissie, gezeteld te Delft (Delft 1912).

Gelder, H.E. van, Rapport omtrent het woningonderzoek, ingesteld door de Afdeling Alkmaar van den Volksbond, Vereeniging tegen Drankmisbruik (Alkmaar 1903).

Verslag van het woningonderzoek ingesteld ingevolge art. 16 der Woningwet in de gemeente Winschoten (Winschoten 1907).

Stadsgeschiedenissen waarin de uitkomsten van een systematisch woningonderzoek voorkomen

Delft wordt modern. Architectuur en stedebouw 1850-1940 (Delft z.j.).

Dirkzwager, J.M., In Den Haag daar woont niet alleen een graaf. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Vereeniging tot verbetering der woningen van de arbeidende klasse te 's-Gravenhage (Delft 1979).

Kooij, P., Groningen 1870-1914. Sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum (Groningen 1987).

Ottens, E., Ik moet naar een kleinere woning omzien, want mijn gezin wordt te groot. 125 jaar sociale woningbouw in Amsterdam (Amsterdam 1975).

Schroor, M., 'Wel socialerig, maar het moet geen geld kosten'. Leeuwarden en de Woningwet, 1902-1916. Leeuwarder Historische Reeks 1 (1987) 135-165.

Willemsen, J.Th.W., De volkshuisvesting in Arnhem 1829-1925 (Arnhem 1969).

LIJST VAN ILLUSTRATIES

De kadastrale legger en aanverwante bronnen, 1812-1990*P. Kruizinga*

- 1a, b   *Alfabetische naamlijst en algemene naamwijzer.*
- 2, 3   *Oorspronkelijke aanwijzende tafel (OAT), Houten sectie A.
(Houten, Gemeentearchief)*
- 4   *Suppletoire aanwijzende tafel (SAT), Houten, sectie A. (Houten,
Gemeentearchief)*
- 5   *Titelpagina kadastrale legger, Houten, eerste deel. (Houten,
Gemeentearchief)*
- 6   *Leggerartikel 205, Houten. (Houten, Gemeentearchief)*
- 7   *Register nr. 71 (percelenregister), Houten, sectie A. (Houten,
Gemeentearchief)*
- 8   *Minuutplan Houten, sectie A, blad 3 (detail). (Houten,
Gemeentearchief)*
- 9   *Leggerartikel 46, Houten. (Houten, Gemeentearchief)*

De kadastrale kaart, 1812-1990*P. Kruizinga m.m.v. S.E.M. van Doornmalen*

- 1   *Schetstekening gemeentegrenzen Geertruidenberg.
(’s-Hertogenbosch, Rijksarchief in Noord-Brabant)*
- 2   *Plan van driekhoeksmeting Geertruidenberg. (’s-Hertogenbosch,
Rijksarchief in Noord-Brabant)*
- 3   *Verzamelplan Houten 1828. (Utrecht, Rijksarchief in Utrecht,
Topografische atlas)*
- 4   *Minuutplan Houten, sectie A, blad 3. (Utrecht, Rijksarchief in
Utrecht, Topografische atlas)*
- 5   *Hulpkaart 100. (Utrecht, Kadaster Utrecht; foto vervaardigd door
A. van Weperen)*

De registers van overschrijving van akten van eigendomsovergang vanaf 1811

F.J.M. Otten

- 1 *Overschrijvingsregister*: overschrijving d.d. 18 april 1814 van een koopakte. ('s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, archief hypotheekkantoor Den Haag 1811-1838, inv.nr. 49, fol. 110)
- 2 *Repertorium*: afbeelding uit A. Soutendijk, *De hypotheccaire en kadastrale boekhouding*, 1, 160-161.
- 3 *Overschrijvingsregister*: akte van koop van een perceel in Den Helder, overgeschreven d.d. 9 augustus 1881, aktenummer 113. (Haarlem, Rijksarchief in Noord-Holland, archief hypotheekkantoor Alkmaar, *registers hypothecken nr. 4*, dl. 387)
- 4 Titelblad van het *register hypothecken nr. 4*. (Haarlem, Rijksarchief in Noord-Holland, archief hypotheekkantoor Amsterdam, *register hypothecken nr. 4*, dl. 4476)
- 5 Formulier 'hypothecken nr. 4A': afschrift van een op 26 maart 1970 aangeboden akte, ingebonden als akte nr. 1 in deel 4476. (Haarlem, Rijksarchief in Noord-Holland, archief hypotheekkantoor Amsterdam, *register hypothecken nr. 4*, dl. 4476)
- 6 Algemeen register: vaknummer 271 betreft de eigendommen van Jacob Oldenburg te Bergen (NH) en de daarop gevestigde hypothecken. (Haarlem, Rijksarchief in Noord-Holland, archief hypotheekkantoor Alkmaar, *algemeen register*, dl. 34).

De registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting, 1873-1904

F.J.M. Otten

- 1 Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen, 1873, gemeente Wassenaar, percelen sectie B nummers 1235 en volgende. ('s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, archieven van de instanties belast met de schattingen voor de grondbelasting in Zuid-Holland 1874-1958, inv.nr. 84)
- 2a, b Uitkomsten herziening ongebouwde eigendommen, 1879, gemeente Wassenaar, percelen sectie B nummers 1267 en volgende, linker en rechter bladzijde. ('s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, archieven van de instanties belast met de schattingen voor de grondbelasting in Zuid-Holland 1874-1958, inv.nr. 349)
- 3 Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen, 1897, staten nr. 1, gemeente Wassenaar, percelen sectie B nummers 1146 en volgende. ('s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, archieven van de

instanties belast met de schattingen voor de grondbelasting in Zuid-Holland 1874-1958, inv.nr. 586)

- 4 Uitkomsten herziening gebouwde eigendommen, 1904, staten nr. 1a, gemeente Wassenaar, percelen sectie B nummers 1063 en volgende. ('s-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, archieven van de instanties belast met de schattingen voor de grondbelasting in Zuid-Holland 1874-1958, inv.nr. 812)

De notariële akten met betrekking tot de registratie van onroerend goed, 1811-1920

B. Duinkerken

- 1 Voorloper van het *repertoire*: het register aangelegd door notaris A. van Ogten uit Den Haag. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 372, inv.nr. 5256)
- 2 Voortzetting van dit register ingericht volgens de regels der *Frimairewet*. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 372, inv.nr. 5256)
- 3 Lijst van akten waarbij A. van Ogten in 1811 heeft 'geadsisteerd' als tweede notaris. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 372, inv.nr. 5256)
- 4 Eerste pagina van een transportakte van A. van Ogten van 12 juni 1811. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 372, inv.nr. 5256)
- 5a,b Het aan notaris A. van Ogten uitgereikte exemplaar van de depotakte, waaruit de inlevering blijkt van het dubbel van zijn *repertoire* over 1813 ter griffie van de rechtbank in eerste aanleg te Den Haag op 11 februari 1814. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 372, inv.nr. 5289)
- 6a,b Blad uit het *repertoire* van 1902 van notaris Jhr. C.W.F.C. van Lidth de Jeude uit Den Haag ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 373, inv.nr. 75.02.001) met het eerste blad van de akte met het repertoirenummer 68. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 373, inv.nr. 75.1)
- 7a-d Akte van 2 februari 1900 uit het protocol van notaris A.G. Westerouen van Meeteren uit Den Haag inzake een transport met kusting. ('s-Gravenhage, Gemeentearchief, beheersnr. 373, inv.nr. 44.25)
- 8a-c Frontpagina, (gedeeltelijke) inhoudsopgave en model uit een notarieel formulierboek. (privé-collectie notaris dr. B. Duinkerken te 's-Gravenhage).

Het systematisch woningonderzoek omstreeks 1900*P. Kooij*

- 1a, b De eerste paragrafen van de Woningwet. (*Staatsblad* nr. 158)
- 2a-d Vragenlijst voor het systematisch woningonderzoek te Groningen. (Groningen, Gemeentearchief, archief secretarie, nr. 7596)
- 3 Toelichting tot de vragenlijst voor het systematisch woningonderzoek te Groningen. (Groningen, Gemeentearchief, archief secretarie, nr. 7594)
- 4 Geaggregeerde statistiek van het woningonderzoek te Leeuwarden. (Leeuwarden, Gemeentearchief, archief Inspecteur Woningtoezicht, inv. 172)
- 5 Kaart met gezondheidskenmerken van een onderzocht Gronings huizenblok. (Groningen, Gemeentearchief, archief secretarie, nr. 7593)
- 6 Kaart met bewoningskenmerken van een onderzocht Gronings huizenblok. (Groningen, Gemeentearchief, archief secretarie, nr. 7593)
- 7 Pagina uit het Groningse register van onderzochte woningen (fragment). (Groningen, Gemeentearchief, archief secretarie, nrs. 7597-7624)

PERSONALIA VAN DE AUTEURS

Drs. S.E.M. van Doornmalen (1965) studeerde nieuwe geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en volgde de archiefopleiding aan de Rijksarchiefschool in Den Haag. Na werkzaam te zijn geweest bij het Streekarchivariaat Bommelerwaard en de Stichting Archiefverzorging werd hij in 1993 streekarchivaris voor de gemeenten Kesteren, Lienden, Echteld en Maurik in de Nederbetuwe. Hij is actief in historische verenigingen en stichtingen en publiceerde hoofdzakelijk over lokale en regionale geschiedenis van de Bommelerwaard en de Betuwe. In Gelderland en Noord-Brabant is hij betrokken geweest bij de publikatie van Kadastrale Atlassen.

Dr. B. Duinkerken (1942) studeerde notariaat aan de Rijksuniversiteit Leiden en werd in 1975 benoemd tot notaris in Den Haag. In 1988 promoveerde hij op de dissertatie *Notariaat in overgangstijd 1795-1842*. Hij publiceerde verhandelingen van rechtshistorische aard voor het *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie (WPNR)*, het orgaan van de Koninklijke Notariële Broederschap en in de bundels 'Instrumentum pactum quantum' en 'Quod Notemus' van de serie *Ars Notariatus*. Tevens leverde hij een bijdrage aan twee themanummers van het *WPNR*, naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van de Wet op het Notarisambt (1992) en het 150-jarig bestaan van de Broederschap (1993). Ook publiceerde hij in 1996 in het derde deel van de Italiaanse serie over de geschiedenis van het Europese notariaat 'Il notariato tra Belgio e Paesi Bassi. Dalle origine ai nostri giorni'.

Prof. dr. P. Kooij (1945) is bijzonder hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis van stad en platteland aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn publicaties omvatten zowel de stadsgeschiedenis, in theorie en praktijk, als de regionale geschiedenis. Hij is tevens bestuursvoorzitter van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

Drs. P. Kruizinga (1953) volgde bij het Kadaster de opleiding tot landmeetkundig ambtenaar en was als zodanig werkzaam bij het Kadaster en bij verschillende gemeenten tot 1978. Hij studeerde daarna Economische en Sociale Geschiedenis aan de KU te Nijmegen en werkte mee aan verschillende publicaties over de geschiedenis van de PSP. Van 1986 tot 1990 was hij als assistent in opleiding (AIO) verbonden aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. Hij verrichtte onderzoek naar de arbeidsverhoudingen in de

bouw van 1870 tot 1940, en bereidt daarover een proefschrift voor. Hij is sinds 1990 werkzaam bij de FNV, momenteel in de functie van Manager Vakbondsacademie. Als zodanig is hij verantwoordelijk voor opleidingen ten behoeve van de bij de FNV aangesloten vakbonden.

Drs. F.J.M. Otten (1940) studeerde geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Na de opleiding tot hoger archiefambtenaar aan de Rijksarchiefschool in Den Haag was hij werkzaam bij de Tweede Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, daarna van 1973 tot 1990 als rijksarchivaris in Noord-Holland en tenslotte tot 1994 als rijksarchivaris in Zuid-Holland. Hij publiceerde over archivalische onderwerpen en over de geschiedenis van de beide Hollanden. Hij was o.m. voorzitter en secretaris van de stichtingen Kadastrale Atlas 1832 in Noord- en in Zuid-Holland. Thans werkt hij aan een historisch-institutionele gids voor onderzoek in de archieven van de departementen van algemeen bestuur en de hoge colleges van staat, 1813-1940, een gezamenlijk project van het Algemeen Rijksarchief en het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

OVERZICHT BRONCOMMENTAREN

Broncommentaren I-IV (1987, herziene versie)

- I De kohieren van de gemeentelijke hoofdelijke omslag, 1851-1922, door P.M.M. Klep, A. Lansink en W. van Mulken
  - II De registers van patentplichtigen, 1805-1893, door P.M.M. Klep, A. Lansink en W.F.M. Terwisscha van Scheltinga
  - III De Volkstelling van 1807/08, door J.L. van Zanden
  - IV De Registres Civiques 1811 (1812, 1813), door J.L. van Zanden
- ISBN 90-71251-07-1, 85 blz., geniet
f20,-

Broncommentaren V (1986)

- V De militieregisters 1815-1922, door B. Koerhuis en W. van Mulken.
- ISBN 90-71251-1055, 74 blz., geniet
niet meer leverbaar

Broncommentaren VI-IX (1988)

- VI De lijsten van kiezers ter benoeming van afgevaardigden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraad, 1851-1886, door B.M.A. de Vries
  - VII De Staat van Fabrieken en Trafieken van 1 aug. 1816, door M. Duijghuisen en P.M.M. Klep
  - VIII De Staat van Fabrieken en Werkwinkels van 31 dec. 1819, door M. Duijghuisen
  - IX De Hinderwetbescheiden, 1811-1952, door F.F.J.M. Geraedts
- ISBN 90-71251-09-8, 79 blz., geniet
f20,-

Broncommentaren X-XII (1990)

- X De registers van de Dienst voor het Stoomwezen, 1856-1924, door H.W. Lintsen
  - XI Registrum Memorialis Parochiae, het parochiememoriaal, door P.J. Margry
  - XII De Staten van Oorlog te Lande en de Generale Petities, 1576-1795, door P.W. van Wissing
- ISBN 90-71251-11-X, 64 blz., geniet
f20,-

Broncommentaren 1 (1994)

De Nederlandse staatsbegrotingen 1798-1914, door W. Fritschy en
R.H. van der Voort

De lijsten van verkiesbaren voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal
1848-1917, door J.K.S. Moes

Bescheiden met betrekking tot beroepsprocedures bij Gedeputeerde
Staten op grond van publiekrechtelijke wetten, 1815-1850: Militie
en schutterij, door L.M. Koenraad

ISBN 90-5216-056-2, 208 blz., ill., genaaid, gelijmd

f25,-

Broncommentaren 2 (1995)

Boedelinventarissen, door Th. Wijsenbeek-Olthuis

De gemeentelijke bevolkingsregisters 1850-1920, door A. Knotter en
A.C. Meijer (red.)

ISBN 90-5216-075-9, 120 blz., ill., genaaid, gelijmd

f35,-

Alle *Broncommentaren* zijn verkrijgbaar in de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgever te bestellen:

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

Prins Willem-Alexanderhof 5

Postbus 90755

2509 LT Den Haag

telefoon (070) 381 47 71

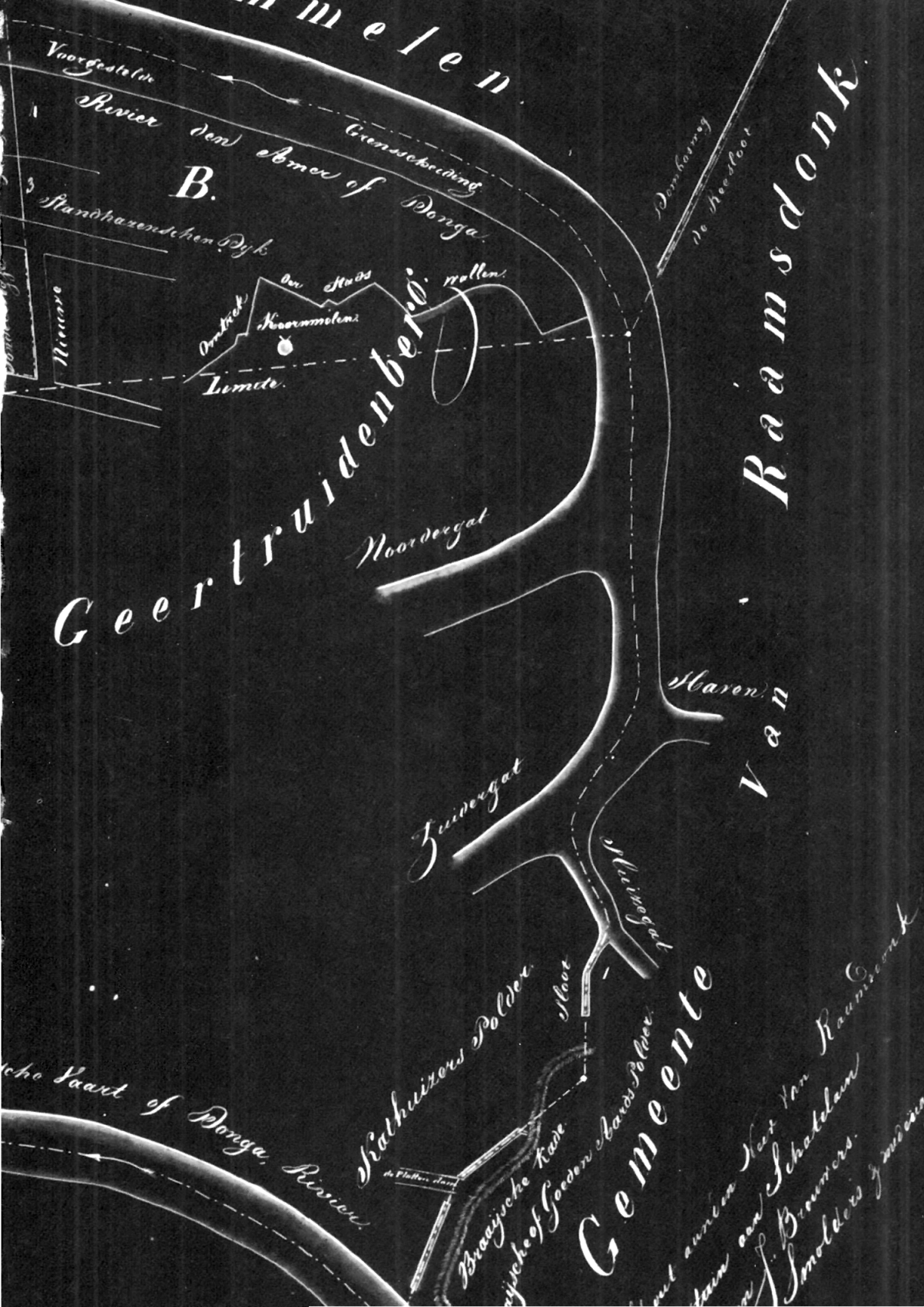
fax (070) 385 40 98

e-mail rgp@inghist.nl

Postbank 117 417

m.i.v. 1 januari 1998 krijgt het ING

een nieuw telefoonnummer: (070) 315 64 00

melen

Voorgestelde

Rivier den abm of Donga

B.

Standhazenschen Dyk

Grensbedding

Dambouwing
de Heestloot

Nieuwe

Omtrick
Over Stads
Kroonmolen
Limde
Hollens

Geerttruidenberg

Noordergat

Staren
Van

Zuidergat

Sticht van Sint Van Raamsdonk

Sticht van Sint Van Raamsdonk

Stadhuisers Polder
Sticht van Sint Van Raamsdonk

Brayische Kade
Sticht van Sint Van Raamsdonk

Gemeente

Sticht van Sint Van Raamsdonk
S. Brunnens
Smolders

Broncommentaren beogen de kennis omtrent de voor de Nederlandse geschiedenis belangrijke bronnen te vergroten en de bronnenkritiek te bevorderen. Het accent ligt op serieel bronnenmateriaal dat in veel archieven te vinden is en een zekere uniformiteit vertoont. Dit soort materiaal leent zich voor een systematische toelichting, die de onderzoeker inzicht geeft in de historische en institutionele achtergronden, in de mogelijkheden en beperkingen en in het gebruik van de betreffende bron.

In *Broncommentaren 3* worden negentiende- en twintigste-eeuwse bronnen becommentarieerd op het terrein van de registratie van onroerend goed. Aan bod komen achtereenvolgens de kadastrale legger en aanverwante bronnen, de kadastrale kaart, de overschrijvingsregisters van akten van eigendomsovergang, de registers met de uitkomsten van de herzieningen van de grondbelasting, de notariële akten met betrekking tot de registratie van onroerend goed en het systematisch woningonderzoek.

Instituut voor
Nederlandse
Geschiedenis

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
Prins Willem-Alexanderhof 5
Postbus 90755
2509 LT Den Haag
telefoon 070-38 14 771
fax 070-38 54 098
e-mail rgp@inghist.nl
<http://www.konbib.nl/infolevling>